תנ״ך · ראשונים

ברטנורא על התורה

רבנו עובדיה מברטנורא [הרע"ב]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ברטנורא על התורה

רבנו עובדיה מברטנורא [הרע"ב]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ברטנורא-על-התורה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 6
פרק א 6
פרק ב 10
פרק ג 11
פרק ד 13
פרק ה 13
פרק ו 14
פרק ז 16
פרק ח 17
פרק ט 18
פרק יב 19
פרק יג 22
פרק יד 23
פרק טו 25
פרק טז 26
פרק יז 26
פרק יח 27
פרק יט 31
פרק כ 33
פרק כא 33
פרק כב 34
פרק כג 34
פרק כד 36
פרק כה 39
פרק כו 43
פרק כז 45
פרק כח 46
פרק כט 48
פרק ל 49
פרק לא 50
פרק לב 51
פרק לג 52
פרק לד 53
פרק לה 54
פרק לו 54
פרק לז 55
פרק לח 58
פרק לט 59
פרק מ 59
פרק מא 60
פרק מב 62
פרק מג 64
פרק מד 64
פרק מה 66
פרק מו 67
פרק מז 68
פרק מח 70
פרק מט 72
פרק נ 73
שמות 74
פרק א 74
פרק ב 76
פרק ג 79
פרק ד 80
פרק ה 82
פרק ו 83
פרק ז 85
פרק ח 86
פרק ט 87
פרק י 88
פרק יא 89
פרק יב 91

פרק יג 97
פרק יד 98
פרק טו 101
פרק טז 103
פרק יז 103
פרק יח 104
פרק יט 107
פרק כ 108
פרק כא 111
פרק כב 127
פרק כג 130
פרק כד 131
פרק כה 132
פרק כז 134
פרק כח 134
פרק ל 135
פרק לא 136
פרק לב 136
פרק לג 138
פרק לד 139
פרק לה 140
פרק לח 141
פרק מ 141
ויקרא 142
פרק א 142
פרק ב 146
פרק ג 148
פרק ד 148
פרק ה 149
פרק ו 150
פרק ז 151
פרק ט 155
פרק י 156
פרק יא 158
פרק יב 161
פרק יג 163
פרק יד 166
פרק טו 168
פרק טז 169
פרק יז 170
פרק יח 171
פרק יט 173
פרק כ 176
פרק כא 177
פרק כב 180
פרק כה 182
פרק כו 185
פרק כז 187
במדבר 188
פרק א 188
פרק ב 189
פרק ג 189
פרק ד 190
פרק ה 191
פרק ו 193
פרק ז 193
פרק ח 193
פרק ט 194
פרק י 196
פרק יא 197
פרק יב 198
פרק יג 199
פרק יד 200
פרק טו 201

פרק טז 203
פרק יז 206
פרק יח 206
פרק יט 207
פרק כ 209
פרק כא 210
פרק כב 212
פרק כג 215
פרק כד 216
פרק כה 216
פרק כו 217
פרק כז 219
פרק כח 221
פרק כט 222
פרק ל 222
פרק לא 223
פרק לב 225
פרק לג 226
פרק לה 226
פרק לו 226
דברים 227
פרק א 227
פרק ב 229
פרק ג 230
פרק ד 231
פרק ה 232
פרק ו 232
פרק ז 232
פרק ח 234
פרק ט 234
פרק י 235
פרק יא 236
פרק יב 237
פרק יג 239
פרק יד 239
פרק טו 240
פרק טז 241
פרק יז 242
פרק יח 242
פרק יט 243
פרק כ 244
פרק כא 244
פרק כב 245
פרק כג 248
פרק כד 248
פרק כה 249
פרק כו 249
פרק כז 250
פרק כח 251
פרק כט 251
פרק ל 252
פרק לא 253
פרק לב 254
פרק לג 255

בראשית

פרק א

פסוק א

בראשית ברא וכו' אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. קשה איך אמר שמצות החדש היא ראשונה והרי קודם זה יש המילה וגיד הנשה שנצטוו קודם לכן. י"ל שכל המצות כולן נאמרו למשה רבינו ע"ה ומילה וגיד הנשה אעפ"י שנכתבו באברהם ויעקב אפי' הכי נאמרו למשה בכלל שאר התורה. ואם היתה התורה מתחלת מהחדש הזה לכם היה כותב אותם בתורה שהרי נאמרו למשה דסבר ליה כמאן דאמר גיד הנשה לא ניתן עד סיני אלא שנכתב במקומו וגם מילה נכתבה בפ' תזריע אבל עתה שהתחיל התורה מבראשית כתבן במקומן:

ומה טעם פתח בבראשית קשה מה זה שאל רש"י מה טעם פתח בבראשית הלא צורך גדול הוא להגיד לנו חדוש העולם שהוא אמונה חזקה ביסודות דתינו וכל הכופר בה כאלו כופר בכל התורה כולה. י"ל דהכי קאמרי' מאחר שכל התורה ניתנה להדרש ברבים ומעשה בראשית לא ניתן להדרש ברבים כדאמרי' ולא במעשה בראשית בשנים מה טעם ערב מעשה בראשית עם התורה היה ראוי לעשות ממנו ספר בפני עצמו ולפי' שאל מה טעם פתח בבראשית:

כתב רש"י מה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם וכו' קשה שאינן יכולין לו' לנו לסטים שהרי ארץ כנען היא וכבר נתקלל להיות עבד שנא' עבד עבדים יהיה לאחיו ומה שקנה עבד קנה רבו. וי"ל משום דהיינו חייבים לתת חלק גם לבני יפת שהרי גם לו נתחייב כנען להיות עבד כדכתיב יפת אלהים ליפת ויהי כנען עבד למו ואעפ"י שכבר השיב גביהה בן פסיסא את בני אפריקי כשבאו לדון עם ישראל כדאיתא בפרק חלק היינו לעניין לחלוק אותם מן הארץ כי אינו נכר איזה חלק מגיע לשם ואיזה חלק מגיע ליפת ואחר שאינו ניכר היו ישראל יכולין לומר לבני כנען עבדים אתם ושלכם שלנו הוא לכו מארצכם ולכשיבאו בני יפת אנחנו והם נחלוק הארץ אבל לענין לסטים עם בני יפת אין זו תשובה כיון שאנו מחזיקים את חלק ארצו בלא רשות לכך הוצרכנו לתשובה דכח מעשיו שאם יאמרו אומות העולם לסטין אתם שכבשתם ארץ שבעה עממים. וקשה איך יוכלו האומות לומר לנו לסטים אתם והרי א"י נפלה בחלקו של שם כדברי רש"י במקומות הרבה ואנו מבניו של שם וירשנוה ואיך יוכלו לומר לסטין אתם. י"ל שמה באמר יאמרו א"הע לסטים אתם מיירי בשאר בני שם דכתיב

בני שם עילם ואשור וכו'. ואם ארץ ישראל נפלה בחלקו של שם מדוע ירשנו אנו בני ארפכשד כולה היה ראוי שתחלק עם כל בני שם שוה בשוה ולפי' יכולין לומר לנו לסטים אתם. גם תירוץ אחר שכל האומות כולן יכולין לומר לנו לסטים אתם לפי שלא נפלה בחלקו של שם אלא ארץ הנגב בלבד אבל שאר ארץ ישראל לקחוה שלא מן הדין לפי' יכולין לערער ולומר לישראל לסטים אתם:

בראשית בריאת הקב"ה שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו. קשה מאחר שהיה הכל תהו ובהו איך אמר והארץ שאם היתה תהו לא היתה ארץ ואם היתה ארץ לא היתה תהו. י"ל שכן פי' הכתוב מה שהיא ארץ עכשיו היתה מקודם לכן תהו ובוהו:

פסוק ד

וירא אלהים את האור. קשה שהרי סיבת האור אינו אלא השמש והירח והכוכבים ואם המאורות נבראו ביום ד' כדמוכח קרא מהו האור הזה שהיה ביום הראשון. תשובה זה אור אחר היה וראהו הקב"ה שהיה טוב מאד וגנזו לצדיקים לעתיד לבא כדפירש רש"י: **וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל** אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה. מה קשה לו לרש"י שאמר אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה. י"ל דקשה ליה שמתחילה כתב וחשך על פני תהום. ואח"כ כתב ויהי אור אלמא היה הבדל בין האור ובין החשך מקודם לכן ומה ת"ל ויבדל שהבדילו לצדיקים. ועוד קשה לו שבכל שאר דברים לא נאמר בהן כי טוב עד גמר מעשה כולו וכאן שינה הסדר וכתב כי טוב קודם גמר מעשה שכתב וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל לפיכך פי' ראהו שאינו כדי להשתמש בו רשעים וגנזו לצדיקים כלומר שלא היה יכול לכתוב כי טוב אחר ההבדלה ואדרבה ההבדלה שהיתה למה היתה שנלקחה אור הטוב ההוא מן העולם וגנזו. לכך הוצרך הכתוב לכתוב בו כי טוב קודם ההבדלה שהיא גמר מלאכתו. וזה הוא שאמר רש"י בכאן אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה וכו':

פסוק ה

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. קשה לפי פשט הפסוק שהרי סיבת היום והלילה אינו אלא תנועת הגלגל והגלגלים עדיין לא נבראו ואיך היה יכול להיות ערב ובקר. י"ל שזה שכתוב בתורה ויהי ערב ויהי בקר נאמר למשה מפי הגבורה שהיה במעשה הזה משך זמן כמו שיש עתה בערב אחת בקר אחת לפי שהיה אז בקר וערב:

פסוק ו

יהי רקיע יוחזק הרקיע שאע"פי שנבראו שמים ביום ראשון לחים היו וקרשו בשני. קשה שלפי פירושו שפירשנו למעלה בראשית ברא בראשית בריאת שמים וארץ א"כ אינך מוצא שנבראו שמים ביום ראשון ואיך אמר בכאן שנבראו ביום ראשון. ופי' יהי רקיע

יחזק הרקיע תאמר שפי' כמשמעו ושנבראו ביום שני. י"ל דמדכתיב אחר זה ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ילפינן שנבראו שתיהן ביום אחד וכן כתו' במקום אחר קורא אני אליהם יעמדו יחד וכיון שכתוב למעלה והארץ היתה תהו שהיה לו לכתוב והעולם היה תוהו ובהו וכת' והארץ שמע מינה שהיתה ראויה להקראת ארץ ביום ראשון כלומר שנבראת בו ביום שנבראת הארץ על כרחך צריכין אנו לומר שנבראו שמים ג"כ בו ביום כמו שהוכחנו למעלה. על כן פי' יהי רקיע הכתו' ביום השני יחזק הרקיע כמו שפי' רש"י ואין פירושו כמשמעו. ועוד י"ל דאגב גררא קמ"ל שנבראו שמים וארץ בראשון דמדכתיב בראשית בריאת שמים וארץ היה כך וכך שגם הם נבראו באותו יום דלא תימא בתחלה דבר זה היה אם לא היה גם בדבר הראשון:

פסוק ח

שמים שא מים שם מים אש ומים וכו'. קשה מנא לי'. י"ל דיליף ליה מנקודת השי"ן שנקודה בקמץ שהיא תנועה גדולה ומורה אות הנוח שהיא הברת האלף והרי הוא כמו שא מים שר"ל אש מים ולפי שהקמץ לפעמים הוא כמו דגש והדגש מורה אות הכפל לכן אומר שם מים בשני ממי"ן ועל כן דקדק מזה שא מים שם מים:

פסוק יא

ועץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא עץ פרי קשה שהרי כתוב ויהי כן תכף אחר תדשא הארץ וא"כ לא נפל דבר אחד. ויש לו' משום דפי' רש"י גבי וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ ובשלישי שכתוב בו תוצא הארץ על פתח הקרקע עמדו עד יום הששי וכו' הנה כל זמן שעמדו על פתח הקרקע דהיינו מיום שלישי עד יום ששי היה טעם העץ כטעם הפרי ועל זה נאמר ויהי כן אבל כשיצא ודהיינו ביום הששי נשתנה הטעם ועל זה נאמר תוצא הארץ וכו'. עוד י"ל שפסוק ויהי הן כלל ופסוק תוצא הארץ פרט דהוי פירושו של כלל ואין בכלל אלא מה שבפרט:

פסוק יב

ועץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן וכו'. שאל השואל איך יאמרו שהארץ לא עשתה רצונו של מקום הלא לא שייך לו' בארץ רצון ובחירה ואם הושם בטבעה לעשות טעם העץ כטעם הפרי איך נשתנה הטבע. י"ל שהאמירה לומר שיהיה טעם העץ כטעם הפרי ר"ל שהושם בטבעה שיהיה כח ביד האדם לעבוד את האדמה בדרך שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן מעצמה וכשנתקלל האדם על עונו הוסר ממנו אותו הכח ולכך אמ' ארורה האדמה בעבורך כלו' שלא יהיה לו כח

לעבוד אותה כתקנה כמו שאמר אחר כן וקוץ ודרדר תצמיח לך ומה שאומ' נפקדה על עונה ונתקללה הוא על דרך משל כמו אז תרצה הארץ את שבתותיה את אשר לא שבתה:

פסוק טז

המאורות הגדולים שוים נבראו ונתמעטה הלבנה וכו'. קשה מנא ליה י"ל מדכתיב את שני המאורות הגדולים ואחר כך כתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן דמשמע דהוו שוין בתחלה ואחר כך נעשה א' מהן קטן שנתמעטה הלבנה:

ואת הככבים ע"י שמעט הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה וכו'. קשה מנא ליה י"ל דיליף מדכתיב את שני המאורות הגדולים ואלו ככבים לא כתי' ואחר כתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן ואת הככבים דמשמע על ידי שנעשה מאור הקטן והוא שנתמעטה הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה היינו הככבים:

פסוק יז

נראה לי צריך לישב מה טעם כתב ברקיע ל' עשויה וכן במאורות וכן בחית הארץ ובתנינים כתב לשון בריאה ובאדם בתחלה פתח בעשיה דכתיב ויאמר אלהים נעשה אדם וסיים בבריאה דכתיב ויברא אלהים את האדם. ונראה לומר דברקיע שייך לומר לשון עשייה משום שנברא ביום ראשון ולכך פי' רש"י ויעש תקנו על עמדו. וכן ג"כ במאורות כתב לשון עשייה שנבראו ביום ראשון כמו שפי' רש"י ביום ראשון בראו וכו'. זאת העשייה היא תקונם לתלותם ברקיע וכן בחית הארץ שהיא נבראת מד' יסודות והד' יסודות נבראו ביום ראשון וזאת העשיה היא הרכבת הד' יסודות וכן גבי האדם העשיה היא להרכיבו מן ד' יסודות והבריאה היא על השכל שהוא בצלם אלהים. אמנם כתנינים בעבור שכתב הגדולים כמו שכתב רש"י שהוא לויתן ובת זוגו ואומר כי הוא מקיף את כל העולם וכאשר הוא דבר פלא יחס אליו הבריאה כמו לשכל. האדם:

פסוק ל

ולכל חית הארץ השוה הבהמות והחיות להם למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר וכו'. אין להקשות שהרי מצינו שהיה אוכל בשר כדאי' בגמ' בסנהדרין שהיו מלאכי השרת מנסכין לו יין וצולין לו בשר. דההוא בשר היורד מן השמים היה. ומה שכתב וירדו בדגת הים ובעוף השמים לאו לאכילה שהרי לא הורשה לאכול בשר אלא למלאכה. דגים ברביעי רבא הניג בעזה ושבוטא מאי. ועופות כדבעי רבה בר רב הונא דש באווזין ותרנגולין לר' יוסי בר' יהודה מאי. וחיה הוא נחש ולשליחות כדתני' בגמ' ר' שמעון בן מנסיא אומר חבל על שמש גדול שאבד מן העולם. שאלמלא נתקלקל נחש כל אחד מישראל היד מזומנין לו שני נחשים אחד משגרו לצ פון ואחד משגרו לדרום להביא לו סנדרלופנ"ן פי' אבן טובה כגון סנדלי אבנים טובות ומרגליות:

פרק ב

פסוק ג

שמעתי מקשין למה לא נאמר ויהי ערב ויהי בקר יום שביעי כמו שנאמר בשאר הימים. י"ל לפי שלא היה בו ערב והכי איתא בב"ר ויברך אלהים ברכו באורה כיון ששקעה חמה בליל שבת בקש הקב"ה לגנזה וחלק כבוד לשבת ושלשים ושש שעות שמשה אורה פי' ערב שבת ביום וליל שבת ויום שבת הרי שלשים ושש שעות:

פסוק ח

מקדם במזרחו של עדן נטע את הגן ואין לפרש מקדם לשון קדימה וכו' ואם תאמר הרי כבר כתי' ויברא את האדם ראיתי בברייתא כו'. זה הפי' סתום מאד שאמ' אין לפרש ולא פי' מה טעם. ועוד מה שייך ואם תאמר אח"כ. ונראה לו' דלכך אין לפרש שר"ל לשון קדימה שהרי כתיב אח"כ וישם שם את האדם אשר יצר ולמה לי למכתב אשר יצר אלא לומר אשר יצר קודם לכך. ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא אחרי אשר אתה אומר שאינו לומר מקודם אמאי אם כן חזר ואמר וייצר ה' אלהים את האדם הרי כבר נאמר ויברא דבשלמא אם נאמר שר"ל מקודם הייתי אומר דלכך חזר וכתב וייצר כדי לסמוך אליו ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם לאשמעינן שר"ל קודם בריאת האדם מכל השתא אמאי אצטריך ומתרץ ראיתי בברייתא וכו': מה"רר

פסוק יז

לא מות תמותון דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה וכו'. קשה שהרי לא אמר הקב"ה שימותו בנגיעה אלא אמר כי באכלם ממנו מות ימותו י"ל שהיו סבורין שהאילן עצמו היה סם ממית בטבע ושמה שאמר לו הקב"ה ביום אכלך מות תמות ירצה בזה תמות מפני היותו ממית בטבע כמו סם המות לא שימיתם הוא יתברך על זו העונש ולפי' כיון שנגעה בו ולא מתה עלה בדעתה דבר הנחש שכשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה. אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה וכו'. קשה שהרי הקב"ה אמר להן שימותו ביום אכלם ואם לא מתה עתה לאלתר אולי תמות לאחר שעה. י"ל שהואיל שחשבה שהוא סם המות בטבע חשבה שיבא לה איזה חולי לאלתר כדרך השותים סם המות שמתנפחין ומתנונין והולכין או ששכחה דברי הקב"ה ועלה בדעתה שאמר לה ברגע אכלך ממנו מות תמות כשם שטעתה במה שלא אמר לה ולא תגעו והיא הוסיפה בדבריו כן טעתה גם בזה:

פסוק כג

זאת הפעם מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה וכו'. צריכין אנו לומר שנתעברו קודם לכן דאם לא כן היו נעקרות בביאת אדם כדאיתא בגמ' דע"ז גוי חס על בהמתו שלא תעקר ואולי היה דרך נס:

פרק ג

פסוק ו

כי טוב העץ להיות כאלהים וכי תאוה הוא לעינים ונפקחו עיניכם ונחמד העץ ויודעי טוב ורע. פרש"י כי ג' דברים הללו כנגד ג' דברים שאמר לה הנחש שהרי אי אפשר לו' שהיא ראתה כי טוב העץ להשכיל שהרי לא תוכל להבין דברזה אלא שרש"י מפרש ותרא בראיית הלב כלומר ראתה והאמינה שכל ג' דברים שאמר לה הנחש היו אמת ; **ותתן גם לאישה** שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אשה אחרת. קשה למה נתכונה להרוג את אישה כדי שלא ישא אשה אחרת הרי היא מוספת על חטאתה פשע ללא תועלת י"ל שהיתה סבורה לומר אם יאכל גם הוא ונהיה שנינו מסוכנין למות לא ירצה הקב"ה למחות המין האנושי מעל פני האדמה וישא לפשע שנינו ולא נמות אבל אם אוכל לבד מן העץ. הנה אדם יתקיים וישא אחרת שימציאהו הקב"ה אשה אחרת כשם שהמציא אותה ויתקיים המין האנושי בלעדי ואני אמות לכך האכילה גם לאישה אולי ירוחמו מן השמים לסבה שאמרנו:

פסוק ז

ותפקחנה לענין החכמה דבר הכתוב קשה שהרי אמר לקמן אף הסומא יודע כשהוא ערום אלמא במראית העין ממש הכתוב מדבר ואיך אומר עתה שלענין החכמה דבר הכתוב. י"ל שלעולם בענין החכמה דבר הכתוב וגם מה שאמר אף הסומא יודע שהוא ערום ר"ל יודע ומכיר שהוא ערום מדעת וחכמה:

פסוק ח

לרוח היום לאותו רוח שהשמש בא משם וכו'. קשה מאן דכר שמיה דשמש ומנא לו לרש"י לומר בכאן לרוח שהשמש בא משם. י"ל שהוא דורש דבר זה ממלת היום בה"א הידיעה שהוא היום הידוע שנא' עליו בנבואת מלאכי (מלאכי ג' י"ט) כי הנה היום בא בוער כתנור (עיין בפירוש רש"י הפסוק הנ"ל שכן פירש גם הוא ז"ל) ואליבא דמאן דאמר אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה וכו' הנה מה שכתוב כאן היום הוא כמו השמש שהשמש קרוי יום ולכך פי' רש"י לרוח היום כמו לרוח השמש כלומר לאותו רוח שהשמש בא משם:

פסוק יד

כי עשית זאת מכאן שאין מהפכין בזכותו של מסית וכו' עד שהיה לו לומר דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין. י"ל דאין הכי נמי שמן הדין יכול להציל את עצמו אלא שהתורה הזהירה שלא להסית שכתוב בסוף פרש' מסית ולא יוסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה ולפי' אם המסית נסקל לא מפני שורת הדין אלא מפני שעבר על גזרת הכתו' שצוה שלא להסית:

כי עשית זאת מכאן שאין טוענין למסית וכו'. קשה שהרי נחש לא היה מסית דאין מסית אלא לע"ז. וי"ל דהיה כמסית לע"ז משום דקא' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. וקשה למה נענשה חוה והרי לא הזהיר הכתוב אלא לאדם בלבד. וי"ל דאשה בכלל אדם כדכתיב זה ספר תולדות אדם וכו' זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם והנה פי' ויצו ה' אלהים על האדם ר"ל על מין האנושי והנה גם האשה בכלל הצווי היתה דיקא נמי דכתיב האדם ולא כתיב את אדם ואין לתרץ שנענשה על שבאה תקלה על ידה כמו הנחש ולא נענשה על האכילה שהרי היא השיבה הנחש השיאני ואוכל למדנו בעל האכילה ממש היה טוען אותה הקב"ה ועל כך נענשה:

קשה לפי הפשט כי הקב"ה אמר לאדם ביום אכלך ממנו מות תמות והוא אכל ולא מת בו ביום והנה א"כ לא נתקיימה גזרתו של מקום. י"ל שפי' מות תמות י"ל תהא חייב מיתה וכששב בתשובה שב המקום ונחם על הרעה כמו שרחם על אנשי נינוה כששבו מדרכם הרעה. עוד יש לפרש כמו שאמרו במדרש שיומו של הקב"ה אלף שנים כדכתיב כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול והנה לא חי אלף שנים ונתקיימה הגזירה:

ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן אלא מכאן למדו רבותינו שימי עבורו של נחש ז' שנים. פי' הכי קאמר ארור אתה מן הבהמה בדוגמא ובענין שהיא מקוללת מן החיה כלומר כשם שהבהמה המושכת ימי עבורה שהיא החמור נתקללה שבע ידות יותר מחיית השדה שמקצרת יותר ימי עבורה שהיא החתול כי ימי עבורו של חתול שבעה שבועות ושל חמור מ"ט שבועות כך נתקלל נחש יותר מאותה בהמה שבע ידות הרי לך שימי עבורו של נחש ז' שנים ואע"פ שאינן שלמין ממש שהרי חסר ג' או ד' שבועות לשנה מ"מ יותר משששה וקרוב לשבעה הם וי"ו זו דומכל חית השדה יתירה היא כך מפורש בבכורות ושם ואימא כשם שנתקלל מבהמה נתקלל מחיה לאחר ג' ודאי ניהו תשע שנים ומשני מי כתיב מכל החיה ומכל הבהמה מכל הבהמה ומכל חיה כתיב:

פסוק כא
כתנות עור חלקים כצפורן פי' רש"י כן לאפוקי ממאן דאמר עור מלא שער איתא במדרש שזהו עור זוגו של לויתן שמלח הקב"ה לצדיקים לעתיד לבא. וקשה אמאי אצטריכו להני כתנות הא כתיב לעיל ויעשו להם חגורות י"ל שאותן חגורות לא היו מכסות אלא ערותן בלבד ועכשיו בא והלביש את כל גופן באלו הכתנות עור:

פסוק כב
פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים. קשה מי איכא ספיקא קמי הקב"ה דקאמ' שמא יעשה כן וי"ל משום דאמרי' הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ולכך יש ספק בידו לעשות ושלא לעשות:

פרק ד

פסוק ג
מפרי האדמה יש מדרש אגדה אומר זרע פשתן היה. קשה מנא לו לבעל המדרש הזה שזרע פשתן היה. י"ל דנפקא ליה מדמתרגמינן מנחה קרבנא וקרבן במלוי אותיות פשתן בסופי תיבות קו"ף רי"ש בי"ת נו"ן הרי פשתן בסופי תיבות:

פסוק כב
וצלה גם היא ילדה וכו' קשה שהרי למעלה פי' שהשקה כוס של עקרין בשביל שלא תלד. וי"ל שלא הזיקוה העקרין כלל וילדה ולכך כתיב גם כלו' גם כי השקוה כוס עקרין מ"מ ילדה:

פסוק כג
ויאמר למך לנשיו שהיו נשיו פורשות ממנו לפי שנגזר לכלות לזרע קין ז' דורות וכו' אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר יבא המבול וכו'. קשיא דידיה אדידיה דברישא משגיע שפירשה ממנו מפני גזרת שבע לקין ואחר כך משמע שפירשה ממנו מפני גזרת המבול וי"ל שהיו סבורות שגזרת כליון זרעו של קין וגזרת המבול גזרה א' היא כלומר שאין המבול בא אלא לכלות זרעו של קין וטעו האצטרולוגין שלהן בין זרעו של למך זה ובין זרעו של למך אביו של נח כדרך כל האצטגנינין והחוזים בכוכבים:

פרק ה

פסוק כט
זה ינחמנו ממעשנו וכו' קשה לפי הפשטה וכי נביאים היו שזה עתיד להניח להם. וי"ל לפי שכתוב ארורה האדמה בעבורך וכו' עד שובך אל האדמם דמשמע כשימות אדם הראשון תבטל זאת הגזרה וכשנולד נח כבר מת אדם וצא וחשוב שנותיו ותמצאם כלין

כ"ו שנה קודם לידת נח ולפי שהוא היה הראשון שנולד אחר מיתתו של אדם לכך אמרו עליו זה ינחמנו ממעשנו וכו':

פרק ו

פסוק ו

וינחם ה' כי עשה את האדם. מקשין והא כתיב לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם. וי"ל ששלשה ענייני נחמה הן אחת כשאדם נודר לחברו טובה או רעה ויש לאל ידו אלא שמתחרט זהו דבר כזב. השנית המתחרט מחמת האונס שאין ספק בידו לקיים את דברו על אלה שתים נאמר לא איש אל ויכזב אלא מקיים את דברו ובן אדם ויתנחם כי הוא לא יכול. ועוד יש נחמה שלישית הנקראת סופר"א פנצאר"י בלע"ז ואינה באה מחמת קצורו של נודר כגון שיגזור הקב"ה פורענות ודאי על דעת כן נגזר אם יעמדו במרדם ואם ישובו מרשעם ישוב ה' מחרון אפו כדכתיב בספר ירמיה רגע אדבר וכו' ושב הגוי ההוא וכו' אף זה וינחם כך הוא כלומר מחשבה אחרת יש בלבו לא ששב ממחשבתו הראשונה חלילה וחס כך מצאתי כתוב:

עוטה כשלמה אורה
תמכתני בסדר בראשית ברא
כן תמציא למחשבתי מנוח
ועזרני באלה תולדות נח

פסוק ט

אלה תולדות נח הואיל והזכירו ספר בשבתו וכו'. קשה מאי קשיא ליה לרש"י שהוצרך לו' הואיל והזכירו ספר בשבחו. י"ל שאחר שכתב אלה תולדות נח היה לו לכתוב שם וחם ויפת פי' תולדות הבנים שהוליד לכך אמר רש"י שהפסיק הענין הואיל והזכירו ספר בשבחו ולפי' זה קשה שלא היה צריך לכתוב אחר כן פעם אחרת ויולד נח ולכך פי' רש"י ד"א שעתה הוצרך לומר אחר כן ויולד נח:

פסוק יג

קץ כל בשר כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים וכו'. קשה והרי כאן לא הרגה טובים שהרי ניצל נח ובניו ונשיהם. וי"ל דאין הכי נמי דהורגת טובים ורעים אבל בכאן עשה עמהם לפנים משורת הדין וכן משמעות המקרא מן הדין קץ כל בשר בא לפני אבל אני אעשה עמך לפנים משורת הדין ואצילך היינו דקאמר עשה לך תבת עצי גפר:

קץ כל בשר בא לפני כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים. צריך לישב שהרי אנו רואין שנמלט נח ובניו. ועוד איך יצא כזאת מלפניו

להרוג הטובים. ונראה לפרש שלכך לא אמר צדיקים ורשעים אלא רעים וטובים. ור"ל התינוקות הקטנים לכך האנדרולומוסיא באה והורגת אותם לפי שכיון שהזנות מצדיהם כולם ממזרים ואינם ידועים וכמו שאמרו רז"ל במסכת יבמות ממזר ודאי חיי ממזר ספק לא חיי ולכך לא קאמר כל מקום שאתה מוצא גזל משום דלא הוו מתים הקטנים בעבור הגזל:

כי מלאה הארץ חמס לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל וכו'. קשה והלא אמר למעלה כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים. י"ל דאין הכי נמי שכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים דאנשים אבל לא נחתם גזר דינם על הארץ כלו' תשחת הארץ עמהם ויטשטשו ג' טפחים של עומק המחרישה אלא על הגזל:

את הארץ מן הארץ וכו' ד"א עם הארץ וכו'. קשה מאי ד"א. יש לפרש שני פי' הראשון את הארץ יתר הוא שאין צריך לומר מן הארץ כי ידענו שהם היו בארץ ולכך עשה ד"א שר"ל שנשחתו עם הארץ ג' טפחים וכו':

פסוק יד

עצי גופר כך שמו. מאי קשיא ליה שאמר כך שמו אלא י"ל שאמר רש"י כן כדי שלא תפרש עצי גופר עצים על ידי גפרית כלומר ויעש תבת עצים על ידי גפרית שנלקו בו לפיכך אמר כך שמו:

בכופר מצינו בתלמוד כופרא תיבתו של משה על שהיו המים רפין וכו' ועוד שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל בכאן לא הקפיד אם יריח נח ריח רע של זפת מפני שכל העולם שרוי בצער. ומה שאמר אבל כאן מפני חוזק המים זפת המבית ומחוץ קשה איך לא היה הזפת מתפשר מפני חמימות המים. י"ל שנעשה להם נס ונצטננו המים שבצידי התבה. וקשה עוד מנא לן שמי המבול היו רותחין. י"ל דנפקא לן מגזרה שוה דכתיב הכא וישוכו המים וכתיב התם וחמת המלך שככה. מה להלן חמימות שהרי כתב וחמתו בערה בו אף כאן לשון חמימות שהיו המים רותחין:

פסוק טז

צוהר יש אומרים חלון וי"א אבן טובה מאירה להם וכו'. קשה מנא ליה. י"ל שהאומר חלון דורש צהר מלשון צהרים והיינו חלון והאומר אבן טובה דורש צהר כמו זהר שאותיות זסשר"ץ מחחלפות מלשון זהורית והיא אבן טובה מאירה להם:

פסוק יז

ואני הנני מביא הנני מוכן להסכים עם אותן שזרזוני כבר מה אנוש כי תזכרנו. פי' שרוצה להסכים עם המלאכים שזרזוהו כשרצה הקב"ה לעשו' אדם שאמר להם נעשה אדם

בצלמנו כדמותנו והם אמרו לפניו רבונו של עולם מה אנוש כי תזכרנו הושיט אצבעו ביניהן ושרפן וכו' כדאיתא במדרש לכך אמר עכשיו שהוא רוצה למחות את האדם מעל פני האדמה הנני מסכים עם אותם שזרזוני וכו' ותפש רש"י לשון זרזוני לפי שמלת הנני לשון ענוה וזריזות והיא מלה מיותרת שהיה לו לומר ואני מביא את המבול וכתב הנני שהוא לשון ענוה שענותנותו יתירה להסכים ע"י עבדיו ומלאכיו לשון זריזות שמזדרז לעשות רצונם ואעפ"י שהשאיר להם נח ובניו לפלטה גדולה אעפ"כ הרבה להן פורענות לשטוף הכל ולא הבחין בין קטנים לגדולים:

מבול שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך. קשה איך יוכל לדרוש שלשה לשונות חלוקות ממלה אחת י"ל שאילו לא היה רוצה לומר אלא שבלה לא היה נכתב בתוספת מ"ם ועכשיו שנכתב מבול בתוספת מ"ם הוא כמו מבלבל שבלבל את הכל ואלו לא היה אלא בלבול היה לו לינקד בלא דגשות הבי"ת ועכשיו שכתוב בדגש הוא לשון מוביל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך:

פסוק יט

מכל החי אפי' שדים וכו'. קשה מנא ליה י"ל דנפקא ליה מדכתיב מכל החי מכל בשר דמשמע שיש חי שאינו בשר והיינו שדים וכן פי' הפסוק מכל החי שאינו בשר והיינו שדים ומכל בשר כמשמעו:

פרק ז

פסוק ב

מכל הבהמה הטהורה למדנו שלמד נח תורה. קשה שהרי אמרינן בזבחים העבירם לפני התבה וכו' דמשמע דלא הוה ידע טמא וטהור אלא מתוך קליטת התבה וי"ל דהתם מיירי בדבקים במינם ושאינן דבקים במינן והיינו טמאים וטהורים שכן מצינו לשון טומאה גבי עריות כדכתיב בסוף פרשת עריות אל תטמאו בכל אלה ולעניין זה הוצרכה קליטת התבה אבל טומאה וטהרה דאיסורי מאכלות מן התורה ידע אותן והבחין ביניהם שלמד נח תורה כדפי' רש"י:

פסוק ג

גם מעוף השמים בטהורים דבר הכתוב וילמד סתום מן המפורש וכו'. פי' מן המפורש הוא עוף טהור כמו שנאמר למטה מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור מה להלן שהוא מפורש ר"ל טהור אף כאן שהוא סתום ר"ל טהור:

פסוק ז

מפני מי המבול אף נח מקטני אמנה היה וכו'. קשה הלא צדיק היה ואיך היה מסתפק בדבריו של מקום. וי"ל שהיה חושב כיון שה' הוא ניחם על הרעה אולי יתעשת ולא יאבדו וגם כי היה רואה המים יורדין ברחמים כדפרש"י בפסוק ויהי הגשם:

פסוק יא

בחדש השני ר' אליעזר אומר זה מרחשון. ר' יהושע אומר זה אייר. אין להקשות לר' אליעזר ממה שכתוב בניסן החדש הזה לכם ראש חדשים וכו' דאדרבה זו היא סיעתא דידיה מאחר שהתורה מזהרת לישראל למנות בניסן שמע מינה שמקודם לכן רגילין למנות מתשרי כדברי ר' אליעזר:

פסוק כג

אך נח לבד נח ומדרשו גונח וכוחה דם וכו'. קשה מנא לו לבעל הדרש דבר זה י"ל שהוא מפרש מלת אך מל' הכאה כמו ואך אותן וכו' וכן משמעו וישאר אך נח מוכה והיינו גונח וכוחה דם כדמפרש ואזיל. אך נח גונח וכוחה דם פי' כוחה רוקק רוק עבה וחבירו הכוחה בפני רבו ולפי שהוא בא מכח גדול קרוי כוחה:

פרק ח

פסוק א

ויזכור אלהים זה מדת הדין ונהפכה לרחמים וכו' ואח"כ פי' וישוכו המים ואח"כ חזר לפרש ויזכור את כל החיה. קשה שלא פי' המקרא על הסדר י"ל שבתחלה פי' שהשם הזה הוא מדת הדין ונהפך לרחמים והוצרך לפרש אח"כ מלת וישוכו לשון הנחת חימה ואח"כ חזר לפרש המקרא על הסדר ויזכור את כל החיה ואת כל הבהמה וכו'.

על הארץ על עסקי הארץ. קשה מה לו להוציא המקרא ממשמעו תאמר שר"ל ויעבר אלהים רוח על הארץ ממש י"ל שאי אפשר לפרש על הארץ כמשמעו שהרי היתה מכוסה במים לכן צריך לפרש על עסקי הארץ:

פסוק ג

מקצה חמשים ומאת יום התחילו לחסור וכו' עד שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים והוא סיון וכו'. החדש העשירי זה אב שהוא עשירי לירידת גשמים. קשה מה הוא לחלק בחשבון זה או היה לו לתלות את כולן להפסקה או כולן לירידה. י"ל שתולה שביעי והוא סיון להפסקת גשמים לפי שהוא חדש שבו עמדו ישראל על הר סיני ופסקה זוהמתן לכך תלה אותו להפסקת גשמים שהוא הפסקת פורענות ותולה עשירי שהוא אב לירידה לפי שהוא חדש של פורענות שכתוב בו לשון ירידה שנאמר ותרד פלאים לפי' תולה אותו לירידת גשמים שהוא חדש של פורענות הכי איתמ' במדרש:

פסוק ז

מצאתי כתוב הטעם ששלח נח העורב יותר משאר עופות לפי שהעורב מצוי לאכול נבלות ואם ימצא מיתי המבול יביא מבשרם בפיו אל התבה ואז ידע כי קלו המים ואח"כ שלח את היונה כי דרכה להיות בעמקים כד"א כיוני הגאיות:

פסוק יא

עלה זית טרף וכו' פי' ובשביל כך ידע כי קלו המים לפי שאילן הזית נמוך ובראותו העלה קרוע וחטוף ידע כי לקחתו מן האילנות שאילו לקחה על פני המים היה העלה שלם כברייתו:

פסוק טז

צא מן התבה כאן התיר להן תשמיש המטה. קשה דאם כן היה לנו ללמוד מכאן שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו וזה אינו שהרי אנו למדין אותו מדכתיב במתן תורה לך אמור להם שובו לכם לאהליכם וי"ל דלא נלמוד מפ' המדבר קודם מתן תורה:

פסוק כא

לא אוסיף לא אוסיף כפל הדבר לשבועה וכו' וכן דרשו רבותינו ז"ל בשבועות. צריך לישב דהא כשבועות דריש ליה מדכתיב ולא יכרת כל בשר עוד מימי המבול ולא יהיה עוד המים למבול. וי"ל דתרוייהו חדא מילתא נינהו ולא אוסיף ראשון דכתיב לא אוסיף לקלל עוד את האדמה סמיך ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ הרי שבועה על השחתת האדמה ולא אוסיף להכות את כל חי כאשר עשיתי סמיך אלא יכרת כל בשר עוד מימי המבול הרי שבועה על השחתת בעלי חיים אי נמי נוכל לומר כי דעת רש"י דקא' לא אוסיף הכתוב על האדמה מלא אוסיף הכתוב בבעלי חיים מה התם איכא כפל דכתיב ולא יכרת כל בשר ואמר ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר הכי נמי באדמה היה כפל מהר"ר:

פרק ט

פסוק כ

ויטע כרם כשנכנס לתבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים. נ"ל דלכך נקט אלו השני מינין משום דאין להן גרעיגין ליטע כמו התמרים והזתים והרמונים. מהר"ר:

הטוב לך להודות
היית עזרי באלה תולדות
ותמציא לי חילך
בסדר חדושי לך לך

פרק יב

פסוק א

לך לך להנאתך ולטובתך. פי' דדייק ליה מייתורא דלך שהיה לו לכתוב לך מארצך ועכשיו שכתב לך משמע בשבילך כלומר ההליכה תהיה להנאתך ולטובתך. ונראה שזה שכתב רש"י שני דברים להנאתך ולטובתך היינו משום דאשכחן טובה שאינה הנאה והנאה שאינה טובה לכך השמיענו שתיהן ואי קשיא מהו לך שהרי פי' אח"כ ואעשך לגוי גדול כדפי' רש"י. י"ל דבא להשמיענו דמשעת ההליכה תתחיל הנאה וטובה קודם שיגיע לארץ ואין להקשות לשתוק מואעשך ואברכך דהא כבר שמעינן מייתור דלך. וי"ל שהפסוקים הבאים אחר זה היו פי' דלך דהיינו ההנאה והטובה:

לך לך להנאתך ולטובתך ואעשך לגוי גדול לפי שהדרך גורמת וכו'. נ"ל דלכך פי' ואעשך קודם שיפרש מארצך וממולדתך הקודם לו בפסוק משום דקשה לו אחר שפי' להנאתך ולטובתך שר"ל ושם אעשו אם כן אמאו אצטריך למכתב ולכך פי' לפי שהדרך גורמת ג' דברים אעפ"י שהבטיחו כבר שיהיו לו בנים כשאמר לו לך להנאתך ולטובתך מכל מקום באולי לא יהיה לגוי גדול שהדרך ממעטת ג' דברים לכך כתיב ואעשך לגוי גדול וסיים לפרש כל הפסוק אחר כן חזר לענין ראשון. מהר"ר:

מארצך וממולדתך ומבית אביך. נראה לפרש דלכך הזכיר שלשתם לתת לו טעם מדוע מצוה עליו ללכת משם מארצו ומולדתו ובית אביו כולן שוין לרשע ואין בהן טוב והאדם למד את דרכיו או מפני ארצו או ממשפחתו או מכית אביו:

פסוק ב

ואעשך לגוי גדול לפי שהדרך גורמת וכו' ואח"כ פי' מארצך וממולדתך וכו'. קשה למה לא פי' המקרא על הסדר. י"ל שעשה כן כדי לסמוך ואעשך לגוי גדול למה שפי' לך להנאתך ולטובתך להשמיענו כיצד היא הנאתך וטובתך שאעשך לגוי גדול כמו דמפרש ואזיל

לך לך להנאתך ולטובתך ואעשך לגוי גדול לפי שהדרך גורמת וכו'. נ"ל דלכך פי' ואעשך קודם שיפרש מארצך וממולדתך הקודם לו בפסוק משום דקשה לו אחר שפי' להנאתך ולטובתך שר"ל ושם אעשו אם כן אמאו אצטריך למכתב ולכך פי' לפי שהדרך גורמת ג' דברים אעפ"י שהבטיחו כבר שיהיו לו בנים כשאמר לו לך להנאתך ולטובתך מכל מקום באולי לא יהיה לגוי גדול שהדרך ממעטת ג' דברים לכך כתיב ואעשך לגוי גדול וסיים לפרש כל הפסוק אחר כן חזר לענין ראשון. מהר"ר:

מארצך וממולדתך ומבית אביך. נראה לפרש דלכך הזכיר שלשתם לתת לו טעם מדוע מצוה עליו ללכת משם מארצו ומולדתו ובית אביו כולן שוין לרשע ואין בהן טוב והאדם למד את דרכיו או מפני ארצו או ממשפחתו או מכית אביו:

ואברכך בממון. קשה מנא לו שבממון. י"ל שכן מצינו במקום אחר שנאמרה ברכה אצל הממון שנא' ברכת ה' היא תעשיר. ד"א ואעשך לגוי גדול זה שאומר ה' אלהי אברהם וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' הראשון והיה ברכה אין לו הדבקות עם הכתוב שלמעלה שהואיל ולא בא (נ"ל חסר אלא) להבטיחו על ג' דברים אין טעם לכתוב בכאן והיה ברכה אבל לפי זה הפי' האחרון הרי הוא דבק עם מה שלפניו כמבואר. (ומה שאומר חתימת מגן דוד הוא משום דכתיב ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ כדאיתא בערבי פסחים):

פסוק ו

ויעבור אברם בארץ נכנס לתוכה. עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבאו לשכם וכו'. נראה דדייק ליה מלישנא דויעבור שהיה לו לומר ויבא עד מקום שכם דלישנא דויעבור משמע דרך העברה שלא רצה להשתקע בשום מקום עד היותו בשכם להתפלל על בניו וכן עד אלון מורה לראות הר גריזים ששם קבלו התורה וכו'. מהר"ר:

אלון מורה הוא שכם ששם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם יקבלו ישראל שבועת התורה וכו'. קשה מנא לו דבר זה י"ל דנפקא ליה מדכתיב אלון שהוא לשון אלה ומורה לשון הוראה והרי הוא כאילו כתיב אלון ההוראה כמו שאמר ששם קבלו שבועת התורה:

והכנעני אז בארץ הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה וכו'. קשה שהרי בפ' שלא לך כתב שבנה חם חברון לכנען בנו ונראה שבחלקו של כנען נפלה ואיך אומר בכאן שבחלקו של שם נפלה. י"ל שארץ ישראל שבצד דרום לבדה נפלה בחלקו של שם ולפי' היה אברם הלוך ונסוע הגנבה אבל שאר ארץ ישראל נפלה בחלקו של חם ואעפ"י שכתוב ויעלו בנגב ויבא עד חברון דמשמע שגם חברון היתה בצד הנגב אין זו הוכחה שכן פי' המקרא ויעלו המרגלים לצד דרום כלומר מנגב למחנה ישראל:

והכנעני אז בארץ. נראה דכתו' זה הפסוק לישב מה טעם העתיק אברהם את עצמו משם אחרי שנראה אליו ה' שם והיה המקום מוכן לנבואה ולכך כתב והכנעני אז כארץ שהיה עושה מלחמה ולכך נסע משם. מהר"ר:

פסוק ז

ויבן שם מזבח נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם וכו'. קשה מנא ליה י"ל דנפקא ליה מדכתי' והעי מקדם למאי אצטריך וכן (נ"ל וכי) בכל מקום

שהיה לן אברם ספר לנו הכתו' את גבולותיו הסמוכין אלא לא נכתב והעי מקדם אלא לאשמועינן שנתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם:

פסוק יב

והרגו אותי ואותך יחיו. קשה למה פחד פן יהרגוהו היה לו לדאג יותר פן יקחו את אשתו בחזקה מבלתי הריגתו. י"ל שהאומות גדרו עצמן בעריות ואלו היו לוקחין אשתו מבלי הריגתו היו חייבין על כל ביאה וביאה לכן פחד פן יהרגוהו שטוב להם להרוג ולעבור עברה אחת מלעבור עבירות הרבה. ועכשיו ע"י מעשה הכיר בה ראיתי במדרש אגדה שעבר את הנהר וגלתה שוקה מתוך כך הכיר ביופיה:

פסוק יג

למען ייטב לי בעבורך יתנו לי מתנות וכו'. קשה והלא כתיב ושונא מתנות יחיה ואיך היה אוהב שיתנו לו מתנות. י"ל שמה שכתוב ושונא מתנות יחיה היינו בישראל אבל באומות העולם כמציל מידם דמי ולכך היה אוהב אברם שיתנו לו מתנות:

פסוק יד

ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר ויהי כבואם אלא מלמד שהטמינה בתיבה וכו'. קשה שעדיין היה לו לכתוב ויהי כבואם שהרי היה לוט עמהם א"ת לא חשש הכתוב להזכיר אלא העקר שהוא אברם א"כ למה שאל רש"י שהיה לו לכתוב ויהי כבואם. י"ל שעל האמת דרך המקרא בכל מקום להקפיד על העיקר ולא על הטפל אבל כאן כיון שעקר הפרש' מדבר בענין שרה וגם בפסוק שלמעלה אמר שאברם היה מדבר עם שרי וא"כ היה לומר ויהי כבואם לשון רבים שגם שרה היתה עקר במקום זה אלא שהטמינה וכו':

פסוק יז

וינגע במין ראתן לקה שהתשמיש קשה לו. קשה מנא ליה י"ל דנפקא ליה מדכתיב על דבר שרי כלומר שנתנגע נגע המועיל לשרי שלא יטמאנה והיינו ראתן שהתשמיש קשה לו כרצון שרי אשת אברם:

וינגע ה' את. צריך לישב מה טעם גבי אבימלך בא אליו הקב"ה בחלום להזהירו ולפרעה לא בא י"ל דנלקחה שרה בית פרעה קודם שיאמר עליה אחותי היא רק בהזכרת פרעה לאברם דכתיב למה אמרתי אחותי היא ואולי לא אמר זה רק אחרי הלקחה אבל גבי אבימלך כתיב ויאמר אברם אל שרה אשתו אחותי היא ואח"כ וישלח אבימלך ויקח את שרה. ועוד כי אבימלך עשה כל החקירות שהיה יכול לעשות שהרי שאל לה ולעבדיה ולשפחותיה דכתיב והיא גם היא אמרה אחי הוא מייתורא דגם מרבינן כל בני הבית ולכן לא ענה לו אברם מאומה כששאל לו למה אמרת אחותי היא כמו שעשה לו לאבימלך

כמו שאמר לו כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי וכו'. מהר"ר:

פרק יג

פסוק ב

כבד מאד טעון משאות. קשה למה פי' תחלה כבד מאד קודם שיפרש הנגבה הקודם לו בפסוק. י"ל שעשה כן לפי שפירש למעלה וישלחו כתרגומו ואלויאו לכך פי' סמוך לו כבד מאד טעון משאות כלומר שהיה צריך לויה לשמרו בדרך שהיה טעון משאות:

פסוק ג

וילך למסעין כשחזר ממצרים לארץ כנען וכו' ד"א בחזרתו פרע הקפותיו וכו'. קשה מאי ד"א י"ל לפי שהיה כבד מאד חזר למסעיו ופרע הקפותיו. ופי' אורח פוגם ונפגם פוגם את אושפיזו שאומרים בני אדם שמא איזו רעה עשה לו הבעל מחנה לכך אינו חוזר ללון שם. עו' פי' נפגם שיאמרו העולם שמא איזו רעה עשה שם בביתו שלזה שאינו חוזר אליו עוד ולכך חזר אברם למסעיו ללון במסעות הראשונות:

פסוק ט

אם השמאל ואימינה בכל מקום אשר תשב אני לא אתרחק ואעמד לך למגן ולעזור. קשה למה פי' כן על ואם השמאל ואימינה ולא דרש כלום על ואם הימין ואשמאילה. י"ל שדרש כך על ואם השמאל ואימינה לפי שמלת האימינה אינה נקודה כדרכה שהיה לו לינקד ואימינה בפתח כמו שנקד ואשמאילה:

ואימינה אימין את עצמי וכו'. שמעתי אומרים שלכך האריך רש"י כל כך שבא להוציא מפי' התרגום שפי' אם את לצפונא ואנא לדרומא דמשמע שירחיק עצמו ממנו לכך פי' אימין את עצמי ותמיד אהיה קרוב אליך. מהר"ר:

פסוק י

כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים. קשה מנא ליה י"ל מדכתיב כל עץ נחמד למראה וכו' בתוך הגן נפקא ליה כגן ה' יפה לאילנות ומדכתיב לא כארץ מצרים היא וכו' אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק נפקא לן שארץ מצרים יפה לזרעים:

פסוק יא

מקדם מדרש אגדה מהו מקדם הסיע עצמו מקדמונו של עולם וכו'. קשה מנא לו לבעל הדרש דבר זה. י"ל שאין נראה לפרש מקדם כמשמעו מרוח מזרחית שהרי בנגב היה יושב כדכתיב לעיל הלוך ונסוע הנגבה לכך פי' מקדמונו של עולם:

פסוק יג

רעים בגופם וחטאים בממונם קשה מנא ליה. י"ל שכן מצינו רעה אצל הגוף דכתיב ביוסף ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת ומצינו חטא אצל ממון שנא' בעושק שכר שכיר והוה בך חטא ואונקלס שתרגם בהפך בישין בממונהון וחייבין בגוייתהון ראייתו שכן מצינו רעה אצל ממון דכתיב ורעה עינך באחיך האביון. ומצינו חטא אצל הגוף שנאמר ביוסף וחטאתי לאלהים:

פסוק יד

אחרי הפרד לוט מעמו כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פוסק ממנו ואעפ"י שקודם לכן מצינו שנדבר עמו בעוד שהיה לוט. באולי שאז נעשה רשע דיקא נמי דקא' כל זמן שהרשע עמו ולא אמר כל זמן שלוט עמו. מהר"ר:

פרש"י כל זמן שהרשע עמו דבור פוסק ממנו. וקשה לחזקוני הרי לעיל כתיב וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ מכלל שדבר אליו הקב"ה גם טרם הפרד לוט מעמו י"ל שמה שפרש"י היה הדבור פוסק ממנו ר"ל לא היה מאריך עמו בדברים כל כך ותדע שכן היא שהרי לעיל אמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ ולא אמר לו יותר וכאן האריך בדבורו דאמר לו יותר שא נא עיניך ושמתי את זרעך:

וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט וכו'. קשה דהא אמרינן כל מקום שנא' וה' הוא ובית דינו מאי בית דינו שייך הכא וי"ל במדרש שנחלקו הקב"ה ופמליא שלו ב"ד שלמעלה אומר שראוי שיהרג בחרב המלאכים ויענש מפני חבורת לוט והקב"ה אמר הוציאוהו ממזל מיתה למזל חיים והיינו בית דינו דשייך הכא:

פרק יד

פסוק א

אמרפל הוא נמרוד וכו' קשה מנא לו י"ל לפי שכתוב למעלה בסדר אלה תולדות נח גבי נמרוד ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ועכשיו קרא שמו אמרפל לכך אמר אמרפל הוא נמרוד:

פסוק ב

שנאב שונא אביו שבשמים שמאבר שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה בלע שם העיר. קשה מנא ליה לדרוש כל אלו השמות לגנאי ועוד למה לא דרש כמו כן ברע וברשע ועוד מה קשיא ליה שכתב בלע שם עיר. י"ל שהוצרך לומר בלע שם עיר כדי שלא תחשוב שבלע הוא שמו של מלך צוער ולכך פי' בלע שם עיר. שהרי כתיב היא צוער שהוא לשון נקבה מוסב אל העיר ואם כן לא נזכר במקרא שמו של מלך צוער ודבר של תימה הוא זה למה לא פי' שמו כמו שפי' שמות חבריו אלא שלא רצה לכתוב את

שמו כדי שלא תדרשנו לגנאי כדרך שיש לך לדרוש שמות חבריו שהרי לא נהפכה צוער כהפיכת חברותיה והרי לך שלא כתב הכתוב שמותן של ארבעה מלכים אלו אלא כדי לדרשם לגנאי ולכך דרש רש"י שנאב ושמאבר לגנאי כאשר אתה רואה ולא דרש ברע וברשע לפי שמעשיהם ברע שהוא רע וברשע שהיה רשע:

פסוק י

בארות בארות חמר מדרש אגדה שהיה הטיט בהן ונעשה נס למלך סדום שיצא מהם לפי שהיו מהאומות שלא היו מאמינים שנצל אברהם מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע קשה אדרבה להפך שעתה לא היו מאמינים שנצל אברהם לפי שיאמרו הכל שניצול מלך סדום לפי שהיה מאמין בע"ז אבל אברהם שלא היה מאמין בע"ז היו אומרים שלא ניצול. י"ל שאילו היה כן שהיה יכול לעשות שום פלא היה עושה לו במלחמה אבל עתה שרואין הכל כי במלחמה אבד וכאן בבאר חמר ניצול האמינו באברהם למפרע:

ועמק השדים וכו'. עד נוטלין מהם אדמה לטיט של בנין פי' דסבר רש"י דשדים לשון סיד כמו ושדת אותם בשיד הכתוב גם הוא בשי"ן. עוד יש לומר דיליף ליה מלשון חמר כמו שכתוב בענין דור הפלגה החמר היה להם לחמר לכך פי' כן:

פסוק יג

ויבא הפליט מדרש זה עוג מלך הבשן שפלט מדור המבול וכו'. ומתכוין היה שיהרג אברהם ויקח את שרה. קשה מנא לו למדרש שלכך נתכוון. י"ל דנפקא ליה מדכתיב העברי שלא היה צריך לכתוב העברי אלא ללמדנו שאמר עוג בלבו זה עברי וגר בארץ ואין לו קרובים ויהרג במלחמה ואשא את שרה:

ויבא הפליט זה עוג שפלט מן המבול. קשה איך נמלט שאע"פ שהיה גדול הקומה הנה כתוב חמש עשרה אמה גברו המים על ראשי ההרים והיו רותחין כדאמר בגמ' ברותחין קלקלו וברותחים נדונו ואיך לא נכוה בחמימותן. וי"ל שלפי גדלו הוה גם כחו עצום והיה בו כח חזק לסבול חמימות המים ורתיחתן וגם כי היה מזרע הנפילים דהיינו מלאכים שנפלו מן השמים והיה חזק ותקיף ואין לומר שנמלט בארץ ישראל דנהי דאמרינן שלא ירד שם מבול כדכתיב לא גושמה ביום זעם היינו לענין מטרי בלבד אבל נבקעו שם מעינות תהום ונתפשטו בתוכה ממימי שאר העולם ויושביה מתו. ונמחו וזה שהאריך עוג ימים כל כך עד ימי משה מצאנו הטעם במדרש לפי שהיה מתכוין שיהרג אברהם אמר לו הקב"ה שכר פסיעות אתה נוטל שאתה מאריך ימים בעולם הזה ועל שנתכונת להרוג את הצדיק חייך שאתה רואה אלפי אלפים וריבי רבבות מבני בניו ואתה נופל בידם כדכתיב ויאמר ה' אל משה:

פסוק יח

ומלכי צדק מלך שלם. אגדה הוא שם בן נח פי' שנקרא מלכי צדק שהיה מלך מקום הצדק על שם צדק ילין בה ושלם הוא ירושלם כדכתיב ויהי בשלם סוכו:

פרק טו

פסוק ג

ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי. קשה שהרי כבר אמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ ואיך היה חושב עתה שבן ביתו יירשנו. וי"ל שהיה מתירא שמא יגרום החטא כדאיתמר בברכות וכמו יעקב כדפרש"י בפ' וישלח. עוד י"ל דהכי קאמר אני זקנתי ולי לא נתת זרע עדיין ואף אם תתן לי לעתיד כאשר הבטחני הנה כשאמות ישאר בני קטן ורך ויבא בן ביתי ויגבר עליו ויטול את שלו לכן הבטיחו עוד לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך כלומר הוא יגדל בחייך עד שיירש אותך ויחזיק בשלך הוא ולא אחר וכן אתה מוצא שהיה יצחק בן ע"ה שנה במות אביו:

פסוק ה

ויוצא אתו החוצה מדרשו צא מאצטגנינות שלך וכו'. ד"א הוציא מחללו של עולם וכו'. אין להקשות מאי ד"א שהרי הוא עצמו אמר וזהו לשון הבטה. וקשה על מה שאמר שלשון הבטה נופל מלמעלה למטה שהרי כתוב והביט אל נחש הנחשת וחי והוא הבטה מלמטה למעלה י"ל שאם הוא רוצה לומר מלמעלה למטה על דרך שאמרו רז"ל במסכת ר"ה וכי נחש ממית או נחש מחיה אלא כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי למעלה וכו' כלומר שלאחר שהסתכל בשמים היה משפיל ראות עיניו אל הנחש אשר על הנס והנה גם שם ר"ל מלמעלה למטה ככל שאר הבטות שבמקרא:

פסוק ו

והאמין בה' לא שאל אות אבל על ירושת הארץ שאל אות קשה מה נשתנה זה מזה. י"ל שענין הבנים הוא עתיד לראותו בחייו ולכן לא שאל אות. אבל לעניו ירושת הארץ שהוא דבר שאינו עתיד להיות בחייו שאל עליו אות וכו' אח"כ ד"א לא שאל אות וכו' משום דדבר זר הוא לומר שאברהם ישאל אות וינסה את ה':

פסוק טו

אל אבותיך מלמד שעשה תרח תשובה. קשה והלא אמר רש"י למעלה בסוף פרשת אלה תולדות נח גבי וימת תרח בחרן שהרשעים אף בחייהן קרוים מתים דמשמע שתרח היה רשע בסוף חייו. י"ל דע"כ לא קאמר התם שהיה רשע אלא כשיצא אברהם מאצלו ולכך קראו מת באותה שעה אבל לאחר כן שב מרשעו:

פסוק יז
תנור עשן רמז לו שיפלו המלכיות בגיהנם. קשה מנא לו. י"ל דנפקא ליה מדכתיב כי הנה היום בא בוער כתמר דבגיהנם משתעי קרא כמו שדרשו רז"ל ואף תנור האמור כאן לשון גיהנם:

פרק טז

פסוק א
ולה שפחה מצרית בת פרעה היתה וכו'. קשה מנא ליה. י"ל מדכתיב הכא ושרי אשת אברם קמ"ל שהיתה שפחה זו לה ממקום אחר שכתוב בו אשת אברם והיינו כשנלקחה לבית פרעה שנאמר על דבר שרי אשת אברם:

פסוק ב
לקול שרי לרוח הקדש שבה. קשה מנא לו. י"ל דנפקא ליה מדכתיב לקול שהוא לשון רוח הקדש כד"א משה ידבר והאלהים יעננו בקול:

פסוק ו
ותענה שרי משעבדת בה בקושי. קשה היאך היתה שרה הצדקת עושה דבר זה. וי"ל משום דהגר הונתה אותה מתחלה ולעגה עליה כדכתי' ותקל גברתה בעיניה ולכך היתה מענה אותה בהתר שכן כתוב במצות לא תונו שאם הונה אותך אדם אתה רשאי להונותו שאינו קרוי עמיתך:

פרק יז

פסוק כד
בהמולו בשר ערלתו באברהם לא נאמר את לפי שלא הי' חסר פריעה וכו' אבל ישמעאל הוצרך לחתוך ולפרע את המילה. קשה שנראה לפי זה דלאברהם נתנה פריעה ובגמרא ביבמות בפרק הערל מוכיח בלא ניתנה פריעה לאברהם וי"ל דאעפ"י שלא נצטוה קיים אותה כדאמר אפי' עירובי תבשילין קיים אברהם אבינו. וקשה לפי זה למה המתין כל כך למול את עצמו. י"ל משום דהא דאמרינן שקיים כל המצות היינו לאחר שנמול אבל קודם לכן לא היה לו דעת לקיים מצות ולא נפתחו עיני שכלו וכדפרש"י לעיל שלא היה בו כח לסבול גלוי השכינה ולעמוד:
סעיפי סערת והיית אורם
בסדר ויאמר יי אל אברם
כן תתמוך לבבי ועליו
תהל אור בוירא אליו

פרק יח

פסוק א

וירא אליו לבקר את החולה. נראה דדריש ליה משום דבכל מקום שהוזכרה מראה מזכיר איזה דבר שאמר לו הקב"ה והכא לא הוזכר שום דבור לכך אמר שזאת המראה היתה לבקר את החולה ולמדנו שיש לאדם לבקר החולים ולכך איחר ביקור חולים ביום השלישי. מהר"ר:

באלוני ממרא הוא שנתן לו עצה על המילה וכו'. קשה והלא הקב"ה אמר לו שימול ומה עצה היה צריך ליתן לו. י"ל שאמר לו הקב"ה שימול ולא אמר לו היכן מקום המילה וזאת העצה נתן לו שאמר לו מקום מילה כדדרשינן מוערל זכר. ומהר"ר תירץ שיש לומר שהיה אברהם מסופק אם המצוה אליו שימול את עצמו או דוקא למול את בניו אשר יולדו לו וילידי ביתו ומזה אמר שנתן לו עצה למול את עצמו ממש:

באלוני ממרא הוא שנתן לו עצה על המילה. קשה מה עצה נתן לו על מצותו של מקום. וי"ל (כן כתב מהר"ר איסלן בבאורי רש"י פ' וירא בראש:) שנטל עצה ממנו אם ימול חדר בחדר להסבא או ימול לעין כל ולא יחוש לליצני הדור ונתן לי עצה להמול בגלוי כדכתיב בעצם היום הזה נמול אברהם:

יושב ישב כתיב אמר לו הקב"ה שב וכו'. פי' שנראה לפי משמעות המקרא שכשנראה לו הקב"ה ישב וזה דבר זר הוא לומר שישב כשראה השכינה אדרבה היה לו לקום ולעמוד על רגליו מפבי הכבוד לכך פירש רש"י שאמר לו הקב"ה שב ואתה סימן לבניך וכו' ולפיכך ישב:

כחום היום הוציא הקב"ה חמה מנרתקה וכו'. קשה מנא ליה. י"ל דנפקא ליה מדכתיב היום שהוא היום הידוע שנאמר עליו הנה יום בא בוער כתנור ודרש בדאמר ריש לקיש אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה וכו'. ומה שאמר שלא להטריחו באורחים שלא יטרח להקדים כנגד האורחין ולבקש בעדם כמו שהיה רגיל לעשות ולכך אמר כיון שראהו מצר הביא המלאכים עליו כדמות אנשים:

פסוק ב

שלשה אנשים אחד לבשר את וכו' שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות. קשה שהרי בסמוך אמר ורפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט והרי הם שתי שליחיות. וי"ל שאינו נקרא שתי שליחיות ששניהם ענין הצלה ורפואה אבל אם היו שני מינין שפיר הוו מיקרו שתי שליחיות:

פסוק ג

ויאמר אדוני לגדול שבהם אמר. קשה מהיכן הכיר הגדול י"ל שהיה מהלך באמצע כמו שארז"ל (בגמרא דיומא פרק אמר להם הממונה והביאו הילקוט בפ' וירא אליו:) מלאכי השרת שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע גבריאל מימינו רפאל משמאלו ופרש"י בכאן ד"א לפי שלשון אל נא תעבור שהוא לשון יחיד מוכח יותר שהוא קדש ולא היה מדבר כי אם ליחיד:

פסוק ד

יוקח נא על ידי שליח וכו'. בגמרא כתיב כל מה שעשה אברהם על ידי עצמו אף הקב"ה שלם לבניו על ידי עצמו כמו שכתוב במן הנני ממטיר לכם לחם אבל מה שעשה על ידי שליח כמו במים דכתי' ביה יוקח נא מעט מים דמשמע ע"י שליח אף הקב"ה שלם לבניו ע"י שליח שנא' וירם משה את ידו:

ורחצו רגליכם כסבור ערביים הם שמשתחוים לאבק רגליהם. קש' היאך היה סבור שערביים הם הלא הערביים הם מבני ישמעאל כמ"ש רש"י בסוף פרשה זו בפסו' באשר הוא שם הולכות ארחות דדנים ועדיין לא היו לו בנים לישמעאל י"ל (קיתון של חרס אברהם יצ"ו ן' לא"א כמהר"ר מרדכי יצ"ו גראסייאני אומר שמה שאמר הגאון ברטנורא שמה שאמר רש"י סבור שערביים וכו' הוא כמו שאמר כערביים היו כן דבר וכן נראה במס' מציעא פ' השוכר את הפועלים דף ע' וז"ל יוקח נא מעט מים וכו' א"ר ינאי בר' ישמעאל וכי כערביים חשדתנו וכו' ועיין בפי' רש"י שם. ועין בפ"ק דקידושין:) דהכי קאמר שהיה אברהם סבור שהיו עושין כמו שעושין הערביים עכשיו שמשתחוים לאבק רגליהם ומה שאמר ערביים הם חסר כ"ף הדמיון ופי' כסבור כערביים הם שמשתחוים וכו':

תחת העץ תחת האילן. פי' שלא תטעה לפרש השענו בחתיכת עץ שכן משמעות ל' שעינה סמיכה לכך אמר תחת האילן דאם לא כן היה לו לו' והשענו בעץ או על העץ כמו ישען על ביתו והשתא דכתיב והשענו תחת העץ ר"ל תחת האילן:

פסוק ו

סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים. קשה מנא לו י"ל דנפקא ליה מדכתיב קמח סלת שסולת הוא הנקי וכן רגילות לו' ועתה שכתב קמח סלת הם שני עניינים קמח וסלת לכך אמר רש"י שלקח שתיהן סולת לעוגות וקמח לעמילן של טבחים:

פסוק ז

בן בקר רך וטוב ג' פרים היו להאכילן ג' לשונות בחרדל. קשה מנא ליה י"ל מדאיתא בגמ' דבבא מציעא רך וטוב השתא דכתיב וטוב אמר תרתי ומדוטוב אחד רך נמי אחד

וא"כ ג' פרים היו. ופי' בחרדל פי' רש"י בגמ' בחרדל ממש שכן דרך מתנות כהונה שיהיו נאכלין צלי בחרדל. ובתוספות כתיב שר"ל במהירות שר"ל מלשון חרדלות של גשמים ולכך האכילם הלשונות שאינו צריך להמתין הפשט וניתוח וכדי למהר הדבר. מהר"ר:

אל הנער זה ישמעאל לחנכו במצות. קשה מנא ליה. י"ל לפי שהפרשה נפקא ובאה להשמיענו שאברהם עצתו נזדרז בסעודה זו ואל הבקר רץ אברהם וימהר אברהם האהלה ויקח ויתן ולא יתכן לפרשו ויתן אל הנער לאחד ממשרתיו שאם כן יהיה זה גנותו של אברהם לכך הוצרך לפרש אל הנער זה ישמעאל שאין זה גנותו אלא שבחו שהרי לחנכו במצות נתן לו:

פסוק ח

ויקח חמאה וחלב ולחם לא הביא שפירסה נדה וכו'. פירוש שאברהם היה אוכל חוליו בטהרה ולא היה רוצה להאכיל לאחרים מה שלא היה אוכל הוא:

אשר עשה אשר תקן קמא קמא שתקן אייתי קמיהו. תי' לפי שאמר למעלה ג' פרים היו וכאן כתיב בן בקר דמשמע שלא היה אלא אחד לכך הוצרך לפרש קמא קמא שתקן ולעולם שלשה פרים היו:

פסוק ט

ויאמרו אליו נקוד על איו תניא ר' שמעון אומר וכו'. מקשין העולם אם כן היה לו לינקד הלמ"ד בלבד והייתי דורש הכתב והוא איו ותירצו דבא לאורויי לן שאנו דורשים לפעמים הנקודה ובא לגלויי על נקודה דובקומה שבבנות לוט שהוא כולו נקוד וכן על הנוקודה שהוא על אהרן במניין הלויים בפרשת במדבר סיני וכן בדרך רחוקה שבפרשת בהעלותך. מהר"ר:

שאף לשרה שאלו איו אברהם. קשה שהרי הוא עומד ומשמש לפניהם י"ל כשהלך אל הבקר שאלו עליו. ומה שאמר שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש אין להקשות מהא דאמרי' אסור לשאול על שלום האשה וכי' אפי' ע"י בעלה דליכא איסורא אלא בשאלת שלום דווקא כגון להשתחות לה אבל הכא אמר ששאל איה הוא אין כאן איסור:

פסוק י

והוא אחריו הפתח היה אחר המלאך. בא רש"י לפרש שלא תאמר דמה דכתיב והוא אחריו שהמלאך היה אחר הפתח כמשמעות דקרא דאם כן היה צריך לומר ששרה היתה פתח האהל מבחוץ וזה אינו שהרי כתוב הנה באהל צנועה היא:

פסוק יב

שינה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן. י"ל שלא אמר הכתוב דבר שקר שהרי בכלל דבריה הוא שהרי אמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה אבל ר"ל שינה הכתוב שלא אמר כל דבריה

פסוק טז

וישקיפו על פני סדום פרש"י כל השקפה שבמקרא לרעה וכו'. קשה שהרי כתיב מי זאת הנשקפה כמו שחר עד ישקיף וירא וצדק משמים נשקף וכולן לטובה. י"ל הכי קאמר רש"י כל מקום שנא' במקרא השקיפה באותו המשקיף היא לרעה כגון וישקיפו על פני סדום וישקף אבימלך חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שהיא לטובה אע"ג דקאי לקב"ה שהוא המשקיף והא דכתיב מי זאת הנשקפה כמו שחר וצדק משמים נשקף שהם לטובה אינו אלא משום שהשקפה על הנשקף והא דכתיב עד ישקיף וירא היינו לאבד האומות ולנקום נקמת ישראל המעונין תחת ידם וכן כי השקיף ממעון קדשו:

פסוק יט

כי ידעתיו ארי ידעתיניה מפרש לשון חיבה וכו' עד ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו אין למען נופל על הלשון. קשה שבתחלה אמר שהתרגום מפרש לשון חבה ואח"כ מוכיח שבתרגום פי' יודע אני בו שיצוה את בניו וצריך לומר ששתי נוסחאות על תרגום הן האחת מפרשת לשון חבה כדברי רש"י הראשונים אבל אם תפרשהו כתרגום הנוסחא השנית שמפרשת אותו לשון ידיעה יודע אני בו וכו' אין למען נופל על הלשון:

פסוק כא

ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע ביסורין. קשה מאי משמע דלשון יסורין הוא. י"ל כד"א ויודע בהם את אנשי סוכות:

פסוק כה

חלילה לך לעולם הבא. אין לפרש עולם הבא כמשמעו דהא ביה ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע. אלא פי' לדורות הבאים ודייק ליה מדכתיב חלילה לך חלילה לך תרי זמני בפסוק:

פסוק כו

אם אמצא בסדום חמשים צדיקים ונשאתי לכל המקום וגו'. נראה לפרש לשון הפרשה שכתב בתחלה ונשאתי לכל המקום ובמ"ה כתב לא אשחית ובמ' כתב לא אעשה וכן בל' לא אעשה וכן בכ' לא אשחית ובעשרה לא אשחית משום דבתחלה כשהיו עשרה לכל עיר ועיר אז יהיה סולח להם מכל וכל. אבל במ"ה שאין בהם י' לכל עיר ועיר רק על ידי צרוף אמר לא אשחית אבל דנין אותן ביסורין ובמ' יש בהן עשרה לכל עיר ועיר

מהד' כרכין אמר לא אעשה כלו' שלא יעשה דבר באלו הד' כרכים וכן בל' לג' כרכים אבל בכ' אעפ"י שיש עשרה לכל כרך הואיל והם מועטים אמר לא אשחית אבל ידונם ביסורין וכן גם בעשרה:

פסוק כט

אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ד' כרכים וכן למ"ד יצילו ג' וכו' קשה מאחר שידע כי חמשים ימלטו ה' למה היה צריך לשאול על האחרים פשיטא שאם ן' יצילו ה' הל' יצילו ג' וכ' יצילו שנים. י"ל שהיה חושב שמא זכותא דרבים עדיף לכך שאל עד עשרה. ומצאתי כתוב שאברהם לא בקש על פחות מעשרה שהיה סבור שיהיו בסדום עשרה צדיקים לוט ואשתו וד' בנותיו וד' חתניו הרי עשרה:

פסוק לב

ועל הפחות לא בקש ר"ל שלא בקש שפחות מעשרה יהיו ראוין להציל שהרי נח וכו'. ועל תשעה ע"י צרוף כבר בקש ר"ל שהרי כשבקש על מ"ה ראה שתשעה ע"י צרוף מועילים לכל כרך וכרך לכך לא היה צריך לבקש על זה אבל לא היו שם. מהר"ר:

פרק יט

פסוק א

המלאכים ולהלן קראן אנשים וכו'. ד"א אצל אברהם שכחו גדול וכו'. פי' עשה רש"י בכאן ד"א כלפי הד"א שעשה למעלה בפ' ויאמר אדני שלפי הפי' שאומר שהוא קדש שאלמא היתה שכינה ולכך נתן הסברא שהיתה שכינה עמהם. ולפי פי' שאומר שהוא חול שאלמא לא היתה שכינה עמהם קראן אנשים שאברהם היה כחו גדול והוו המלאכים תדירין אצלו. ומצאתי כתוב שאצל אברהם נראו כאנשים לפי שאברהם היה נדיב לב וגומל חסדים ומכניס כל האורחין ולא היה מבחין בין גדול לקטן שלא היה עושה כדי להתפאר אלא כדי לפרסם יחודו של מקום והיה מכבד הכל כנקלה כנכבד לכך נראו המלאכים עליו בדמות אנשים זהו פי' שכחו גדול כלו' שכחו גדול בגמילת חסדים אבל לוט שכחו קטן ולא היה מכבד אלא הגדולים כדי להתפאר נראו אליו כדמות מלאכים שאלו נגלו אליו כאנשים לא יהיה מכבדן או יהיה כי אלו מלאכים בדמות שלוחים באים מארץ מרחק שאדם מכבדן ומכניס בביתו לתקות הבשורות ההם:

ולוט יושב בשער ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט על השופטים. קשה מנא ליה י"ל דנפקא ליה מדכתיב בשער ושער לשון בית דין כד"א אל זקני העיר השערה והיותו שופט על השופט נפקא ליה מדכתיב אחר כן וישפוט שפוט דמשמע ישפט השופטים:

וירא לוט מבית אברהם למד וכו'. קשה מנא ליה י"ל מדכתיב וירא שלא הוצרך לכתוב אלא ולוט יושב בשער סדום והנה שלשה אנשים וכו'. וכתב וירא להשמיענו שהמקום

שכתוב בו וירא למד לרוץ לקראתם והיינו מבית אברהם דכתיב ביה וירא וירץ לקראתם וכדפרישנא לעיל כדאמר רש"י שלא להטריחו באורחים שהיה דרכו לקדם ולרוץ לקראתם על אם הדרך:

פסוק יב

עוד מי לך פה מדרש אגדה מי לך פתחון פה וכו' שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות. קשה שהרי אמר לעיל שהיה אומר להן רובן רשעים ואיך אמר בכאן שהיה מליץ עליהם י"ל שעד כאן לא היה אומר רובן רשעים אלא קודם שידע שבאו להפוך את העיר אבל אחר שידע זה היה מלמד עליהם סניגוריא:

פסוק כב

על כן קרא שם העיר צוער אין להקשות שהרי מקודם לכן היתה נקראת צוער כדכתיב ומלך בלע היא צוער משום דהכי קאמ' ומלך בלע שהיא צוער הנאמרת אח"כ ולכך בא לפרש שלא תתמה היאך זאת העיר הנק' בלע שלא מצינו בהפיכה רק סדומה ועמורה אדמה וצבויים אי נמי שלא נתמה מדוע לא נזכרה צוער עם אלו המלכים אחרי שהיתה סמוכה להן לכך אמר שם הכתוב שבלע וצוער הכל אחד:

פסוק כד

וה' המטיר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. קשה שהרי במקומות רבים נאמר וה' שהרי אין אנו יכולין לפרש הוא ובית דינו כגון וה' שמים עשה שאינו יכול לומר הוא ובית דינו שהרי לא נבראו המלאכים עד יום שני י"ל שגם הוא יכול להתפרש הוא ובית דינו שנתיעץ בשבעה דברים שקדמו לעולם גן עדן וגיהנם ושמו של משיח והתורה וכו' כדאי' במדרש. עוד יש לו' שזה שאנו אומ' כל מקום שנא' וה' הוא ובית דינו הני מילי כשנכתב וה' בראש הענין או הפרשה כגון זה אבל וה' שמים עשה אינו ראש הענין אלא שהוא הפסק שלמעלה הימנו וכן פי' כל אלהי העמים אלילים אבל ה' שמים עשה שאין הוי"ו תחלת הספור כמו במקרא זה שאין לו דבקות עם מה שלפניו כלל:

פסוק לג

ותשכב את אביה בכירה שפתחה בזנות וכו' קשה דלפי פרש"י משמע שהבכירה עשתה כן שלא כהוגן והא אמרינן בבבא קמא לעולם יקדים אדם למצות שבשביל לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה קדמה לה שבעה דורות וכו' אלמא מצוה עשתה הואיל ונטלה שכר על כך. וצ"ע:

פרק כ

פסוק א

ויסע משם אברהם כשראה שחרבו הכרכים וכו' דייק ליה מדכתיב משם ולא הזכיר המקום רק משם כלומר הסמוך לאותן כרכים ועוד דורש ד"א משם דסמיך לעניינו של בנות לוט דלעיל דרש משם מאותו מעשה הכתוב למעלה הימנו. מהר"ר:

פרק כא

פסוק א

וה' פקד את שרה סמך פרשה זו לכאן וכו' צריך לישב מה קשה לו על הסמיכות הזה הלא היה באותו הזמן ונ"ל דדורש דבר זה מן הוי"ו דוה' פקד דוי"ו מוסף על ענין ראשון להורות הסמיכות ולכך לא דרש כאן הוא ובית דינו דאצטריך ליה בעבור הסמיכות:

פסוק יד

שם על שכמה ואת הילד אף הילד וכו' שאחזתו חמה ולא יכול לילך. קשה דהא אמרינן בפרק השוכר את הפועלים עד יעקב לא הוה חולשא. וי"ל דהני מילי בחולי הבא בידי שמים אבל חולי הבא ע"י אדם כגון מכת חרב וכגון חולי זה שבא מחמת עין הרע היה קודם יעקב. עוד י"ל דחולשא דמיתה הוא דלא הוה קודם יעקב אבל חולשא בלא מיתה כגון זה של ישמעאל הוה מקודם לכן:

פסוק טז

כמטחוי קשת כשתי טיחות מקשין העולם למה היתה צריכה להרחיק כשתי טיחות אם לא נתרחקה אלא על שאמרה אל אראה במות הילד. ומתרצין לפי שישמעאל היה רובה קשת ושמא מפני כובד החולי יצא מדעתו ויזרוק בה חץ לפיכך לא היה די לה להרחיק טיחה אחת ונתרחקה כשתי טיחות:

פסוק יז

כי שמע אלהים את קול הנער מכאן שיפה תפלת החולה על עצמו יותר מתפלת אחרים עליו. קשה שהרי אמרינן בגמ' דברכות אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. וי"ל דהתם היינו טעמא משום דסתם חולה לא מצי מכוון דעתו אבל זה שכיון את לבו בתפלתו נשמעה תפלתו יותר מתפלת אחרים עליו וכן כל חולה אם יכוון את לבו בתפלתו תהא תפלתו מקובלת לפני המקום:

פרק כב

פסוק ד

וירא את המקום מרחוק ראה ענן קשור על ההר קשה מנא לו י"ל מדכתיב מרחוק שהוא לשון ענן כדכתיב במעמד הר סיני ויעמדו מרחוק ושם היה הענן כדכתיב וענן כבד על ההר אף מרחוק הכתוב כאן לשון ענן דהיינו כפי' רש"י:

פסוק ו

מאכלת סכין על שם שאוכלת הבשר וכו' ד"א זו נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלין מתן שכרה. קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון קשה דהוה ליה למכתב אוכלת דהיינו לשון שאוכלת בשר והשתא דכתב מאכלת משמע שמאכלת את אחרים. ויש מתרצים שלכך פי' רש"י ד"א שלא מצינו מאכלת בתורה אלא במקום זה ודקדקו דבר זה מלשון רש"י שאמר זו נקראת מאכלת דמשמע זו בלבד ולא במקום אחר לפי שישראל אוכלין וכו':

אודה שמך איום ונורא
אמצתני בסדר וירא
וברצונך ממית ומחיה
סמכני בויהיו חיי

פרק כג

פסוק א

ויהיו חיי שרה לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומ' לך שכל אחד נדרש לעצמו וכו' עד שווין בטובה. קשה שהרי גבי אברהם לא דריש רק לדבר אחד בן מאה כבן שבעים וכבן חמש בלא חטא. ועוד שהרי גבי ישמעאל לא דריש להו כלל. וי"ל דהכא דריש הכי משום דסמיך אסיפא דקרא דכתיב שני חיי שרה דלא אצטריך אלא למימר כולן שוין בטובה. ואם היינו דורשין כמו באברהם לא היה צריך דכבר שמעינן ליה מרישיה דקרא וגם גבי אברהם לא דרש ליה אלא מכח ייתורא דקרא דכתיב ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי אבל גבי ישמעאל דליכא שום יתורא לא דריש. מהר"ר:

מה בת עשרים לא חטאת אף בת מאה בלא חטא קשה מה רצה לדרוש בת מאה לענין חטא י"ל שכן מצינו במקום אחר חטא אצל בן מאה כדכתיב (ישעיה ס"ס כ' פסוק ג') והחוטר בן מאה שנה יקולל. ומה שאמר ובת כ' כבת ז' ליופי קשה דאדרבא גנותא הוא שהרי אשה יפה יותר בת כ' מבת ז' כשהיא קטנה. י"ל דהכי קאמר מה בת ז' היתה יפה מחמת עצמה ולא על ידי קשוטין אף בת עשרים היתה יפה בטבעה לא כחל ולא פירכוס.

פסוק ב

קרית ארבע על שם ד' ענקים שהיו שם אחימן וכו'. ד"א על שם ד' זוגות שנקברו שם וכו'. קשה מאי ד"א י"ל דלפירוש הראשון אין טעם לספור זה בכאן שאינו מענין הפרשה לקרותה קרית ארבע על שם ד' ענקים כי מה ענין זה לכאן לכך פירש ד"א על שם ד' זוגות: **ויבא אברהם** מהיכן בא מהר המוריה לספוד לשרה ולבכתה נסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק וכו' קשה מנא לו שמהר המוריה בא. ועוד מה קשה לו על הסמיכות הזה שהוצרך לדרוש אותו ועוד אם היה רוצה לדרוש הסמיכות היה לו לשאל בתחלת הפרשה למה נסמכה כי זה דרכו בשאר מקומות ועוד היכן נסמכה מיתת שרה לעקידה הרי יש ביניהם פרשת הנה ילדה מלכה וגו'. י"ל ולהשיב על כל הקושיות הללו בדרך זו כי מדסתם לן הכתוב וכתב ויבא אברהם ולא כתב מהיכן בא יש לנו לומר שמהר המוריה בא שהוא המקום הכתוב למעלה שהיה בו אברהם בעת עקידת יצחק והנה אם כן נסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק בפסוק זה שכחב ויבא אברהם לספוד לשרה שלא היה צריך לכתוב ויבא אברהם אלא ללמדנו שביאת אברהם מהר המוריה כלומר עקידתו של יצחק היתה גרמה לספוד לשרה ולבכותה כדמפרש רש"י ואזיל ואם כן סרו כל הקושיות כי מה שקשה מנא לו שבא מהר המוריה כבר אמרנו שמוכיח אותו מדסתם לן הכתוב לא פירש מהיכן בא ומה שקשה מפני מה הוצרך לדרוש הסמיכות הזה מפני שלא היה צריך לכתוב כלל ויבא אברהם אלא להודיענו שביאת אברהם היתה סיבה לספוד לשרה. ומה שקשה למה לא שאל רש"י למה נסמכה בתחלת הפרשה. ועוד שיש ביניהם פרשת ויוגד לאברהם כבר אמרנו שאין הסמיכות בפרשיות אלא בפסוק ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכתה: גר ותושב גר מארץ אחרת וכו'. ומדרש אם תרצו הריני גר ואם לא אטלנה מן הדין שאמר לו הקב"ה לזרעך אתן קשה אם אמר הקב"ה לתת הארץ לבניו לא אמר לתתה לו. י"ל שמאחר שנאמר לו לירושה דכתיב וירש זרעך ש"מ שהארץ שלו ובניו נוחלין אותה כעין ירושת אבות זהו שאמר בכאן אטלנה מן הדין וכו':

פסוק ט

מערת המכפלה בית ועליה על גביו ד"א שכפולה בזוגות. קשה מאי ד"א י"ל דלפי' הראשון הל"ל הכפולה דמשמע שכפולה מעצמה עכשיו שכתב המכפלה משמע שהיא כפולה מחמת דבר אחר שנתוסף בה והיינו שכפולה בזוגות:

פסוק יג

נתתי כסף מוכן הוא אצלי והלואי נתתיו כבר קשה למה לא פירש בכאן גבי כסף כמו שפי' למעלה גבי שדה שאמר שם הרי היא כמו שנתתיה לך. י"ל דלעיל לענין שדה אמר הרי היא כמו שנתתיה לך לפי שבמכירת השדה אין בה שינוי שאינו יוצא מיד ליד. לכך

אמר הרי היא כמו שנתתיה לך אבל בכסף שיצא מידו של זה ונכנס בידו של זה לא שייך לומר הרי היא כמו שנתתיו לך ולכך פי' בו מוכן הוא אצלי והלואי נתתיו לך כבר:

פסוק טז

לעפרון עפרן כתיב חסר וי"ו מפני שאמר הרבה ואפי' מעט לא עשה פי' דגריעותא הוא דמשמע לשון עפר כלומר עפרא בפומיה:

פרק כד

פסוק ח

ונקית משבועתי זאת וקח לי מבנות ענר אשכול וממרא קשה מנא לו שיתיר לו ליקח מבנות ענר אשכול וממרא י"ל שאברהם השביעו משני דברים האחד אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני דהיינו כנעני דעלמא והשני אשר אנכי יושב בקרבו דהיינו מבנות ענר אשכל וממרא וסמוך ליה כתוב ונקית משבועתי זאת דמשמע דשבועה האחרונה דסמוכה למקרא זה דהיינו שלא יקח מבנות ענר אשכול וממרא כדמפרשנא.

פסוק י

מגמלי אדוניו ניכרין משאר גמלים היו שהיו יוצאין זמומים מפני הגזל. קשה דא"כ עדיף כחו דחמורו של ר' פנחס בן יאיר מגמלי אברהם אבינו שהרי חמורו של ר' פנחס מעצמו היה פורש מן האיסור ולא היה אוכל טבל כדאית' בגמ' חולין ואלו גמליו אברהם היה צריך שיצאו זמומים להפרישן מן האיסור. י"ל שחמרו של ר' פנחס בן יאיר היה פורש מן האיסור מעצמו לפי שהוא היה מרכבתו של צדיק המיוחדת לו וכדאמרינן בעלמא אפי' בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידה אבל אלו הגמלים היו מיוחדים למשא ואולי כי מרכבתו של אברהם ממש היתה נבדלת מהאיסור כחמורו של ר' פנחס או יותר ממנו:

וכל טוב אדניו בידו שטר מתנה כת' ליצחק על כל אשר לו. קשה מנא לו דאי מלישנא דידו תאמ' שר"ל ברשותו כמו ויקח את כל ארצו מידו. י"ל מדכתיב ויקח עשרה גמלים וילך והדר כתי' וכל טוב אדניו בידו ויקם וילך ולא הוצרך לכתוב וילך תרי זמני אלא שכתב וילך הראשון להפסיק בין גמלי אדוניו לכל טוב אדוניו בידו להשמיענו שטוב אדוניו האמור כאן אינו דומה לגמלים שאינן דבר הנקח ביד דאדרבה הוא זה דבר הנקח ביד ממש והיינו שטר מתנה כפי' רש"י ופי' בידו בידו ממש ואינו ברשותו:

פסוק יד

ובה אדע. לשון תחינה וכו' לכך פי' שהוא לשון תחינה משום שלא יהיה נחוש דהא בן נח מוזהר על הניחוש כדאיתא בפרק ארבע מיתות בסנהדרין כל האמור בפר' מכשף בן נח מוזהר עליו מהר"ר:

פסוק יז

וירץ העבד לקראתה לפי שראה שעלו המים לקראת' קשה מנא לו. י"ל דנפקא ליה מדכתיב לקראתה דהל"ל וירץ אליה שהרי הוא היה עומד על העין או הבאר והיא שאבה והלכה ללכת לדרכה כדכתי' ותמלא כדה ותעל ואינו נופל לשון לקראתה אלא כשאדם הולך למזרח וחבירו למערב והולכים זה לקראת זה אבל כאן ששניהם הולכין בדרך אחד היה לו לכתוב וירץ העבד אחריה אלא שכתב לקראתה שפירושו וירץ העבד על מעשה לקראתה כלומר שראה שעלו המים לקראתה ורמז לנו הכתוב דבר זה שבכולן כתיב יוצאות לשאוב מים ואלו ברבקה לא כתיב ותשאב אלא ותמלא כדה ותעל דמשמע בלא שאיבה כלל ואעפ"י שכתוב אחר כן ותשאב לכל גמליו לאו כל שעתא מתרחיש ניסא:

פסוק כה

מספוא כל מאכל בהמה קרוי אספוא. קשה מאי משמע דלשון מאכל בהמות הוא. י"ל מדברי רבותינו ספי לתורי ספי ליה כי תורא שפי' תנו מאכל לבקר תנו לו מאכל לשור אף זה מספוא לשון מאכל בהמות לכך פרש"י כן:

פסוק כט

וירץ לבן למה וירץ ועל מה רץ. נ"ל לפרש דרש"י מקשה שני דברים למה היתה הריצה ולמה כתב וירץ קודם ויהי כראות הנזם ועל זה אמר הריצה היתה בשביל שראה את הנזם ואת הצמידים. ולכך כתבו קודם שאלמלא כתב ויהי כראו' הנזם וכו' ובשמו' דברי רבקה אחותו הייתי שומע כי הריצה היתה בעבור שמיעת דברי אחותו אבל עתה שסמך ויהי כראות הנזם אל וירץ שמעינן שהריצה היתה בעבור ראיית הנזם. מהר"ר ואחרים פרשו למה וירץ כלומר למה כתב לנו הכתוב וירץ לבן ולבן עצמו על מה רץ דמאחר דלבן רשע היה אין לומר שסיפר לנו הכתוב דבר זה להשמיענו שבחו שרץ להכניס אורחים לתוך ביתו והוא עצמו למה הלך במרוצה אלא ויהי כראות את הנזם שנתן את עיניו בממון:

פסוק לא

ואנכי פניתי הבית מע"ז. קשה מנא ליה. י"ל מדכתיב בא ברוך ה' כלומר אתה המאמין בהקב"ה למה תעמוד בחוץ ואנכי פניתי הבית כמו שתרצה והיינו מע"ז. וי"ל עוד דנפקא ליה מדכתיב ואנכי דהל"ל [ואני] שמלת אנכי לשון נקבה אלא דבא לרמוז שיהיה מאמין באנכי כלומר במי שאמר אנכי ה' אלהיך שהרי פניתי הבית מע"ז ולכך פי' רש"י בדרך זה:

פסוק לט

אולי אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר וכו'. י"ל דלכך אמר להן כדברים האלה כדי שיאמינו לו כלומר אם תחשבו כי כל אלה הדברים אני בודה מלבי כי לולא אהבתי את

אדוני הייתי חפץ שלא הייתם נותנים אותה אליו כדי שאתן לו את בתי כי כן אמרתי לאדוני:

פסוק מב

ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי יליף ליה מייתורא דהיום שלא הוצרך ליכתב אלא לאשמועינן היום יצאתי והיום באתי:

פסוק נ

ויען לבן ובתואל רשע היה והשיב לפני אביו. קשה והרי השבטים השיבו לפני אביהן כדכתיב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו ולא אמרי' בהו שהיו רשעים י"ל דלא כתי' בהו ויענו בני יעקב ויעקב כמו שכתוב כאן לבן ובתואל דיעקב לא השיב דבר אחריהם כמו שהשיב בתואל אחרי לבן. ועוד י"ל שהשבטים לא נקראו רשעים שמתחלה הסכים יעקב שלא לדבר באותו מעשה והניח הדבר עליהם כדכתיב והחריש יעקב עד באם:

פסוק נה

אחיה ואמה ובתואל היכן היה רצה לעכב וניגף באותה הלילה אמרו בפסוק ויושם לפניו לאכול אל תקרי ויושם אלא שיש סם שנתנו סם המות בקערת אליעזר ובא המלאך והחליף הקערה שלו לקערת בתואל והיינו דאמר רש"י שניגף באותו הלילה ומת: (אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך):

ימים שנה שכן נותנים לבתולה לפרנס עצמה בתכשיטין פי' מקרא מלא הוא במגלת אסתר כדכתיב מקץ היות לה כדת הנשים י"ב חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן וכו':

פסוק סב

ויצחק בא מבוא באר לחי רואי והוא יושב בארץ הנגב. נראה לפר' דזה הפסוק בא להשמיענו מה טעם הלך יצחק להתפלל בשדה וכי לא היה לו מקום קבוע לתפלתו לכן אמר שבא מבאר לחי ראי ועדיין לא הגיע בארץ הנגב אשר שם היה יושב ולכך הלך לשוח בשדה. ומה שאמר רש"י מבא באר לחי רואי שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה קשה מנא לו י"ל דנפקא ליה מדכתיב מבוא שהוא לשון ביאה ובעילה:

פסוק סד

ותרא את יצחק ראתה אותו הדור ותוהה מפניו. י"ל הדור מעוקל ועקום כמו והדורים אישר ובלשון רז"ל הדרא דכנתא והיה יצחק בא מגן עדן שהלך להתרפאות מהחבורה שעשה לו אביו בצוארו בשעת עקידה והיה מהלך עתה וראשו למטה ורגליו למעלה כדרך כל העולין באוב והוא פי' הדור שאמר רש"י:

פסוק סז

האהלה שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל. י"ל לפי שהאשה מצווה על ג' דברים בנדה ובחלה ובהדלקת הנר ולפי ששרה היתה זריזה בשלשתן היו אלה הג' דברים מדה כנגד מדה כלפי שהיתה זהירה בהדלקת הנר היה נר דלוק מע"ש לע"ש. ולפי שהיתה זהירה בחלה היתה ברכה מצויה בעיסה. ולפי שהיתה זהירה בנדה היה הענן קשור על האהל שאוהל לשון תשמיש כד"א שובו לכם לאהליכם וכשמתה שרה לא היתה שם אשה זהירה בדברים הללו ופסקו כשבאת רבקה שגם היא היתה זהירה בשלשתן חזרו:

פרק כה

פסוק א

קטורה זו הגר קשה מנא לו. י"ל מדכתיב ויוסף משמע שהיתה לו כבר פעם אחרת וזו היא הגר ונקראת קטורה על שם שנאין מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה וכו'. פרש"י בכאן ג' דברים שאילו לא פירש אלא על שנאים מעשיה כקטרת היה לו לינקד קטורה בחולם כלשון ישימו קטורה באפך ועכשיו שנקוד בשורק הוא לשון קשירה ותקשור מתרגמינן וקטרת ואלו לא היה אלא לשון קשירה היה לו לכתוב קשורה עכשיו שכתב קטורה ש"מ תרתי לשון קשירה ולשון קטרת כדפירש"י:

פסוק ה

ויתן אברהם אמר ר' נחמיה ברכ' דייתקי נתן לו פי' דייתקי דא תהי קיים לפי שצוואת שכיב מרע צריך לקיימו לכך היא נקראת בל' זה שר"ל שהברכות שנתן לו הקב"ה כדכתיב והיה ברכה שפי' הברכות יהיו מסורות בידך הניחם ליצחק ולא פי' רש"י המקרא כמשמעו שנתן לו כל הממון שלו לפי שכבר כתוב לעיל ויתן לו את כל אשר לו וגם פי' לעיל וכל טוב אדוניו בידו שטר מתנה כתוב ליצחק על כל אשר לי ולפי שפי' ויתן את כל אשר לו ליצחק ברכות דייתקי שלו פי' ג"כ המתנות של בנות הפלגשים שנתן להם שמות הטומאה דגמיר ליה מדכתיב הפלגשם חסר דקרינן ליה פלגש שם כלומר שמות הטומאה מסר להם:

פסוק טז

נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה וכו'. קשה אמאי אצטריך לפרש בכאן ההפרש שיש בין נשים ופלגשים י"ל לפי שאמר לעיל קטורה זו הגר וקשה שבמקום אחר קורא אותה פילגש בדברי הימים ובני קטורה פילגש אברהם וכאן קורא אותה אשה ויקח אשה ושמה קטורה לפיכך פי' נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה כלומר כל זמן שהיתה

שרה קיימת נקראת פילגש שהיה מחזיק בה בלא כתובה ואחרי מות שרה שהיה מחזיק בה בכתובה נקראת אשה כדכתיב כאן ויקח אשה:

פסוק יז

ויגוע לא נאמר גויעה אלא בצדיקים קשה שהרי בדור המבול כתיב בהו ויגוע כל בשר הרומש ורשעים גמורים היו י"ל הכי קאמר לא נאמרה גויעה אצל מיתה אלא בצדיקים כדכתיב כאן ויגוע וימת ובדור המבול לא כתיב בהו גויעה אצל מיתה תרצו בגמ' מיתה וגויעה קאמר. (חיה נחיה למה נמות):

סמכתני נוטה שמי שפרה
בסדר ויהיו חיי שרה
ולשמך אזמר בקול תודות
כי תאמצני באלה תולדות

פסוק יט

אלה תולדות יצחק יעקב ועשו האמורים בפרשה פי' דמאחר שכתב אלה תולדות דמשמע שרוצה לספר שם בניו היה לו לומר אלה תולדות יצחק יעקב ועשו האמורים לכך פי' שהאמת כן הוא אך טעמו נמשך לפניו ועל ידי שכתב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק עד מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק וכו' קשה אדרבא אמרינן רוב ממזרין דומין לאביהן ואם כן זהו חוזק ראיה לאומרים מאבימלך נתעברה שרה. י"ל שמה שממזרין דומין לאביהן זהו כשהאשה מזנה בסתר שמפני פחדה פן יבוא בעלה היא מהרהרת תמיד בו בשעת זנותה ולכך הבנים דומין לאביהן מפני דמיון אמותיהן והרהורן בו אבל כאן שלא זנתה שרה במסתר פנים מאברהם אלא לוקחה בגלוי לבית אבימלך לא היתה צריכה להרהר באברהם ולפחד ממנו ואם היה יצחק דומה לאברהם אין בזה פתחון פה לליצני הדור לומר בשביל כן שמאבימלך נתעברה שרה. ומהר"ר כתב וזה לשונו מקשין העולם דזו אינו ראיה לומר שלא נתעברה מאבימלך שרוב נשים מזנות דעתן על בעליהן ונעשה הוולד כצורת הבעל ע"כ מפרשין מאבימלך מכעסה על דבר אבימלך נתחממה ונתעברה והיתה מחשבתה בעת היצירה על דבר אבימלך וא"כ היה ממזר הלב כשהאיש או האשה חושבים בנשים או באנשים אחרים נקרא הולד ממזר הלב כדאי' במסכת כלה וע"כ צר הקב"ה פניו כצורת אברהם להורות שלא היתה מחשבתה רק באברהם:

פסוק כ

בן ארבעים שנה שהרי כשבא אברהם מהר המוריה וכו'. קשה למה הוצרך רש"י להגיד היאך היה בן מ' שנה בקחתו את רבקה וכי אין הכתוב כדאי לסמוך עליו שהוצרך רש"י

לאמת את דבריו. י"ל לפי שקשה מעט איך שהה יצחק מ' שנה קודם שישא אשה שהרי שנינו בן י"ח לחופה וזה דבר תימא שהאבות הקדושים שמדרכן אנו למדין יספר לנו הכתוב בגנותן לכך אמר רש"י אל תתמה על זה שהרי לא יכול לקחת קודם לכן שהרי מבנות כנען לא יכול לקחת וכשבא מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה והיה אז בן ל"ז שנה המתין לה שלשה שנים עד שתהא ראויה לביאה:

פסוק כא

כי עקרה היא. נראה לישב אמאי כתיב הוא בוי"ו שבא להורות שגם יצחק היה עקר כמו שאמרו רז"ל שהאבות טומטומין היו וכן מה שכתוב הוא בוי"ו בפסוק וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחותי היא בא להורות שגם לרבקה שאלו מי הוא ואמרה להם אחי הוא. מהר"ר:

ויעתר לו נתפצר ונתפתה לו לנכח אשתו זה עומד וכו'. אין להקשות למה פי' ויעתר לו קודם שיפרש לנכח אשתו הקודם לו בפסוק שהוצרך לעשות כן כדי לפרש מלת ויעתר סמוך למלת ויעתר ששניהם מלת לשון הפצרה:

פסוק כב

ויתרוצצו וכו' עד עוברת על בתוע"ז ועשו רץ ומפרכס לצאת. רש"י תפש בכאן שטתו כדברי האומר שיצר הרע נתן באדם מעת יצירה שנאמר ובחטא יחמתני אמי ואעפ"י שלמעלה בסדר תולדות נח בפסוק מנעוריו תפש שטתו כמאן דאמר משעת לידה כדכתיב לפתח חטאת רובץ שדבריו סותרין זה את זה כן דרך רש"י בהרבה מקומות כשיש מחלוקת בין החכמים ושניהם מביאין ראיה מן המקראות כשמפרש הפסוקים מביא דברי מאן דהוא על הפסוק המסייע לו ולפי' בפסוק מנעוריו המסייע למאן דאומר משעת לידה תפש שטתו כמותו ובפסוק זה דויתרוצצו הבנים המסייע למאן דאמר משעת פקידה תפש שטתו כמותו דאמ' דעשו רץ ומפרכס לצאת על בתי ע"ז. ד"א מתרוצצין זה עם זה ומריבין וכו'. קשה מאי ד"א י"ל דלפי' הראשון שמפרש לשון ריצה היה לו לכתוב וירוצו לכך פי' ד"א מתרוצצים זה עם זה דהשתא אתי שפיר:

ותלך לדרוש את ה' לבית מדרשו של שם הלכה. נרא' דדריש ליה מן ותלך דלא ה"ל למכתב רק ותדרוש את ה' ויאמר ה' לה ע"י שליח דדריש מייתור תיבת לה דלא הל"ל רק ויאמר ה' והוה ידענא דלה היה מדבר אלא לכך כתב לה שהוא כמו ויאמר לאמר לה. מהר"ר:

פסוק כג

שני גוים גיים כתי' אלו אנטונינוס ור' שלא פסקו משלחנם לא צנון ולא חזרת וכו'. פי' גיים גאים ר"ל ב' גדולים והם אנטונינוס שהיה שם קיסר ומזרע עשו ור' היה נשיא

ומזרע יעקב ומה שאמ' לא צנון ולא חזרת פי' שמתוך שהיו עשירים גדולים היו אוכלים מאכלים הרבה והיו צריכין לאכל בכל סעודה צנון כדי שיתחתך המאכל וחזרת לפי שמהפך המאכל בתוך הבני מעים כדי לקרב העכול כך פי' דבר זה כמשמעו במסכת ע"ז אמנם רבים מבני עמנו פי' צנון וחזרת רמז לדברי תורה וצנון משל אל הקושיות והפירוכין לשון צנון ושנון וחזרת משל אל התירוצין והתשובות מלשון חזרה והשבה:

ושני לאומים אין לאום אלא מלכות קשה מנא לו. י"ל שכן מצינו לשון חוזק אצל מלכות שנא' ויתן עוז למלכו וכאן כתי' יאמץ שהוא לשון חוזק:

פסוק כו

בעקב עשו סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו וכו' יעקב בא לעכב שיהיה הוא ראשון וכו'. קשה איך אמ' שבא לעכבו דהא אמרינן שהוא סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו וגו'. י"ל שעל האמת בא יעקב לעכבו ולפיכך תפש בו אבל לא היה לו לתפוש בעקב אלא בזרועו או בצוארו שאין דרך אדם הרוצה לעכב את חברו לתפוש בעקבו לפיכך אמ' רש"י בכאן שאחיזת העקב היתה סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו:

ויקרא שמו יעקב אמר הקב"ה אתון קריתון וכו'. ד"א אביו קרא לו כן. קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' הראשון לא היה לו לכתו' ויקרא שמו יעקב תכף אחר וידו אוחזת בעקב עשו. ועוד שהרי לא חפץ הקב"ה באותו שם שהרי שנה את שמו ישראל לפי' פי' ד"א אביו קראו יעקב:

ויצחק בן ששים שנה שהרי עשר שנים משנשאה וכו'. קשה כדמקשינן לעיל גבי בן ארבעים שנה לא הוצרך רש"י לאמת את דברי הכתו'. י"ל דקשה לן איך שהה יצחק עם אשתו כ' שנה טרם יתפלל עליה שהרי בן מ' שנה היה כשנשאה ובן ס' כשנלדו לכך אמר רש"י אל תתמה על זה כי הוצרך להמתין עשר שנים עד שתהא ראויה לביאה ועשר להריון קודם שיתפלל עליה:

פסוק כז

ויגדלו הנערים ויהי עשו כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרין וכו'. קשה דהא אמר לעיל מן המעים היו נפרדין אבל היו עושין מעשיהן בסתר ולא נכרו ונתפרסמו לבני אדם עד שהגדילו. ויש נוסחאות שכתו' בהן כיון שנעשו בני י"ג שנה וכו'. וטעות הוא דהא אמ' לקמן שביום שמת אברהם בו ביום מרד עשו ולא מת אברהם עד שהיה עשו בן חמש עשר השנה:

יודע ציד לצוד אביו שואלו אבא היאך מעשרין את התבן והמלח. פי' שהיה שואל מה טעם מעשרין את התבן שאינו ראוי למאכל אדם והמלח שאינו מגדולי קרקע וכסבור אביו שהוא מעשרן מפני היותו מדקדק במצות. ואיו לפרש היאך מעשרין כמשמעו

כיצד מעשרין התבן והמלח שאם באנו לעשרן נוציא מהן אחד מעשרה כשאר הדברים המתעשרין ומה טעם לשאלה זו. וכלפי שפי' יודע ציד איש שדה שהם תארי עשו לשנים מאחר שכתב הכתוב את שניהם שהיה די באחד מהן אלא להגיד שהן שתים פי' ג"כ תואר יעקב לשנים. כלפי שהיה עשו יודע ציד לצוד ולרמות היה יעקב איש תם אינו בקי לרמות וכלפי שהיה עשו איש שדה אדם בטל וצודה חיות היה יעקב יושב אוהלים בביתו של שם ועבר:

פסוק לא

בכורתך לי לפי שהעבודה בבכורות וכו'. נ"ל דלכך פי' שרצה לקנות הבכורה מפני העבודה ולא מפני ירושת ארץ כנען מפני שבשביל הירושה לא היה קניינו מועיל כלום דהוה ליה דבר שלא בא לעולם כדאמ' בעלמא מה שאירש מאבא מכור לך לא אמר כלום דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם לכך פי' שרצה לקנותה בשביל העבודה:

פרק כו

פסוק ה

וישמור משמרתי גזרות להרחקה וכו'. פי' שכן דרשו רז"ל בפסוק ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי ולא משמרת למשמרות משמרתי מכאן שאין גוזרין גזרה לגזרה אלמא דגזרות קרי להו משמרת ומכאן אמרו רבותינו ז"ל אפי' עירובי תבשילין קיים אברהם אבינו:

פסוק ח

וישקף אבימלך ראהו משמש מטתו. קשה מנא לו. י"ל דגמיר ליה מדכתיב והנה יצחק מצחק והוא לשון ערוה כד"א לצחק בי. וקשה דאם כן היה לו לתפוש מלת מצחק ושם היה ראוי לומ' וראהו משמש מטתו ומה לו לומ' דבר זה על מלת וישקף. י"ל דרש"י אתא לטעמיה שפי' בכמה מקומות כל השקפה שבמקר' לרעה ואולי תתמה כאן מאי רעה איכא לכך הקדים רש"י ואמ' גם בכאן יש רעה שראהו משמש מטתו וזהו לשון וראהו בויי"ו יתירה כלומר ואל תתמה ללשון וישקף שהרי ראהו משמש מטתו וקשה איך היה יצחק משמש מטתו ביום. י"ל שכך אמ' חכמים תלמיד חכם מאפיל בטליתו ומשמש. ועוד קשה איך היה משמש מטתו בשני רעבון. וי"ל כדאמרי' חשוכי בנים משמשין מטותיהן בשנת רעבון ואעפ"י שהיו לו יעקב ועשו מ"מ הוה ליה מחשוכי בנים הואיל ולא היה לו בת נקבה ואליבא דמאן דאמ' זכר ונקבה במסכת יבמות ומהר"ר כתב שאל השואל מנא ליה הא ואי משום מצחק היה לו להזכיר והנה יצחק מצחק ראהו משמש מטתו ונ"ל דדייק ליה מוישקף אבימלך בעד החלון ר"ל חלונו של יצחק שהשקיף שהיה

סוגר חלונו והבין כי היה רוצה לשמש מטתו כי חלילה שהיה משמש במקום שיוכלו לראותו משם:

פסוק י

אחד העם דמיחד בעמא זה המלך. קשה מנא לו תאמר אחד העם כפשוטו. י"ל לפי שנאמר אחריו והבאת עלינו אשם וזה דבר תימא שבשביל אחד העם יבא אשם על כולם ע"כ פי' זה המלך שהוא גדול שבכולם ועל עונו יהו נתפשין כל אנשי הדור ושפיר קאמ' והבאת עלינו אשם:

פסוק יב

בשנה ההיא אעפ"י שאינה כתקנה וכו' עד ורבותינו אמ' אומד זה למעש' היה. אין לפרש שיצחק שער תבואתו להוציא ממנה מעשר באומד שהרי אסור לעשות כן דתנן ואל תרבה לעשר אומדות אלא פי' שאמדוה שראויה לעשות כל כך תבואה שיוציאו ממנה כך וכך מעשרות ועשתה על כל אחד מהמעשרות שאמדוה מאה:

פסוק יג

כי גדל שהיו אומ' זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך. פי' לענין הברכה ולא לענין העושר כלומר יותר נכון ומעותד לברכה זבל של יצחק לזבל בו את הקרקע שהברכה מצויה בו יותר מכספו וזהבו של אבימלך. ושמעתי אומ' דנקט רש"י זבל פרדותיו לרבותא כלומ' שאף הפרדות שהם דבר המזיק היה הברכה מצויה בזבל שלהם. ואומ' שראה רש"י דבר זה מלשון כי גדל מאד שמלת מאד היא מלה הנדרשת על מלאך המות כדדרשינן בפסוק והנה טוב מאד טוב זה מלאך הטוב מאד זה מלאך המות לכך אמ' רש"י בכאן זבל פרדותיו שהפרדות קרויות מלאך המות כדאמרינן בגמ' דחולין במעשה דר' פנחס בן יאיר:

פסוק כב

ופרינו בארץ תרגו' וניפיש בארעא. צריך לישב מה בא ללמדנו. ונראה משום דכתיב ברישא דקרא כי הרחיב דמשמע משעבר והייתי יכול לטעות ולומ' וכבר ופרינו בארץ וניפוש לשון עתיד הוא. מהר"ר:

פסוק לה

ותהיין מורת רוח כל מעשיהם לעצבון וכו'. ד"א מורת רוח מקטרות מור ובשמים לע"ז וכו'. קשה מאי ד"א י"ל שלפי פירו' הראשון היה לו לומר ממרות רוח שמתישב יותר על הלשון לכך פי' ד"א לשון מר ואהלות:

פרק כז

פסוק א

ותכהין בעשנן ד"א כדי שיטול יעקב הברכות. פי' שעשה רש"י בכאן ב' פירושי' כנגד ב' פירושי' שעשה על מורת רוח שאם הוא לשון מור א"כ היו מקטרות לע"ז שייך לפרש ותכהין בעשנן ויהיה נמשך עם מה של אחריו ואם הוא לשון המראת רוח דא"כ לא נזכר שהיו מקטרות אין שייך לפרש ותכהין בעשנן ונפרש ותכהין כדי שיטול יעקב את הברכות ויהיה נמשך למה שלפניו והוא ספור הפרשה:

פסוק ג

תליך חרבך שא נא לשון השחזה וכו'. קשה למה פי' תליך קודם שיפרש שא נא הקודם לו בפסוק. י"ל שמתוך ששא נא לשון השחזה כדמוכח ואזיל לכך אנו מפרשים תליך חרבך שאלולי כן לא ידענו מהו תליך ואלו פירש המקרא על הסדר לא היינו יודעי' מנא לו:

פסוק טו

החמודות נקיות. ד"א שחמד אותן מנמרוד. קשה מאי ד"א י"ל שלפי' הראשון הל"ל נקיות ממש לכך פי' ד"א ופי' שחמד אותן מנמרוד אמרו במדרש שהם כתנות עור שעשה הקב"ה לאדם הראשון ועל הכתנות הללו היו מצויורות צורות כל חיות שבעולם וכל זמן שהיה אדם נוגע באחת מהצורות היה החיה ההיא באה לפניו ועושה בה כל חפצו והכתנות הללו היו עתה של נמרוד וזהו שכתוב בו בנמרוד גבור ציד לפני ה' ואמ' עשו לנמרוד שישאיל לו המלבושים ההם והשאילם לו ונגע בצורת האריה והביאו לפניו והטריף את נמרוד והרגו ונשארו המלבושים בידו ולזה אמ' רש"י בסמוך אשר אתה בבית והלא כמה נשים היו לו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן פי' שהיה מתירא פן יתנו עיניהם לזנות (עמו) וימיתוהו באותן הצורות שעל הבגדים ההם ולכך הפקידם אצל אמו:

פסוק כא

גשה נא אמר אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו. קשה שהרי אמ' למעלה כסבור אביו שהוא מדקדק במצות אלמא היה אצלו בחזקת אדם כשר ואיך אמ' בכאן אין דרכו להיות שם שמים שגור בפיו י"ל שגם זה שבחו הוא כלומ' לפי שאדם כשר הוא אין דרכו להיות שם שמים שגור בפיו עתה בבואו מן השדה וידיו מלוכלכות וגופו מטונף:

פסוק לג

ויחרד ראה גיהנם פתוח תחתיו קשה מנא לו י"ל מדכתי' איפה בה"א שהיא לשון אפייה ובישול והיינו גיהנם שיש בו אש ומבעיר ומצאתי כתו' דנפקא ליה מדכתי' ויחרד וכתי' התם חרדת אדם יתן מוקש ואין מוקש אלא גיהנם דכתי' לסור ממוקשי מות:

פסוק מו

קצתי מאסתי. קשה מאי קשיא ליה שהוצרך לפרש כן י"ל שהייתי יכול לטעות ולפרשו לשון קציצה וכריתה לכך פי' קצתי מאסתי כי לא יתכן לפרש לשון כריתה הואיל ונקשר עם בי"ת במלת בחיי:

פרק כח

פסוק ה

אם יעקב ועשו. צריך לישב מה בא ללמדנו. וי"ל דהזכיר זה לומר שלכך שלחה יעקב אצלו לפי שהיה קרוב לשניהם ובעבור זה יוכל לספר לו את כל דברי הריבות אשר בינו ובין עשו אחיו כי בין אנשים נכרים לא יהיה כבודו לספר להם דברי ריבותם. מהר"ר:

אם יעקב ועשו הר"ר ליאון פי' שבא ללמדנו שהיה אחי רבקה דהות אם עשו הרשע כאשר היה הוא רשע וש"מ רוב בנים דומי' לאחי האם:

חננתני עזרה שוכן שחק
בסדר ואלה תולדות יצחק
ושיחי לפניך צור ירצה
ועזרני בחדושי סדר ויצא

פסוק י

ויצא יעקב על ידי שבשביל שראה וכו' פי' דקשה ליה לרש"י שכבר כתב למעלה וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם ולמה הוצרך לחזור ולכתוב כאן ויצא יעקב וכו' לכך אמ' שמפני ההפסקה שרעות בנות כנען חזר לענין ראשון. וקשה למה כפל רש"י את לשונו לכתוב על ידי שבשביל היה די לו באחד מהם י"ל דהכי קאמ' ע"י שראה שרעות בנות כנען והלך אל ישמעאל בשביל כך הפסיק העניין וכו' ואלו כתב בלשון זה ממש היה צריך לכתוב אחר כך בשביל כך הפסיק העניין וכו' וכדי שלא להאריך במלת כך קצר הלשון וכתב שתי המלות סמוכות זו לזו על ידי שבשביל. עוד יש ליישב דהכי קאמר על ידי שהזכיר הכתוב שבשביל שראה שרעות בנות כנען הלך אל ישמעאל וכו' קצר הלשון וסמך על המבין. ומהר"ר כתב מקשין העולם מה ר"ל ע"י שבשביל ותירץ מהר"ר פיצי"ן שהם ב' דברים ופי' ויצא יעקב על ידי ר"ל בסמוך כלומר תכף שברכו אביו יצא מבאר שבע ודורש דבר זה מכח הפרשה שהיא סתומה שאלולי כן הייתי אומ'

ששהה י"ד שנה טרם צאתו כדי למצוא חשבון שלשנותיו איך היו ק"ל שנה בעמדו לפני פרעה ולא נצטרך לומר שנטמן בבית עבר י"ד שנה. ואח"כ אמ' שבשביל שרעות בנות כנען וכו' לישב מה טעם הפסיק בענינו של יעקב כיון שהיה סמוך:

ויצא לא היה צריך לכתוב וכו' עד פנה זיוה פנה הדרה קשה מנא לו לדרוש כל הדברים הללו. י"ל מלשון יציאה כדכתיב ויצא מבת ציון כל הדרה ואעפ"י שנשאר בעיר יצחק זכותא דרבים עדיף:

וילך חרנה יצא ללכת לחרן פירש כן משום דקשה לו כל העניין הכתוב אח"כ שהיה קודם לכתו לחרן. אמנם לפי הדרש שמביא אח"כ שהלך לחרן וחזר לבית אל אין צריך לפרש יצא ללכת לחרן. מהר"ר:

פסוק יא

ויפגע במקום לא הזכיר הכתוב באיזה מקום וכו'. קשה למה פירש במקום קודם שיפרש ויפגע הקודם לו בפסוק י"ל שלפי שבמקום ר"ל המקום הידוע והוא הר המוריה משום הכי יש לנו לפרש ויפגע לשון תפלה שראוי לומ' שיתפלל בבית המקדש לכך סירס המקרא:

ויפגע לשון תפלה וכו' עד שקפצה לו הארץ וכו'. קשה מנא לו מפסוק זה שקפצה לו הארץ. י"ל דנפקא ליה מלשון ויפגע שאין לשון פגיעה נופל אלא כשהאחד בא לקראת חברו ופוגשין זה בזה לכך אמר שקפצה לו הדרך שבא הר המוריה לקראתו כדמפרש לקמן:

מראשותיו עשאן כמין מרזב. דייק ליה מדלא קאמ' תחת ראשו מהר"ר:

פסוק יג

נצב עליו לשמרו דייק ליה מדלא קאמ' והנה ה' נראה אליו כאשר תמצא בשאר המראות ואמ' לשמרו כלומר עד שהמלאכים של חוצה לארץ עלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ שבין כך ובין כך היה עומד בלא שמירה ה' נצב עליו לשמרו וכנוי עליו שב אל יעקב:

פסוק יז

כי אם בית אלהים אמר ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זמרא סולם הזה היה עומד בבאר שבע ושפועו מגיע כנגד בית המקדש וכו'. קשה מנא לו לומר כן. י"ל שהסולם היה בבאר שבע נפקא ליה מדכתיב מוצב ארצה שה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה והרי הוא כמו לארץ ופי' לארץ הידועה והיא באר שבע הנז' בראש הפרשה ויצא יעקב מבאר שבע. ושפועו מגיע כנגד בית המקדש יליף ליה מדכתי' אין זה כי אם בית אלהים דהיינו בית המקדש:

מה נורא מה דחילו. נראה דבא לפרש דלא נימא דמה נורא קאי להקב"ה ויאמר ויירא ויאמר מה נורא הקב"ה דאל המקום לא שייך לומ' נורא כמו שאמ' רז"ל את מקדשי תיראו וכי מן המקדש היה ירא ולכך פי' מה דחילו דאי הוה קאי אדלעיל היה מתורגם דחילא כמו שמתורגם האל הגדול הגבור והנורא מהר"ר:

פסוק כ

אם יהיה אלהים עמדי אם ישמור לי הבטחות הללו וכו'. קשה וכי מתירא היה יעקב או מסופק שלא יקיים הקב"ה את דבריו. י"ל שהיה מפחד שמא יגרום החטא והכי איתא בגמ' בפ"ק דברכות:

פרק כט

פסוק י

ויגל את האבן כמו שהיה מעבירה פקק מעל פי הצלוחית. פי' מדלא כתי' ויגלול כמו שכתוב באחרים וגללו בשני למדי"ן שומע אני שהסיר אותם בנקלה כזה המעביר פקק מעל פי הצלוחית:

פסוק יא

ויבך לפי שראה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה. ד"א לפי שבא בידים רקניות. אין להקשות מאי ד"א כי המשכיל על דבר ימצא טוב ויבין כי הפי' הראשון דרש הוא ואינו מענין הפרשה לכך עשה ד"א דקאי אויחבק לו וינשק לו דלקמן:

פסוק יב

ותגד לאביה אמה מתה. פי' לפי שפירש לעיל שאין הבת מגדת אלא לאמה תקשה לה למה לא הגידה לאמה לכך פרש"י אמה מתה:

פסוק יג

וירץ לקראתו כסבור ממון הוא טעון וכו' ויחבק לו וכו' וינשק לו וכו' ויספר ללבן שלא בא אלא מתוך אונס אחיו וכו'. קשה מנא לו לרש"י כל הענינים האלו. י"ל מדספר לנו הכתו' כל ההתקרבות הזה שהיה לבן עושה ליעקב ולבן רשע היה ולא היה גומל חסדים ומכניס אורחים בעין יפה אית לן למימר שמחמת חמוד ממון עשה כל זה שהיה סבור ממון הוא טעון ושמא יש לו מרגליות וזהובין ואח"כ סתם לן הכתו' שאמ' ויספר ללבן את כל הדברים האלה ולא ידענו מה היו הדברים סברא היא לומר שספר לו כל הדברים שבעבורם חבק לו ונשק לו אדסליק מינה והיינו הסבה שבעבורה לא היה בידו ממון מחמת אונס אחיו שנטל ממונו:

פסוק יד
אך עצמי אין לי לאוספך הבית וכו' עד ואף זו לא לחנם שהיה רועה את צאנו. קשה מנא לו י"ל מדאמ' לו אחר כן ועבדתני חנם לשון עבד משמע שעד עתה היה עובד אותו:

פסוק יז
ועיני לאה רכות שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו וכו' קשה מנא לו. י"ל לפי שדרך המקרא לספר בשבחן של צדיקים ולא בגנותן ותמיד תמצא שהכתו' אומ' שהאמהות יפות תואר ולא נכתב כאן עיני לאה רכות אלא לשבחה שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו והיינו שכתו' למעלה שם הגדולה כלומ' שמתוך שהיא היתה הגדולה לכך היו עיניה רכות שהיו הכל אומרים גדולה לגדול:

פסוק יח
ברחל בתך הקטנה כל הסמנים הללו למה וכו'. קשה דהא עדיין היה יכול לרמותו שהרי היה לו זלפה שבתו היתה מפלגש כדכתב רש"י לקמן והיתה בחורה מכלן והרי הוא יכול להחליף שם זלפה ולקרותה רחל. י"ל דזלפה היתה נקראת קטנה קטנות והוא לא אמר אלא הקטנה:

פרק ל

פסוק א
ותקנא רחל באחותה קנאה במעשיה הטובים הוצרך לפ' כן שלא בא הכתוב לספר בגנותה של צדקת והקנאה היא מן המדות המגונות שכך שנו חכמים הקנאה והתאוה והכבו' מוציאין את האדם מן העולם. לכך פי' שקנאה במעשיה הטובים דשבח הוא כדכתיב כי אם ביראת ה' וכו':

פסוק ח
נפתלתי נתעקשתי וגם יכולתי הסכימו ע"י. צריך לישב היאך היתה יודעת רחל שמתוך כך היו לה בנים ונראה שמתחלה היתה סבורה שכל הבנים שיולדו יהיו מלאה ועכשיו שראתה ששפחה גם היא ילדה אז עלה על לבה והאמינה שגם לה יהיו בנים. מהר"ר:

פסוק יא
בא גד בא מזל וכו' ואגדה שנולד מהול. קשה מנא לו י"ל דגד לשון קציצה וכריתה הוא כמו גודו אילנא ופי' בא חתוך כלומ' שנולד מהול:

פסוק טז
בלילה הוא הקב"ה סייע בו וכו'. קשה מנא לו מדלא כתי' בלילה ההוא אלא הוא בחסרון הה"א משמע ששרה עמם הוא בלילה והיינו הקב"ה שהוא שם אח' של הקב"ה כדאמ' אני והו הושיעה נא ומצאתי כתו' שנכתב ישששכר בשני שינין לפי שהיו בו שני שכרים

שכר נתינת השפחה ושכר הדודאים ואינו נקרא אלא באחד לפי ששכר הדודאים אינו מתפרסם לו שגנאי הוא לצדקת לומ' ששכרתו בדודאים:

פסוק לג

וענתה בי צדקתי ביום מחר וכו' כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים. צריך לישב מה טעם לא אמ' וכל שה אשר איננו נקד וטלוא כאשר אמר בתחלה כל שה נקוד וטלוא. ונראה דכשאמ' כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים ר"ל בגדי העזים דבעזים ממש לא יוכל לומר שהרי היה משאיר העזים שלא היו נקודות וטלואות אמנם לא הזכיר כל שה אשר איננו נקד וטלוא שלכך הפך הכתו' והזכיר נקוד וטלוא בעזים קודם חום בכשבים ובפסוק הראשון הזכיר וחום בכשבים קודם להורות כי נקוד וטלוא קאי על העזים והכשבים. מהר"ר:

פסוק לה

ויתן לבן ביד בניו קשה מנא ליה דבלבן משתעי קרא י"ל לפי שכל הפרשה מדברת בלבן שאמ' לעיל ויאמר לבן הן לו יהי כדבריך ואח"כ כתי' ויסר ביום ההוא ויתן ביד בניו ולא פי' מי הנותן דסמך על הכתו' והוא לבן:

פסוק מג

צאן רבות פרות ורבות משאר הצאן קשה מנא לו שר"ל לשון פריה ורביה י"ל מדלא כתיב צאן ועבדים ושפחות רבים כלם כאחד אלא צאן לבד ועבדים לבד למדנו הצאן אינו דומה לעבדים ושפחות וכו' ומלת רבות אינה נמשכת אלא לצאן בלבד והיינו שפרש"י פרות ורבות:

פרק לא

פסוק לג

באהל יעקב הוא אהל רחל שהיה תדיר אצלה. צריך לישב מנא ליה שאהל יעקב הוא אהל רחל נימא שהוא אהל בפני עצמו ונ"ל דדייק ליה משום דדוחק הוא לומ' שהלך באהל האמהות קודם אהל רחל ולכך פי' ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל שר"ל חזרה. ואין להקשות א"כ לכתוב קרא ויבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל רחל ובאהל שתי האמהות כמו שהיה הסדר ואז הייתי אומ' באהל יעקב הוא אהל בפני עצמו אבל השתא דפשט הפסוק משמע שהלך באהל האמהות קודם א"כ אהל יעקב על כרחך הוא אהל רחל ממש כדפרישית מהר"ר:

פסוק לח

ואילי צאנך לא אכלתי מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל וכו' קשה שהרי פרש"י בפר' שלח לך בן י"ג חדש ויום אחד קרוי איל וקשיא דידיה אדידיה י"ל דהא דאמ' בן י"ג חדש

קרוי איל ה"מ כשנכתב כבש אצלו כגון שם בפר' שלח לך ובמקום שכתוב איל בלא כבש אצלו כגון כאן ואילי צאנך לא אכלת איל בן יומו קרוי איל כמו שפי' רש"י בכאן:
אלוה צורי תפלתי
כי סייענו בחדושי ויצא
ואל יהי נפשי נאלח
בפירוש פרשת וישלח

פרק לב

פסוק ד
וישלח יעקב מלאכים מלאכים ממש מפרשין העולם דדריש ליה מנוטריקון מח"ני"ם "מאותן "חילות "נטל "יעקב "מלאכים. ולי נראה דדייק ליה משום דבכל מקום שנזכרה ראיית מלאך נזכר בה איזה דבור או אמירה או איזה מראה נבואה ולעיל לא נזכר מאומה למה באו אותן מלאכים ולכך אמ' בכאן שבאו כדי שישלח מהן יעקב מלאכים. מהר"ר:

פסוק ו
שור וחמור דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור וכו' פי' שאינו שם המין דאי הוה שם המין הל"ל בקר כדכתיב במקומות הרבה:

פסוק יח
למי אתה שלמי אתה תרגום דמאן את וכו' עד והנה גם הוא אחרינו יעקב. צריך לישב מה בא להשמיענו כל זה האריכות במה הייתי יכול לטעות. ונראה שרש"י קשה לו לשון הפסוק שאמ' כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמור וכו' ואמרת מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו שכיון שהיו מדברים לעשו היה לו לומר מנחה היא שלוחה אליך אדו' ובעבור זה הייתי יכול לפרש שיעקב צוה לעבדיו כשידברו לעשו יראו את עצמ' כאילו לא יכירו אותו וע"כ אם ישאל להם למי אתה ר"ל למי אתה הולך בפשוטה של למ"ד ואמרת אנו של יעקב מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו והנה גם הוא אחרינו עשו שכבר עברנו אותו ואנו מוליכין את המנחה הזאת אל מקומו. אמנם זה הפי' אינו יכול להיות דאם כן מה להם להזכיר לעבדך ליעקב הרי לא שאל להם של מי הם ולכך פי' כל זה הפירוש מהר"ר. ואחרים כתבו שהייתי יכול לטעות ולפרש והנה גם העדר השני הבא אחרינו מנחה לעשו לכך הוצרך לפרש והנה גם הוא יעקב:

פסוק כב
על פניו מדר' אגדה אף הוא שרוי בכעס וכו'. מקשין העולם מי היה שרוי בכעס עמו דקאמ' אף הוא דמשמע לשון רבוי ולכך מפרשין על פניו אף הוא כלומ' פניו זה ר"ל כעס כמו ונתתי פני. מהר"ר:

פסוק כג

ואת אחד עשר ילדיו ודינה היכן היתה וכו' עד ונענש יעקב לפי שמנעה מאחיו קשה אדרבא היה ראוי שתחשב לו לצדקה שמנעה מיד הרשע. י"ל שיעקב לרעה נתכוון שלא היה רוצה שאחיו יהיה צדיק כדי שלא יתקיים בו ברכת הוה גביר לאחיך ולפי' נענש:

פסוק כה

ויותר יעקב לבדו שכח פכין קטנים וחזר עליהם. קשה מנא לו י"ל משום דצריך להוציא מקרא זה ממשמעו שאין לומר שנשאר יעקב לבדו יחידי כמשמעות המקרא דהא אמרינן המהלך בדרך יחידי ה"ז מתחייב בנפשו לכך אית למימר אל תקרי לבדו אלא לכדו כלו' על כדו והיינו ששכח פכין קטני' וחזר עליהן:

פסוק כז

כי עלה השחר וצריך אני לומר שירה פי' שהמלאכים אומר' שירה בכל בקר כדילפינן מדכתיב ברן יחד ככבי בקר ויריעו כל בני אלהים:

ברכתני הודה לי על הברכות שברכני אבא שעשו וכו'. קשה מנא לו תאמר שהיה מבקש שיתן לו ברכה אחרת. י"ל מדכתי' ברכתני משמע לשון עבר דהל"ל תברכני לכך פי' הודה לי על הברכות שנתברכתי כבר:

פרק לג

פסוק ח

מי לך כל המחנה וכו' ומדרשו כתות של מלאכים פגע וכו'. קשה מנא לו לבעל הדרש דבר זה י"ל מלשון מחנה שהוא ל' מלאכים כדכתי' לעיל ויקרא שם המקום ההוא מחנים:

פסוק טז

וישב עשו וארבע מאות איש נשמטו אחד אחד וכו'. צריך לישב א"כ איך אמ' ליעקב אציגה נא עמך מן העם אשר אתי אם כבר הלכו להם י"ל שהיו אנשים אחרים עמו מאנשי ביתו ומשרתיו וקרא לא חשיב להו ברישא לפי שלא באו למלחמה ומהם אמ' אציגה נא עמך וכו' מהר"ר:

פסוק יז

ויבן לו בית שהא שם י"ח חדש קיץ וחרף וקיץ צריך לישב מנא לו לרש"י זה נראה דדריש ליה הכי תחלה קיץ מדכתי' ויעקב נסע סכותה ועדין לא היה נקרא סוכות דהא כתב על כן קרא שם המקום סוכות אלא ר"ל ויעקב נסע למקום שעשה שם סוכות אי נמי דריש ליה דכל זמן שבנה הבית לא היה עומד בחוץ אלא ודאי עשה סוכות ואחר כן בנה בית בעדו ובעד מקנהו בעד החורף שאין לומ' שעשה סוכות בעד החורף למקנה ושהרי מצינו בבני גד ובני ראובן שבנו גדרות לצאנם ולמקניהם ועל כן דריש ויבן לו בית

ולמקנהו ואח"כ אומ' עשה סוכות בעבור הקיץ השנית הבאה אחר החרף כדפרישית. מהר"ר. ונרא' לישב מה טעם לא הלך יעקב ושהא בסוכות לפי שהיה ירא לעולם מעשו ולכך היה ירא לגשת ולהתקרב אליו. וע"כ שהה בדרך לראות מה יהיה והיה שוהה זעיר שם זעיר שם כי גם בשכם היה דעתו לשהות לולי המעשה שקרה לו מדינה בתו ואז אמר לו הקב"ה קום עלה בית אל וכו' מהר"ר:

פסוק יח

בבואו מפדן ארם כאדם האומר יצא פלו' מבין שני אריות וכו'. קשה מה ענין שני אריות לכאן. י"ל דדריש פדן לשון צמד כדכתי' לעיל בפרשת תולדות יצחק צמד בקר מתרגום פדן תורין וארם לשון ארמית והרי הוא פדן ארם כמו צמד אריות כלומ' מבין שני אריות:

פרק לד

פסוק ג

על לב הנערה דברים המתקבלים על הלב אביך בחלקת שדה קטנה וכו'. קשה מנא לו שאמ' לה דברים הללו י"ל לפי שכתו' בת יעקב וכתו' נשיא הארץ שלא היו צריכין ליכתב אלא שכתב לנו כן כדי לסמכו אל וידבר על לב הנערה להשמיענו שדבר אלה הדברים מהיותו נשיא הארץ כלומר שכל השדות היו שלו ושהיא בת יעקב כלומ' שהיה גר בארץ וצריך לקנות את הקרקע כדכתיב ויקן את חלקת השדה ומדחזינן שדחק הכתוב לסמוך וידבר על לב הנערה למה שאמר למעלה בת יעקב שמענו שאמ' אליה אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז וכו' כמו שפרש"י:

פסוק ז

וכן לא יעשה לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מהעריות על ידי המבול פי' גדרות עשו חומר' יתירא לאסור הפנויה שהרי אין בני נח מוזהרין על הפנויה אלא שאסרוה עליהם מימי המבול:

פסוק כה

בטח שהיו כואבים פי' כדי שלא תטעה לפרש ויבאו על העיר היושבת לבטח כתרגום אונקלוס דהל"ל הכי לכך פי' בטח שהיו כואבים כלומ' שמלת בטח נופלת על שמעון ולוי. ומדרש אגדה בטוחים על כחו של זקן פי' בטוחים על זכותו של יעקב אביהם: הכזונה הפקר את אחותינו ית אחתנא קשה למה הוצרך לפרש כל זה. י"ל דהכי קאמר מגו דחזינן שתרגום את אחותינו ית אחתנא ולא עם אחתנא שומעין אנו שלא היתה ברצונה וכי אין לקרותה זונה בשביל כך. וא"כ זה שכתוב כאן הכזונה צריך אתה להוציאה ממשמעו ולפרשו הפקר ויהיה פירש הפסוק כן הכדבר הפקר יעשה שכם את אחותינו. ומהר"ר כתב שמעתי בשם מהר"ר פי"צין נ"ע שרש"י בא לישב מדוע הרגו בני

יעקב את שכם ואת אנשי עירו דאם משום שזנה את אחותם לא נתחייבו מיתה שהרי אין בן נח מוזהר על הפנויה ולכך אמר הכזונה הפקר ר"ל שעשו ממנה כמו דבר הפקר כלומ' שגזל אותה והיינו טעמא שנתחייבו מיתה ובן נח מוזהר על הגזל ואזהרתן היא מיתתן ולכך כתב הכזונה בכ"ף הדמיון ולא כתו' הזונה ולכך אמר את אחותינו ית אחתנא ולא תרגם עם שאילו היה בעבור הזנות היה מתורגם עם ר"ל שזנה עמה ומה שהרגו את בני העיר מפני שלא דנו אותם כמו שכתב הרמב"ם בספר שפטים:

פרק לה

פסוק א

קום עלה לפי שאחרת בדרך נענשת וכו' אין להקשו' שהרי אמר לעיל שלפי שמנעה מאחיו דהא והא גרמא לה:

פסוק ח

תחת האלון וכו' ואגדה שם נתבשר לו באבל של אמו וכו' והעלימו את מיתתה כדי שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו לפיכך הכתוב לא פרסמה פי' שכשמתה רבקה לא היה שם אלא עשו שיתעסק בהספדה וילך אחרי ארונה שהרי יצחק כהו עיניו וכלוא בבית ויעקב לא היה שם שהרי היה בדרך וכשיראו בני אדם עשו לבדו יוצא אחר מטתה יקללו כרס שיצא ממנו עשו לכך העלימו את מיתתה והוציאו מטתה בלילה בחשאי וכיון שהם לא פרסמו את מיתתה אף הכתוב לא פרסמה כן בירושלמי:

פרק לו

פסוק כ

יושב הארץ וכו' ורבותינו דרשו וכו' שהיו טועמין את העפר וכו'. קשה מנא לו י"ל שתרגום של נחש חויא והנחש עפר לחמו כדכתי' ועפר תאכל וחוי כמו נחש כלומ' שהיו אוכלין וטועמין העפר.

פסוק כד

הימים פרדים וכו' צריך לישב שהרי למעלה בפ' תולדות יצחק פירש רש"י שהיו אומ' זבל פרדותיו של יצחק וכו' הרי א"כ היו הפרדות מימי יצחק. י"ל דודאי היו פרדות דהא כתי' אין כל חדש תחת השמש אבל לא היו יודעין היאך היו נבראין והוא המוציא את ברייתם. עוד יש אומ' דקרינא ביה זבל פרדותיו כלומ' גוזליו כמו שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהם רות ונעמה. מהר"ר:

גבר נתעב ונאלח
בך נסמך בסדר וישלח
וכן תקשיב רב קשב

בשועי לך בחדושי וישב

פרק לז

פסוק א

וישב יעקב אחר שכתב לך ישובי עשו וכו' קשה למה הוצרך רש"י לתת טעם לכל זה. י"ל דקשיא ליה ייתור הכתוב שכתב בארץ מגורי אביו שלא היה צריך ליכתב אלא שנכתב לרמוז לנו שע"י שהיה דומה לאביו כלום' שהיה צדיק כמותו לכך האריך בו הכתוב:

פסוק ב

אלה תולדות יעקב אלה של תולדות יעקב. פי' משום דתולדות משמע הבנים שמוליד ואם כן היה לו לומ' אלה תולדות יעקב ראובן ושמעון וכו' לכך פי' אלה של תולדות יעקב וכן פירוש המקראות כשנתישב יעקב בארץ מגורי אביו אלה ישוביהן של תולדותיו ולכך לא פי' רש"י הפי' השני על וישב יעקב אלא לאחר שפי' אלה תולדות יעקב לפי שהמקראות קשורין זה בזה כדפרישית. ד"א וישב יעקב בקש לישב בשלוה וכו'. קשה מאי ד"א. י"ל דלפי' הראשון היה לו לומ' ויגר יעקב שגם הוא לשון גרות כמו שכתב מגורי אביו לכך פי' ד"א וישב בקש לישב בשלוה דהשתא אתי שפיר לשון וישב:

והוא נער שהיה עושה מעשה נערות פי' דאין לפרש נער כמשמעו כי מה טעם לומר נער את בני בלהה וכו' ועוד דהא כתי' בן י"ז שנה ואין לקרותו נער לכך פי' שהרצון בו היה עושה כנער:

את דבתם רעה שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחושדן על העריות נראה דדריש להו מייתורא דקרא שהיו אוכלין אבר מן החי מדכתי' היה רועה את אחיו בצאן מה צריך לומר בצאן רק לומר שהיה מדקדק עמהן בדבר הצאן ושהיו מזלזלין בבני השפחות שאמ' כבר והוא נער את בני בלהה לפי שאחיו היו מזלזלין אותם וזהו הזלזול שהיו קורין להם עבדים וחושדן על העריות מדקאמ' נשי אביו צ"ל שהיה מדקדק עמהן שלא יהיו מצוין אצל נשי אביו. ואם יקשה המקשה היאך יכול להיות שבני יעקב יהו עושין עבירות כאלה להיות חשודין לאכול אבר מן החי גם להיות חשודין על העריות או איך היה יוסף מוציא דבת שקר עליהם. נוכל לומ' תחלה על דבר אבר מן החי שראה יוסף שהיו אוכלין מן הבשר אחר שחיטה קודם שתצא נפשה והוא היה סובר דלבן נח במיתה תליא מילתא שהוא אסור וע"כ היה אומ' שהיו אוכלין אבר מן החי. והם היו סוברים דליכא מידי דלישראל שרי ולבן נח יהיה אסור ובזה איכא פלוגתא דאמוראי פר' השוחט ובדבר העריות טעה בהא דוישכב את בלהה וסבר דוישכב עמה ממש ולא היה אלא בולל יציעיו כדאיתא בשבת. מהר"ר.

פסוק ג

בן זקונים שנולד בעת זקונתו. ד"א שכל זיו איקונין שלו דומה לאביו קשה מאי ד"א י"ל דלפי' הראשון היה לו לומר בן זוקן לכך פי' ד"א לשון נוטריקון זיו איקונין. ומהר"ר כתב נראה דלכך פי' ד"א לפי פי' הראשון קשה שהרי לא היה רק ז' שנים ושנה חדשים ליותר בין לידת ראובן שהיה הראשין ללידת יוסף שהרי יוסף נולד לסוף י"ד שנה שעמד בבית לבן וראובן נולד לסוף ז' שנים ושנה חדשים מימי העבודה א"כ מעט זקנה היה לו ליעקב משנולד יוסף משכנולד זבולון שהוא בן הששי ללאה ועו' שהרי בנימין נולד לו יותר בזקנותו של יעקב מיוסף לכך נראה לפרש כן שהיה זיו איקונין שלו וכו':

פסוק ה

ויחלום יוסף חלום וגו' צריך לישב מה היה החלום הזה שאין לומ' שהיה החלום מהחלומות שא"כ לא הל"ל ויוסיפו עוד שנוא אותו רק היה לו לו' ויגד לאחיו לאמור שמעו נא החלום הזה וכו' שהרי כתי' אח"כ ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו וכו' ועוד שאלו היה אותו חלום לא היה לו לומ' על חלומותיו שהרי לא היה אלא חלום אחד. ונ"ל שהחלום הראשון היה מה שאמ' רש"י בסוף פרשת ויחי עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד כלומר שלא יכלו להזיקו וזה החלום לא חשש הכתו' להוציאו כי מזה לא אמרו דבר רק ששנאו אותו אבל כשאמ' שיהיה מושל עליהם אז חששו לדבריו וענו אותו ולכך אמ' אח"כ על חלומותיו ל' רבים ששנים היו חלום הנרות והאלומים וזה החלום הראשון נתקיים כשהשליכו אותו אל הבור. מהר"ר:

פסוק י

ויספר אל אביו לאחר שספרו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם. פי' שאין לפרש לאחיו לבדם שהרי כת' למעלה ויספר אותו לאחיו:

פסוק יב

לרעות את צאן נקוד על את לומ' שלא הלכו אלא לרעות עצמן. י"ל דהואיל ונקוד על את הרי הוא כאילו אינו והרי הוא כאילו אומר לרעות את עצמן מכאן שמלת את מורה על הפעול ועכשיו שהוא נקוד וכאילו לא נכתב לא היו אלא א"כ הצאן הרעויים אלא הם עצמן היו הרעויים כשהלכו לרעות עצמן במאכל ומשתה:

פסוק יד

ויבא שכמה מקום מוכן לפורענות וכו'. פי' דדריש שכמה כמו שכמה מלשון דרך ירצחו שכמה שהוא לשון פורענות:

פסוק טו

וימצאהו איש זה גבריאל נראה דדריש ליה מדכתי' וימצאהו איש דמשמע שהיה אותו האיש מבקש את יוסף וע"כ אמ' שהיה מלאך שהיה מבקש אותו להורות לו הדרך בעבור

שהיה טועה ואחרי שאנו רואים שהיה המלאך אנו אומ' זה גבריאל שנקרא איש כדכתי' ביה והאיש גבריאל וכו' בדניאל:

פסוק יז

נסעו מזה הסיעו עצמן מן האחוה נלכה דותינה לבקש לך נכלי דתות שימיתוך וכו'. קשה מ"ל כל הדברים הללו י"ל שמלת מזה מורה על הזרעת מקום דהל"ל נסעו מפה אלא פי' מזה שאתה אומ' את אחי אנכי מבקש הם נסעו כלומ' הסיעו עצמן מן האחוה וא"כ כתב כי שמעתי אומרי' נלכה דותינה ומלת כי הוא נתינת טעם לשל מעלה הימנו ופי' נסעו מן האחוה כי שמעתי וכו' שהרי שמעתים שהיו אומ' לבקש לך נכלי דתות והנה א"כ מלת כי היא סברא למה שאמ' למעלה נסעו בזה שפירושו הסיעו אח עצמן מן האחוה:

פסוק כב

והבור (עיין בחגיגה פ"ק מאמר א':) רק ממשמע שנא' רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. קשה מנא תיתי לך למימר מים אין בו כמו כן אתה יכול לומר מים אין בו אבל עצים ואבנים יש בו. י"ל דילפינן ליה מגזרה שוה כתי' הכא אין מים וכתי' התם נחש שרף ועקרב אין מים מה להלן אין מים אבל יש נחשים אף כאן מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו עו' ומהר"ר כתב נראה דדריש ליה משום דהוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ומה אני מרבה נחשים ועקרבים שכן דרכם לעמוד תמיד בתוך הבורות הרקים והב' מעוטים הן רק ואין בו מים:

פסוק כד

אותו כמו אתו עמו כלומ' אליו קשה מה הלשון הארוך הכפול הזה. וי"ל דהכי פי' אותו במקום זה כמו אתו ואתו ר"ל ודאי עמו ועמו הוא כמו אליו ומשמעות המקרא הוא ויתנכלו אליו ותרגם אליו עמיה ולא היה יכול לקצר לשונו ולומ' אותו כמו עמו כי אין שום דמיון והתקרבות למלת אותו להיות פירושה כמו עמו וגם לא היה יכול לקצר ולומ' אותו כמו אתו כלומ' אליו שאין תרגום אליו אתו אלא עמו כדמתרגמינן עמיה ולכן הוצרך לכל האריכות הזה:

פסוק כח

ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו וימכרו את יוסף וכו'. צריך לישב לשון הפסוק דמה לו להזכיר עברת המדינים סוחרים מאמצע מכירת הישמעאלים שהרי מתחלה אמרו לכו ונמכרנו לישמעאלים ואח"כ ג"כ כתי' וימכרו את יוסף לישמעאלים. ונראה לומר שמתחלה כשראו הישמעאלים אמרו למוכרו להם ולא רצו לקנותו כי לא היו

רוצים למשכו מן הבור וכשבאו המדינים משכוהו מן הבור ואז מכרו אותו לישמעאלים והישמעאלים מכרוהו למדינים וזהו שנא' והמדינים מכרו אותו אל מצרים אכן עשו תנאי עם הישמעאלים שיוליכוהו למצרים כי למדינים לא היו להם גמלים לשאת אותו וגם לא נתנו להם דמיו וזהו שנא' בסוף ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים וכו' ר"ל שקנה אותו פוטיפר מן המדינים אך היה ביד הישמעאלים ותו לא קשה מהר"ר:

פסוק כט

וישב ראובן ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו וכו'. נראה דקשה לו על הפי' הראשון שהרי ראינו שכשהשליכו את יוסף אל הבור היו שם כלם יחד ולא היה אחד מהם משמש את אביו. מהר"ר.

פסוק לד

ימים רבים כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה וכו'. פי' והי"ד שנה שנטמן בבית עבר לא קא חשיב שהיה עוסק בתורה ולא לקה כנגדן על בטול כבוד אב ואם שהעוסק במצוה פטור מן המצוה:

פסוק לה

ויבך אותו אביו כלפי יצחק וכו'. פי' דאין לפרשו ביעקב דהא כתי' ויתאבל על בנו לכן פירש כלפי יצחק שהיה מתאבל עכ"ל:

פרק לח

פסוק ב

כנעני תגר פי' אליבא דר' יהודה דאמ' תאומות נולדו עם השבטים ונשאום דא"כ לא היו נשותיהם כנעניות. אבל לר' (קשה לי טובא על מילי דטובינא דחכימי דהכא דהא גרסינן בפסחים פ' אלו עוברין מאמ' י"ו דף צ' דכתיב על קרא דאמר ולא יהיה כנעני עוד וכו' שכנענים ר"ל תגר והראיה מיהודה כדפירש רש"י כאן וסברתו לומר הכי דאפי' כנען ממש אפשר בא אברהם והזהיר וכו'. אי הכי מאי מפר' ואזיל מטעמא דתאומות ומאן מימר ליה דלית ליה לר' נחמיה דמלת כנעני אינו ר"ל תגר וטעמא דמדרש הזה הביאו הרב מזרחי זלה"ה הנ"ל) נחמיה דאמ' כנעניות היו אולי כי יפרש כנעני ממש כמשמעו:

פסוק יד

בפתח עינים רז"ל דרשו בפתחו של אברהם אבינו וכו'. פי' כינוי הוא לאבר ההולדה כלומ' שהיתה תאבה ליכנס בפתחו והיינו לידבק בזרעו של אברהם שכל עינים צופות לראותה שהכל תאבים לידבק בו והיא ישבה שם ליזקק ליהודה שהוא מזרע אברהם:

פסוק כד

ותשרף אמר ר' אפרים מקשאה בתו של שם היתה לכך דנוה בשריפה קשה שהרי אין בת כהן נשרפת אלא נשואה לרבנן או ארוסה לר' שמעון וזו לא היתה אלא זקוקת יבם י"ל דהואיל ויש בה לאו דלא תהיה אשת המת החוצה יש עליה חיוב מיתה לבני נח דאזהרתן זו היא מיתתן. ואע"ג דבני נח אין הורגין אלא בסייף יהודה היה בר ישראל ונתן עליה כל החומרות ודינא דמלכותא דינא:

פרק לט

פסוק ג

כי ה' אתו שם שמים שגור בפיו קשה מנא לו י"ל מפני שכל הכתוב שכתב כי ה' אתו וכל אשר הוא עושה ה' מצליח הרי הם ב' דברים כי ה' אתו שם שמים שגור בפיו ואשר הוא עושה כמשמעו:

פסוק ו

הלחם אשר היא אוכל היא אשתו וכו' קשה מנא לו י"ל שכן מצינו במקום אחר דנקט תשמיש בלשון אכילה שנא' אכלה ומחתה פיה דלעיל מיניה כתי' כן דרך אשה מנאפת. ועו' שכתו' אח"כ ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו. וכו':

פסוק י

לשכב אצלה אפי' בלא תשמיש להיות עמה בתשמיש. פי' דייק הכא מלישנא דקרא דלא כתי' לשכב עמה כדרך הלשון במקומות אחר'. ואין להקשות א"כ לכתוב קרא לשכב אצלה והייתי שומע שלא רצה להיות עמה בתשמיש מק"ו לפי שהייתי מבין אותו ביותר מסתבר שהוא ע"י תשמיש. ד"א לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה לעולם הבא קשה מאי ד"א י"ל שלפי' הראשון הל"ל לשכב אצלה ולהיות עמה בתוספת וי"ו מאחר שהם שני דברים לכך פי' ד"א בעולם הזה ובעולם הבא שהכל דבר אחד כלו' לא רצה לשכב אצלה בעולם הזה כי נתירא פן יהיה עמה לעולם הבא:

פרק מ

פסוק א

חטאו זה נמצא זבוב וכו' וזה נמצא צרור וכו'. קשה מנא לו. י"ל מדכתי' חטאו וכדאמרינן התם חטאים אלו שגגות וכן הוא אומ' נפש כי תחטא בשגגה דמשמע שהיה כעין שגגה שיצאת מלפניהם וכתו' בתריה לאדוניהם למלך מצרים שלא היה צריך לכתוב לאדוניהם אלא להשמיענו שהחטא היה שלא שמרו לאדוניהם כלום' שלא נזהרו במאכלו ומשקהו כמו שהיה להם לעשות על היותו אדוניהם וזהו שנמצא זבוב וכו' שלא נזהרו במלאכתן

ופי' (עיין במסכת סוטה פרק ב' משנה ב' תנן התם היה מביא פילי של חרס וכו' וכן בערוך פי' הערוך פייל.) פיילי כוס בלשון יוני:

פסוק כג

וישכחהו לאחר מכאן על שתלה יוסף בו בטחונו הוזקק להיות אסור עוד ב' שנים פי' שכן כתו' אחריו ויהי מקץ שנתים ימים וקשה היכן מצינו שמצרים נקראו רהב י"ל דכתי' בספר ישעיה רהב הם שבת דבמצרים משתעי קרא:

עזרתני יוצר ובורא
בוישב יעקב בארץ מגורי
וסעדני עד אשים קץ
לחדושי סדר ויהי מקץ

פרק מא

פסוק א

ויהי מקץ כתרגו' מסוף וכל לשון קץ סוף הוא נראה דרש"י בא לאפוקי מן המפרשים דקץ ר"ל קצת ולכך אמר כל לשון קץ סוף הוא לפי שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואילו היה אומ' מקצת לא היינו יודעים כמה הוא אותו קצת ועוד דלא הוה שייך לומ' מקצת שנתים ימים וע"כ אמ' סוף הוא ואי קשיא לך מקץ שבע שנים תעשה שמטה גם הוא ר"ל סוף הנשמטות מדבר הכתו' והשביעית אינה משמטת אלא בסופה וכן מה שאמ' בפ' וילך מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות ר"ל בסוף השביעית ואף כי ר"ח תשרי ר"ה לשמיטין מ"מ ל' יום אחר השמטה נחשב מן השמטה. ואם יקשה לך מה שכתוב בספר (ירמיה ל"ד י"ד) ירמיה מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו לכך חזר וכתב א"כ ועבדך שש שנים אבל כשאמ' להן מקץ שבע שנים ולא אמ' להן מקץ שש כדי שלא יטעו במה שטעו אח"כ להחזירם אחר השנה השביעית ולכך אמ' להם שלא יחזירום עוד אח"כ כי גם מקץ שבע שנים ישלחו וכו'. מהר"ר:

על היאור אצל היאור כל שאר נהרות אינן קרוים יאורים חוץ מנילוס. קשה שהרי בסוף ספר דניאל כתוב (דניאלי"ב) אחת הנה לשפת היאור ואחת הנה לשפת היאור ולא בנילוס משתעי קרא. י"ל דהתם מדבר בבריכות ויאורים הבאים מן הנהר לשדות אבל הנהרות עצמן אין גופן קרויים יאורים חוץ מנילוס:

פסוק ח

ואין פותר אותם פותרין היו אותן אבל לא לפרעה שהיו אומרי' לו שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר שבע כרכין אתה כובש ושבע כרכין אתה מפסיד. קשה מנא לו שהיו אומרים לו כן. י"ל מלשון פרות שהיא מלשון פריה ורביה והוא לשון נקבות דרוש

ז' בנות הוא מוליד מהפרות הטובות וז' בנות הוא קובר מהפרות הרעות ושבע שיבלים קרי ביה שבילים והיינו כרכין שיש בהן שבילים ודרכים מהו הטובות ז' כרכים הוא כובש ומהו הרעות ז' כרכים הוא מפסיד:

פסוק י

פרעה קצף וכו' כל מלך מצרים קרוי פרעה וכו' קשה מי הצריכו לכתוב בכאן כל מלך מצרים קרוי פרעה ועוד כמה פעמים קרוי בפרשיות לעיל פרעה ולא פי' שם דבר י"ל לפי שדרך המדבר לפני מלכים לדבר בלשון כבוד ולומ' לי אדו' המלך ואין דרך לקרא למלך בשמו ואיך אמר שר המשקים בכאן פרעה קצף לכך אמר רש"י אל תתמה מדבר זה שכל מלך מצרים קרוי פרעה דרך כבוד:

פסוק יד

ויגלח מפני כבוד המלכות מאי קמ"ל פשיטא דמפני כבו' המלכות עשה זה. ועו' קשה למה לא תפש רש"י כל הפסוק ויגלח ויחלף שמלותיו שהרי גם את הכל עשה מפני כבו' המלכות. י"ל משום דקשה לו ויגלח דאין גלוח אלא בתער ומשמע מכאן שגלח גם את זקנו בתער ואיך עשה הדבר האסור הזה להשחית פאת זקן לכך פירש"י ויגלח מפני כבוד המלכות שמפני כבוד המלכות מותר וכדאמרינן אבטולס בר ראובן התירו לו לספר בתער מפני כבוד המלכות וזה כי כשאין הניקף מסייע למקיף ואינו עושה מעשה בידים אין שם אלא איסורא דרבנן ומפני כבו' מלכות התירו לו ולכך תפש רש"י ויגלח מפני כבוד המלכות:

פסוק מג

במרכבת המשנה שנייה למרכבתו וכו' פי' דאין לפרש מרכבת האיש המשנה למלך שהרי כתי' אשר לו כלומ' שהיא למלך בקנין לכך פי' מרכבת המשנה שנייה למרכבתו:

פסוק מד

אני פרעה שיש יכולת בידי וכו' ד"א אני אהיה מלך וכו' קשה מאי ד"א י"ל דלפי' הראשון קשה שהיה לו להקדים ההודאה הזאת בתחלת דבריו אל יוסף כשאמר לו אתה תהיה על ביתי וכו' ששם היה נופל לומ' אני פרעה שיש בידי לגזור שעל פיך ישק כל עמי ולמה לא אמר לו אני פרעה עד עכשיו בתוך דבריו לכך פי' ד"א:

פסוק מה

פוטיפרע הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע לפי שנסתרס מאליו קשה מנא לו י"ל שדורש פוטיפרע כאילו נכתב ב' מלות פוט פרע כלומ' פוטיפר פרוע מלשון פריעה וקרועה והיינו שהיה סריס וקשה על זה שהרי אמ' בפרשה של מעלה בשעת תשמיש אמרה לו שנראה שהיה משמש י"ל שהיה דש ואינו זורה:

פסוק נ

בטרם תבא שנת הרעב מכאן שאסור לשמש מטתו בשנת רעבון. קש' שהרי לוי שמש מטתו בשני רעבון דהא נולדה יוכבד בין החומות. י"ל שמיוסף אנו למדין אסור משום דפי' הכתוב בטרם תבא שנת הרעב אבל מלוי אין ללמוד היתר שלא נתפרש בתורה שנולדה יוכבד בין החומות. ואולי כי מפני זה לא פי' לנו הכתו' את לידתה כדי שלא נלמוד היתר זה. וא"ת א"כ לוי חטא נוכל לומ' שהואיל ולא נתנה תורה לא היה לוי מקפיד על כך אבל יוסף היה מקפיד על זה ופרסם הכתו' מעשה יוסף כדי שנלמוד האיסור ולא פרסם מעשה לוי כדי שלא נלמוד היתר. גם י"ל דלוי ויוסף היו חלוקים במאי דאמ' חשוכי בנים משמשים מטתן בשני רעבון דלוי שמיע ליה ויוסף לא שמיע ליה:

פסוק נה

ותרעב כל ארץ מצרים מפני שהרקיבה תבואתן קשה מנא לו י"ל לפי שאמ' למעלה ובכל ארץ מצרים היה לחם והדר כתיב ותרעב ואם היה שם לחם היאך אומ' ותרעב כל ארץ מצרים לכך אמ' שהרקיבה תבואתן:

אשר יאמר לכם תעשו לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכו' דבר זה אין בו הוכחה ברורה מן המקרא אלא שאיפשר שרואה זה מייתור המקרא שאמ' אשר יאמר לכם תעשו דמשמע שהיה אומ' להם דבר שלא חפצו לעשות בה:

פסוק נו

על כל פני הארץ מי הם פני הארץ אלו העשירים פי' דלא קאמ' על פני כל הארץ כמו שדרך המקרא במקומות אחרים דייק הכי:

פרק מב

פסוק א

וירא יעקב כי יש שבר מהיכן ראה וכו' וכל הארץ באו מצרימה קשה למה סרס המקרא שפירש וירא יעקב קודם שיפרש וכל הארץ הקודם לו בפסוק. י"ל לפי שפי' למעלה שבר לשון מכר ולשון קנין ויקשה לך מה הוא זה שכתו' וירא יעקב כי יש שבר שהרי לא תוכל לפרשו לא לשון מכר ולא לשון קנין לכך פירשו סמוך למה שאמר שבר לשון קנין ולשון מכר והרי הוא כאילו אמר אל תתמה על זה שאין זה לא לשון מכר ולא לשון קנין שהרי לא ראה אלא שמע אלא הוא לשון סבר ותקוה כדמפרש ואזיל ואח"כ חזר לסדר המקראות לפרש הפסוק וכל הארץ באו מצרימה:

למה תתראו למה תראו עצמיכם שבעים וכו' עד ומפי אחרים שמעתי לשון כחישה ודומה לו ומרוה גם הוא יורה. קשה היאך דומה זה לזה י"ל שמרוה היא לשון שביעה ותתראו לשון כחישה כמו תשרש שהוא הפך שרש ופי' תעקר אף כאן תתראו הפך

ומרוה. עוד יש לומ' דסבר רש"י שמרוה גם הוא יורה לשון כחישה הוא לפי שפסוקי ספר משלי חציים לטובה וחציים לפורענות למעלה אמר אמר נפש ברכה תדושן שהוא לטובה. ואח"כ אמ' ומרוה גם הוא יורה שהוא לשון כחישה ולפורענות:

פסוק ב

רדו שמה ולא אמ' לכו רדו לר"י שנים שנשתעבדו למצרים וכו' קשה מנא לו דבשביל כך אמר רדו תאמר דמשום הכי אמר רדו לפי שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות. י"ל משום דאמרינן אל יפתח אדם פיו לשטן ואעפ"י שנופל כאן לשון ירידה משום האי טעמא דארץ ישראל גבוהה מכל מקום לא היה לו לומ' יעקב לבניו לשון גרוע בלשון ירידה אלא שרמז לר"י שנים שנשתעבדו שם:

פסוק ג

וירדו אחי יוסף ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטין במכירתו עשרה מה ת"ל אלא לענין האחוה היו חלוקים לעשרה אין דברי רש"י סותרין זה את זה במה שאמ' בשתי בבות הללו שהרי הוא כאילו אמ' להיות אחי יוסף עדיין היו חלוקים לעשרה כלומ' שאעפ"י שנתנו לבן לפדותו ונתחרטו במכירתו אולי כי היו עושין זה כשראו צרת אביהן אבל לענין האחוה עדיין היו חלוקים לעשרה:

פסוק יד

הוא אשר דברתי אליכם וכו' ומדרשו אמר להם וכו' אמר להם הוא אשר דברתי וכו' פי' המדרש הזה מתישב היטב על לשון המקרא שלפי הפשט מה עניין תשובתם שהשיב לו י"ב עבדיך על אמרו להם מרגלים אתם אבל המדרש מתישב שכשאמר להם מרגלים אתם שהרי נכנסתם בעשר שערי העיר והם השיבוהו על זה י"ב עבדיך והאחד איננו ובשבילו ונתפזרנו לבקשו והוא השיבם הוא אשר דברתי אליכם לפי שהם אמרו לו לכך באנו או להרוג או ליהרג לכך השיבם הוא אשר דברתי וכו':

פסוק כב

וגם דמו ודם הזקן פי' דם נקמת האבל והצער שגרמו ליעקב אביהם:

פסוק כד

את שמעון הוא השליכו לבור וכו'. קשה מנא ליה י"ל מדכתי' בפרש' ויאמרו איש אל אחיו ושם כתב רש"י על כרחך שמעון ולוי הם ושם כתו' ויקחוהו וישליכו אותו הבורה ומלת ויקחהו חסר וי"ו והוא ל' יחיד וזהו שמעון שהיה אחד מן השנים הנמלכים יחד. ד"א נתכוון יוסף להפרידו מלוי קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' הראשון לא מפרשה שפיר מלת מאתם כי מה טעם לומר כן לכך פי' ד"א שלקח ומאתם כלומ' להפרידו מהם שלא יתיעצו להרגו:

פסוק לד

ואת הארץ תסחרו תסובבו כל לשון סחורה על שם שמסבבין את הארץ פרקמטיא וכו' קשה מה לו לפרש בכאן לשון סחורה וסוחרים הרי למעלה בפר' וישלח כתו' כמה פעמים ויסחרו אותה וסחרוה ולא פי' שם דבר ומי העירהו לפרש כן במקום הזה י"ל דקשה לו מה היה לו לומ' להם את הארץ תסחרו אלא כלומ' שלא יחשבו שבשביל שנתפסו כמרגלים יהיו מגורשים מן הארץ ודחופים ממנה ולא יוכלו עוד לעבור בה כדרך החוטאים לפני המלכות שהם מגורשים מהמדינ' לכך אמר להם ואת הארץ תסחרו ופי' תסובבו ותוכלו לשוב ולעבור בתוכה ברצונכם כי לשון סחורה משמע סבוב דתרגום סביב סחור סחור וכו':

פרק מג

פסוק יב

וכסף משנה פי' שנים כראשון שמא הוקר השער קשה מנא לו תאמר שפי' כסף אחר מלבד הכסף המושב כאלו נכתב כסף שני י"ל הואיל ונכתב קודם ואת הכסף המושב אינך יכול לפרשו כסף שני שאין לומר שני אלא כשנזכר הראשון ועדין לא נזכר לכך פי' כן:

פסוק לד

וישכרו עמו מיום שמכרוהו לא שתו יין. קשה היאך מוכיח מכאן דבר זה י"ל מדכתיב עמו דלא היה צריך ליכתב אלא להשמיענו שלא שתו ונשתכרו אלא עמו כלומ' בעודו עמהם והיינו קודם שמכרוהו ועכשיו ג"כ שהיו עמו אבל משמכרוהו לא היו עמו ולא שתו יין:

פרק מד

פסוק ח

הן כסף זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה. קשה מאי ק"ו הוא זה הרי יכולין אנו לומ' הכסף אבל הזהב ששוה יותר יגנבו י"ל שהכסף שהשיבו היה שוה יותר מהכלי זהב שהיו אומ' ובדרך זה יהיה הק"ו טוב. עו' י"ל שהק"ו הוא מההשבה כלומ' הכסף שהיה כבר ברשותינו השיבונו אליך מארץ כנען ואך נגנוב

עזרתני לכתוב שורותים
בפרשת ויהי מקץ שנתיים
ועתה תחנתי תוגש
וסעדני בסדר ויגש

פסוק יח

ויגש אליו הוא מלך וכו' פי' ויגש הכתו' כאן הוא מלך ואבל כל ויגש שבמקרא שהוא לשון קבלה כלומ' צעקה ותלונה שהרי אמר לו ואל יחר אפך דמשמע שדבר אליו קשות. וי"מ הוא מלך מוסב אל יהודה כלומ' למה נגש יהודה יותר מאחיו לפי שהוא מלך וגבור באחיו. ועל דעתי שזה הפי' נשחת ולא יצלח לכל שהרי יש בזה טעם אחר כמו שכתו' בסמוך כי עבדך ערב את הנער:

כי כמוך כפרעה חשוב אתה וכו' ד"א מה פרעה גוזרו כו' ומבטיח ואינו עושה וכו'. קשה מה גזר פרעה שלא קיים ומה הבטיח שלא עשה. י"ל שגזר שלא יכנס עבד בגדולה ונכנס יוסף. והבטיח שכל הבאים לשבור בר יבואו בטוחים ואלו נתפשו כמרגלים. וכי זו היא שימת עין שאמרת וכו' קשה היכן מצינו שאמ' להם ואשימה עיני עליו. י"ל שאמ' להם ואת אחיכם הקטן תביאו אלי כלומ' הביאוהו ויהיה אצלי ואשגיח בו ויהיה כמוני והיינו ואשימה עיני עליו. ד"א אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך. קשה מאי ד"א שני פעמים י"ל שלפי הפי' הראשון שפי' חשוב אתה בעיני כמלך אינו מתישב יפה לומ' כמוך כפרעה שהרי פירושו אתה כפרעה ופרעה כמוך ואם פירושו חשוב אתה כמלך היינו אתה כפרעה אבל פרעה כמוך היכי משכחת ליה הרי הוא לשון חסרון לכבוד פרע' לכך פי' ד"א סופך ללקות בצרעת שעתה נוכל לומ' כמוך כפרעה אתה כפרעה ופרעה כמוך ששניהם לוקים בצרעת וגם לזה הפי' קשה לישב מלת כי שהיא נתינת טעם לשלמעלה הימנו ואל יחר אפך לכך פי' אם תקניטני שעכשיו מתישבת מלת כי שנותנת טעם למה שאמ' ואל יחר אפך כלומר אל תכעוס עמי כי אם תכעוס כמוך כפרעה אהרוג אותך ואת אדוניך:

פסוק יט

אדוני שאל מתחלה באת עלינו בעלילה וכי בתך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש פי' שכן דרך הרוצה להשיא בתו שואל היש לחתנו אחים לידע אם יש לו לחלוק ממונו עם אחרים לכך אמ' רש"י בתך היינו מבקשים כלפי ששאלם היש לכם אח ודרך הרוצה לישא אשה שואל היש לה אב לפי שהאב מטיב לבתו ויטיב גם לחתנו עתה לכך אמר אחותינו אתה מבקש כלפי ששאלת היש לכם אב:

פסוק כב

ומת אם יעזוב את אביו אנו דואגים שמא ימות בדרך וכו' קשה מנא לו דשייך אל הנער תאמר דשייך לאביו שימות מצרתו. י"ל לפי שכל המקרא מדבר בנער כמו שאמ' לא יוכל הנער לעזוב את אביו הרי תלה החסרון בנער לא באביו לכך נראה לפרש ומת הנער בדרך. אבל לקמן בפסוק והיה כראותו כי אין הנער ומת פי' שם מת אביו מצרתו לפי

שתחלת המקרא מדבר באביו כמו שאמ' והיה כראותו כי אין הנער לכך נראה לפרש ומת אביו מצרתו:

פרק מה

פסוק יד

על צוארי בנימין אחיו ויבך על שני מקדשות וכו' ובנימין בכה על משכן שילה וכו'. קשה מנא לו דבר זה. י"ל דאשכחן דמקדש נקרא צואר כדכתי' צוארך כמגדל השן בנוי לתלפיות ודרשו בגמ' תל שכל פיות פונין אליו וזהו בית המקדש לכך פי' על צוארי בנימין על שני מקדשים וכו' ובנימין בכה על צואריו על משכן שילה וכו' לפי שצואריו נכתב חסר וי"ו והוא לשון צואר אחד לכך פי' כן:

פסוק יח

את טוב ארץ מצרים ארץ גושן ניבא ואינו יודע מה ניבא סופן לעשותה כמצולה שאין בה דגים. קשה מה ענין מצולה לכאן. י"ל שבצאת ישראל ממצרים נאמ' וינצלו את מצרים. הוציאוה ממצולה כמו ובכל תבואתי תשרש שפי' תעקר שרשיה אף כאן וינצלו הפך מצולה ופרעה שאמ' להם ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים שסופן לנצל אותה בצאתם משם:

פסוק כג

שלח כזאת כחשבון הזה קשה מה ראה לפרש מלת כזאת נופלת למה שבא אחריו ולא לפרשה עם מה שנכתב לפניו. י"ל לפי שהכ"ף נקודה בשוא משמע שהוא סמוך שאלו היה נקוד פתח היה מוכרת ולא היה דבוק עם עשרה חמורים:

פסוק כד

אל תרגזו בדרך אל תתעסקו בדבר הלכה וכו' פי' אל תתעסקו להתוכח בדבר הלכה שמתוך כך ירגזו עליכם עוברי דרכים שיסבירו שיהיו מריבין זה עם זה. ד"א אל תפסיעו פסיעה גסה וכו' קשה מאי ד"א י"ל דלפי' הראשון שפי' אל תתעסקו בדבר הלכה כדי שלא תרגז עליכם הדרך היה לו לומר אל תרגזו הדרך. לכך פי' ד"א אל תפסיעו פסיעה גסה שעכשיו נופל לשון אל תרגזו אתם את עצמיכם להפסיע פסיעה גסה (בתענית פ"ק) פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם והכניסו בחמה לעיר כדאמר רב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יצא אדם בכי טוב (תענית פ"ק סוף מאמר ל"ד) ויכנס בכי טוב פי' האור שנא' בו וירא אלהים את האור כי טוב כלומר שילין מבעוד יום ולא יצא בהשכמה בלילה:

פסוק כז

את כל דברי יוסף סימן מסר להם במה היה עוסק כשפרש ממנו בפר' עגלה ערופה. אמר במדרש שכשנפטר יוסף מאביו היה יעקב הולך ללותו אמר לו אבא חזור בך שלא אענש על ידך אמ' לו בני על דבר זה עתידין בני לע"ל ליכשל כשימצא חלל באדמה ויביאו עגלה ערופה וזקני בית דין ירחצו ידיהן ויאמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה וכי תעלה על דעתך שזקני ב"ד שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לווייה וכו' כדאית' התם ומתוך דברים אלו התחילו לעסוק בפר' עגלה ערופה:

ותהי רוח יעקב שרתה עליו שכינה. קשה מאי משמ' שזה לשון שריית שכינה י"ל מדשני קרא וכתב רוח ולא כתב נפש ורוח הוא לשון רוח הקדש כד"א ורוח קדשך אל תקח ממני לכך אמ' שרתה עליו שכינה:

פרק מו

פסוק י

בן הכנענית בן דינה שנבעלה לכנעני. קשה מאד איך לקח שמעון אחותו מאמו שהרי אף לדברי האומ' אחיות תאומות נולדו עם כל השבטים ונשאום יכולין אנו לומ' שהחליפו את של זה לזה כאלו תאמ' ראובן נשא תאומת גד ודן נשא תאומת ראובן וכן כולם וכמו שכתב רש"י בסדר וירא אליו שבת אב מותרת לבן נח אבל בכאן איך נשא שמעון את בת אמו. יגעתי באנחתי ותשובה לא מצאתי לדבר זה רק שמעתי אומרים דלא גרסינן שישאנה אלא שישיאנה כלומ' ישיאנה לאחרים והשיאה לאחד מבניו:

פסוק כז

כל הנפש לבית יעקב וכו' עד ולדברי האומ' תאומות נולדו עם השבטים צריכין אנו לומ' שמתו קודם ירידתן וכו'. קשה למה צריכין אנו לומ' שמתו הרי הכתו' פי' מלבד נשי בני יעקב. י"ל שזה שאמ' הכתו' מלבד נשי בני יעקב אלא מיוצאי יריכו כמו שכתוב הבאה ליעקב מצרימה יוצאי יריכו וכתי' בתריה מלבד נשי בני יעקב דמשמע א"כ שלא היו יוצאי יריכו ולכך לדברי האומר שגם הנשים היו יוצאי יריכו צריכין אנו לומ' שמתו קודם ירידתן למצרים:

פסוק כח

להורות לפניו קודם שיגיע להם. וי"א לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה. קשה מנא לו י"ל שלשון לפניו הוא לשון כבו' כמו לפני האלקי' ולכך פי' להורות לפניו לשון מעלה וחשיבות לתקן לו בית תלמוד:

פסוק כט

וירא אליו נראה לאביו. קשה מנא לו אדרבה יותר נראה לפרש אביו נראה ליוסף שכן דרך המקרא לכתוב לשון וירא שהנכבד נראה אל הפחות כד"א וירא אליו ה'. י"ל שכל הפסוק עסוק ביוסף שנאמר בתחלת המקרא ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו ואח"כ כתיב וירא אליו סתם ולא פירש מי הנראה ומסתמא ביוסף משתעי:

פסוק לא

ואומרה אליו אחי ועוד אומ' לו והאנשים רועי צאן פי' שהייתי יכול לפרש שמה שכתו' והאנשים רועי צאן היה ספור דברים שהכתו' מספר ואומ' שאחי יוסף היו רועי צאן לכך כתב ועו' אומר לו וכו':

פרק מז

פסוק ב

ומקצה אחיו מן הפחותים שבהם וכו' פי' דדריש מקצת לשון מקצה דהיינו מן הפחותים וכו' ויהודה שהוכפל שמו לא משום חלשות אלא טעם יש בדבר פי' הטעם הוא מפני הנדוי שהיו עצמותיו מגולגלין בארון עד שהתפלל עליו משה ואמר שמע ה' קול יהודה לכך הוצרך לכפול את שמו וכן כתב רש"י בסדר וזאת הברכה:

פסוק יד

בשבר אשר הם שוברים נותנים לו את הכסף קשה מה קשה לו ומה בא להשמיענו. י"ל לפי שפיר' בפרשה שלמעלה שבר לשון מכר ולשון קנין ולכך פי' בקנין אשר הם קונים נותנים לו את הכסף לפי שלשון המקרא זר ויתום הכסף וכו' בשבר אשר הם שוברים לכך הוצרך לומ' נותנין לו את הכסף וכו' בשבר בקנין:

לבבי בך גסמך ועליו
הופעת צור בויגש אליו
וברחמיך החיה רוחי
ועזרני בחדושי סדר ויחי

פסוק כח

ויחי יעקב למה פרשה זו סתומה שכיון שנפטר יעקב אביהם נסתמו עיניהן ולבן של ישראל מצרת השעבוד וכו'. קשה שהרי בפרשת וארא אמר כל זמן שאחד מן השבטים קיים לא התחיל השעבוד. י"ל שכשנפטר יעקב התחילו לשעבדן בשכר ולאחר מיתת השבטים התחילו לשעבדן בחנם אי נמי כשמת יעקב נשתעבדו בהן בפה רך ובמות השבטים בפרך וכמו שדרשו בגמ'. וקשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון הסתימה היתה אחרי מות יעקב והיה ראוי לסתום הפרשה הבאה אח"כ לא הפרשה הקודמת

לה הזאת לפיכך עשה ד"א שבקש לגלות הקץ ונרתם ממנו דא"כ הסתימה היתה קודם מיתת יעקב:

פסוק כט

אל נא תקברני במצרים סופה להיות עפרה כינים ושאין מתי חוצה לארץ חיין אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים ע"ז. נ"ל למה נקט רש"י כל הני טעמי שאילו לא אמ' רק סופן להיות עפרן כינים הייתי אומ' שיקברוהו בארץ גושן ששם מושב בני ישראל ולא היה עפרן כנים לכך אמ' שאין מתי חוצה לארץ חיין ואלו לא אמר רק אין מתי חוצה לארץ חיין הייתי אומ' שישימוהו בארון וכשיצאו ישראל משם יוליכוהו ליקבר בארץ לכך אמ' שלא יעשוני מצרים ע"ז. ואלו לא אמר רק שלא יעשוני ע"ז הייתי אומ' יקברוהו במקום אחר חוצה לארץ כדי שיזכו מתי חוצה לארץ להחיות עמו כמו שמצינו במרע"ה לכך אמ' שאין מתי חוצה לארץ חיין ואלו לא נאמר רק אלו השנים הייתי אומ' יקברוהו במצרים וכשיצאו יסירוהו מקברו ויוליכוהו בארץ לכך אמ' שסופן להיות עפרן כינים וכלהו דייק להו מקראי אל נא תקברני במצרים שסופן להיות עפרן כנים ונשאתני ממצרים שלא יעשוני מצרים ע"ז וקברתני בקבורתם שאין מתי חוצה לארץ חיין וכו'. מהר"ר. ומה שאמ' שלא יעשוני מצרים ע"ז פי' לפי שבאת ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין לכך היה מתירא שמא יעשוהו ע"ז והקפיד על כך משום דאמ' כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעים מהנעבד:

פסוק ל

ושכבתי עם אבותי וי"ו זה מחובר למעלה וכו' ואין לומ' ושכבתי השכיבני עם אבותי במערה וכו'. צריך לישב מה דוחקו של רש"י פשיטא שלא הייתי יכול לפרש שר"ל השכיבני עם אבותי במערה שכבר הוא אומ' וקברתני בקבורתם ועוד דהא פשוט הוא שהוא לשון מיתה כמו שמביא רש"י בעצמו. וי"ל דרש"י קשה לו מדוע שינה יעקב את לשונו שכשדבר אל יוסף אמ' ושכבתי עם אבותי וכשצוה את בניו אמר אני נאסף אל עמי ולכך הייתי יכול לפרש שזה ר"ל השכיבני עם אבותי במערה ומה שהוצרך לומ' אח"כ וקברתני בקבורתם כדי שלא יטעה שיקברוהו במקום אחר בארץ ישראל לכך אמ' שאינו יכול להיות שהרי כתי' אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם וכלל בזה ב' ענינים האחד דמדכתי' ונשאתני ממצרים אח"כ ש"מ שאינו ר"ל השכיבני עם אבותי במערה שהרי ההולכה היא קודם הקבורה ועוד שהרי כתי' וקברתני בקבורתם ולא היה צריך לכתוב ושכבתי עם אבותי. ואח"כ הביא ראיה אחרת דאתי' אם תמצא לומ' מכח דקשיא דלעיל דמקרא מסורס הוא והרי הוא כאלו כתב ונשאתני ממצרים ושכבתי עם אבותי וקברתני בקבורתם ושיהיה וקברתני פי' ושכבתי עם אבותי ע"כ אמ' מצינו בכל

מקום שהשכיבה עם אבותיו היא הגויעה שהרי כתו' וישכב דוד עם אבותיו ויקבר בעיר דוד ושם אינו יכול לפרש שהשכיבה היא הקבורה שהרי ישי אביו נקבר בעיר בית לחם שהיתה עירו ודוד נקבר בירושלים. מהר"ר:

פסוק לא

ויישתחו ישראל תעלא בעידניה סגיד ליה על ראש המטה הפך עצמו וכו' צריך לישב מנא לו לומ' תעלא בעידניה סגיד ליה נימא דהשתחויה לא היה לבנו רק לשכינה. ונ"ל דדעת רש"י אינו ביעקב השתחוה ליוסף אלא השתחוה לשם משום דמן הדין יוסף לא היה לו לשים ידו תחת ירך יעקב ולהשתעבד אליו אדרבה יעקב היה לו להשתעבד משום תעלא בעידניה סגיד ליה וכשראה יעקב שיוסף היה עושה לפנים משורת הדין אז השתחוה לשם שגמלהו זה החסד ולכך לא אמ' ד"א הפך עצמו וכו' לפי שהכל דבר אחד. ואח"כ אמ' ד"א כלומ' אפי' שלא נאמר שהשתחוה לשם בעבור מה שעשה יוסף שהרי אינו דבר גדול שיעשה הבן מה שיצוה לו אביו נאמר שיעקב השתחוה על שהיתה מטתו שלימה וכו' כדמפרש ואזיל. מהר"ר. וקשה מה ענין מטתו שלימה לכאן. י"ל שעושה רש"י מלת ראש לשון חשיבות כמו בשמים ראש שפי' בשמים חשובים אף זה על ראש המטה פי' על חשיבות המטה והיינו על שהיתה מטתו שלימה וכו'. עוד י"ל שפי' ד"א משום שלפי פירוש הראשון שהשתחוה לשם היה לו לומ' וישתחו ישראל לראש המטה ועכשיו שכתו' על ראש הרי הוא כמו בשביל ראש והיינו על שהיתה מטתו שלימה וכו':

פרק מח

פסוק א

ויאמר ליוסף אחד מהמגידים וכו'. וי"א אפרים היה רגיל וכו' שמעתי אומ' לפי שאותיות אפרים הן הן אותיות ויאמר כשתחליף הוי"ו בפ"א באלפא ביתא דא"ת ב"ש ג"ר ד"ק ה"ץ ו"ף לכך אמר אפרים היה:

פסוק ז

כברת ארץ מדת ארץ וכו' ואיו להקשות שאח"כ אמ' ולא תאמ' שעכבו עלי גשמים עת סגריר היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה דמשמע א"כ שכברת ארץ לשון כברה דהכי קאמר כברת ארץ ר"ל מדת ארץ ומדשני קרא בדבוריה לכתו' כברת ארץ שמעינן שהארץ חלולה ככברה:

ואקברה שם ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניסה לארץ. הרמב"ן הבין פי' לארץ דכתב רש"י לארץ ישראל ותמה מאד על זה ואינו כן רק פירושו אל תוך העיר בית לחם:

פסוק ח

וירא ישראל את בני יוסף בקש לברכן ונסתלקה שכינה ממנו וכו'. קשה למה כתב דבר זה בפסוק וירא ישראל הל"ל כן על ויאמר מי אלה שמאחר שפי' מי אלה מהיכן יצאו אלה שאינן ראויין לברכה שם היה נופל לפרש דבר זה אבל במקום זה מה ענין זה לכאן. י"ל דמשום דכתי' וירא ישראל ובסמוך כתי' לא יוכל לראות וקשין קראי אהדדי משום הכי הוצרך רש"י להוציא מלת וירא ממשמעה ולפרש אותה לשון בזיון כמו אל תראוני שאני שחרחורת וכמו נתתיך לראות בך ופי' וירא ישראל את בני יוסף לכך פי' רש"י למה בזה אותך לפי שבקש לברכן ונסתלקה ממנו שכינה שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה וקשה על זה למה לא נסתלקה שכינה ממנו כשבקש לברך את יהודה שהיו עתידין לצאת ממנו מנשה ואמון וכן הרבה מהשבטים שיצאו מהם רשעים ומה נשתנו מנשה ואפרים מכלן י"ל משום דמנשה ואפרים לא היו בניו של יעקב ואין זכותו מגין עליהם כל כך והואיל והיו עתידין לצאת מהם רשעים נסתלקה ממנו שכינה כשבקש לברכן אבל שאר השבטים היו בניו ממש ואעפ"י שרשעים עתידים לצאת מהן היה זכותו מגין עליהם ולא נסתלקה ממנו שכינה בשביל כך:

פסוק ט

בזה הראו שטר אירוסין וכתובה וכו'. קשה מנא לו י"ל משום שהיה לו לכתוב הנה שהוא מורה על הוראת מקום אבל בזה היא היא הוראת דבר שנקח ביד לכך אמר הראהו שטר אירוסין:

פסוק טז

יברך את הנערים מנשה ואפרים. צריך לישב מה בא ללמדנו הלא כל הפרשה כולה מדברת ממנשה ואפרים ונראה דנוכל לומר דמשום דכתיב בתחלה ויברך את יוסף ולא אמר ויברך את מנשה ואפרים והייתי סבור שהיה מברך בנים אחרים ליוסף ובעבור שלא היו שם היה תולה הדבר ביוסף כי עקר הברכה שתהיה פנים בפנים וכמו שדרשו רז"ל אמור להם פנים כנגד פנים גם אמרו עם שאחורי הכהנים אינם בכלל הברכה לכך אמ' רש"י מנשה ואפרים. ומה שאמ' הכתו' ויברך את יוסף הטעם הוא כמו שאמ' הרמב"ן ותדענו במקומו. או הוא כמו שפירש הר"ר יצחק אבן לטיף שהמתברך צריך גם הוא לכוון לקבל הברכה מפי המברך והם לא ידעו לכוין כיוסף לכך תלה הברכה ביוסף. מהר"ר:

וידגו כדגים הללו שפרין ורבין ואין עין רעה שולטת בהן פי' לפי שמכוסין במים ואין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין:

פסוק כב

בחרבי ובקשתי כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נזדוגו כל סביבותיהם וכו' קשה שהרי בסדר וישלח כתי' ויהי חתת אלהים על הערים אשר סב בותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב. י"ל שלא אמר שנלחמו עמהם אבל אמר שנתקבצו להזדוג להם וחגר יעקב כלי מלחמה ועמד כנגדן כלומר שפחדו ממנו והיינו חתת אלהים הכתוב שם שכשעמד יעקב כנגדם פחדו ויראו מפניו ולא נלחמו עמו. עוד י"ל שזה שאמ' רש"י שנתקבצו סביבותיהם להזדווג להם היה כשהיו בשכם אבל אחרי נסעו משם היה חתת אלהים תדע לך שכן הוא אומ' ויסעו ויהי חתת אלהים כלומר לאחר שנסעו משכם אבל קודם נוסעם נתקבצו כל סביבותיהם וכו'. קשה מאי ד"א דקאמ' ד"א שכם אחד היא הבכורה. וי"ל דלפי פי' הראשון שר"ל שכם ממש לא תתישב היטב מלת אחד ועכשיו שפי' לשון חלק נופל הלשון לומ' חלק אחד. וקשה מאי ד"א דקאמ' ד"א שהיה צד אביו באמרי. פיו. י"ל דלפי פי' הראשון שהיה עושה מעשה האמרי היה לו לכתו' כאמורי בכף הדמיון לכך פי' ד"א לשון אמירה שהיה צד אביו באמרי פיו. וקשה מה ענין שכמה ותפלה לכאן שפי' בחרבי ובקשתי היא חכמתי ותפלתי. י"ל דאשכחן התפלה נקראת חרב כדכתיב רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. ומלת בקשתי דרשת כמו בקשתי מלשון תפלה ותחינה ובקשה והנה בחרבי ובקשתי היא חכמתי ותפלתי:

פרק מט

פסוק א

ואגידה לכם בקש לגלות הקץ לבניו ונסתם ממנו וכו' קשה מנא לו י"ל מדכתיב באחרית הימים והוא לשון ימות המשיח כד"א והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' וכו' וכן במקומות הרבה מצינו שימות המשיח נקראו אחרית לכך פי' כן:

פסוק ג

וראשית אוני היא טפה ראשונה לו קשה דהא אמרינן אין אשה מתעברת מביאה ראשונה י"ל כדאית' בגמ' האמהות ממעכות הם באצבע היו ולכך נתעברה מביאה ראשונה והיא טפה ראשונה:

פסוק ה

מכרותיהם כלי זיין וכו' ד"א בארץ מגורתם וכו'. קשה מאי ד"א י"ל דלפי' הראשון אין לו דומה במקרא כי הוא לשון יוני וזה דבר זר מעט לכך פי' ד"א לשון גרות שדומה לו מכרותיך ומולדותיך והוא לשון עברי ממש ויש לו דמיון במקרא:

פסוק ז

ארור אפם אפי' בשעת התוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שכתוב מה אקוב לא קבה אל. פי' יעקב קרוי אל כדכתי' לעיל בסדר וישלח:

אחלקם ביעקב אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים וכו' ד"א אין לך עניים וסופרים וכו'. קשה מאי ד"א י"ל דלפי' הראשון אינו נופל לשון ביעקב ובישראל שהרי אחד מהם בכלל שבטי ישראל והשני אינו בכללם לכך פי' ד"א אין לך עניים וסופרים וכו' שעכשיו שני שבטים אלו נפוצים ומחולקים בישראל:

פסוק כא

הנותן אמרי שפר כתרגומו וכו'. ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא וכו' קשה מאי ד"א י"ל דלפי' הראשון שמדבר בפירות ארץ נפתלי קשה מעט שאין נופל לשון שלוח בפירות לכך פי' ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא שנא' שם לשון שלוח שנאמר בעמק שולח ברגליו:

פסוק כב

בנות צעדה עלי שור וכו' ואונקלוס תרגם תרין שבטין יפקון מבנוהי וכת' בנות על שם בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן פי' דבר זה כמו שפי' רש"י בפרש' פנחס בפסוק נתן תתן שפי' שם נתן תתן שני חלקים חלק אביהם שהי' מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר לכך אמ' שנטלו בשני עברי הירדן שהנחיל להם משה בארץ סיחון ועוג והנחיל להם יהושע ג"כ בעבר הירדן ככתו' בספר יהושע והיה זה משני ששבט המנשה נחלק לחצאין למחציתו הנחיל משה בארץ סיחון ועוג ככתוב בתורה ולמחציתו הנחיל יהושע בארץ כנען ככתוב בס' יהושע:

פסוק לג

ויגוע ויאסף ומיתה לא נאמרם בו אמרו רז"ל יעקב אבינו לא מת קשה אם לא מת היאך קברוהו ושאוהו וחנטוהו י"ל שהכל נראה להם כאלו עשו כן וכן מקשה ומתרץ בגמ' דתענית בעניין זה:

פרק נ

פסוק טו

לו ישטמנו שמא ישטמנו וכו' צריך לישב מה לו לרש"י לפרש בפי' לו כמו אולי ונראה משום דלו שהוא שמא אין לו דומה לכך הביא כי הוא לשון אולי ובאולי יש אלו הלשונות לשון בקשה ולשון שמא. מהר"ר:

מצאתי במדרש ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו והשב ישיב לנו את כל הרעה וכו' כשחזרו בני יעקב מקבור את אביהם עברו אצל הבור אשר הושלך בתוכו

יוסף ומיד הלך יוסף אל הבור ובירך שעשה לי נס במקום הזה ואז ?גזו ופחדו כי אמרו הבור שראה הזכיר לו מה שעשינו לו:

פסוק כא

וידבר על לבם דברים המתקבלים על הלב וכו' ד"א עשרה נרות לא יוכלו לכבות נר אחד וכו'. קשה היכן מצינו שנר מכבה נר אחר ומה זהו שאומ' שמא נר אחד יכול לכבות ועוד קשה מאי ד"א י"ל שעשר נרות משל לזכיות והכבוי הנזכר כאן ר"ל הסתר האור שכן דרך הנר הגדול מסתיר ומעלים אור נר הקטן וזהו שאמ' להם אתם שהיה לכם עשר זכיות לא יכלתם להסתיר את זכותי שהיה אחד שמא זכותי האחד יוכל להסתיר עשר זכיותיכם ולכך עשה ד"א לפי שכתוב וינחם אותם ואלו הן התנחומין שאמ' להם עשרה נרות וכו' כלומ' שיש להן זכיות שכלם צדיקים היו:

באורך צורי ראיתי אורה
בחוקקי ספר בראשית ברא
ואליך אתחנן יוצר אישון
כי עזרתני בספר ראשון

ת"ל אשר אין לו אחרית וראשית. בעזר אשר בידו נפקדו הרוחות והנשמות.

שמות

פרק א

פסוק א

צור עולמים חזק ימיני
בכתבי חדושיי ספר שני
וסמכני מבין תעלומות
בביאור ואלה שמות

ואלה שמות אעפ"י שמנאן בחייהן וכו' שנמשלו כככבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר ובשמותן שנא' המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא קשה למה לא אמ' שמוציאן במספר ובשמותן כמו שאמר מכניסן במספר ובשמותן שנראה מדבריו שאצל ההוצאה לא נמנו בשמותן והרי גם בכאן מנאן בשמותן ראובן שמעון וכו' י"ל לפי שישראל נמשלו לכוכבים שנא' ארבה את זרעך ככוכבי השמים ובכוכבי' כתי' המוציא במספר צבאם דמשמע כי בהוצאה מוציאן במספר אבל לא בשמותן וכתו' בתרי' לכלם בשם יקרא שמדבר בהכנסה דמשמע שמכניסן במספר ובשמותן אף ישראל כשמכניסן במספר דהיינו לעיל בפר' ויגש הכניסן במספר ובשמותן שהזכיר שמות כל השבעים

נפש אבל כאן שבא להוציאן כלומ' שהחל לספר יציאתן ממצרים הזכירן במספר שכתב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש אבל לא הזכיר שמותן כמו שהזכיר למעלה בפרש' ויגש: וישרצו שהיו יולדות ששה בכרס אחד קשה מנא לו י"ל דיליף ליה מששה לשונות הכתובים בפסוק זה פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד הרי ששה תיבות של לשון פריה ורביה לכך אמר שהיו יולדות ששה בכרס אחד. עוד י"ל דנפקא ליה מל' וישרצו כלומ' שהיו יולדות כשרצים ברבוי. עוד שמעתי אומרים כי וישרצו בגימטריא ששה ומשם יליף ליה. ובאמת כי מסתברא דמוישרצו בלחוד נפקא ליה לפי שלא תפש רש"י כל הפסוק אלא מלת וישרצו לבדה כלומר שמשם רואה דבר זה:

פסוק ח

חדש רב ושמואל חד אמ' חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזרותיו פי' מאן דאמר חדש מדכתי' ויקם ומאן דאמ' שנתחדשו גזרותיו מדלא כתי' וימת וימלוך ומה שאמ' אשר לא ידע את יוסף עשה עצמו כאלו לא ידעו אתיא כמאן דאמר נתחדשו גזרותיו:

פסוק י

נתחכמה לו לעם ורז"ל דרשו נתחכם למושיען לידונם במים וכו' פי' לפי שהקב"ה מודד מדה כנגד מדה אמ' נדונם באש כתי' כי באש ה' נשפט. נדונם בחרב כתי' ובחרבו את כל בשר אלא נדונם במים שכבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם והם לא ידעו שעל כל העולם כולו אינו מביא על אומה אחת מביא אי נמי הוא אינו מביא אבל הם באים ונופלין בו כמו שנפלו בים סוף:

פסוק יא

למען ענותו בסבלותם סבלות מצרים קשה מאי קשיא ליה שהוצרך לומ' כן. י"ל דהייתי יכול לפרש בסבלות ישראל שיש מלות רבות במקרא שכינוייהם מושכים פעמים אל הפועל ופעמים אל הפעול כמו ושמחתים בבית תפלתי שפי' התפלה הנעשת לי ותפלתי אל חקי תשוב שפי' התפלה שעשיתי אני אף כאן הייתי יכול לפרש כינוי מ"ם בסבלותם לישראל הפעולים כלומ' המקבלים הסבלות לכך פרש"י בסבלות מצרים דאין לפרש בסבלות ישראל לפי שישראל הוזכרו בזה הפסוק בלשון יחיד כדכתיב למען ענותו ואם יהיה הכנוי מוסב לישראל היה לו לומ' בסבלותיו:

את פיתום ואת רעמסס עשאום חזקות ובצורות לאוצר קשה מנא לו תאמ' שבנאום עכשיו כפשוטו של מקרא י"ל שרואה דבר זה מייתור מלת את שהיא מלה מורה על הדבר הידוע ונכר כבר לכך אמר שהיו בנויות מתחלה אלא עשאום חזקות:

פסוק טז

בילדכן כמו בהולידכן שפרה זו יוכבד וכו' אין להקשות למה פי' בילדכן קודם שיפרש שפרה ופועה הקודם לו בפסוק דאזדא לטעמיה לפי שאמ' למעלה מילדות הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ולשון כבד שובר ומשבר מוליד ומילד וכן בילדכן כמו בהולידכן ויש בו לשון קל ולשון כבד לכך פירשו קרוב למילדות. ומה שאמ' שפרה זו יוכבד תועה זו מרים קשה מנא לו וי"ל ששפרה הוא לשון טוב ויופי הלשון שפיר בדברי רז"ל ויוכבד הוא לשון כבוד ומשמעות שניהם קרוב לאחד ופועה לשון צעקה בת כדמפרש ואזיל ומרים לשון הרמת קול וגם אלה שניהן שוין בלשון:

פסוק יז

ותחיין מספקות להן מזון קשה מנא לו י"ל שרואה דבר זה מייתור המקרא שאחר שכתב ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים לא היה צריך לכתוב ותחיין את הילדים אלא להשמיענו דבר חדש שהיו מספקות להם מזון מוסף על מה שלא היו ממיתות אותן:

פסוק כא

ויעש להם בתים בתי כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים במס' סוטה דריש ליה מדכתי' ודוד בן איש אפרתי וכתי' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור ואמרו חור בנה של מרים היה ודריש מה אפרתי האמור גבי דוד מלכות אף אפרת האמור כאן היא מלכות ותימא על דבר זה היכן מצינו מלכות שבא מכלב הלא מלכות בא מתולדות רם שהיה אחי כלב כמו שכתוב' בדברי הימים. ונוכל לומ' שקבלה היה בידם שאשה אחת מבנות כלב נשאת לרם או לבנו או לבן בנו אשר מהם יצא המלכות. ואסמכיה אהני קראי וכמו שדרשו בפסוק מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפטם עגלים ומזרע יוסף שפטפט ביצרו שצריך אתה לומר שאשה אחת מאלו נשאת לבן האחד ומבין שניהם יצאה האשה שלקח אלעזר. מהר"ר. ומה שאמר בכאן בתי כהונה ולויה דריש ליה מלשון בתים שהוא לשון כהונה ומלכות כד"א את בית ה' ואת בית המלך:

פרק ב

פסוק א

ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה וכו' וחזר והחזירה וכו'. פי' שדורש כן מייתור הכתו' שלא הל"ל אלא ויולד לאיש לוי בן ובגמ' דסוטה דורש בו מוילך איש להיכן הלך ר' לוי אמר שהלך בעצת בתו שאמ' לו מרים עתידה אמי שתלד בן המושיע את ישראל:

פסוק ב

כי טוב הוא כשנולד נתמלא הבית אורה. קשה מנא לו. י"ל מדכתיב כי טוב יליף ג"ש כתיב הכא כי טוב וכתיב התם וירא אלהים את האור כי טוב מה להלן אורה אף כאן אורה:

פסוק ה

לרחוץ על היאור סרס המקרא ודרשהו. פי' לפי שאין רוחצין על היאור אלא בתוכו והיה לו לומ' בתוך היאור עכשיו שכתו' לרחוץ על היאור פירושו ותרד על היאור לרחוץ בו. ומה שדרשו רז"ל הולכות למות דרשו כן מלשון הולכות כד"א הנה אנכי הולך למות לפי שמיחו בה ואמרו לה מלך בשר ודם הגוזר גזרה אם אין כל העולם מקיימין אות' עבדיו ובני ביתו מקיימין אותה ואת רוצה לבטל גזרת אביך בא גבריאל וחבטן הכי איתמר בסופה:

פסוק ו

ותפתח ותראהו וכו'. ומדרשו ראתה עמו שכינה. קשה מנא לו לבעל הדרש שראתה עמו שכינה י"ל דקרי ביה ותרא היא את הילד כלומ' עם הילד דהיינו שראתה עמו שכינה שמלת הוא אחד משמותיו של הקב"ה כד"א אני ה' הוא שמי וכדפרישנא לעיל בס' ויצאבפסוק וישכב עמה בלילה הוא הקב"ה סייע בו:

נער בוכה קולו כנער קשה מה קשה לו לרש"י שפי' כן וכן מה שאמר בסמוך העלמה הלכה בזריזות כעלם קשה למה הוזקק לפרש כן. י"ל לפי שאמר ותראהו את הילד ואח"כ כתו' והנה נער בוכה ונער הוא יותר גדול מילד לכך הוצרך לפרש שם קולו גדול כקול נער גדול. ולפי שאמ' למעלה שפועה זוהי מרים שהיתה אחת מהמילדות קשה לו האיך קורא אותה בכאן על מה דנראה שהיתה קטנה לכך פירש הלכה בזריזות כעלם:

פסוק יא

ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד אמר ר' יהודה בר אילעאי הראשון לקומה והשני לגדולה וכו'. קשה דלישתוק מאח' מהן והייתי שומע ויגדל לגדולה ולקומה הוה נפקא ליה מסברא. י"ל שנצרך לכתוב ויגדל לקומה להשמיענו שהיה גדול בקומתו יותר משאר אנשים כמו שאמ' רז"ל שהיה גבוה עשר אמות ולמדו זה מפסוק ויפרוש את האהל:

איש מצרי. נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל וכו' מכה איש מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית היה. י"ל לפי שנא' בשניהם איש שהוא לשון חשיבות וגדולה כד "א איש ישראל הלא איש אתה לכך אמר שהמצרי היה נוגש והעברי היה שוטר ומה שאמר בעלה של שלומית היה מוכיח זה ממה שכתוב כאן איש מצרי וכתו' להלן בפרש' אמור

והוא בן איש מצרי וכתי' בתריה ושם אמו שלומית בת דברי מה איש מצרי האמור שם בעלה שלומית אף זה כן:

פסוק יג

שני אנשים דתן ואבירם הם שהותירו מן המן קשה מנא לו. י"ל כדק"ל כל נצים ונצבים דתן ואביר' הן וכאן כתי' נצים לכך א' דתן ואבירם היו ובהותרת המן כתי' ויותירו אנשים ממנו ילפינן אנשים מאנשים הכתו' כאן אנשים נצים מה כאן דתן ואבירם אף אנשים האמור להלן דתן ואבירם היו:

למה תכה רעך אעפ"י שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד פי' לפי שנאמר תכה שהוא לשון עתיד משמע שלא הכהו עדיין אלא שמבקש להכותו ומה שאמ' הלהרגני אתה אומר מכאן שהרגו בשם המפורש רואה דבר זה ממלת אומר ולא כתב אתה רוצה או אתה תושב אלא אומ' ללמדנו שהרגו בשם המפורש באמרי פיו ומה שאמ' וישמע פרעה הם הלשינוהו רואה דבר זה מסמיכות המקראות שתכף אחר שכתב ענין העברים נצים ודבריהם אל משה סמך לו וישמע פרעה את הדבר הזה:

פסוק טז

ולכהן מדין רב שבהם ופירש לו מע"ז ונדוהו מאצלם פי' דיליף ליה מדכתי' אח"כ ויגרשום וזה דבר תימא שאחר שהיה רב שבהם איך גרשו את בנותיו אלא דגרשום מפני הנדוי שפירש מע"ז:

פסוק כ

למה זה עזבתן את האיש הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שעלו המים לקראתו. שמעתי אומ' שרואה דבר זה מייתור מלת זה שהוא בגימ' י"ב כלומ' שהיה מי"ב שבטי ישראל והיינו דקאמ' מזרעו של יעקב ושהמים עלו לקראת נפקא ליה דכתיב ותבאנה ותדלנה ואלו במשה כתי' וישק את צאנם ולא כתיב וידלה ואע"פי שהם אמרו וגם דלה דלה לנו איפשר שמהפעם הראשונה ואילך הוצרך גם הוא לדלות לאו כל שעתא מתרתיש ניסא וכדפרישנא לעיל במעשה רבקה. ומהר"ר כתב צריך לישב מנא לו למדרש זה שהמים עלו לקראתו. ונראה לפרש דדריש ליה מדקאמ' יתרו למה זה עזבתן את האיש ולא אמר למה זה עזבתן את המצרי כמו שאמרו לו בנותיו איש מצרי הצילנו אלא ודאי הכיר מדברי בנותיו שלא היה מצרי לפי שספרו לו שהמים עלו לקראתו ולזה הכיר מזרעו של יעקב. אי נמי נוכל לומ' דדריש ליה מרבוי אחר רבוי דכתיב וגם דלה דלה לנו ולא הל"ל אלא דלה לנו והוי א"כ רבוי אחר רבוי ולא בא אלא למעט שלא הוצרך לדלות כלל שהמים עלו לקראתו:

פסוק כג

וימת מלך מצרים נצטרע קשה למה הוציאו ממשמעותו ופירש בו וימת נצטרע תאמר שמת כפשוטו. י"ל לפי שנאמר אחריו ויאנחו בני ישראל ויצעקו ואם היה ר"ל שמת כמשמע למה ויאנחו שמחה בעו למעבד לכך פי' נצטרע והוציאו הכתו' בלשון וימת שמצורע חשוב כמת והיה שוחט תינוקות ורוחץ בדמן ולכך ויאנחו:

פרק ג

פסוק ב

אוכל נאכל כמו לא עובד בה אשר לוקח משם קשה מה בא להשמיענו י"ל לפי שמן הדין היה לו לומ' נאכל מבנין נפעל שהרי הוא מקבל הפעולה מאחרים ולא היה לו לומ' אוכל מבנין פועל שנראה שאינו מקבל הפעולה מאחרים אלא הוא הפועל והוא הפעול אלא שהוציאו הכתו' מבנין פועל מפני רבוי הפעולה כמו לא עובד בה אשר לוקח משם שגם הן היו ראוים לומר נלקח נעבד שהרי הפעולה בא להם מן אחרים אלא שהוציאן הכתו' בלשון פועל דמשמע שהפעולה בא להן מעצמן מפני רבוי הפעולה אף זה כן:

פסוק ג

אסורה נא ואראה וכו' צריך לישב מדוע לא השיבו הקב"ה על זאת השאלה ונראה דנוכל לפרש דלכך אמר לו אני ה' אלהי אברהם והיה די לו לומ' אנכי אלהי אבותיך כלומ' כשם שהצלתי אברהם מאור כשדים כך יש יכולת בידי לעשות שלא יבער הסנה וכיון שהוצרך להזכיר אברהם הזכיר גם יצחק ויעקב ומראה האש בסנה היה אליו לפי שהיה תמוה מאד איך היה יכול להיות שלא יהיו כלין ישראל מכובד השעבוד ולזה הראה לו מראה הסנה לומר שכשם שהוא יתעלה שומר הסנה הזה שלא יהיה אוכל מהאש כך הוא שומר את ישראל שלא יכלו בין שעבוד האומות מהר"ר:

פסוק ה

אדמת קדש הוא פי' לפי שהיה לו לומ' אדמת קדש היא שהרי אדמה לשון נקבה לכך פירש דכינוי הוא מוסב אל המקום:

פסוק יב

וזה לך האות זה המראה אשר ראית לך האות כי אנכי שלחתיך וכו'. ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותי לך אות על ההבטחה אחרת וכו'. קשה מאי ד"א י"ל דלפי הפירוש הראשון לא נתישבה היטב מלת זה שאיננו מוסב למה שלפניו והוא כי אהיה עמך לכך פי' ד"א שלפי זה הפירו' האחרון הוא מוסב למה שאמר סמוך לו כי אהיה עמך כלומר וזה היותי עמך לך אות וכו':

פסוק יח

ושמעו לקולך מאליהן וכו' עד יעקב אמר ואלהים פקוד יפקוד אתכם ויוסף אמר פקוד יפקוד אתכם. קשה שלא מצינו שיעקב אמ' לשון פקידה והאיך אמ' רש"י בכאן יעקב אמר ואלהים פקד יפקד י"ל שבסוף פרשת ויחי כתו' שיוסף אמ' שני פעמים לשון פקידה שכתו' ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד אתכם ואח"כ כתי' וישבע יוסף את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם. ופי' הפסוק הראשון הוא כלומ' ויעקב אבי אמר ואלהים פקוד יפקד אתכם והפסוק השני אמר יוסף על עצמו מהר"ר:

פסוק כב

ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות. צריך לישב מדוע כאן הזכיר ושמלות ובעת הצווי בפר' בא אל פרעה לא הזכירן דכתיב דבר נא באזני העם וגו' כלי כסף וכלי זהב וי"ל דהכא ר"ל ידעתי כי ישאלו כלי כסף וכלי זהב ושמלות והוא לא רצה לצוותן על זה שלא להטריחן אבל הם מעצמן עשו דכתיב בשעת מעשה ובני ישראל עשו וכו' וישאלו כלי כסף וכלי זהב ושמלות:

פרק ד

פסוק ח

והאמינו לקול האות האחרון כשתאמר להם בשבילכם לקיתי וכו' שכל המזדווג להם לוקה בנגעים כמו פרעה ואבימלך בשביל שרה קשה שהרי למעלה בפרשת לך לך פי' וינגע במין ראתן לקה י"ל משום דכתי' התם וינגע ה' את פרעה נגעים דהל"ל ויבא ה' נגעים אלא דכתב לשון נגע תרי זמני להשמיענו ששני מיני נגעים באו עליו ראתן וצרעת ולכך הזכיר רש"י שניהן:

פסוק ט

והיו והיו ב' פעמים אלו נאמ' והיו המים לדם שומע אני וכו' עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיגיעו ליבשת מקשין העולם לא לכתוב אלא והמים אשר תקח מן היאור יהיו לדם ביבשת. ונ"ל דאי כתב הכי הוה אמינא דאף בידיו היו דם ואשמעינן קרא דאפי' ביבשה יהיו דם קמ"ל והיו והיו דהוי רבוי אחר רבוי למעט דבידו לא יהיו דם דאין רבוי אחר רבוי אלא למעט מהר"ר:

פסוק יא

מי ישום אלם מי שם פרעה אלם שלא יתאמן במצות הריגתך וכו'. קשה שהרי צוה עליו כמו שפי' רש"י לעיל מסרו לקוסטנר להרגו. י"ל דהואיל וראה שנעשה צוארו כעמוד של שיש היה לו לצות שיהרגוהו במיתה אחרת אם אינו יכולין להתיז את ראשו אלא שאני ה' עשיתיהו שלא נתאמץ במצות הריגתך:

פסוק יג

ביד תשלח ביד אחר שתרצה לשלוח אין סופי להכניסן לארץ קשה שהרי בפר' בהעלתך פי' רש"י נוסעים אנחנו אל המקום כסבור שהוא נכנס עמהם לארץ לכך סמך את עצמו עמהם ואיך פי' בכאן שהיה כבר יודע גזרותיו וי"ל שודאי היה סבור ליכנס לארץ אבל היה יודע שאינו עתיד להיות למנהיג להם בעת ההיא וזהו לשון רש"י אין סופי להכניסן לארץ ולא אמ' אין סופי ליכנס לארץ כי סבור היה שהוא נכנס לא"י וכמו דפרש"י שם בפרש' בהעלתך:

ביד תשלח ביד מי שאתה רגיל לשלוח. דבר אחר ביד אחר שתרצה לשלוח. קשה מאי ד"א יש לומר דלפי שכתב תשלח שהוא לשון עתיד לכך נראה יותר נכון לפרש ביד אחר שתרצה לשלוח להבא:

פסוק יט

כי מתו כל האנשים דתן ואבירם חיין היו אלא שירדו מנכסיהן. קשה מה ראה לומר שירדו מנכסיהן יותר מלומר שנצטרעו או שהיו חשוכי בנים או שהיו סומין שגם כל אחד מאלו חשוב כמתי'. י"ל שלא נוכל לומר שנצטרעו שהרי כתו' בפרשת קרח ויבלע אותם וכו' בקרב כל ישראל אלמא היו עומדין בתוך מחנה ישראל ואלו נצטרעו היו משולחים חוץ לג' מחנות וגם לא נוכל לומר שלא היו להם בנים דהא כתי' בהו בנים וטפם וגם לא נוכל לומ' שהיו סומין שהרי כתי' בהו העיני האנשים ההם תנקר לכך הוצרך לפרש שירדו מנכסיהון:

פסוק כא

בלכתך לשוב מצרימה דע שעל מנת כן תלך וכו' קשה למה פי' פסוק זה בכאן שהרי אינו בכל הפרשה הזאת. י"ל שבא לישב קשיא אחת הבאה על פירושו שאמ' שבחמש מכות הראשונות לא נא' ויחזק ה' אלא ויחזק מעצמו שהרי כתו' בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו דמשמע לכאורה שבשלשת האותות ששם כבר בידו הכתוב מדבר דהיינו הפיכת המטה לנחש וידו שצנטרעה ומימי היאור שנהפכו לדם דהיינו מכה ראשונה והיה א"כ קשה איך אמר שבחמש מכות הראשונות לא נאמ' ויחזק ה' הרי כתו' בפסוק זה ואני אחזק את לבו ומדבר אף במכת הדם שהיא המכה הראשונה. לכך אמר רש"י כמתנצל אל יקשה עליך פסוק בלכתך לשוב מצרימה שכתו' בו ואני אחזק את לבו שנראה א"כ שגם במכות הראשונות חזק הקב"ה את לבו שכן פי' המקרא ההוא בלכתך לשוב מצרימה דע שעל מנת כן תלך וכו' והמופתים אשר שמתי בידך לא על שלשת האותות האמורות למעלה אמר שהרי לא לפני פרעה נצטוה לעשותן ופי' אשר שמתי הכתו' שם כמו אשר אשים.

ומהר"ר כתב צריך לישב למה פ' מקרא זה הנה והנה הוא בפר' אלה שמות ונ"ל דאילו במקומו הייתי מפרש ראה כל המופתים אשר שמתי בידך על ג' האותות הנז' לעיל הדם והנחש והצרעת ושנצטוה לעשותן לפני פרעה אבל הנה דכתי' כי ידבר אליכם פרעה לאמור תנו לכם מופת וכו' ש"מ דלא קאי א"כ אותות הנזכרי' למעלה שהרי אף אם נאמר דתנין ונחש הכל אחד מ"מ לא מצינו שנצטוה רק על דבר השלכת התנין לפני פרעה לבד. מהר"ר:

פסוק כד

ויבקש המיתו לפי שלא מל אליעזר בנו תניא אמ' ר' יוסי ח"ו שנתרשל וכו' ומפני מה נענש על שנתעסק במלון תחלה קשה דהא לא היה ראוי ליענש כי מה לו לעשות והרי למחר הוא מזומן לצאת לדרך וסכנה היא לתינוק וא"ת היה לו לשהות במלון ג' ימים הלא טוב לו לשהות במדין אלא שלא היה יכול כי הקב"ה צוהו לך שוב מצרים וא"כ למה נענש י"ל שהיה לו למול ולצאת לדרך כי הי' לו לסמוך על האי דאמרן שלוחי מצוה אינן נזוקין וקשה על זה א"כ למה המתין לו המלאך להזיקו עד המלון י"ל דמלאך של רחמים היה כדכתי' ויפגשהו ה' ולא כתי' אלהים ואם היה פוגעו בדרך היה מיסתכן מאד כדאמרינן השטן מקטרג בשעת הסכנה ואין לך סכנה יותר מהליכת הדרך כדאמ' וקראהו אסון בדרך ולכך המתין עד המלון. אי נמי י"ל שגם בהיותו בדרך התחיל להסתכן מיהו לא היתה סכנתו עצומה עד הגיעו למלון כי אז נסתכן מאד מפני שנתעסק במלון תחלה כלומ' שכבר החזיק בדרך והחל הפורענות לבוא עליו ולא נתן אל לבו לשוב ולמול אותו אלא התעסק במלון תתלה כפי פי' רש"י:

פרק ה

פסוק א

ואחר באו משה ואהרן והזקנים נשמטו ממנו ובסיני נפרע להם שנא' ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו א"כ אהרן מה חטא שלא נגש גם הוא עם משה והיה לו מחיצה לעצמו כדפרש"י בפ' יתרו וי"ל לפי שלא נתאמץ בדבר כמשה שהרי כתבו אחר משה לכך לא זכה ליכנס במחיצתו של משה דלפי שהלך עמו ולא נסוג אחור כמו שעשו הזקנים עשה לו מחיצה בפני עצמו אבל הזקנים לא נעשית להן מחיצה כלל אלא נדחו מכל וכל כדפרש"י בפר' יתרו והכהנים והעם כל עקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה' פן יפרץ בם וכו':

ואחר באו משה ואהרן והזקנים נשמטו אחד אחד קשה מנא לו י"ל שכתו' בתחלת הענין וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני ושוב לא הזכיר מה נעשה בהן ובודאי שאספו אותם

כדי שילכו אתם אל פרעה כיכן צוהו הקב"ה ובאת אתה וזקני ישראל ומאחר שקבצם לא הזכיר שבאו אתו בידוע שנשמטו:

פסוק יט

ויראו שוטרי בני ישראל את חבריהן הנרדין תחתיהן עד ויפגעו אנשים מישראל את משה ואת אהרן. פי' לכך פי' רש"י כן כי היכי דלא תפרש דקאי אשוטרים דכתיבי בפסוק דלעיל ויבואו שוטרי כו' ויצעקו אל פרעה שאין לומר ששוטרים הללו אמרו ירא ה' וישפוט שהרי צדיקים וכשרים היו כדפיר' רש"י לעיל שהיו חסין על חבריהן ולכך זכו להיותם סנהדרין עליהן כדכתי' אספה לי שבעים איש:

יוצר סעדני בכח ואל
מאלה שמות בני ישראל
ולו אהיה כאיש נדהם
אם יסמכני בוארא אל אברהם

פרק ו

פסוק ב

וידבר אלהים דבר אתו משפט קשה מי הצריכו לפי' זה ומנא לו י"ל דקשה לו מה שאמ' וידבר אלהים ויאמ' אני ה' דמשמע שמדת הדין אמרה לו אני מדת רחמים וזה דבר זר לכך דבר אתו משפט וכאלו נכתב וידבר ה' משפטים אל משה:

אני ה' נאמן לשלם שכר ובלשון זה מצינו שהות נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן לפרע פי' אע"ג דבא לומ' שלשון אני ה' ר"ל נאמן רמז לנו בכאן שייך לשון נאמן לשלם שכר ולשון נאמן ליפרע נאמן לשלם שכר כדפרש"י בהדיא לשלם שכר לאבות ונאמן ליפרע דקאי אדלעיל למה הרעות ואמ' לו נאמן ליפרע על מה שאמרת וגזר פורענותו באמרו עתה תראה אשר אעשה לפרעה וכדפרש"י העשוי לפרעה תראה ולא העשוי לשלשים ואחד מלכים:

אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני ובלשון זה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע וכו'. קשה מאחר שכתב ובלשון זה הוא נדרש בכמה מקומות למה הוצרך עוד לכתוב הדומים לו. ועוד למה הקדים הכתו' אצל עונשין לאותו שכתו' אצל קיום מצוה שהרי הוא העיקר בכאן שנקרא זה על פרשה זו ר"ל אני ה' נאמן לשלם שכר טוב למתהלכין לפניו היינו לאבות הראשונים. וא"כ בדין היה להקדים מקרא של קיום מצוה שממנו אנו למדין ומה לו למקרא של עונשין. י"ל שאם היה מביא מקרא של קיום מצוה קודם אותו של עונשין הייתי אומ' שאין זו תוכחה שכך פירושו ושמרתם מצותיו

עשיתם אותם לפי שאני ה' כלומ' כי מלך גדול אני וכדאי אני שתיראו מפני ותעשו כאשר אני מצוה ולא הייתי מפרשו נאמן לשלם שכר לכך הקדים מקרא של עונשין ששם איני יכול לפרשו וחללת את שם אלהיך מפני שאני ה' גדול ונורא דח"ו אדרבא איפכא ועל כרחך אני צריך לפרשו אני ה' נאמן ליפרע. ואחר שהביא מקרא של עונשין הביא אותו של קיום מצוה כלומר כשם שאותו של עונשין ר"ל אני ה' נאמן ליפרע כך אותו של קיום מצוה ר"ל אני ה' נאמן לשלם שכר טוב:

פסוק ג

וארא אל האבות נראה דרש"י בא לפרש דמלת וארא לא קיימא למלת באל שדי דהא נראה להם בשם ד' אותיות והוא בכמה מקומות זכר שם בן ד' אותיות בדבור ה' אל אברהם וגם במראה כתי' היה דבר ה' אל אברהם במחזה וכן במילה כתי' וירא ה' אל אברהם ולכך אמ' וארא אל האבות בכמה מראית נראתי להם אבל באל שדי הבטחתים הבטחות אבל הדרש דקאמר הרבה פעמים נגלתי להם באל שדי ולא אמרו מה שמך סבר דמלת וארא קיימא אמלת באל שדי כלומ' כשנגלה להן באל שדי לא שאלוהו מה שמו אמנם דעת הדרש הוא משום דכיון דלפעמים היה נגלה להם באל שדי ולפעמים בשם ה' היה להן להרהר אחר מדותיו ולשאול לו מה שמו המיוחד ואח"כ פי' רש"י דלפי הדרש היה לו לכתוב ושמי ה' לא שאלוני. ועוד כתב וא"ת לא הודיעם שכך שמו בא לומר שאם תרצה לומר שמה שלא כתב ושמי לא שאלו לי בא להודיענו שני דברים האחד שלא הודיעם שכך שמו והאחד שלא שאלו לו ולכך כתב לא נודעתי להם שכולל כל השני דברים לכך אמר רש"י שזה אינו שהרי הודיעם שכך שמו וכו' כן כתב מהר"ר. ושמעתי אומ' בשם מהרר"יק נ"ע שבא רש"י לישב לשון משמעות הפרשה למה הוצרך להזכיר בכאן וארא וכו' והכי קאמר לפי פשוטו של ענין אני נראתי אל האבות והבטחתים הבטחות ועדיין לא קיימתי אבא עתה ואקיימם לבנים. ולכך תפש רש"י וארא אל האבות ולא כתב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בלשון המקרא ממש לרמוז אל מה שאמרנו. הלא כה דברי כאש וכו' קשה שהרי אין הפטיש מתחלק אלא הסלע הוא מתחלק. י"ל דהכי קאמ' הפטיש מתחלק לכמה ניצוצות של אש כדרך הברזל המתחמם מכח ההכאה ומתיזין ממנו ניצוצות של אש ולכך אמ' מתחלק ולא אמ' מחלק את אחרים:

פסוק יב

ואיך ישמעני פרעה זה אחד מי' ק"ו שבתורה קשה למה סירס המקרא שפי' ערל שפתים קודם שיפרש ואיך ישמעני הקודם לו. ועוד קשה מה ק"ו הוא זה תאמר שישראל לא שמעו אליו מפני העבודה קשה אבל פרעה שאין לו עבודה קשה אולי ישמע. י"ל שלכך

סירס המקרא ופי' ערל שפתים קודם ואין להשמיענו שזהו ק"ו ע"ד משה שהיה חושב שישראל לא שמעו אליו מפני שהוא ערל שפתים וזהו הק"ו ומה ישראל שהם מעמי לא שמעו ואיך ישמעני פרעה שאינו מעמי ומלשוני אמנם הכתו' גילה לנו שמה שלא שמעו לא היה מפני ערלת שפתיו אך היה מקוצר רוח ומעבודה קשה. ומהר"ר כתב נראה דכל פירכא שהיא מסברא אנו מבליעין אותה מתוך הק"ו כמו שפירשו התוספות בפרק כיצד הרגל ולכך אנו עושין הק"ו בדרך זו ומה בני ישראל שאעפ"י שיש קוצר רוח ועבודה קשה לא שמעו מפני ערלת שפתי ואיך ישמע אלי פרעה:

פסוק טז

ושני חיי לוי למה נמנו כאו קשה שהרי אמר לעיל שכיון שנפטר יעקב נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד עיין לעיל בתחלת פרשת ויחי שם תמצא קושייא זו ותשובתה בפירוקה:

פסוק כה

מבנות פוטיאל מזרע יתרו ומזרע יוסף שפטפט ביצרו נ"ל דדייק ליה משום דמה לו להזכיר מבנות פוטיאל ולא הזכיר שמו עד הנה ולכך אמ' שהכתוב לא בא לומ' שהיתה בת איש ששמו פוטיאל אלא על שם המעשים ולכך אמ' משניהם משום דשם פוטיאל משמע שניהם ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש לכך אמר אשניהם הזכר מהאחד והנקבה מהשני וזהו שם פוטיאל מהר"ר:

פרק ז

פסוק ב

אתה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות וכו' פי' רש"י רצה לפרש אתה תדבר אל פרעה פעם אחת ואינו ר"ל שתדבר לאהרן ואהרן ידבר אל פרעה לפי שמצינו בכל המכות שמשה ממש היה מדבר אל פרעה ולא על ידי מליץ לכך נראה לפרש כן:

פסוק יב

ויבלע מטה אהרן לאחר שנעשה מטה בלע את כולן פי' מדכתי' מטה אהרן ולמעלה קרא תנין ועתה קראו מטה משמע שחזר למטה:

פסוק טו

הנה יוצא המימה לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה וכו' קשה מנא לו כל הדברים הללו י"ל מדכתי' יוצא שהוא לשון צואה כמו וכסית את צאתך ומדכתי' בספר יחזקאל גבי פרעה אשר אמר לי יאורי ואני עשיתיני ילפינן שהיה עושה עצמו אלוה:

פסוק יז

ונהפכו לדם לפי שאין גשמים וכו' ומצרים עובדים לנילוס לכך הלקה את יראתם תחלה קשה דלפי זה היה ראוי להלקות אותם במכת דבר קודם מכת הצפרדעים כדי שילקו הבהמות שגם הן יראתן. וי"ל שהבהמות לא היו יראתן ממש אלא דמות יראתן כי היו עובדין למזל טלה לכך לא חשש להלקותן תחלה כמו נילוס:

ונהפכו לדם לפי שאין גשמים וכו' ומצרים עובדין לנילוס לכך הלקה יראתן תחלה פירש מדכתי' במכה זו בזאת תדע כי אני ה' משמ' שיתברר לו עתה כי אין אלוה מבלעדי ה' ולא יטעה עוד אחרי ע"ז שלו דהיינו היאור כי מצרים עובדים לו כמו שפי' רש"י:

פסוק כה

וימלא מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהרי המכה משמשת רביע חדש וכו' קשה לפי זה שאם היתה כל מכה משמשת חדש שלם בין ההתראה והפורענות א"כ היאך היתה השעורה אביב בבא מכת הברד שהרי מכת בכורות בניסן היתה ובאדר מכת החשך ובשבט מכת הארבה ובטבת מכת הברד. וזה דבר תימא איך תמצא השעורה אביב בטבת והרי כמה פעמים אנו צריכין לעבר השנה כדי לימצא האביב בניסן ואיך נמצא אז בטבת שהכתו' מעיד כי השעורה אביב. י"ל שהאומר זה אולי יחשוב כי היה שוהה ימים רבים אחר תום המכה בטרם יתחיל להתרות בו מכה שנייה לה כמו שכתב א"ע בסדר בא אמר כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה וכו' דאם לא כן לא ידעתי מה דעתו:

פסוק כט

ובכה ובעמך אף בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין פי' מדאחר שכתו' ועלו ובאו בביתך לא היה צריך לכתוב עוד ובכה ובעמך אלא לאשמעינן שבתוך מעיהן נכנסין וכו'. ואחרים אומרים דיליף ליה מדכתיב ובכה בה"א מלא ולא ידעתי היאך רואהו בשביל זה. ומהר"ר כתב צריך לישב מה טעם בבתים הקדים בתי עבדיו לבתי עמו ובגופותם הקדים עמו לעבדיו. ונראה דבתי עבדיו היו סמוכין לביתו ואח"כ בתי עמו ולכך מנה דרך ביאתן שהקדימו ביאתן לביתו מפני שהקדים בעבודה תחלה ואח"כ הלכו לבתי עבדיו ואח"כ לבתי עמו. אבל בגופותם לפעמים היו רחוקים ממנו ולא היו אצלו אבל עמו שהם יועציו ושריו היו אצלו תמיד. ועוד שהם היו בעצה עמו כדכתיב ויאמר אל עמו:

פרק ח

פסוק ו

ויאמר למחר התפלל היום שיכרתו למחר. קשה למה היה רוצה להתעכב בצרתו עד למחר ולמה לא אמ' להסירם היום. י"ל שהיה חושב שהיה משה עושה בכח מזלות

וחשב שעתה הגיע עת סור הצפרדעים ומשה ידע זה והיה אמ' לפרעה התפאר עלי וכו' מדעתו שיאמר להסירם עתה כי כן דרך המצטער נבקש לצאת מצרתו לאלתר והיה אומ' לפרעה שהוא מסירם בכח עליון לכך בחר להמתין עד יום המחרת כדי שיעבור זמן המזלות ויראה אם כנים דברי משה שאמר שמסירם בכח עליון:

פסוק כו

ויעתר אל ה' גבי ערוב וגבי ארבה כתיב ויעתר לשון רבוי תפלה כמו שפרש"י מה שלא נכתב לשון זה בשאר המכות י"ל לפרש הטעם משום דאמ' בגמ' גמירי מיהב יהיב משקל לא שקל כלומ' שמן השמים אין נוטלין שום דבר מבני אדם ומשה היה חפץ שלא ישאר אפי' אחד מהן כדי שלא יהנו בעורות הערוב ובחגבים המלוחים לכך הוצרך להרבות בתפילה על כן שיטול הקב"ה מה שנתן להן ולא הוצרך לזה בשאר מכות:

פרק ט

פסוק יח

כעת מחר שרט לו שריטה בכותל וכו' פי' מדלא קרינן כעת בשוא הכ"ף שהיא סמוך אלא כעת בקמץ שהוא מוכרח לכך נראה לפרש כעת הזאת מחר ולא להדבק כעת למלת מחר:

פסוק יט

את כל מגפותי למדנו שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות מקשין העולם והלא בפעם הזאת היתה מכת הברד לא מכת בכורות ועל כן יש שקורין בכורות בשורק ור"ל מכת הברד שהכה דברים המתבשלים בכבד כדכתי' כי השעורה אביב תרגום בכיר. ויש משנים הגירסא ואומ' מכת בצורת ר"ל הרעב שבא מחמת הברד ולי נראה שנוכל לומ' מכת בכורות ממש והכי קאמ' כי בפעם הזאת אלו הייתי רוצה הייתי שולח אל לבך את כל מגפותי ר"ל מכת בכורות שהיתה נוגעת ללבו של פרעה שהוא היה בכור כמו שפירש רש"י בסדר בא וכן אמ' אח"כ כי עתה שלחתי את ידי ופירושו אלו רציתי שלחתי את ידי ואך אותך וכו' אף זה אני שולח פירושו הייתי שולח את כל מגפותי מהר"ר:

פסוק כד

מתלקחת נס בתוך נס וכמפו' הנס האחד היה האש יורד עם הברד והשני היה דולק ומתלקחת בתוכו:

פסוק לא

והפשתה והשעורה נוכתה והחטה והכוסמת לא נוכו וגו' נראה דיכול להיות שלכך כתיבי קראי בכאן דהכי קאמ' להן משה ואני ידעתי כי טרם תיראון ר"ל עדיין לא תיראון מה טעם בראותכם כי הדבר טבעי והפשתה והשעורה בעבור שהן קשין הוכו אבל החטה והכוסמת שהן רכין לא הוכו לא תאמרו מאת ה' היא שאלו היתה מאת ה' היתה שוברת

רך וקשה על כן ידעתי כי עדין לא תיראון מפני ה' אלהים כי לא תאמינו כי הוא המכה אתכם במכה זו אלא תאמרו דרך טבע הוא זה. מהר"ר.

פסוק לג

לא נתך ארצה וכו' ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ אמ' במדרש כי עדין תלוין ועומדים כי אי אפשר לומר שחזרו בשמים שהרי כתי' כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב ולכך אמר כי עדיין תלויין ועומדין באויר והן הן אבני אלגביש העתידין לרדת על גוג ומגוג לעתיד לבא ככתוב בספר יחזקאל:

ברוך ה' אשר היה עזרה
לעבדו בסדר וארא
וברחמיו יעלה ויבא
לסעדני בפירושי בא

פרק י

פסוק א

בא אל פרעה והתרה בו נ"ל דבא לפרש דלא נטעה לומר מדלא כתיב בא דבר אל פרעה ואמרת אליו שלח עמי ויעבדוני כמו שכתוב במצות הראשונות שנאמר דמה שאמר בא אל פרעה להביא עליו הארבה בלא התראה וזה אינו יכול להיות שהרי אנו מוצאין שמשה התרה בו ולא היה עובר על גזרתו של מקום ולכך פי' בא אל פרעה והתרה בו והכתוב קצר ולא פירש אמנם ילמוד סתום מן המפורש. מהר"ר:

שיתי שומי שאשית אני קשה למה הוצרך לזה דבמה הייתי יכול לטעות ועוד מה הכפל הזה שכפל לומר שומי שאשית אני י"ל שבא להוציא שאינו לשון מלחמה כמו שות שתו השערה וכמו ופה ישית כגאון גליך ואלו אמר שיתי שומי לא הייתי שומע דקדוק המילה ויישובה לכך אמר שאשית אני ואלו אמר שאשית אני דיין הייתי מפרשו לשון מלחמה לכך הוצרכו שניהם:

פסוק ב

התעללתי שחקתי וכו' כמו אשר התעולל בהם האמור במצרים. פי' האמור גבי מצרים שזה המקרא בספר שמואל שאמרוהו פלשתים הלא כאשר עבדו מצרים וכו'. הלא כאשר התעלל בהם:

פסוק יד

ואחריו לא יהיה כן ואותו שהיה בימי יואל וכו' עד אבל של משה מין אחד וכו'. קשה שהרי בתהלים כתיב ויתן לחסיל יבולם וכו' ועוד כתיב אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר הנה שגם זה היה של מינין הרבה ואיך אמר של משה מין אחד. י"ל דהכי קאמר אותו

של משה ממין אחד כלומר שאע"פ שגם זה היה מינין הרבה אותו המין הנקרא ארבה היה גדול מאד עד שאחריו לא היה כן. ואותו של יואל היה גדול מזה על דרך כללות כלומר ע"י תערובת כל המינין שהיו בו. ואחרים מתרצין שזה הכתוב כאן ואחריו לא יהיה כן היינו דוקא בארץ מצרים לבדה אבל בשאר הארצות יהיה כן והוא אותו של יואל ותירוץ זה דלא כפירש"י:

פסוק כב

ויהי חשך אפלה שלשת ימים שלא ראו איש את אחיו כל אותן ג' ימים ועוד ג' ימים שלא קמו איש מתחתיו וכו'. פי' אמר רש"י כן מפני שכתוב במקרא ג' ימים ג' ימים תרי זמני וכן פי' המקרא ויהי חשך אפלה שלשת ימים בכל ארץ מצרים שלא ראו איש את אחיו. ועוד ד"א ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ויש סעד לפירושו מפני הוי"ו הנוספת במלת ולא קמו איש מתחתיו מה שאין כן בלא ראו איש את אחיו:

ולמה הביא עליהן חשך וכו'. קשה מה זה שואל רש"י למה הביא עליהו חשך יותר משאר מכות. י"ל שקשה לו דמכיון דכל המכות כולן באו לבעבור הראותך את כחי ולמען יראו אשר יפלא ה' בין מצרים ובין ישראל למה הביא עליהן מכה זו שלא היו יכולין להבחין בה אם ישראל לוקין כמותם אם לאו כיון שנחסרו המאורות ולא ראו איש את אחיו:

פרק יא

פסוק ד

כה אמר ה' בעמדו לפני פרעה נאמרה לו וכו'. קשה שהרי אמר בכמה (כמה שכתבתי מהגאון אסרלן למטה דבארץ מצרים עיין לקמן.) מקומות שלא היה מדבר עמו בתוך הכרך שהיה מלאה גלולים ואיך אמר עתה בעמדו לפני פרעה נאמרה לו י"ל דהכי קאמר בעמדו לפני פרעה כבר נאמרה לו כלומ' שנאמרה לו מקודם לכן. עוד י"ל שנאמ' לו בהיותו עומד לפני פרעה ממש ואולי לא היה פרעה בתוך הכרך בדבר לו משה. (ושפתים ישק משיב דברים נכוחים על דרך רז"ל שכתב הרב הזה הכא ה"ה הגאון אסרלן בבאוריו על רש"י פ' בא אל פרעה בפסוק ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים וגו' החדש וגו' שהקשה על מה שאמר רש"י בדבור הזה דהקשה דידיה אדידיה שכאן פי' בעמדו לפני פרעה נאמרה לו דמשמע שהיה בתוך הכרך מלא גלולים. ובפסוק דלעיל דבארץ מצרים אמר חוץ לכרך דדוחק הוא לומר שאולי פרעה היה חוץ לכרך כדפירש הרב ברטנורא כאן אלא השיב שלא הרגיש הקב"ה לדב' עם משה בכרך לטובתן של ישראל ולחבתן דומיא דויקרא אלהים אל בלעם. אבל להלן שהוא מצוה מצוה אחת אין בזה להראות חיבתו דעול מלכות שמים הם ע"כ ודוק בככיך ותשכח בנגריך ובתנותך

שקושיא אית ליה לרב ברטנורא במה שאמר שפרשה הזאת נאמרה למשה קודם שיבוא לפרעה דהא נכתבה אחר כן ולומ' אין מוקדם ומאוחר ליכא למימר דהא במקום דאיכא לכלם מהלישנן והרב מזרחי פי' בדרך אחר) ובדברי רז"ל מצאנו שזה א' מן המקומות שדבר עמו בטומאה. וכתב מהר"ר. צריך לישב דהוה ליה לרש"י לפרש זה לעיל גבי ויאמר ה' עוד נגע אחד אביא על פרעה ושם היה לו לפרש שנא' לו בעמדו לפני פרעה. וי"ל דאי לאו האי קרא דכה אמר ה' כחצות וגו' הייתי אומר שאותה פרשה דלעיל לא היתה לאמרה לפרעה ושנאמרה לו לאחר שיצא מלפני פרעה כפשטיה דקרא אבל מדחזינן שהתרה בה לפרעה ש"מ שנאמרה לו קודם שיצא מאת פני פרעה. מהר"ר:

פסוק ה

עד בכור השבי וכו' למה לקו השבויין כדי שלא יאמרו וכו' קשה מה לו לפרש בכאן עד בכור השבי שהרי אינו כתוב בפרשה זו אלא בפרשת ויהי בחצי הלילה. י"ל לפי שקשה לו לרש"י דהואיל ובכור השבי פחות מבכור השפחה הנה לא הזכירו משה בהתראתו שהרי לא אמר אלא מבכור פרעה עד בכור השפחה ואין בכור השבי בכלל זה ולמה לא הזכירו לכך פי' רש"י בכאן למה לא הזכירו משה בהתראתו לפי שלא לקו השבויין אלא כדי שלא יאמרו יראתן תבעה עלבונן ולא שיהיו מצירין לישראל לכך לא חשש משה להזכירן שלא הזכיר אלא הלוקין מפני היותן מצירין לישראל ולכך הזכיר בכור השפחה שאף הם היו משתעבדין בהן ושמחין בצרתן ולכך הביא רש"י במקום זה עד בכור השבי (ועיין בשו"ת מהר"מ אלשקר זצ"ל סימן ס"ז שפירש בזה פי' אחר.) ושמעתי שיש קורין עד בכור השבי העין בצרי מלשון עדות והוא דבק עם מה שאמ' למעלה שאמ' משה כחצות ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו וכו' והעד כלומ' והראיה שמנהג הכתוב לחוש שלא יאמרו שהרי בכור השבי לא לקה אלא כדי שלא יאמרו וכו'. אף זה שאמ' משה כחצות ולא אמ' בחצות לא היה אלא כדי שלא יאמרו וכו'. ומהר"ר כתב שני הטעמים האלה בדרך אחרת וז"ל למה לקו השבויין שלא יאמרו וכו' מקשין העולם מה שייך כאן לפרש בכור השבי שאינו נזכר בזאת הפרשה רק בעת המעשה ושם היה לו לפרשו ולזה קורין עד בכור השבי מלשון עדות ואומ' דקאי אמה שפי' שלא אמ' משה בחצות אלא כחצות שלא יאמרו משה בדאי הוא וכן בבכור השבי לא הזכירו שלא הזכיר כל הדברים בצמצום ומתוך שהתחיל רש"י לפרש בכור השבי פי' הטעם. ול"נ דגרסי' עד ממש והנה רש"י בא לישב מה טעם לא הזכיר משה בהתראתו בכור השבי ולכך קאמ' שלפי שלא לקו השבויין אלא כדי שלא יאמרו יראתן תבעה עלבונן וא"כ היו שנואי נפש המצריים ופרעה לא היה חושש מהן אם ילקו לכך לא הזכירן בהתראה

ולכך לא פי' רש"י בכאן רק סברא אחת שלא יאמרו יראתן תבעה עלבונן דלפי הסברא האחרת לפי שהיו שמחין באידן היה לו להזכירן בהתראתו ולפי אותו הטעם נאמ' שמה שאמ' אחר הריחים נרמז בו בכור השבי והנה גם הוא בהתראה. מהר"ר:

פסוק ח

וירדו כל עבדיך חלק כבוד למלכות וכו' קשה שהרי במדרש אמ' שסרט בפניו ויצא בחרי אף שנא' ויצא מעם פרעה בחרי אף ואיך אמר בכאן שחלק כבו' למלכות. י"ל שמתחלה חלק לו כבוד כדברי רש"י בכאן אבל בסוף בהרבותו לדבר כעס עמו וסרט בפניו כדברי הדרש וכן יש לדקדק מדברי רש"י שאמ' לאחר שגמר דבריו יצא מלפניו בחרי אף דמשמע שבסוף דבריו היה זה:

פסוק ט

למען רבות מופתי מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים פי' שאמ' רש"י ג' דברים לפי שכתו' רבות מופתי ומופתי הרי ב' דמעוט רבים שנים ורבות הרי עוד אחר הרי ג' לכך אמר מכת בכורים וקריעת ים סוף ולנער את מצרים:

פרק יב

פסוק ב

החדש הזה הראהו לבנה בחדושה וכו'. פי' שהפסוק כפול החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם וכו' לכך נ"ל לפרש החדש מלשון חדוש ומה שאמ' שהראהו לבנה דייק ליה מלישנא דהזה שהוא לשון הוראה באצבע וכן אמרו במש"ה נתקשה משה ר"ת "מנורה "שקלים "החדש שבשלשתן כתוב מלת זה במנורה כתו' וזה מעשה המנורה. שהראהו מנורה של אש. בשקלים כתו' זה יתנו שהראהו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל בהחדש כתיב הכא החדש הזה:

פסוק ג

דבר אל כל עדת וכי אהרן מדבר וכו' פי' וכי אהרן היה עקר הדבור והלא משה עקר הדבור שנא' אתה תדבר כלומר שהוא היה מתחיל לדבר והוא עקר והיה ראוי לתלות הדבור במשה הואיל והוא עקר אלא לפי שחולקין כבוד זה לזה וכו':

פסוק ד

ואם ימעט הבית מהיות משה אם יהיו מועטין וכו' עד זהו משמעו לפשוטו ועוד יש בו מדרש אחר וכו'. אין להקשות איך אמר מדרש אחר שנראה שגם הראשון הוא מדרש והלא אמ' שהוא משמעו לפשוטו דנוכל לומ' ששניהם מדרשות אך הראשון מתישב יותר על לשון המקרא וכן יש לדקדק מדבריו שלא אמ' זהו פשוטו אלא זהו משמעו לפשוטו. וכן נפרש גם במה שפרש"י לפנים בפסוק והנותר ממנו עד בקר ששם ג"כ

שניהן מדרשות אמנם הראשון מתישב יותר ולכך אמר גם שם ועוד מדרש אחר כמו שאמ' בכאן:

פסוק ו

קהל ועדה וישראל מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות. אין להקשות הא אצטריך חד קרא לגופיה שהיה די לומ' ושחטו אותו בין הערבי' ולא היה צריך לכתוב לא קהל ולא עדה ולא ישראל דלא אצטריך שום קרא לגופיה:

והיה לכם למשמרת וזהו לשון בקור שטעון בקור וכו' ומפני מה הקדים וכו' היה ר' מתיא בן חרש אומ' וכו' עד ושהיו שטופין בע"ז אמ' להם משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה פי' כך הוא טעמו של רש"י בדבר זה הקדים לקיחה ד' ימים קודם שחיטה כדי להיות הלקיחה בשעת הפרשתן מע"ז והיינו דכתי' משכו וקחו ועוד שנימולו באותו הלילה של לקיחה דאין לפרש באותו הלילה של שחיטה שהרי לבקר יצאו והא איכא סכנה לצאת לדרך עד ג' ימים כדפרש"י לעיל בפרש' ואלה שמות לכך הקדים לקיחתו ד' ימים כדי שיהיו להן ב' מצות ביחד פסח ומילה:

פסוק ז

ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף נ"ל לפרש הטעם ששינה משה את הלשון שאמ' אל ישראל והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות לפי שאמ' משה בלבו אם אקדים להן לישראל מזוזות למשקוף כדרך שעשה לי הקב"ה יאמרו דוקא כשמזה תחלה על המזוזות אז צריך להזות ג"כ על המשקוף מפני שאין הדם נמשך מלמטה למעלה אבל אם נתן תחלה על המשקוף יחשבו שלא יצטרך עוד להזות על המזוזות שהרי הדם ימשך מלמעלה למטה לכך הקדים להן משה משקוף למזוזות לומ' שאעפ"י שנתן על המשקוף תחלה צריך לתת אחר כן גם על המזוזות:

ולקחו מן הדם זו קבלת הדם נראה דדייק ליה משום דלא הל"ל רק ונתנו מן הדם על המזוזות וכו' והכי איתמר במכילתא:

ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף ובצווי משה כתי' והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות אמנם שינה הכתוב וכתב המזוזות קודם להורות לנו שאין די במתנה אחת שאלו כתב אל המשקוף קודם הייתי אומ' שיתן מתנה אחת על המשקוף בדרך שתמצא אותה מתנה על שתי המזוזות אבל כשהוא נותן על המזוזות אינו יכול לעלות למשקוף. מהר"ר:

פסוק ח

את הבשר ולא גידים ועצמות פי' שאם אכלן לא יצא ידי חובתו: במים מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבושל וכו' מקשין העולם לא לכתוב במים אלא ובשל מבושל והוה שמעינן בכל דבר. וי"ל דאצטריך במים משום דדרשינן בפ' כל שעה כי אם צלי אש בשעה שישנו

בקום אכול צלי אש שהוא בלילה ישנו בבל תאכל נא ובשל בשעה שאיננו בקום אכול צלי אש שהוא מבעוד יום איננו בבל תאכל נא ובשל. ואי לא הוה כתיב במים הוה אמינא דבמים אפי' מבעוד יום יתחייב לכך כתב במים כן כתב מהר"ר. אמנם מצאתי במכילתא שיכול אין לי אלא בשעה שהוא אכול צלי הוא שאינו נא ובשל מבעוד יום מנין ת"ל ובשל מבושל לחייב עליו מבעוד יום שנראה שאף מבעוד יום יהיו חייבין עליו משום נא ובשל ואחר כן אצטריך למכתב במים להפריד בין אל תאכל נא ובשל לכי אם צלי אש ולאשמעינן שאסור נא ובשל הוא לעולם ואינו תלוי לזמן צלי אש:

פסוק י

והנותר ממנו מה ת"ל עד בקר וכו'. מדרש אחר למה שאינו נשרף בי"ט אלא ביום המחרת וכו' צריך לישב שהרי בפרשת ראה כתו' שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים ודרשינן ג' זמנים בערב תזבחנו כבא השמש תאכלנו מועד צאתך ממצרים תשרפנו א"כ הוא נשרף בי"ט. וי"ל שהוא ר"ל מועד צאתך ממצרים בא לידי חיוב שרפה וכן משמע לשון רש"י בפרשה ההיא שכתב מועד צאתך אתה תשרפנו כלומ' בא לידי נותר ואתה מביאו לבית השרפה. מהר"ר:

ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף בי"ט וכו' פי' הטעם שאין שורפין קדשים בי"ט ששרפת קדשי' שנטמאו מצות עשה שנא' באש תשרופו וי"ט עשה ולא תעשה הוא שהרי נאמר בו שבתון כלומ' שבות דהיינו מצות עשה ולא תעשה כל מלאכה ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה כך מפורש בגמ' דביצה:

פסוק יד

וחגותם אותו יום שהוא לזכרון אתה חוגגו וכו' ועדיין לא שמענו וכו' קשה למה הוצרך להביא כל הראיות הללו מהמקראות האלה הא כתיב קרא בהדיא ובחמשה עשר יום וכו' חג המצות הרי לך בהדיא ביום ט"ו בניסן הוא יום החגיגה ומה לו לחזר אחר יום היציאה ויום הזכרון י"ל שרוצה להביא לך ראיה בכאן על קרבן חגיגה שצריך שיהיה קרב ביום ט"ו ולא שירצה להביא ראיה על היום האסור לעשיית מלאכה שהרי מקרא מפורש הוא כדכתיב וכו' ובכאן הייתי יכול לטעות ולפרש שבחגיגת י"ד הכתוב מדבר שהרי למעלה ממקרא זה כתוב עניין שחיטת פסח שהוא ביום י"ד לכך פי' רש"י אמר אל תטעה בזה שהרי כתיב והיה היום הזה לזכרון וחגותם יום שהוא לזכרון אתה חוגגו כלומר אתה מביא בו קרבן חגיגה והוצרך לפרש לך אח"כ איזהו יום הזכרון וכו':

לדורותיכם שומע אני מעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם קשה א"כ לישתוק מלדורותיכם ולא יאמר אלא חקת עולם בלבד. י"ל דאצטריך לומר להן שיחגוהו חקת עולם דומיא מלדורותיכם כלומר שיהא חביב עליהם כאלו באותו דור נצטוה:

פסוק טו

שבעת ימים שטיי"נא של ימים קשה מה זה הוצרך רש"י לפרש כן. וי"ל לפי שהתי"ו מורה על הסמיכות שכן דרך הלשון להחליף הה"א לתי"ו מפני הסמיכות בלא של לכך הוצרך אליו לפרשו כמו שיטיינ"א של ימים הואיל ולא כתב שבעה בה"א:

שבעת ימים ובמקום אחר אומר וכו' כל דבר שהיה בכלל וכו' יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה קשה אמאי אצטריך למדרש דששה ימים רשות מדבר שהיה בכלל תיפוק לי' מדאצטריך קרא למכתב בערב תאכלו מצות לחובה ש"מ שכל שאר ימים רשות. וי"ל דאי לאו דרשה מדבר שהיה בכלל הייתי אומר שכל הימים חובה ובערב אתא לאשמועינן גם כל הלילות ועד יום האחד אתא לרבוי גם הלילות לאסור אכילת חמץ ולא לחייב אכילת מצה לכך אצטריך האי דרש. מהר"ר:

פסוק טז

לא יעשה בהם אפי' על ידי אחרים פירש מכאן סמכו לומר לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה הגוי מלאכה מדשני קרא בדבוריה ולא כתב לא תעשה אלא יעשה על ידי אחרים:

לכל נפש אף לבהמה יכול אף לגוי ת"ל אך קשה כדמקשינן בגמ' במסכת ביצה מה ראית לרבות את הכלבים ולהוציא את הגוים ומשני מרבה אני את הכלבים שמזונותן עליך ומוציא אני את הגוים שאין מזונותן עליך ובכאן תפש רש"י את שטתו כר' יוסי הגלילי ואע"ג שאין הלכה כמותו דאי לר' עקיבא הרי אמר לכם ולא לגוים לכם ולא לכלבים:

הוא לבדו ולא מכשיריו שאיפשר לעשותן בערבי"ט פי' לפי שיש כאן ב' מעוטין הוא לבדו ששניהם באו למעט מכשירין ואין מעוט אחר מעוט אלא לרבות ומסברא יש לנו לרבות מכשירין שאי אפשר לעשותן מערב י"ט שיהיו מותרין ואותן שאיפשר לעשותן מערב י"ט יהיו אסורין:

פסוק כ

בכל מושבותיכם זה בא ללמד שתהא ראוי לאכל בכל מושבות פי' שאין לומר דבא לחייבן במצה בין בארץ בין בחוצה לארץ שהרי חובת הגוף היא ולא הוצרך לומר בכל מושבות דפשיטא לכך אמר שבא ללמד שתהא ראויה בכל מושבות פרט לחלות תודה ולמעשר שני. וכתב מהר"ר צריך לישב אמאי אצטריך למעוטי חלות תודה בכל מושבותיכם תיפוק לי' דאין מביאין תודה בערב הפסח מפני חמץ שבה. ואי בי"ג הרי כבר באה לידי נותר דבזמן בשרה זמן לחמה ואי בעשאן למכור בשוק הלא קדישי ויכול לאכלן בכל מושבות דלא חלה עליהו קדושה כלל עד שישחט הזבח זה כתב מהר"ר. ואני

תמיה שהרי יש חולקין ואומרים שמביאין תודה בי"ד דהא אמרינן אין מביאין קדשים הפסול לאו כולי עלמא מודו וכן תמצא בהדיא בגמרא דפסחים:

פסוק כא

משכו מי שיש לו ימשוך משלו וכו' קשה שהרי למעלה פי' משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה. י"ל דההיא דלעיל דרשת ר' מתיא בן חרש וזה שבכאן פי' רש"י ממש:

פסוק כב

אגודת אזוב ג' קלחים קרוי אגודה קשה מנא לו י"ל מדכתיב ואגודתו על ארץ יסדה והיסודות הם ד' אש ורוח ומים ועפר ואמר הכתוב שאגודה דהיינו ג' יסודות אחרים על ארץ יסדה כלומ' על יסוד העפר אלמא ג' יסודות קרי להו אגודה אף כאן ג' קלחים קרויין אגודה:

ואתם לא תצאו מגיד שאחר שנתן רשות למשחית וכו' ולילה רשות למחבלים הוא וכו' קשה שהרי למעלה אמר אני ה' אני ולא השליח ואיך אמר בכאן שנתן רשות למחבלים הא בלאו הכי הלילה הזו היא מעותדת להריגת בכורי מצרים כדכתיב ועברתי בארץ מצרים וכו' י"ל שהבכורות הכה הוא בכבודו והפשוטים כגון הבכורות לאמם או גדולי הבית שמתו גם הם כמו שפי' רש"י לקמן הכה המשחית שהרי צריכין אנו לומר שהמלאך המשחית הרג גם הוא בהם כדכתיב הכא ולא יתן המשחית ואעפ"י שבהריגת הבכורות כתיב וה' הכה כל בכור ופרש"י שם הוא ובית דינו הרי שם באותו עניין ממש כתיב כי אין בית אשר אין שם מת שמתו גם מהפשוטים והם נהרגו ע"י בית דינו הנרמז בוא"ו וה' והוצרך רש"י בכאן לומר ולילה רשות למחבלים הוא לפי שכתוב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר והואיל והמכה היתה בחצי הלילה לא היה לו לאסור להן היציאה אלא בעת המכה בלבד ואסר עליהם כל הלילה עד הבקר לפי שלילה רשות למחבלים הוא:

פסוק כט

וה' כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו למעלה בסדר וירא וה' המטיר תמצא קשיא אחת ותשובתה מפורשת:

פסוק ל

אין בית אשר אין שם מת יש שם בכור מת אין שם בכור גדול הבית קרוי בכור ד"א מצריות מזנות וכו'. קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון אינו מתישב מה שכתוב כי אמרו כולנו מתים שנראה שהם אמרו כן אבל לא היה אמת ואם מת גדול הבית הנה אמת שכולן מתים כי לאחר שמת הגדול השני למטה ממנו נחשב גדול וימות גם הוא וכן כולם ואם כן אינו נופל לומר כי אמרו שהרי אמת הוא שכלם מתים לכך פי' ד"א

מצריות מזנות וכו' שעכשיו נופל לומר כי אמרו כי הם היו חושבים שכולם מתים אבל לא היה אמת שלא מתו אלא הבכורים שכל אחד מהמתים היה בכור לאביו אבל הם לא היו יודעים שהם בכורים שהמצריות מזנות בלי ידיעת האנשים בסתר:

פסוק לא

למשה ואהרן לילה מלמד שהיה מחזיר על פתחי העיר וכו'. קשה מנא לו י"ל שרואה דבר זה ממה שכתוו' לילה ב' פעמים אחת ויקם פרעה לילה והשנית שחזר לכתו' ויקרא למשה ולאהרן לילה שלא הוצרך עוד:

פסוק לט

ויאפו את הבצק וכו' קשה דמשמע שאלמלא כי גורשו היו אופין אותו חמץ והרי כתי' אך ביום הראשון תשביתו שאור. וי"ל דמצות השבתת שאור ואזהרת אכילת חמץ לא נצטוו בהן אלא לדורות אבל לא בפסח מצרים וכן נראה מלשנא דקרא בפר' החדש הזה דכתי' בה והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו חג לה' לדורותיכם וכו' ובתר כן כתיב שבעת ימים מצות תאכלו וכל דיני השבתת שאור ואסור חמץ משמע שמקודם להן לא נצטוו עליהם כלל אלא לדורות נאמר להם. מהר"ר:

עוגות מצות חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה ק' וכי עדיין לא ידענו שהבצק שלא החמיץ קרוי מצה. ואם היה רוצה לפרש זה למה לא פי' זה למעלה בסדר וירא אליו בפעם ראשונה שכתו' מצה בתורה ולמה איחר עד עתה לפרשו. י"ל שבא לישב בכאן מה שכתו' אחריו כי לא חמץ שהוא נתינת טעם למה שאמ' עוגות ותזכור מפני זה שהבצק שלא החמיץ קרוי עוגות. ויש לך מקום לטעות בזה שהרי בלוט כתי' ומצות אפה ושם פי' פסח היה ובאברהם כתי' ועשי עוגות ובודאי יש לסבור שגם אברהם עשה מצות אם היה פסח והנה קראם הכתו' עוגות לכך פירש חררה של מצה ומה שאמ' אחריו כי לא חמץ קאי אל מה שאמר מצות ופי' לך למה היו מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא הניחום לשהות כדי חמוץ וזה שאמר בכאן בצק שלא החמיץ קרוי מצה:

פסוק מג

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בי"ד בניסן נאמר להם קשה מנא לו שבי"ד דוקא נאמ' להן י"ל שאחר צאתן ממצרים אי אפשר שאין לסבור שעשו את הפסח אם לא ידעו משפטיו ודיניו ועל כרחך צריך אתה לומ' שנא' להן קודם צאתן ויש לנו לומ' שנא' להן בי"ד הואיל וסמך אכתוב אחריו ויעשו כל בני ישראל ולא כתב כאן וילכו ויעשו כדרך שכתב למעלה בסוף פרשת משכו שלא היו מחוסרין הליכה אבל למעלה היו מחוסרין הליכה שמר"ח נאמ' להן אותה הפרשה דלעיל אבל זו שנא' להן בי"ד סמך לה עשיה בלבד דבשעת מעשה הוא:

פסוק מד

ומלתה אותו אז יאכל בו שמילת עבדיו מעכבתו לאכול בפסח דברי ר' יהושע ר' אליעזר אומ' וכו' אז יאכל בו העבד קשה לר' יהושע למה לו למכתב וכל ערל לא יאכל בו השתא מילת עבדיו מעכבתו מילת עצמו לא כל שכן. וי"ל שזה מגלה על זה שאלו לא נאמ' וכל ערל לא יאכל בו הייתי מפרש אז יאכל בו העבד כר' אליעזר עכשיו שכתב וכל ערל דמשמע אף ישראל ערל לא יאכל בו א"כ לא אצטריך תו ומלתה אותו לעבד דהשתה רבו ערל לא אכיל עבד דגרע טפי לא כ"ש אלא ש"מ דאתא לאשמעינן דמילת עבדיו מעכבתו וקשה א"כ לר' אליעזר ומלתה אותו למה לי השתא רבו ערל לא אכיל עבד לא כל שכן. וצ"ע:

פסוק מז

כל עדת ישראל יעשו אותו לפי שנא' בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן פי' שפסח מצרים היו כל ישראל ביחד ומשפחות מכירות זו את זו ויכולין למנות עליו למשפחות אבל פסח דורות שישראל מפוזרין בכל ארץ ישראל ואולי כי אין משפחות מכירות זו את זו אין חובה להמנות למשפחות:

עזרת עבדך היית וישעו
בפרשת בא אל פרעה
כן עזרי מקדש תשלח
בסדד ויהי בשלח

פרק יג

פסוק יז

בשלח ולא נחם נהגם כמו לך נחה את העם וכו' פי' לא בא רש"י בכאן לפרש פתרון המלה אלא לפרש דקדוקה ולהודיע שאין המ"ם מן היסוד אלא כנוי לרבים והרי הוא כמו נחה אותם ולכך הביא ראיה ממלת נחה את העם הזה וממלת תנחה אותם שאין בהם מ"ם כל עקר אלא הה"א בלבד:

בראותם מלחמה כגון מלחמת וירד העמלקי וכו'. כי קרוב הוא ונוח לשוב באותו הדרך למצרים קשה למה תפש רש"י מלחמה זו יותר משאר מלחמות. ועוד קשה למה סרס המקרא שפי' בראותם מלחמה קודם שיפרש כי קרוב הוא הקודם לו בפסוק. י"ל שתפש מלחמות העמלקי והכנעני מפני שבאותה מלחמה נפלו מישראל וננקשו ונשברו וזהו שאמ' מלחמת וירד העמלקי והכנעני כלומר המלחמה הכתובה באותו הפסוק שנא' בו ויכום ויכתום וכו' ומה שפירש המקרא סרוסין כדי לסמוך בראותם מלחמה למה שפי' לעיל כי קרוב הוא ונוח לשוב באותו הדרך למצרים כלומ' לכך ירא שמא ישובו בראותם

מלחמה כגון מלחמת העמלקי והכנעני שאם הלכו בדרך ישר היו חוזרין כדמפרש ואזיל. ומהר"ר כתב דסרס המקרא משום דפן ינחם קאי ישובו מצרימה כמו שפירש ינחם העם על שיצאו ויתנו לב לשוב:

פסוק יח

וחמושים אין חמושים אלא מזויינים וכו' ד"א מחומשים וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון קשה אדרבה אם היו מזוינים וחגורי כלי מלחמה היה לו להנהיגם דרך ארץ פלשתים כי אין להם ליראה מאחר שהם מזויינים לכך פי' ד"א מחומשים ולכך לא נחם דרך פלשתים כי נשארו מעט מהרבה והיו רכי לבב:

פסוק יט

השבע השביע השביען שישביעו לבניהן. וקשה מנא לו דבר זה. י"ל מייתור הכתו' שהיה די לו לכתו' כי השביע את בני ישראל אלא שכתב השבע השביע שהשביען שישביעו לבניהם ומה שאמ' אח"כ לאחיו השביע כן נפקא ליה מדכתי' בפרשת ויחי ויאמר יוסף אל אחיו וכו'. וכתב מהר"ר שאל השואל מדוע לא השביע את בניו שישביעו לבניהן שישאוהו בצאתם. ונראה שהיה מתירא שמא לא ירצו בני ישראל להמתין את בניו עד שיחפשו את ארונו שהיה מושלך ביאור כדאיתא בסוטה לכך השביע את אחיו:

פסוק כב

לא ימיש הקב"ה את עמוד הענן וכו' פי' לפי שימיש הוא מבנין הפעיל והוא יוצא לשלישי לכך פירש בו לא ימיש הקב"ה. ומה שאמ' שעמוד הענן משלים לעמוד האש וכו'. נפקא ליא מייתור הכתו' שכתב פעם אחרת את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה שלא הוצרך לכתב:

פרק יד

פסוק ב

וישובו לאחוריהן וכו' צריך לישב אם כן מנין ידע פרעה שלא היו חוזרין למצרים שפי' רש"י אח"כ כיון שראו שאינן חוזרין באו והגידו לפרעה וכו'. וי"ל שלא היו הולכין בדרך הישרה לחזור למצרים וכסבורין האיקטורין שאין דעתן לשוב אלא שטעו:

פי החירות הוא פיתום וכו' והן ב' סלעים גבוהים וכו' קשה מנא לו י"ל שפיתום הוא כמו פה תם כלומ' פה סלעים המתאים כלו' מכוון זה כנגד זה ולכך אמ' שהם ב' סלעים דהואיל ובשניהם יש לשון פה יש לנו לומ' שהכל אחד. ומה שאמר בעל צפון נשאר מכל אלוהות מצרים נפקא ליה משום דבעל הוא לשון פסל ואליל כמה דאת אמ' את הבעלים ואת העשתרות לכך פירש באופן זה:

פסוק ה

ויגד למלך מצרים איקטורין שלח עמהן פי' מדכתי' ויגד ולא כתב וירא מלך מצרים משמע שהאיקטורין הגידו לו. ואין להקשות על מה שאמר בכאן שביום ז' בשחרית אמרו שירה ממה שכתו' בפרש' שלח לך שהשמונה חוטין שבציצית הן כנגד ח' ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים שזה הוא פי' רש"י ואותו שבפרשת שלח לך דברי ר' משה הדרשן כמו שכתוב שם. אי נמי י"ל שהוא מחשב מיום י"ד בניסן שהוא יום התחלת היציאה כלומ' יום שחיטת הפסח והתעסקם במצוות שבעבורם יצאו ישראל ממצרים כמו שפרש"י בפ' בא אל פרעה:

פסוק ז

וכל רכב מצרים ועמהם שאר הרכב וכו' מכאן היה ר' שמעון אומ' כשר שבגוים הרוג בכא תפש שטתו דלא כהלכתא דהא אמרי' במסכת ע"ז הגוים ורועי בהמה דקה לא מורידין ולא מעלין אלמ' שאסור להרגן:

פסוק י

נוסע אחריהם בלב אחד כאיש אחד ד"א ראו שר של מצרים נוסע וכו'. קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון יש לתמוה מהו ויראו בני ישראל איך היו יכולין לראות אם היו בלב אחד לכך פי' ד"א ראו שר של מצרים וזהו משמעות ויראו שראוהו בעין נוסע משמים:

ויצעקו תפשו אומנות אבותם וכו' קשה מה משמיענו רש"י באמרו זה ומה קשה לו שהוצרך לומר זה. י"ל לפי שכתוב אח"כ ויאמרו אל משה המבלי אין קברים וכו' משמע שנתרעמו ולא היו צדיקים וכן כתו' בס' תהלים וימרו על ים בים סוף לכך פי' מה שכתב ויצעקו בני ישראל לא בשבחן דבר הכתו' אלא אדרבה בגנותן שמה שצעקו לא היה בלב שלם כי אם מנהג אבותיהן בידיהן. ורואה דבר זה ממה שכתו' בני ישראל שלא היה צריך לכתו' אלא ויצעקו אל ה' שהרי ידענו שבבני ישראל הכתוב מדבר אלא שבא להשמיענו שמה שצעקו לא היה אלא מפני היותן בני ישראל שתפשו אומנות אבותם. ואעפ"י שאמ' רש"י לקמן כדי הוא זכות אבותיהם והם באמנה שהאמינו בי וכו' לא על אמונתן בים סוף אמ' אלא על אמונתם שיצאו ממצרים ולא הכינו להם צידה כדפי' רש"י בפסוק וגם צדה לא עשו להם:

פסוק טו

מה תצעק אלי למדנו שהיה משה עומד ומתפלל ד"א עלי הדבר ולא עליך וכו'. פי' שלפי הפי' הראשון לא היה צריך לכתוב מלת אלי לכך פי' הדבר עלי ולא עליך דהשתא אתי שפיר מלת אלי:

פסוק יט

וילך מאחריהם להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וכו' בכל מקום הוא אומ' מלאך ה' וכאן הוא אומ' מלאך אלהים וכו' קשה למה פי' המקרא סרוסין שפי' וילך מאחריהם קודם שיפרש מלאך האלהים הקודם לו בפסוק. ועוד קשה מהו זה שאומר בכל מקום הוא אומ' מלאך ה' במנוח כתי' וירא מלאך אלהים עוד אל האשה ובגדעון הוא כתי' ויאמר מלאך אלהים ובמקומות הרבה כתו' במקרא מלאך אלהים. י"ל שרש"י סרס המקרא כדי להקדים הקדמה אחת וכתב וילך מאחריהם להבדיל בין מחנה מצרים וכו' כלומ' המלאך הזה היה מלאך של רחמים שהרי הלך לקבל חצים ובלסטראות של מצרים. ואם כן היה לו לכתו' מלאך ה' שבכל מקום כלומ' בכל מקום שעושה פועל של רחמים כגון זה הוא אומ' מלאך ה' וכאן הוא אומר מלאך האלהים אלא מלמד שהיו נתבעין וכו':

פסוק כ

ויבא בין מחנה מצרים משל למהלך בדרך וכו' עד נתנו על זרועו ונלחם בהן וכו' ויסע עמוד הענן כשחשכה ובא להשלים וכו' קשה למה סרס המקרא שפי' ויבא בין מחנה מצרים קודם שיפרש ויסע עמוד הקודם לו בפסוק. י"ל שלא בא רש"י אלא לפרש המשל שאמר נתנו על זרועו וכו' וזהו ויסע עמוד הענן שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי לא נסתלק אלא נסע והלך לו מאחריהם ועמוד האש הלך לפניהם כדרכו והיינו נתנו על זרועו שהיתה שכינה מסבבת אותם עמוד הענן מאחריהם ועמוד האש לפניהם ולכך כתב רש"י פסוק ויסע עמוד. ענן באמצע בין ויבא בין מחנה מצרים ובין ויאר את הלילה לגלות לך כי היה הענן מאחריהם והאש לפניהם. ומה שאמ' ויאר עמוד האש את הלילה הוצרך לזה מפני שמלת ויאר הוא מבנין הפעיל והוא יוצא לאחרים והיינו שעמוד האש האיר את חשכת הלילה לישראל:

ולא קרב זה אל זה מחנה אל מחנה אולי כי ירמוז רש"י בכאן למה שאמ' רז"ל בגמ' בסנהדרין שלא אמרו מלאכי השרת שירה כתי' הכא זה אל זה וכתי' התם וקרא זה אל זה ולכך אמר רש"י מחנה אל מחנה כי מלת מחנה מורה אל חיילות מלאכים וסיעתן כד"א ויקרא שם המקום ההוא מחנים וכמו שכתבנו למעלה בסדר וישלח יעקב בפסוק מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי שהוא לשון מחנה אלהים:

פסוק כא

ויבקעו המים כל מים שבעולם קשה מנא לו י"ל מייתור הכתו' שאחר שאמר וישם את הים לחרבה לא היה צריך לכתוב ויבקעו המים אלא שנכתב לידרש בגזרה שוה

כתיב הכא המים וכתי' התם במעשה בראשית יקוו המים מה להלן כל מים שבעולם אף כאן כן:

פסוק כד

ויהם לשון מהומה ערבבן נטל סגניות שלהן פירש דעת וחכמה שלהן ויש מפרשים סגנין וראשין שבהן מלשון ויבא סגנים כמו חמר:

פסוק כה

במצרים עם המצריים. ד"א בארץ מצרים וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון הל"ל נלחם בנו שהרי המצריים עצמן היו אומ' זה כדכתי' בראש המקרא ויאמר מצרים אנוסה לכך פי' ד"א:

פרק טו

פסוק א

כי גאה גאה שנתגאה על כל גאה. ד"א ליל כל השירות. עוד ישבו נוספות וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון היה לו לינקד גאה גאה בצרי אם פירושו שנתגאה על כל גאה לכך פי' ד"א:

פסוק ב

ואנוהו אונקלוס תרגום לשון נוה שאנן וכו' ד"א לשון נוי. קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הא' אינו מענין הפרשה שהרי כתי' אחריו וארוממנהו ואינן דומין זה לזה לכך פי' ד"א אספר נויו ושבחו שהוא מענין הפרשה והוכפל הענין במלות שונות ואנוהו וארוממנהו כמנהג:

ה' שמו מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא וכו' ד"א אף בשעת שנלחם אוחז במדתו לרחם וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון לא נתפרש כלל למה הזכיר שם ה' שהוא מדת רחמים אצל מלחמה לכך פי' ד"א שאף בשעה שהוא בעל מלחמות ה' שמו שהוא מרחם וכו':

פסוק ט

אריק חרבי אשלוף וכו' עד ולדחוק ולפרש אריק חרבי כמו וירק את חניכיו אזדיין וכו'. אין להקשות שלמעלה בפרשת לך לך כתיב וירק את חניכיו וזרז וכן אריק חרבי ולמה ברח עתה מלפרשו כן שכן דרך רש"י במקומות הרבה שהוא מפרש במקום אחד פי' אחד ובמקום אחר פי' אחר כפי משמעות המקרא במקום ההוא וכן פירש את הרקיע תקנו והעמידו על עמדו וכן ועשתה את צפרניה ובפ' תצא פי' יעשתה את צפרניה תגדלם וכו' וזה דרכו במקומות הרבה:

פסוק יד

יושבי פלשת על שהרגו בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו כמו שמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת תמה אני לומ' שמהרו כל כך את הקץ שהרי עדיין אפרים אביהם קיים שהרי כתוב שם ויתאבל עליהם אפרים אביהם ימים רבים. מהר"ר:

פסוק יט

כי בא סוס כאשר בא סוס פרעה פי' שאין זה נתינת טעם למה שלמעלה הימנו כי מה עניין זה לזה לכן אין לפרש כי כמשמעו אלא הרי זה תחלת עניין אחר ופירוש הפסוק כך הוא כאשר בא סוס פרעה בתוך הים השיב ה' עליהם את מי הים וכו':

פסוק כ

הנביאה היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה וכו' ד"א אחות אהרן לפי שמסר עצמו עליה וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון היה לו לכתוב אחות אהרן הנביאה והיה משמע יותר מפורש שנתנבאה כשהיתה אחות אהרן לכך פי' ד"א שלפי שמסר נפשו עליה וכו' דשעכשיו אין מלת הנביאה נקשרת עם אחות אהרן אלא כל אחד עניין בפני עצמו ומה שמסר אהרן נפשו עליה בשעה שנצטרעה הוא שאמ' למשה בעבורה אל נא תהי כמת וכו' כדי שיתפלל עליה כי הוא לא הוצרך לתפלה כי לא נצטרע:

פסוק כה

שם שם לו במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שבת פרה אדומה ודינין ובהרבה נוסחאות כתו' בהן ג"כ כבוד אב ואם בשלמא פרה אדומה דכתי' חק ודינין דכתי' משפט אלא שבת וכבוד אב ואם מנא לו. ונ"ל משום דבדברות אחרונות כתו' גבי שבת כאשר צוך ה' אלהיך ואין לומ' כאשר צוך בדברות הראשונות משום דקיימא לן זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן בדברות אחרונות בכבוד אב ואם כתי' כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה'. אלהיך. מהר"ר:

פסוק כו

כל חקיו דברים שאין בהם אלא גזרת מלך ויצר הרע מקטרג וכו' כגון לבישת שעטנז ואכילת חזיר ופרה אדומה נראה דנקט הכי מפני שיש בהן דבר והפכו לבישת שעטנז גדילים תעשה לך אף מן הכלאים אכילת חזיר הותר כל ימי כבוש וחלוק פרה אדומה מטהרת את הטמאים ומטמאה את הטהורים.

פרק טז

פסוק כה

ויאמר משה אכלוהו היום שחרית היו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול וכו' עד ולערב חזרו לפניו וכו' קשה מה היו רוצים לצאת בערב וללקוט הרי כתי' וחם השמש ונמס. י"ל שכך שאלוהו מהו לצאת ולראות אם ירד היום כי אולי נשתנה יום זה משאר הימים שירד המן בצהרים אמ' להן שבת היום ולא ירד בו כלל לא בשחרית ולא בצהרים:

פרק יז

פסוק ח

ויבא עמלק סמך פרשה זו למקרא זה וכו' פי' דקשה לו הסמיכות לפי שהיה לו לכתוב פסוק ויקרא שם המקום מסה ומריבה אחר וילן העם על משה וכו' שם היה ראוי לסמוך על כן קרא שם המקום מסה ומריבה אלא שחזר וכתב הפסוק הזה אחר תום כל המעשה כדי לסמוך אליו ויבא עמלק וזהו שאמר סמך פרשה זו למקרא זה ולא אמר לפ' זו שאין קשה לו סמיכות הפרשיות אלא סמיכות המקרא בלבד כמו שפירשנו:

פסוק ט

ומטה האלהים בידי צריך לישב למה לקח מטה בידו והנה אין אנו רואים שעשה בו מאומה ונ"ל לפי שישראל לא היו ראויין שיעשה להם נס שהרי היו מנסין כדכתי' בפרשה דלעיל לכך לא רצה שישאר המטה ביד יהושע שאלו היתה המלחמה ע"י המטה היה מכרית זרע עמלק מכל וכל ולא היה צריך מלחמה כמו שראינו כל הניסים שנעשו ע"י המטה וגם מהטעם הזה לא נעשת המלחמה ע"י משה שלא היו ישראל ראויין לכך ולכך כתב ויחלוש יהושע שלא הרג רק הגבורים וגם הוצרך לתפלת משה וכן פי' ר' לוי בן גרשון גבי ויתעבר ה' בי למענכם ר"ל שבשביל עונותיהן של ישראל לא זכו שתעשה מלחמת שבעה אומות ע"י משה שאלו נעשית על ידו היה מכרית את כולן בזמן מועט כאשר עשה לסיחון ולעוג ולא היו ישראל ראויין לכך אבל כחו של יהושע לא הי' גדול ככחו של משה. מהר"ר:

פסוק יא

והיה כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה וכו' כדאיתא במס' ר"ה הכי איתמר במשנה במס' ר"ה וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא כל זמן שהיו ישראל משעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו נוצחין ואם לאו היו נמוקים וכו':

עבדך הנתעב ונאלח
בשמך נעזר בויהי בשלח
כן תוסיף להיות בעזרו

בחדושי פרשת וישמע יתרו

פרק יח

פסוק א

וישמע יתרו מה שמועה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. קשה מנא לו לשאול מה שמועה שמע הלא הכתוב מגיד מה ששמע. את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל וכו'. ועוד קשה מנא לו שדברים אלה שמע. י"ל שלפי שכתוב וישמע שנראה ששמע באזניו ממש ומן הדין היה לו לומר ויוגד ליתרו וכו' שהרי הוא היה יושב במדין ואי איפשר ששמע הוא באזניו ממש לכך אמר ששמע קריעת ים סוף שהלך הקול מסוף העולם ועד סופו שנבקעו כל מים שבעולם כדפי' רש"י לעיל בפסוק ויבקעו המים ומלחמת עמלק ג"כ הלך הקול ונתפרסם הדבר מסוף העולם ועד סופו שהעמיד להם משה החמה ביום המלחמה כדפי' רש"י לעיל בפסוק עד בא השמש אי נמי דריש ליה קריעת ים סוף מגזרה שוה דכתיב כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וכו' ומלחמת עמלק יליף ליה מדסמיך ליה בפר' של מעלה מזו:

יתרו ז' שמות נקראו לו וכו'. יתר על שיתר פ' אחת בתורה ואתה תחזה לכשנתגייר וקיים מצות וכו' ונקרא חובב שחבב את התורה. קשה למה דרש רש"י אלו הג' שמות יותר מהשאר ועוד קש' מהו זה שאמר על שיתר פרשה אחת בתורה הרי גם בלעם הרשע יתר פרשה אחת בתורה ומאי רבותיה. י"ל שדרש רש"י אלו הג' שמות יתר ויתרו וחובב לפי שאלו הג' שמות נקראו לו על שם התורה בלבד כמו שפי' בכאן ולא חשש לדרוש השאר ומה שאמר שייתר פרשה אחת בתורה פי' שהיא מצוה לדורות שיהיו הדיינים יראי ה' אנשי אמת וכו' מה שאין כן בפרש' בלעם ופרעה שלא סדרו הן מצוה לדורות. ועוד י"ל שלא חשש רש"י לפרש שם רעואל לפי שהוא מובן שר"ל ריע אל וגם חבר ר"ל חבר לשכינה וגם קני ר"ל שקנה חיי העולם הבא ופוטיאל כבר דרש אותו למעלה בפרש' וארא שפטם עגלים לע"ז ולכך לא דרש עכשיו אלא אלו הג' שמות הנותרים. ומהר"ר כתב מקשין העולם שהרי בפרש' בהעלותך פי' שני שמות היו לו חובב ויתרו יתרו שייתר פרשה אחת בתורה ונ"ל דהכא פירש"י לפי פשט הפרשה שיתרו היה קודם מתן תורה וקודם מתן תורה מצינו שנקרא רעואל כדכתיב ותבאנה אל רעואל אביהן וגם יתרו דכתיב ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו וגם יתר דכתיב וישב אל יתר חותנו וגם פוטיאל דכתיב לקח לו מבנות פוטיאל ולהכי דרש להו כולהו וכיון דדריש כולהו דריש יתר שיתר פרשה אחת בתורה ויתרו לכשנתגייר הוסיפו לו אות אחת. אבל בפ' בהעלותך דריש לפי פשט הפרשה שיתרו היה אחר מתן תורה ואולי אחר מתן תורה

שנתגייר לא נשארו לו אלא אלו הב' שמות שהרי לא מצינו כתוב אלא יתרו וחובב. ואחר שלא נשארו לו רק אלו השנים דריש יתרו שיתר פרשה אחת בתורה אבל קשה היאך אמר יתר שייתר פרשה אחת בתורה הרי כבר היה נקרא יתר מקודם לכן שנא' וישב אל יתר חותנו ואולי הוא על דרך ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת אשור ועדיין אשור לא נולד כדאי' בפרק קמא דכתובות וכמו שפירשו התוספות כי משה רע"ה כשכתב את התורה כתב כן כמו שהיה בימיו. מהר"ר:

למשה ולישראל שקול משה כנגד כל ישראל. את כל אשר עשה להן בירידת המן ובבאר וכו'. קשה למה סרס המקרא שפי' למשה ולישראל קודם שיפרש את כל אשר עשה. י"ל שעשה זה כדי לסמוך למשה ולישראל אצל מה שאמר למעלה שיתרו היה תולה הגדולה במשה ובדין היה עושה לתלות הגדולה בו שהרי היה שקול כנגד כל ישראל ואח"כ חזר לסדר המקרא ופי' את כל אשר עשה. ומהר"ר כתב נראה שאם היינו מפרשים למשה ולישראל שעשה לישראל ע"י משה הייתי מפרש כל הנסים שנעשו במצרים ובקריעת ים סוף אבל כשאנו מפרשים שקול משה כנגד כל ישראל דמשמע שגם למשה נעשו נסים והנה הנסים דמצרים לא היו צריכין למשה וגם קריעת הים משה בעצמו עשאה ולכך פי' המן שגם משה היה צריך לאכול המן וגם לבאר היה צריך לשתות וגם מלחמת עמלק נעשה ע"י יהושע ושייך ביה למשה מפני שהתפלל עליה כדכתיב מהר"ר:

פסוק ז

ויצא משה כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה. קשה מנא לו י"ל לפי שנא' לקראת חותנו ולא אמר לקראתו או לקראת יתרו אלא חותנו דמשמע שנתכבד כמו חותן המלך: **וישתחו וישק לו** איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה. קשה שהרי גם יתרו קרוי איש שנא' ויואל משה לשבת את האיש י"ל שמשה נקרא איש אצל ענוה שנא' והאיש משה עניו מאד אבל יתרו לא נקרא מעולם איש אצל ענוה. עוד י"ל שמשה נקרא איש אצל שמו כדכתי' והאיש משה אבל יתרו לא נקרא איש אצל שמו אלא לשבת את האיש סתם ולא בפירוש:

פסוק ט

ויחד יתרו וכו' ומדרשו נעשית בשרו חדודין חדודין נוכל לפרש שיתרו היה מצר על אבוד מצרים לפי שהיה ממדין ומדין היה מבני בניה של הגר שהיא קטורה כמו שדרשו רז"ל והגר היתה מצרית שנא' ולה שפחה מצרית והיינו דאמרי' גיורא עד עשרה דרי. מהר"ר: **על כל הטובה** טובת המן והבאר פי' לפי שטובה משמע דבר שאינו פוסק וטובו מושך והולך כמו שאמ' המפרשים גבי וירא אלהים כי טוב דכתי' במעשה בראשית שפרשו בהן רצה בקיומו וגזר עמידתו לכך פי' מן ובאר ותורה שהמן והבאר נמשכו מ' שנה

ותורה עומדת לעד ולפי שהכתוב הזכיר אשר הצילו מיד מצרים בפני עצמה לכך אמר ועל כולן אשר הצילו דלא כתי' ואשר הצילו בוי"ו ומה שאמ' לא היה עבד יכול לצאת דריש ליה מלשון מצרים מלשון השיגוה בין המצרים כלומ' שהצילם מהמאסר והמצרים שהיתה מסוגרת:

פסוק טז

שקודם מתן תורה אין לומר והודעתי את חוקי האלהים נ"ל דמאן דאמר קודם מתן תורה יפרש חוקי האלהים מזאת שנצטוו במרה ושבע מצות שנצטוו בני נח. מהר"ר:

פסוק יח

גם אתה לרבות אהרן וחור והזקנים צריך ליושב שזה הפי' הוא כמאן דאמר קודם מתן תורה דאי לאחר מתן תורה הרי נהרג חור במעשה העגל אם לא תאמר דתרי חור הוו ודוחק הוא דמאן דכר שמיה אבל קשה מה טעם גבי וכל העם הזה על מקומו יבוא בשלום פי' נדב ואביהוא יותר ונראה דדריש ליה מדכתיב התם כל והכא לא כתיב מלת כל. מהר"ר:

פסוק כא

ואתה תחזה ברוח הקדש שעליך פי' כמה דאת אמ' מחזה שדי יחזה היה דבר ה' אל אברם במחזה לכך פי' ברוח הקודש:

שונאי בצע שונאין ממונם בדין פי' שהן שונאין שממונם יבא בדין כלומ' כשהן חייבין ממון לשום אדם הם פורשין ואינם רוצים שממונם ודברי טענותם יבואו בדין וזהו המשל שאמ' כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא כלומ' שמצטרך המלוה אליו להעצירו בכח הדין וקשה למה הוצרך לפרש שונאי בצע באופן זה תאמר שפי' כתרגומו ששונאין לקבל שוחד שזהו פשוטו של מקרא. י"ל שלאחר שכתב יראי ה' הכל בכלל זה שלא יקבל שוחד ולא הל"ל עוד שונאי בצע לכך פירוש שונאי ממונם בדין:

שונאי בצע שונאי ממונם בדין שאפי' היה שורף את גדישו אינו נמנע מלדון דין אמת לאמתו וזהו כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא כלומ' עשיר ועני הבאין לדון לפניו והדיין מחייב העני שלא כדין מפחד העשיר נמצא שאם בא העני ותובע את הדיין לדין יוציא ממנו מה שחייבו בדין המרומה:

שרי אלפים היו ו' מאות שרי מאות היו ו' אלפים שרי חמשים י"ב אלף שרי עשרות ס' אלף קשה לאחר שהוסרו מהן השרי אלפים והמאות הרי אינם שש מאות אלף ואיך היה השרי חמשים י"ב אלף ושרי עשרות ס' אלף הרי אין החשבון מכוון שבכל פעם מתחסרין והולכין י"ל שהשרים והשופטים הללו לא היו מישראל המנוים בכלל ס' רבוא אלא היו משבט לוי או מהזקנים שעברו יותר מס':

פרק יט

פסוק ב

ויסעו מרפידים מה תלמוד לומר לחזור ולפרש מהיכן נסעו קשה א"כ בכל מקום שכתוב ויסע ממקום פלו' ויחנו במקום פלו' יקשה לנו דבר זה י"ל שקשה בכאן יותר משאר מקומות לפי שכתב בפסוק שלמעלה באו מדבר סיני ולא הל"ל אח"כ ויסעו מרפידים וזהו שדקדק רש"י את לשונו ואמ' מה תלמוד לומר לחזור ולפרש מהיכן נסעו כלומ' שאחר שכתב באו מדבר סיני שב עוד לכתוב ויסעו מרפידים להקיש נסיעתן מרפידים וכו':

ויסעו מרפידים מה ת"ל מה ביאתן לסיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה ואין להקשות על זה מההיא דאמ' למה נקרא שמו רפידים שרפו ידיהם מן התורה די"ל דבשעת נסיעתן עשו תשובה דהכי מוכח לשון ויסעו מרפידים כלומ' שסלקו והסיעו עצמן מזאת הרפייה הכתובה למעלה:

פסוק ו

אלה הדברים לא פחות ולא יותר פי' שהכתו' בא למעט כלומ' את הדברים האלה ממש תדבר אליהם ולא תוסיף להן יעודין טובים כדי שלא יקבלו המצות על מנת לקבל פרס. וגם לא תפחות מהם שמא יתיראו מעונש ויבואו לקבל המצות מיראה. ונפקא מינה לדורות כשיבא הגר להתגייר ולחסות תחת כנפי השכינה אין להרבות לו ביעודין טובים וגם לא באזהרות ועונשים לסבה זו:

פסוק יב

ונגוע בקצהו קשה מאי קאמ' ומאי קמ"ל. י"ל לפי שכל לשון קץ סוף הוא והייתי יכול לפרש בקצהו בראש גבנוניתו של הר וכן הסברא נוטה לומ' שהרי שם קדושה כדכתי' וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר וג"כ בשולי ההר כלומ' בתחתיתו יהיו מותרים לכך כתב רש"י אפי' בקצהו כלומ' אפי' בשוליו אסורים:

פסוק יג

ירה יירה מכאן לנסקלים שהן נדחין למטה צריך לישב שא"כ הל"ל כי ירה יירה או סקול יסקל שהרי היו משל כין אותו מבית הסקילה ולמטה ואם מת מוטב ואם לאו היו סוקלין אותו וי"ל דאי הוה כתו' הכי הוה אמינא כי ירה יירה או סקול יסקל או זה או זה שירצה אבל לא שניהם ואם לא מת בירייה לא היו סוקלים אותו אבל השתא דכתב כי סקול או יירה דרשינן ליה הכי כי סקול יסקל אם ירה יירה דאז נמי משמע אם כדכתי' או נודע כי שור נגח הוא כמו אם והכי פי' סקול יסקל אם לא מת בירייה ושמעינן נמי דסגי

ליה ביירייה לחודה מדלא כתיב סקול ויירה. ומריבוייא דסקול או יירה דרשינן לדורות בסנהדרין. מהר"ר:

פסוק יז

בתחתית ההר ומדרשו שנתלש ההר ונכפה עליהם כגיגית קשה למה היה צריך לכפות עליהם ההר הרי כבר אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ולמה הוצרך עוד ליראם י"ל שלא אמרו כל אשר דבר ה' נעשה במדת רחמים כלום' המצות שאין בהם עונשים מיתות ולא אמרו כל אשר דבר אלהים במדת הדין וכדי שיקבלו האזהרות והעונשים הוצרך לכפות עליהם ההר כגיגית:

פסוק כ

וירד ה' על הר סיני יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי מלמד שהרכין שמים וכו'. ובסוף הפרשה כתב בא השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך וגו' כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ. נראה משום דכאן כתו' וירד. ה' על הר סיני אל ראש ההר לכך פי' הרכין שמים על ראש ההר כדי לישב פשט הכתו' אמנם בסוף הפרשה דפשט הכתו' משמע דמן השמים דהר ולא ירד על ההר לכך אמר כבודו בשמים אמנם אח"כ אמ' ד"א כדי לישב ייתור הפסוק הכתו' כאן דכתי' על ראש ההר דהוה מצי למכתב וירד ה' על ראש הר סיני. מהר"ר:

פסוק כד

אתה ואהרן עמך והכהנים יכול אף הם עמך ת"ל ועלית אתה אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו. אין להקשות איך יכול לומ' אהרן מחיצה לעצמו שהרי כתי' אהרן עמך לפי שכבר הפסיק הכתו' בינו ובין אהרן שכתב ועלית אתה ואהרן שלא היה צריך למלת אתה אלא להפסיק בענין אחר וכן מדקדק לשון רש"י שאמ' ת"ל ועלית אתה וכן כתו' במקום אחר ונגש משה לבדו אל ה' ומה שאמ' הכתו' עמך ר"ל קרוב לך ובא להשמיענו שהוא דומה למחיצת משה שכשם שמשה לבדו במחיצתו כך אהרן לבדו במחיצתו ולכך הפסיק במלת עמך בין אהרן ולכהנים לומ' שאין הכהנים עמו במחיצתו:

פרק כ

פסוק א

את כל הדברים האלה מלמד שאמר י' דברות בדבור אחד וכו' אם כן מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך וכו' נראה דהכי פירושו מדקאמ' אנכי ולא יהיה לך דמשמע שהקב"ה חזר ופירש כל אחת בפני עצמה ואלו השנים שמעו ישראל מפי הקב"ה דקאמר להו אנכי ה' ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני אבל האחרות אמרן משה כדכתי' לא תשא את

שם ה' אלהיך כי ששת ימים עשה ה' ולא אמ' עשיתי ואת שמי וכן כלם לכך אמר רש"י בכאן אמאי חזר אותם כל אחת ואחת בפני עצמה. מהר"ר:

לאמור מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו פי' שאין לפרש לאמור הכתוב כאן לאמור לישראל שהרי לישראל היה מדבר כדקיימא לן אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום וגם אין לפרשו לאמור להם תורה שבעל פה שהרי לא לישראל נאמרה תורה שבעל פה אלא למשה נאמרה לכך הוצרך לפרשו שהיו ישראל עונין להקב"ה על הן הן ועל לאו לאו כדפרשינן:

פסוק ב

אנכי אשר הוצאתיך כדי היא ההוצאה שתהיו משועבדין לי ד"א לפי שנגלה בים כגבור אל תאמרו ב' רשויות הן קשה מאי ד"א י"ל שהפי' הראשון אינו מתישב על העניין שהרי לא צוה אותן בשום מצות הללו ר"ל אנכי ולא יהיה לך שום שעבוד לפניו ית' ולא היה צריך להקדים הקדמה זו לכאן לכך פי' ד"א לפי שנגלה וכו'. ועוד פי' ד"א לפי שהיו שומעין את הקולות שזה הפי' האחרון הוא מענין של מטה ושל מעלה דהיינו שמיעת הקולות דכתוב לעיל ויהי קולות וברקים וגם למטה כתו' את הקולות לכך הוצרך להקדים להם אנכי ה' אלהיך שיש יותר מקום לטעות בדבר הקולות יותר מדבר שנוי המראות לפי ששנוי המראות היה בזמנים שונים ויש להם להאמין שהוא אחד אלא שמשתנה במראות כרצונו אבל שמיעת הקולות היה הכל ברגע אחד והקולות מתחלפים בבת אחת לכך היה להם לטעות בזה יותר מדבר המראות ולכך פי' ד"א והוקשה לו לרש"י למה אמ' בלשון יחיד אלהיך בדבור אנכי ולא הוקשה לו למה אמר בלשון יחיד את שם ה' אלהיך לשוא בדבור לא תשא ובדבור כבד וכל שאר הדברות לפי שאלו השנים נאמרו לישראל ובדין היה לאמרם בלשון רבים יותר משאר דברות אלא ליתן פתחון פה למשה:

פסוק ג

לא יהיה לך מה ת"ל נראה דהכי פי' מה ת"ל לא יהיה לך הל"ל לא תעבוד אלהים אחרים ולכך אמ' לפי שנא' לא תעשה לך והנה הפסוקים הולכים בהדרגה ולא יהיה לך שלא יקיים שהוא לאו שאין בו מעשה ואח"כ לא תעשה פסל שהוא לאו שיש בו מעשה אבל אין בו מיתה ואח"כ לא תשתחוה שאינה עבודה גמורה אבל יש בה מיתה ואח"כ לא תעבדם שהיא עבודה גמורה ויש בה מיתה ונ"ל שהתחיל בקל כי בפסוק שאמ' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא אינו קאי כי אם בעבדות שיש בה מיתה. מהר"ר:

אחרים אינם אלהות אלא אחרים עשאום אלהות עליהם. ד"א שהן אחרים לעובדיהם וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון הל"ל אלהי אחרים בסמיכות שהרי פי' אלהים של אחרים לכך פי' ד"א שהם אחרים שעכשיו מתישב:

פסוק ח

זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת וכו' נראה דנקט הכי לפי שהם דבר והפכו זכור מצות עשה ושמור לא תעשה כמו שאמרו כל השמר פן ואל אינן אלא לא תעשה ודוחק היא לומ' שישנה משה מצות עשה ללא תעשה וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכו' מהר"ר. ושמעתי אומ' עוד לפי שזכור היא מצות עשה של קדוש היום כדילפינן בגמ' והויא ליה מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ושמור היא מצות לא תעשה ומצות לא תעשה שהזמן גרמא נשים חייבות א"כ תהיינה הנשים חייבות בקדוש היום והיינו דבר והפכו לכך אמר רש"י שבדבור אחד נאמרו כי לא איש אל ויכזב ומטעם זה העלו בגמ' דנשים חייבות בקדוש היום דבר תורה דכל דאיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה וכדאמרינן:.

פסוק י

אתה ובנך וכו' וזהו ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו ומיירי כשעושה על דעת אביו דאי בעושה שלא מדעת אביו הא קיימא לן קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו מהר"ר:

פסוק יג

לא תגנוב בגונב נפשות לא תגנובו בגונב ממון צריך לישב מה נפקא לן אם זה בגונב ממון והאחר בגונב נפשות או להפך. וי"ל משום דדרשינן מלא תגנובו אפי' על מנת לבקש ועל מנת לשלם תשלום כפל ואי הוה אמינא דלא תגנוב בגונב ממון לא הייתי שומע על מנת למקני ואפי' על מנת לשלם תשלומי כפל כדשמעינן. מהר"ר.

פסוק יט

כה תאמר בלשון הזה פי' לפי שלא נאמ' בכאן אמור אל בני ישראל וכו' כמנהג המקרא בשאר המקומות לכך פי' בו לשון מיעוט:

מן השמים דברתי ובמקום אחר אומר וירד ה' וכו' ד"א הרכין שמים וכו' למעלה בפסוק וירד ה' על הר סיני כתבנו טעם הד"א ולמה לא פירשו למעלה שם תמצא מפורש באר היטב:

פסוק כא

מזבח אדמה מחובר באדמה וכו' ד"א שהיו ממלאין חללו באדמה וכו'. קשה מאי ד"א. י"ל שלפי הפי' הראשון הל"ל מזבח באדמה לכך פי' ד"א שממלאין חללו באדמה דהשתא אתי שפיר מזבח מלא אדמה:

אשר אזכיר את שמי אשר אתן לך רשות להזכיר את שמי וכו'. פי' שמלת אזכיר הוא מבנין הפעיל מדלא קאמר אזכור ור"ל בכל המקום אשר אתן לך רשות להזכיר שמי כלומר שם המיוחד שלי וכו':

פסוק כב

אם מזבח. ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים אם כסף תלוה ואם תקריב מנחת בכורים צריך לישב אמאי לא חשיב אם כפר יושת שהוא חובה. וכן ואם יהיה היובל ונראה דלא חשיב אלא אותם שהם מצוה אבל אם כפר יושת אינו מצוה שהרי אם לא יגח השור אין שייך דין כופר וכן ואם יהיה היובל אינו נזכר על דבר היובל רק על דבר בנות צלפחד אבל אלו הג' הם מצות עשה והם הרמ"ח מצות שבתורה:

צורי תעלה רעיוני להשמע
חדושי פי' פרשת וישמע
כן תגדיל לעשות נסים
בואלה המשפטים אשר תשים

פרק כא

פסוק א

ואלה המשפטים כל מקום שנא' אלה פסל את הראשונים. פי' לשון כריתה והפרדה כמו פסל על שם שנפסל ואת כמו מן כלו' פוסל וכורת ומפריד הדבר למה שלמעלה ממנו. פי' אחר פסל תיכן את הראשונים כמו פסל לך שני לוחות שפירושו תקן לך כלומר הוא פי' לשלמעלה הימנו כמו אלה תולדות השמים והארץ שהוא פי' מעשה בראשית האמור למעלה ממנו. מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני צריך לישב אמאי איצטריך הוא"ו לומר דאלו נאמרו מסיני שמעינן ליה ממה דכתיב גבי שמיטה וידבר ה' אל משה בהר סיני כמו שכתב רש"י שם מלשון תורת כהנים מה ענין שמיטה להר סיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני. ונוכל לפרש דהכא ר"ל שנאמרו לו אלו הדינין שבזאת הפרשה בסיני קודם רדתו מן ההר תכף אחר עשרת הדברות אבל כל שאר המצות נאמרו בעלותו אל ההר לקבל הלוחות. ולמה נסמכה פרש' דינין לפרשת מזבח. קשה מה הוא זה ששואל למה נסמכה אטו בכל מקום יקשה לך למה נסמכה פרשה זו לזו אלא דהכי קשה לו מאחר שהוי"ו של ואלה מוסף על הראשונים להורות שאף אלו מסיני. למה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח כלומר למה הפסיק בפרשת מזבח באמצע בין עשרת הדברות לואלה המשפטים הל"ל פרשת ואלה המשפטים תיכף אחר

י' דברות שכתוב בהן וירד ה' על הר סיני שאז הייתי יכול לדרוש שפיר הדרשה דמה אלו מסיני אף אלו מסיני למה הפסיק הענין בפ' מזבח שאיני יודע בודאי אם נאמרו בסיני אם לאו אלא להשמיעך שתשים סנהדרין והיינו דכתב רש"י ולמה נסמכה בוי"ו כלו' מאחר שהוי"ו מוסף על הראשונים למה נסמכה. וקשה על מה שאמר ללמוד שתשים סנהדרין אצל המזבח שהרי דבר זה נפקא לן מדכתיב בפרשת שופטים וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' וסמיך לזה ובאת אל השופט ואיך אומר שמכאן אנו למדין דבר זה י"ל דהתם נפקא לן שתשים סנהדרין במקדש ומהכא נפקא לן שתשים את הסנהדרין אצל המזבח ממש:

אשר תשים אמר לו הקב"ה למשה עד שתהא סדורה בפיהן כשלחן הערוך ומוכן לאכול פי' דהל"ל אשר תלמדם אלא ששינה את לשונו וכתב אשר תשים מלשון ויושם לפניו לאכול:

פסוק ב

כי תקנה עבד עברי עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי וכו'. צריך לישב מה קשה לו לרש"י כשאנו מפרשים עבד שהוא עברי וקא מהדר ליה או אינו אלא בעבד כנעני. ונראה דהיינו משום דדוחק הוא לפרש בעבד עברי משום שהתורה התירה לו לישא כנענית שהיא אסורה לכל בר ישראל ובשביל זה אם היינו יכולין לפרשו בעבד כנעני היינו מפרשים אותו. ועוד משום דכאי' במקום אחר כי ימכר לך אחיך העברי שמא היינו מפרשים זה בעבד כנעני. ומיניה מייתי ראיה דהאי קרא לא מצינו דמיירי אלא בעבד עברי מייתורא דאחיך דכתי' התם דהוה מצי למכתב התם כי ימכר לך העברי או העבריה ומדכתב אחיך שמע מינה למעוטי הכנעני אתא. ועוד נ"ל דדוחק הוא לפרש בעבד עברי מדקאמ' בפר' שנייה כי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים ובהכרח מפרשינן ליה לא תצא כצאת העבדים כנענים וכמו שפי' רש"י לקמן. וכשאנו מפרשים דפרש' זו מיירי בעבד עברי עבדים כנעניים מאן דכר שמיה ולכך פי' רש"י בפרשת שנייה או אינו אלא בצאת העבדים העבריים שיוצאים בשש וביובל משום שכיון שפי' שזאת הפרשה מיירי בעבד עברי היה לנו לומ' דאהני עבדים קמאי קאי לא תצא כצאת העבדים ובפרט דקאמ' ליה כה"א הידיעה אמנם לפי האמת צריך לנו לומ' דה"א הידיעה משום דסתם עבדים היינו עבד כנעני שהוא עבד עולם כתי' לעולם בהם תעבודו אבל ישראל לא מקרו עבדים סתם אלא לה' שנא' כי לי בני ישראל עבדים ולכך פי' רש"י עבד עברי קודם שיפרש כי תקנה משום שאם היינו מפרשים הפרשה בעבד כנעני לא הייתי יכול לפרש כי תקנה מיד ב"ד דהא עבד כנעני של ישראל אינו נמכר בגניבתו

דהא תנן העבד והאשה פגיעתן קשה הם שחבלו באחרים פטורים והטעם שמא יקניטנו בנו וילך ויחבול בחברו או ישרוף את גדישו והוא הדין בשאר אבות נזיקין שלא יפסיד רבו בעבורו. ואם יקשה המקשה אחר שאנו מפרשים זאת הפרשה בעבד עברי אמאי אצטריך פרש' כי ימכר לך הא אצטריכא ליה בשביל דברים שנתחדשו בה כגון היקש העבריה לעברי ליציאת שש ויובל והיקש עברי לעבריה שאינו יוצא בשן ועין ודין הענקה וכדאמרינן בעלמא כל פרשה שנשנית לא נשנית אלא בשביל דברים שנתחדשו בה. ואין להקשות אמאי אצטריך זאת הפרשה דלא שמעינן לה מפרש' כי ימכר לך דגם כאן יש דברים שלא היה יכול לכתוב שם כגון מסירת שפחה כנענית דלא שייך בעבריה ועוד נ"ל דלא מקשינן לשתוק מהני קראי דכתיבו בספרים הראשונים ולשמעינן מהנך קראי דכתיבי במשנה תורה. מהר"ר. ואחרים כתבו בדרך זו קשה תינח כי פרשת כי ימכר מדברת בעבד עברי שכן כתו' שם דין הענקה ולא תשלחנו ריקם שהם מצות הנוהגות בישראל אבל פרשה זו שאין בה דברים הללו לעולם אימא לך שבעבד כנעני הכתוב מדבר וא"ת יקשה לך א"כ למה הוצרך לכתוב הפרשה ההיא תיפוק לי' מק"ו ומה עבד כנעני יוצא בשש מפרשה זו עבד עברי לא כל שכן הא לאו מילתא היא דלעולם אימא לך שבעבד כנעני פרשה זו מדברת ופרשת כי ימכר אצטריכא משום דברים שנתחדשו בה ואעפ"י ששם כתו' כי ימכר לך אחיך העברי ולא היה צריך לכתוב אלא כי ימכר לך אחיך ומה ת"ל עברי לומ' לך בנין אב שכל מקום שאומר לך עברי ר"ל אתיך והיינו דקאמ' רש"י לא אמרתי אלא באחיך כלומ' לא אמרתי לך עברי אלא באחיך:

כי תקנה מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו וכו' צריך לישב מה קשה לו לרש"י כשאנו מפרשים מיד ב"ד דקא מהדר לפרושי במוכר עצמו ונ"ל דדוחק הוא לומר שבמכרוהו ב"ד בגנבתו יצא בשש דאם כן לפעמים לא נוכל לקיים ונמכר בגנבתו כגון שהגנבה מרובה ודמיו מועטין לשש שנים או לפעמים לא נוכל למכרו כשיהיה שוה יותר מדמי גנבתו ואם היינו אומרים שבגנבתו היה נמכר לפחות ימכר יותר משש כשהגנבה תהיה מועטת ודמיו מרובין יהיה נמכר לשנה או לשתים כפי הגנבה שגנב ואם הגנבה מרובה ימכרוהו לזמן רב. ובמוכר עצמו ימכור את עצמו לעולם כפי עבודתו לשש שנים אם מעט ואם הרבה ולכך אם היינו יכולין לפרש הפרשה במוכר עצמו היינו מפרשים אותה. כן כתב מהר"ר. וקשה על מה שכתב רש"י או אינו אלא במוכר עצמו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש שהרי כתוב כי ימכר לך אחיך וכו' וימכר ע"י אחרים משמע וכתי' שם ועבדך שש שנים. י"ל דהכי קאמ' רש"י או אינו מדבר פסוק זה אלא במוכר עצמו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש בלבד אלא אף במיתת האדון

כלומ' שאם מת רבו קודם שיגיעו שש שנים לא יעבוד ליורשים עד מלאת לו השש שנים אלא יצא במיתת רבו כשהוא אומר כי ימוך אחיך וכו' הרי מוכר עצמו אמור הא מה אני מקיים כי תקנה במכרוהו ב"ד וכתו' כאן יעבוד סתם דמשמע בין לאדון בין ליורשים הא למדת שיוצא בשש בלבד ואינו יוצא במיתת האדון. וקשה שהרי בפרשת כי ימכר דמשמע ע"י אחרים כתי' ועבדך דמשמע לך ולא לאחרים ואלמא שיוצא במיתת האדון ובפרש' זו כתי' יעבד סתם דמשמע בין לך בין לאחרים ואלמא אינו יוצא במות האדון והואיל ושתי פרשיות הללו מדברות במכרוהו ב"ד קשו קראי אהדדי. י"ל שמה שאמר כאן יעבוד בא לרבות את הבן שאם אדוניו הניח בן ליורשו חייב העבד לעבוד את הבן עד תשלום שש שנים ומה שאמ' להלן בפרש' כי ימכר ועבדך בא למעט את האח ושאר היורשים שאין העבד חייב לעבדן עד תשלום השש שנים וקשה על זה מה ראית לרבות את הבן ולמעט את האח י"ל דין הוא לרבות את הבן שבן קם תחתיו לשני דברים ליעוד אמה עבריה ולגאולת שדה אחוזה והאח אינו קם אלא לדבר אחד דהיינו ליבום. ואי קשיא לך שתי פרשיות במכרוהו ב"ד למה לי י"ל דשניהם הוצרכו ליכתב שמה שחסרה זו גלתה זו וכדכתיבנא:

פסוק ג

אם בגפו מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית קשה איך מוכיח מקרא זה שאם לא היה נשוי אין רבו מוסר לו שפחה כנענית י"ל לפי שמקרא זה יתר הוא דמאי קמ"ל אם בגפו יבא בגפו יצא פשיטא שלא יוציא עמו כל אשר לאדוניו אלא שבא להשמיענו בגפו יצא שלא ימסור לו שפחה כנענית ויש לתת טעם למה אם היה נשוי אשה רבו מוסר לו שפחה כנענית ואי לאו לאו. וי"ל שהקפידה תורה שלא ישים אדם מישראל אהבת נעוריו באשה כנעני' לכך אם לא היה נשוי אין למסור לו שפחה כנענית אנל אם היה נשוי שכבר לקח לו הישראלית לאשת נעורים רבו מוסר לו. ועוד טעם אחר שאולי האשה הישראלית אשר לו היא הסתה אותו לחטא ולגנוב את אחרים כד"א האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה. והרי הפרשה מדברת במכרוהו ב"ד בגנבתו ואחר שהיא גרמה לו לחטא ענשה הכתו' והכניס צרתה לביתה כי רבו מוסר לו שפחה ועו' טעם אחר שאם היה נשוי בתחלה שהורגל בבעילה רבו מוסר לו שפחה שאין זו מלאכה זרה אצלו שהרי הורגל בה אבל אם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה שהרי מלאכה זו זרה אצלו שלא הורגל בה מקודם. ועוד טעם אחר שהואיל והאשה וילדיה תהיה לאדוניה יקשה בעיניו מאד להניח כחו וראשית אונו שם בבית אדוניו ולכך אם לא היה נשוי אשה מתחלה אין יכול רבו למסור לו שפחה כנענית:

אם בעל אשה הוא קשה מאי קמ"ל רש"י באמרו ישראלית פשיטא שאינו נשוי כנענית בטרם יבא אל בית אדוניו י"ל דהכי קאמ' אם בעל אשה הוא וודאי בישראלית מדבר שהרי אינו יכול לדבר באשה אחרת ואעפ"כ כתו' ויאצה אשתו עמו דמשמע שהיא בבית אדוניו. וכי מי הכניסה שתצא אלא להודיענו שרבו חייב במזונות אשתו ובניו ולא הוצרך רש"י לפרש אשה ישראלית היא אלא כדי לחזק את התימה ולומ' אעפ"י שבישראל מדבר אעפ"כ ויצאה עמו. ומהר"ר כתב נראה דרש"י בא לומ' שאם היה נשוי שפחה או נתינה או אחת מאותן שהן אסורות לו כגון אלמנה לכהן גדול וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט אין האדון חייב במזונותיה דכתי' ויצאה עמו הך דקרינן ביה עמו לאפוקי הך דלא קרינן ביה עמו דבעמוד והוצא קאי שאין רבו חייב במזונותיה ולכך אמ' רש"י ישראלית היא:

ויצאה אשתו עמו מגיד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו קשה בשלמא אשתו דכתי' כאן ויצאה אשתו עמו אלא בניו מנא ליה. י"ל מדכתי' התם בפרשה כי ימוך אחיך דמיירי במוכר עצמו מפני דוחקו. ויצא מעמך הוא ובניו עמו וכתי' הכא ויצאה אשתו עמו וילפינן ג"ש עמו עמו ליתן האמור של זה בזה ובין במוכר עצמו ובין במכרוהו ב"ד בגנבתו הקונה אותו חייב במזונות אשתו ובניו:

פסוק ד

אם אדוניו יתן לו אשה מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה וכן יליף רש"י גם זה מקרא שכתו' בפרשת כי ימכר כי משנה שכר שכיר עבדך שהפי' הוא ששכיר יום עובד ביום ולא בלילה ושכיר לילה עובד בלילה ולא ביום אבל זה עובד בין ביום ובין בלילה שביום עושה מלאכת אדוניו ובלילה מוליד לו עבדים. וקשה על מה שאמ' או אינו אלא בישראלית נוכל לומר מפני דוחקיה דקא מהדר לפרושי בישראלית ונראה לפרש דלעולם מתירא פן יאמר ישראלית כמו שפרשנו דדוחק הוא לומר שימסור לו רבו שפחה כנענית שהאשה כנענית היא אסורה לכל בר ישראל:

פסוק ה

את אשתי השפחה קשה מאי למימרא ומאי קשה ליה י"ל שרש"י מתירא פן תפרש את אשתי הישראלית דגבי כנענית לא שייך למימר אשתי שאין לו בה אישות ותפרש עם אשתי ועם בני כלומ' אהבתי את אדוני שהוא מטפל עם אשתי ועם בני כלומ' שאין בידי לפרנסם וכל זמן שאני בבית אדוני הוא מפרנסם לכך פי' רש"י את אשתי השפחה דלא נוכל לפרש בישראלית דהא כתי' ואת בני ובני ישראלית מאן דכר שמייהו:

פסוק ו

בדלת ולא במזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד פי' לאפוקי שלא יטה ויוציאנו מציריו וירצע עליו:

את אזנו הימנית או אינו אלא השמאלית ר"ל או זה דמהיכא תיתי לך לומ' השמאלית ולא הימנית ת"ל אוזן אוזן לגזרה שוה נאמ' במצורע תנוך אזנו וג"ש זו מופנה מצד אחד שלא היה צריך לשנות הענין בפרשת ואם דל הוא אלא היה לו לכתו' שם ועשה כמשפט הראשון ומדשינה הכתו' לכתוב פעם אחרת אזנו הימנית שמע מינה לאפנויי ללמוד גזרה שוה למקום זה:

ר' שמעון היה דורש מקרא זה כמין חומר פי' מרגלית כלומ' דורשו בעניין יפה אמ' הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדי כשפסחתי על המשקוף ועל המזוזות פי' שבשביל שפסחתי על המשקוף לכך אמרתי כי לי בני ישראל עבדים וכן כתו' בסוף הפסוק ההוא כי לי בני ישראל עבדים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ומה שאמ' רבן יוחנן בן זכאי ואם מוכר עצמו הוא אינו קשה על מה שאמ' לעיל בתחלת הפרשה שבמכרוהו ב"ד דבר הכתוב כלומ' דסבירא לי שגם המוכר עצמו נרצע ופירש לך בכאן הטעם כי לי וכו' ואם מוכר עצמו הוא אזן ששמעה בסיני כי לי בני ישראל עבדים וכו' קשה דלפי זה היה ראוי שירצע בשעת המכירה הראשונה. וי"ל דהכי קאמר עכשיו לסוף שעבודו שהתורה חסה עליו והוציאתו לחרות הוא חוזר שנית וקונה אדון לעצמו לכך ירצע דבשעה ראשונה נמכר מפני דוחקו ועתה הוא נמכר על מה שאמ' אהבתי את אדוני:

או אינו אלא לעולם כמשמעו אין לפרש כל ימי חייו של עבד דאי אפשר לטעות בדבר זה דהשתא בעבד כנעני הוא דכתי' והתנחלתם אותם לבניכם ואי ס"ד עבד עברי עובד כל ימיו אמאי אצטריך קרא בעבד כנעני תיפוק ליה מק"ו לכך נראה לפרש לעולם כל ימי חייו של אדון ולא של עבד ממש כך נוכל לפרש:

ועבדו לעולם עד היובל ת"ל ואיש אל משפחתו תשובו קשה איך רואה ממקרא זה שאין הנרצע עובד אלא עד היובל. י"ל משום דמקרא זה יתר הוא דמאחר דכתב שם וקראתם דרור בארץ לא הוצרך עוד לומ' ואיש אל משפחתו תשובו אלא שבא לרבות את הנרצע שאע"פ שכתו' בו ועבדו לעולם גם הוא יוצא ביובל:

פסוק ז

וכי ימכור בקטנה הכתו' מדבר או אינו אלא אפי' הביאה סימנין קשה אמאי מהדר לפרושי בגדולה וי"ל מדמקיש הכתו' עברי לעבריה ועבריה לעברי הוה אמינא מה עברי בגדולה הכתו' מדבר כדכתי' ונמכר בגנבתו דאילו קטן לאו בר עונשין הוא אף עבריה בגדולה הכתו' מדבר וקטנה נקראת קודם שתהא בת י"ב שנה גמורות ונערה משתביא ב' שערות עד ו' חדשים ולאחר מכאן נקראת בוגרת שאין בין נערות לבגרות אלא ו' חדשי' בלבד כן כתב רבינו משה בר מיימון בהלכות אישות:

לא תצא כצאת העבדים כעבדים כנעניים שיוצאין בשן ועין צריך לישב נימא דלא תצא כצאת העבדים שיוצאין בגט שיחרור כדילפינן מאו חפשה לא ניתן לה דגמרינן לה לה מאשה ונ"ל דילפינן מק"ו דיוצאה בגט שיחרור ק"ו מאשה ומה אשה שאינה יוצאה בשש ובכסף יוצאה בגט אמה עבריה שיוצאה בשש ובכסף לא כ"ש שתצא בגט שחרור נתקיים קרא בשן ועין וראשי אברים וה"ק בגט שיחרור. ואם תאמ' אדרבא נימא איפכא דנילף שהיא יוצאה בשן ועין מק"ו ותקיים קרא דלא תצא כצאת העבדים בגט שיחרור. י"ל משום דמסתברא דילפינן אשה מאשה דיוצאה בגט ולא ילפינן אשה מעבד. וילפינן הכי ומה אשה שאינה יוצאה בשש ובכסף כדכתי' ספר כריתות ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה יוצאה בגט אמה עבריה שיוצאה בשש ובכסף אינו דין שיוצאה בגט שחרור. מהר"ר:

או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל קשה אמאי מהדר לפרושי בעבדים עברים מה קשה לו כשאנו מפרשין בעבדים כנענים. וי"ל משום דכתי' העבדים בה"א הידיעה דמשמע הנך העבדים דפרש"י דלעיל דעברים מיירי כדפרישנא. עוד יש לומ' דדוחק הוא לפרש דבא הכתו' לאפוקי שלא נקיש אמה עבריה לעבד כנעני דמי יימא לן דנקישנא אלא לעבדים עבריים דאינהו עבריים והיא עברייה לכך היה נראה לומ' כעבדים עבריים:

יכול יהא עבד עברי יוצא בשן ועין צריך לישב מנא לנו לומ' דעבד עברי יוצא בשן ועין דאי מק"ו דעבד כנעני דאינו יוצא בשש וביובל יצא בשן ועין עבד עברי לא כ"ש איכא למימר אמה עבריה יוכיח שיוצאה בשש וביובל ואינה יוצאה בשן ועין אף אני אביא עבד עברי שאעפ"י שיוצא בשש וביובל אינו יוצא בשן ועין. וי"ל דלפחות נילף הנרצע שיוצא בשן ועין מק"ו דעבד כנעני שאינו יוצא ביובל ומיתת אדון ויוצא בשן ועין עבד עברי הנרצע שיוצא ביובל ומיתת אדון לא כ"ש שיוצא בשן ועין והשתא ליכא למימר אמה עבריה תוכיח שהרי אינה יוצאה במיתת האדון. מהר"ר:

פסוק ח

אשר לא יעדה שהיה לו ליעדה ולהכניסה ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים קשה מנא ליה וי"ל דדריש ליה מדלא כתי' אשר לא לקחה שהוא לשון קדושין כדכתי' כי יקח איש אשה. מהר"ר:

והפדה יתן לה מקום לפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה צריך לישב ממה הוא מסייע לה הרי אינו מנכה לה רק דמי השנים שעשתה אצלו. ונראה דהסיוע הוא משום

דעבודת השנים הראשונים אינה שוה בעבודתה אחרונים שהיא קטנה ביותר ולכן כתו' והפדה יתן לה מקום לפדות:

לא ימשול למכרה אינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב נראה דדריש דהאב אינו יכול למכרה משום דכתי' בתריה והפדה ואחר הפדיון פשיטא שאין האדון יכול למכרה אלא על כרחך קאי אל האב ופשטיה דקרא קאי אל האדון. מהר"ר:

פסוק ט

ואם לבנו יעדנה האדון נראה דכתב כן פן נטעה לומ' שאביה מיעדה לבן האדון ושבלתי רשות אביה לא יוכל הבן לקחתה ואם כן יהיה צריך קדושים אחרים דמעות הראשונות לאו אדעתא דהכי נתנו כיון שאנו רואין שצריך לחזור ולימלך באב ואם כן הדבר לא הל"ל ייעדנה רק יקחנה ולכן אומר האדון דאינו צריך לחזור ולימלך באביה ואתי שפיר בין למאן דאמר מעות הראשונות לקדושין נתנו כמו שפי' רש"י דאומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקבל אביך בדמיך בין למאן דאמ' דמקדשה בשכר פעולתה דלמאן דאמ' מעות הראשונות לקדושין נתנו הוי כאלו אמר לאביה בשעת מתן מעות הריני נותן לך אלו המעות על מנת שתהא בתך מקודשת לי בהם או לבני לכשארצה ולמאן דאמ' שמקדשה בשכר פעולתה כיון שמכרה אביה שוב אינה ברשותו לפיכך בין האדון בין הבן כל אחד מהן יכול לקדשה כרצונו. מהר"ר:

פסוק י

אם אחרת יקח לו עליה נראה דרש"י בא לישב מה טעם כתב אם שלש אלה לא יעשה לה אחר פסוק ואם לבנו יעדנה שהרי קאי אל ג' דברים הנז' לעיל ייעוד האב וייעוד הבן וסיוע פדיונה ולא היה לו להפסיק בפסוק ואם אחרת יקח לו ולכך אמר שר"ל אם אחרת יקח לו על האמה עבריה שאין לו לגרוע מהאמה שאר כסות ועונה. ואם היה כותבו אח"כ הייתי אומ' דלא קאי אל האמה רק ר"ל אם יקח לו אשה ע"י קדושין גמורים לא יוכל לגרוע ממנה שאר כסות ועונה אפי' יתנה עמה בשעת קדושין על מנת שאין לה עליו שאר כסות ועונה ולכך נקט ואם אחרת לרבותא דלא מיבעיא מן האמה שבשעת קדושין לא התנה שאינו יכול לגרוע אפי' מאשה אחרת שמתנה בשעת קדושין אינו יכול לגרוע וזה אינו כי לפי דברי רש"י שפי' שארה מזונות הלכה היא דבשאר וכסות שהם דברים שבממון יכול להתנות דדוקא בעונה שהיא צערא דגופה אינו יכול להתנות כדאית' בכתובות. מהר"ר:

שארה אלו מזונות. קשה מנא לי. י"ל כד"א ואשר אכלו שאר עמי שהוא לשון ממון כסותה כמשמעו ועונתה תשמיש כד"א והנה עתך עת דודים וכאן תפש שטתו כדברי האומר ג' דברים הללו מדאוריתא דמפרש המקרא בדברי רש"י אמנם יש חולקים ואומ'

שאין המזונות מן התורה ומפרשינו המקרא כן שארה תשמיש וכן הוא אומר אל כל שאר בשרו לא תקרבו כסותה ועונתה חדא הוא כסותה בעונתה כלומ' שיתן לה שחקים בימות החמה וחדשים בימות הגשמים:

פסוק יא

ואם שלש אלה אחת משלש אלה יעדנה לו או לבנו משום דעל כרחך אינו רוצה לומ' ואם שלש אלה שאר כסות ועונה דסמכין ליה דלא הויא שייך לומ' ויצאה חנם דכיון דאשתו היא לא תצא חנם שהרי צריכה ממנו גט כריתות. מהר"ר:

ויצאה חנם עד ואם הגיעו שש שנים קודם לסימנים כבר למדנו שתצא שנא' העברי או העבריה ועבדך שש שנים. צריך לישב אמאי אצטריך קרא דעבריה לאשמעינן שיוצאה בשש תפוק ליה מק"ו דעבד עברי שאינו יוצא בסימנים יוצא בשש עבריה שיוצאה בסימנים אינו דין שתצא בשש. וי"ל שאין זה ק"ו דלא שייכי סימנין בעבד שהרי אינו נמכר כשהוא קטן ומה שאמ' ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות בגמ' מוקי לה בבגר אילונית דמקטנותה יוצאה לבגר דבבוגרת אחרת אינו יכול להיות שהרי אם יצאה בנערות היאך תצא בבגרות דלא דמי לתושב כהן ושכיר דכתיב גבי תרומה דאמרינן תושב זה קנוי קנין עולם ושכיר זה קנוי קנין שנים ופרכינן השתא קנין עולם אינו אוכל קניין שנים מבעיא ומשנינן אי לא כתב אלא תושב הוה אמינא מה תושב זה קנוי קנין שנים אבל קנוי קנין עולם אוכל להכי כתב. שכיר דהתם תרוייהו יכולים להיות אבל הכא יציאת בגרות לא משכחת לה כי אם בבגרות דאילונית מאחר שהיא יוצאה בסימני בגרות. מהר"ר:

פסוק יב

מכה איש ומת למה נאמ' לפי שנאמ' ואיש כי יכה שומע אני אפי' בהכאה בלא מיתה וכו' קשה איך הייתי יכול לסבור שבהכאה בלא מיתה יהא חייב הא כתי' בהדיא וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו שהוא בתשלומין ולא במיתה. י"ל שהייתי יכול לומ' שזה שאמ' הכתו' שהוא בתשלומין היינו בהכאה שאין בה חבורה אבל בהכאה שיש בה חבורה הייתי אומ' שהוא חייב מיתה עליה לכך הוצרך מכה איש ומת. וקשה עוד היאך הייתי יכול לסבור שבהכאה שיש בה חבורה אעפ"י שאין בה מיתה יהא נהרג עליה הלא במכה אביו ואמו שהוא חמור יותר מהמכה את חבירו אינו נהרג אלא בהכאה שיש בה חבורה ומינה שמעינן דבעלמא אינו נהרג בהכאה שיש בה חבורה ואיך הייתי יכול לטעות בזה. י"ל שהייתי אומר שבאביו ואמו יהא חייב בהכאה ואפי' הכה אותם בדבר שאין בו כדי להמית ובאבר שאין בו כדי להמית אבל בחברו לא יהא חייב עד שיעשה בו חבורה בדבר שיש בו כדי להמית ובאבר שהוא כדי להמית והייתי מפרש

חלוקי הפרשיות כך החובל בחבירו בלא חבורה יהא בתשלומין החובל באביו ואמו בחבורה ואפי' באבר ובדבר שאין בו כדי להמית יהא במיתה החובל בחברו בחבורה ובאבר ובדבר שיש בו כדי להמית יהא במיתה וא"כ הייתי סובר שהמכה את חברו אפי' בלא מיתה יהא חייב לכך הוצרך מכה איש ומת שאינו חייב אלא בהכאה של מיתה. וקשה על מה שכתב אלו נאמ' מכה איש הייתי אומ' אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין וכו' דהא היינו יכולין להוכיח דבר זה ממה שכתו' בשור הנסקל או בן יגח או בת יגח וכו' ומשם הייתי יכול לומ' שדין הקטן כדין הגדול. י"ל שהייתי אומ' שאר עונש שורו מעונש גופו ואעפ"י שהשור יסקל על הקטנים כגדולים שמא הוא עצמו לא ומה שאמר אלו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה יהא חייב איך הייתי יכול לטעות בדבר זה הרי אין קטן בר עונשין לשום אסור שבתורה. י"ל שהייתי סובר שהחמירה תורה בעבירה זו דשפיכות דמים יותר משאר עבירות וכשם שמצינו שהחמיר בה שענש גלות להורג שוגג מה שאין כן בשאר עבירות שאין בשגיגתן אלא חטאת בלבד אף בזה הייתי סובר שהחמירה תורה לחייב את הקטנים. וכתב מהר"ר שזה שכתב רש"י ועוד אלו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה וכו'. נראה דבא לישב שלפי הפי' הראשון שפי' אלו נאמר מכה איש הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין וכו'. קשה דהוה ליה למכתב מכה איש או את אשה ומת או בן יכה או בת יכה כדכתיב גבי שור הנסקל לכך אמר או בן. ועוד אלו נאמר מכה איש הייתי אומר אפי' קטן שהכה וכו' ואח"כ ועוד אלו נאמר כי יכה כל נפש אפי' נפלים במשמע משום דבא לישב לכתוב קרא ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת והוה שמעינן שהמכה צריך שיהיה איש ולא קטן והמוכה בין איש בין אשה בין קטן לכך אמר דהוה אמינא אפילו נפלים. ואין להקשות דאי הוה כתיב הכי הוה אמינא האשה או טומטום או אנדרוגינוס שהרגו לא יהיו חייבים מיתה דהא שמעינן בעלמא במקום אחר שהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה לחיובינהו. מהר"ר:

פסוק יג

ואשר לא צדה לא ארב ולא יתכן לומר לשון הצד ציד ומנחם חברו וכו' ואם יש לחברו בא' ממחלקות של צד סוף דבר לשון ארב הוא. נ"ל כל זה האריכות שעשה רש"י לפי שאינו רוצה לפרשו מלשון צדה משום דהיינו יכולין לומר הא אם צדה כלומר שהיו אורבים אנשים אע"פ שלא נתכוון (לומר) לפלוני יהא חייב מיתה כמו צידת חיות והעופות שפעמים שמתכוין לצוד את זו וצד את זו. וזה תלוי בפלוגתא בפסוק ולא יהיה אסון כמו שנפרש לקמן ובזה הפסוק לא פליגי וכן אינו רוצה לפרש הפי' השני אשר לא צדד

למצוא צד מיתה משום דהוה משמע הא מתכוין הוא להכותו ואם כן הוה שוגג קרוב למזיד ולא סגי ליה בגלות אע"פ שאינו חייב מיתה דשלש שגגות הנה שוגג גמור כגון סותר כותלו לאשפה שאין דרך בני אדם ליפנות שם לא ביום ולא בלילה ונפנה שם אפי' בלילה פטור מכלום דהוי אונס ואם סתר כותלו לאשפה שדרך בני אדם ליפנות שם בין ביום בין בלילה לא מיפטר בגלות דהוה שוגג קרוב למזיד ואם סתר כותלו לאשפה שדרך בני אדם לפנות שם בלילה ואיקרי דניפנה שם ביום זהו שוגג שחייב גלות. מהר"ר:

והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו'. קשה שהרי דורשו מפסוק ויפל עליו שאם הרגו דרך ירידה גולה דרך עליה אינו גולה ואיך אמר שבעלייתו נופל עליו הא אינו חייב גלות ע"י כן. י"ל דהכי קאמר עולה על הסולם ובירידתו נופל על זה דהיינו דרך ירידה. וקשה עוד על זה שהרי אמרו בסנהדרין פ' אחד דיני ממונותשאע"פ שארבע מיתות בטלו דיני ד' מיתות לא בטלו ואיך ימות זה שחייב מיתת סייף במיתה זו שהיא כעין סקילה י"ל שזה שנופל עליו היה סכין בידו והרגו בו וזה צריך לומר:

ושמתי לך מקום אף במדבר זהו מחנה לויה. קשה מנא לו תאמר דבערי מקלט הכתוב מדבר וי"ל מדכתיב ושמתי לך דמשמע דלמשה היה מדבר והוא לא נכנס לארץ. ואם תאמר הרי משה הפריש ג' ערים בעבר הירדן הא אמרינן דלא היו קולטות עד שהובדלו הג' האחרות כדילפינן מקרא דשש ערי מקלט תהיינה ומלישנא דלך משמע במחיצתך והיינו מחנה לויה שהיא מחיצתו של משה: ו

פסוק יד

וכי יזיד למה נאמר לפי שנאמר מכה איש ומת שומע אני וכו' והשוגג. קשה דהא שוגג כבר שמעינן ליה דהוא גולה והיכי תיסק אדעתן דבר מיתה הוא ואמאי איצטריך קרא למעוטי. י"ל דאתא למעוטי שוגג שקרוב למזיד שהשוגג אינו גולה כמה דכתבינן לעיל. מהר"ר:

מעם מזבחי אפי' היה כהן ורוצה לעבוד עבודה קשה מנא לו דבר זה דאפי' היה כהן. י"ל מדלא כתי' ממזבחי אלא מעם מזבחי כלומ' אפי' אותו שרגיל להיות עם מזבחי ומצוי תמיד אצלי דהיינו כהן ומדלא כתי' מעל מזבחי שמעינן מינה שגגו של מזבח קולט והכי איתא בגמ' ג' טעיות טעה יואב בן צרויה דכתי' ביה וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח טעה שאינו קולט אלא שוגג ואיהו מזיד הוה וטעה שאינו קולט אלא מזבח בית עולמים ואיהו וינס אל מזבח אהל ה':

פסוק טו

ומכה אביו ואמו עד ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה בפרשת אמור פי' רש"י דגמרינן ליה מדכתי' התם ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת והיינו מכה אביו ואמו ולכך סמכו למכה בהמה לומר לך מה המכה בהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה וקשה מאי אצטריך האי קרא דמכה אביו ואמו הא שמעינן ליה מהתם וכדכתיבנא. י"ל דאי מהתם הוה אמינא דתשלומין דומיא דמכה בהמה והא יומת בידי שמים אבל יתן את הכופר כי ההוא דשור הנסקל לכך כתב מות יומת דהיינו מיתת ב"ד:

אביו ואמו או זה או זה פי' לר' יונתן דסבר שכל מקום שנאמרו ב' דברים יחד משמע כל אחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתו' יחדו כדרך שפרט בכלאים לא תחרוש בשור ובחמור יחדו אתי שפיר ולר' יאשיה שאו' שתיהן במשמע דריש ליה משום דמקשינן הכאה לקללה ובקללה יליף ליה מדחזר וכתב אביו ואמו קלל בפר' קדושים וסמך קללה לאב ולאם הכי איתא בגמ' בסנהדרין:

מות יומת בחנק צריך לישב אמאי לא פירש רש"י מיתת רוצח בפסוק מכה איש ומת כדרך שפירש במכה ומקלל וגונב נפש י"ל משום דמיתת רוצח כתו' בהדיא בסדר זה גבי עבד כנעני דכתיב ביה נקום ינקם כדגמרינן מחרב נוקמת להכי לא אצטריך לפרושי אבל מכה אביו סבור הייתי דבסקילה ק"ו ממקלל לכך פי' דבחנק ולכך הפסיק הכתוב בדין גונב נפש בין מכה למקלל לומ' לך שדין מכה כדין גונב נפש והרמב"ן כתב בשם רבינו סעדיה שכתב הכתוב דין גונב נפש באמצע לפי שרוב הנגנבים הם קטנים ואינם מכירים אבותם ואמותן ובאין אל ידי הכאתן וקללתן ועונשן תלוי על הגונב אותן שהוא גרם להם לעשות כן. מהר"ר:

וגונב איש למה נאמר לפי שנאמ' וכו' אשה שגנבה מנין ת"ל וגונב קשה למה הוצרך פסוק זה תיפוק לי' שהשוה הכתו' אשה לאיש לכל עונשין שבתורה כדילפינן בפר' שופטים ושוטרים דחזר הכתו' ושנה את האיש או את האשה ולמה הוצרכנו לדרוש וגונב מכל מקום י"ל מדאחר שמצינו שהקילה תורה עליה בענין הגנבה של ממון. כדדרשינן בפסוק ונמכר בגנבתו איש נמכר בגנבתו ואין אשה נמכרת בגנבתה הייתי סובר שהקל עליה הכתו' גם בגונבת הנפשות שלא תהא חייבת מיתה לכך הוצרך לדרוש מקרא:

מות יומת בחנק וכל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא למאן דסבר חנק קל מכלם דריש ליה מואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה ולר' שמעון דסבר הרג קל מכלן יליף ליה ממיתת בני אהרן דהוי מיתה שאין בה רושם ואין לומ' כשרפה שהרי אף

היא מיתה שאין בה רושם דהא כתיב ואהבת לרעך כמוך ולכולי עלמא מיתת חנק קלה משרפה. מהר"ר:

ומכה אביו ואמו וכו'. קשה שמענו לעונש אזהרה מנין וכן נמי יקשה לך במקלל וי"ל דאזהרת מכה מלאו דלא יוסיף להכותו וכו' הכתוב בפרשת מלקות ואזהרת מקלל מדכתיב בעמך לא תאור דדרשינן מיניה כל שבעמך לא תאור והרי אביו מישראל

פסוק טז

וגונב איש למה נאמר לפי שנאמ' וכו' אשה שגנבה מנין ת"ל וגונב קשה למה הוצרך פסוק זה תיפוק לי' שהשוה הכתו' אשה לאיש לכל עונשין שבתורה כדילפינן בפר' שופטים ושוטרים דחזר הכתו' ושנה את האיש או את האשה ולמה הוצרכנו לדרוש וגונב מכל מקום י"ל מדאחר שמצינו שהקילה תורה עליה בענין הגנבה של ממון. כדדרשינן בפסוק ונמכר בגנבתו איש נמכר בגנבתו ואין אשה נמכרת בגנבתה הייתי סובר שהקל עליה הכתו' גם בגונבת הנפשות שלא תהא חייבת מיתה לכך הוצרך לדרוש מקרא:

מות יומת בחנק וכל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא למאן דסבר חנק קל מכלם דריש ליה מואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה ולר' שמעון דסבר הרג קל מכלן יליף ליה ממיתת בני אהרן דהוי מיתה שאין בה רושם ואין לומ' כשרפה שהרי אף היא מיתה שאין בה רושם דהא כתיב ואהבת לרעך כמוך ולכולי עלמא מיתת חנק קלה משרפה. מהר"ר:

פסוק יז

ומקלל אביו למה נאמ' וכו' אשה שקללה מנין ת"ל ומקלל קשה כמו שהקשינו לעיל גבי וגונב איש תיפוק ליה שהשוה הכתו' אשה לאיש לכל עונשין שבתורה ולמה הוצרך פסוק ומקלל סתם לרבות את האשה י"ל דמאחר שפי' רש"י בפרשת קדושים בפסוק איש אמו ואביו תיראו דכתי' איש ולא אשה לפי שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה הוה אמינא הואיל ואינה מוזהרת כל כך כאיש כך לא תהא חייבת על קללתן קמ"ל ומקלל סתם וקשה על מה שאמ' איש להוציא את הקטן פשיטא שהרי אין קטן בר עונשין וי"ל דמאחר שראינו שהחמירה תורה במקלל שנענש אפי' לאחר מיתה כדדרשי' מרבוייא דאביו ואמו קלל הוה אמינא שגם קטן יהא חייב על קללתן לכך כתב איש להוציא את הקטן:

פסוק יט

ורפא ירפא ישלם שכר הרופא בא לאפוקי שני דברים שאם היה החובל רופא ואמ' לו אני מרפא אותך יכול הנחבל לעכב על ידו דאמר ליה כאר"א ארבא דמית עלי והיינו דקאמ' רש"י ישלם שכר הרופא. והשני שאין הנחבל יכול לומ' תן לי מעות ואני מרפא

את עצמי דיכול לומר לו החובל דלמא פשעת בעצמך ואהרג על ידך כדאיתא בפרק החובל ולכך לא כתב ישלם להרופא ומייתורא דירפא דרשו בגמ' מכאן דנתנה רשות לרופאים לרפאות דסד"א אסור (הכתו' ושכר) דאטו רחמנא מחי והוא מסי:

פסוק כ

וכי יכה איש את עבדו והרי היה בכלל מכה איש כלומ' ואנו דנין אותו בדבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש ואין לדון אותו בדבר שהיה בכלל ויצא ללמד על הכלל כולו ולומ' שאף ישראל נדון בדין יום או יומים שאין דנין כך אלא כשהפרט מעין הכלל כגון הבערה שהיתה בכלל לא תעשה כל מלאכה והיא אחת מהמלאכות אבל הכא הכלל לאיסור דהיינו מכה איש הוא להחמיר ולחייב שאפי' מת לאחר כמה שנים חייב והפרט הזה להקל ולדון בדין יום או יומים ולכך אין דנין בו כך:

בשבט כשיש בו כדי להמית או אינו אלא אף כשאין בו כדי להמית קשה מאי זה טעם יש לנו לטעות דמיירי כשאין בו כדי להמית. י"ל דקאי אדלעיל שפי' או אינו אלא בעבד עברי דסד"א משום דכתב בשבט דלא הל"ל רק וכי יכה איש את עבדו או את אמתו ותו לא הואיל והפרשה מדברת בעבד עברי כדקס"ד לעיל ודינו כדין יום או יומים שזו קולא גדולה הוה אמינא מייתורא דבשבט כשאין בו כדי להמית ומשום הכי דינו כדין יום או יומים אבל אם היה בו כדי להמית אימא לא:

נקום ינקם מיתת סייף וכן הוא אומ' חרב נוקמת. בגמ' מוכיח מכאן לרוצח שמיתתו בסייף ואין להקשות תאמר שההורג עבד כנעני נדון בסייף שכן הקילה תורה עליו ודינו כדין יום או יומים אבל ישראל חמור תאמר שההורגו נידון במיתה אחת חמורה מזו שהרי קיימא לן דאין עונשין מן הדין והואיל ולא פירש לך הכתוב באיזו מיתה אין להחמיר עליו יותר מן הדין דעבד כנעני וגם אין לך לדונו בחנק מדין מיתה האמורה סתם שהרי בעבד כנעני פי' מיתת סייף ואין שורת הדין נותנת להקל עליו יותר מזה:

פסוק כב

ולא יהיה אסון באשה. קשה מאי קמ"ל פשיטא י"ל באחד מהאנשים המריבים לכך פרש"י באשה דבאחד מן האנשים אינו יכול להיות דהיינו צריכים לומ' אם לא יהיה אסון יענש הא אם יהיה אסון לא יענש וזה אינו דהא הוה ליה ממון לזה ומיתה לזה הנהרג ובכי האי גונא איכא פלוגתא אם הוא פטור או חייב בתשלומין אבל השתא דמפרשין ולא יהיה אסון באשה אתי שפיר דמשמע הא אם יהיה אסון לא יענש וזה אמת משום דעובר ירך אמו הוא ובין למאן דאמ' שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב בתשלומין משלם דמי האשה ואינו משלם דמי ולדות כלל לפי שאין אדם לוקה ומשלם לכך פי' ולא יהיה אסון באשה:

פסוק כד

עין תחת עין סימא עין חברו. ורבתינו דרשו ממון ולא נטילת אבר ממש בפר' החובל דרשוה מדכתי' ונתת דבר הנתן מיד ליד:

תחת שינו וכן בכ"ד ראשי אברים בפרק קמא דקדושין יליף ליה. וראיתי במדרש שהזכיר הכתו' שן ועין שבשני אברים הללו חטא חם אבי כנען חטא בעינו שראה ערות אביו וחטא בשן שחרק עליו שיניו והלעיג לו לכך הכנעניים שהם בניו של חם כל זמן ששני אברים הללו קיימים הם עבדים נשתברו ונפלו יוצאים לחירות:

פסוק כח

שור אחד שור ואחד כל בהמה וחיה בכלל יליף ליה בג"ש שור שור משבת דכתי' ביה וכל בהמתך כדלקמן. וזה שאמ' רש"י וחיה ועוף דמשמע שגם העוף יסקל כשיהרוג את הנפש וזה מעשה בתלמו' שאמ' העיד ר' על תרנגול שנסקל בירושלים לפי שנקר מוחו של תינוק:

לא יאכל את בשרו ממשמע שנא' בהנאה וכו' מנין ת"ל ובעל השור נקי לר' אבהו דאמ' כל מקום שנא' לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע וכך לחזקיה דסבירא ליה לא יאכל איסור הנאה במשמע מוקי לבעל השור נקי להנאת עבדו דאיתא בפרק כל שעה ובפרק שור שנגח ד' וה' לדרשות אחרות כדאיתא התם. ורש"י נקט בכאן הדרשה הפשוטה הכוללת לאסור כל הנאות כולם כדאמ' יצא פלו' נקי מנכסיו. מהר"ר:

פסוק כט

והמית איש או אשה אין לי אלא המיתו בנגיחה המיתו וכו' קשה אם כן לכתוב קרא והמית ולשתוק מכי יגח וי"ל שהוצרך לומר לשון נגיחה לפי שהיא אחת מד' אבות נזיקין כדאיתא בריש בבא קמא פרק ארבעה אבות נזיקין:

יומת בידי שמים קשה מנא לו י"ל דלישנא דיומת בידי שמים משמע כד"א והזר הקרב יומת דהוי מיתה בידי שמים דאילו במומתי ב"ד כתי' בהו מות יומת. ומה שאמ' או אינו אלא בידי אדם או אפי' לישנא דיומת בידי אדם משמע וכדר' עקיבא דאמ' זר ששימש במקדש בחנק ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא וכו':

פסוק ל

אם כפר יושת עליו אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף בפרש' וישמע יתרו בפסוק ואם מזבח תמצא קושיא אחת תשובה על זה ותשובתינו בפירוקא:

פסוק לא

או בן יגח לחייב על הקטנים כגדולים בגמ' מקשה אמאי אצטריך למכתב יגח תרי זמני דהוה סגי או בן או בת יגח ומשני לרבות נגיחה לתם נגיחה למועד נגיחה לנזיקין נגיחה למיתה לחייב על הקטנים כגדולים ולא תקשי לך היכי נילף מיניה תרתי דכל כי הא גוונא אמרינן שקולין הן ויבואו שניהם:

פסוק לב

אם עבד או אמה כנענית רש"י בא לומ' שלא נטעה לומ' דבעבד או אמה עברים הכתוב מדבר דמשום דאין דרכן לימכר בשוק נתן בהן הכתו' ערר הקצוב ל' שקלים שהוא הערך הממוצע בערכין למי שאמ' ערך פלו' עלי אבל עבד כנעני שדרכו לימכר בשוק הייתי אומ' דשמין אותו כשיוויו מה לי הוא מה לי שאר ממונו לכך פי' כנעני שהרי העבדים דינן כישראל. מהר"ר:

פסוק לג

או כי יכרה למה נאמר אם על פתיחה חייב על כרייה לא כ"ה אלא להביא כורה אחר כורה שחייב פי' שהאחד כרה ט' ובא השני והשלימו לעשרה. אבל צריך לישב שזאת הסברא היא אליבא דר' עקיבא דסבר דבבור ברשותו דבר הכתו' אבל לר' ישמעאל דסבר דבבור ברשות הרבים הכתו' מדבר אצטריך קרא דכי יכרה לאורויי לן דבבור ברשות הרבים הכתוב מדבר שעל עסקי כרייה ופתיחה בא לו כדאיתא בפרק שור שנגח את הפרה והוא עצמו פי' אח"כ ובחופר ברשות הרבים דבר הכתו' צ"ע. מהר"ר:

שור או חמור הוא הדין לכל בהמה וכו' ולמה נאמ' שור וחמור שור ולא אדם חמור ולא כלים פי' מאחר שהוא הדין לכל בהמה וחיה הל"ל ונפלו שמה בהמות או חיות ולמה פרט שור וחמור דמשמע הנך דווקא ולא אחרים אלא לאשמועינן מעוטא שור ולא אדם פי' שאם נפל שם אדם אין בעל הבור חייב בנזק זו וכן חמור ולא כלים שאינו חייב בנזקיהן. והיה זה לפי הסברא שהאדם יש לו לפקוח עיניו ולהביט היכן הוא מהלך וכן בעל הכלי' יש לו להשגיח להיכן הוא מוליך את כליו אבל בבהמות שאין להם דעת חייבו הכתוב בנזקיהן:

פסוק לד

כסף ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין קשה מנא לו י"ל מלישנא דישיב דהוה לי' למכתב יתן אלא שכתב ישיב כלומר ישיב לו את שלו דהיינו דבר פחות ונמאס ונתעב כשלו שהיא נבלה והיינו דקאמר אפילו סובין ומה שאמר והמת יהיה לו לניזק ושמין אותה וכו' בגמ' דריש ליה מדכתיב שלם ישלם אם היינו אומרים והמת יהיה למזיק פשיטא דכיון שהוא משלם פשיטא שהמת יהיה לו אלא ודאי לניזק ופריך השתא אי

אית ליה נבלות וטריפות מדידיה יהיב ליה דכתיב ישיב לרבות שוה כסף ככסף הא מבעיא. ומשני דאתא לאשמועינן דבעלים מטפלים בנבלה דבשעת מיתה היא ברשות ניזק ואם פחתה פחתה לו ואף כי הדין כך הוא בין בבור בין בשור נזקין מ"מ האי והמת יהיה לו דבור מוקי לה בגמ' לאפוקי שור פסולי המוקדשים שנפדה שנפל לבור דפטור דדריש והמת יהיה לו מי שהמיתה שלו יצא זה שאין המיתה שלו דכיון שמת אינו ראוי לכלים דכתיב תזבח ואכלת דדרשינן ואכלת ולא לכלביך שפסולי המוקדשים אינו יכול להאכילן לכלבים אבל זה הדין הבעלים מטפלין בנבלה דריש ליה מוהמת יהיה לו דכתיב בפרשה כי יגוף שור איש את שור רעהו וקאמר התם דמסתברא דוהמת יהיה לו דבור אתא למעוטי שור פסולי המוקדשין משום דהאשמעינן קרא דנחית למעוטי דהא ממעטינן שור ולא אדם חמור ולא כלים מהר"ר:

פסוק לז

תחת השור תחת השה שנאן הכתוב לומר שאין מדת וכו' קשה היאך שנאן שלא לצורך הא אי כתב ה' בקר ישלם וד' צאן ישלם היה משמע שעל כל אחד מהן ישלם ה' בקר וד' צאן. וי"ל שהיה יכול לכתוב כי יגנוב איש שור חמשה בקר ישלם ואם שה ישלם ארבע צאן והשתא דכתב הכי הוצרך לשנותן שלא לצורך ללמדך שאין מדת וכו':

פרק כב

פסוק ג

חיים שנים ישלם ולא ישלם לו מתים וכו' פירוש כדאמר שמואל אין שמין לא לגנב ולא לגזלן אלא הם יטלו השברים או הנבלה וישלמו כלים שלמים או שור חי והשברים יהיו שלו. מהר"ר:

משור עד חמור כל דבר בכלל תשלומי כפל בין יש בו רוח חיים בין אין בו רוח חיים שהרי אמ' מקרא אחר על שה על שלמה ישלם שנים צריך לישב א"כ משמע דדריש גנבה עצמה דמשלם תשלומי כפל מקרא דואם המצא הגנבה ואם כן אמאי אצטריך קרא הכא למכתב שור וחמור ושה הא כולהו כתיבא בקרא אחרינא דבשלמא קרא גופיה אצטריך לכדרבא אם המצא בעדים תמצא בדינין פרט למרשיע את עצמו אלא הני פרטי למה לי. בפ' מרובה מתרץ לה דכיון דנשנית בשביל דבר שנתחדש בה לא דרשינן להו. מהר"ר:

פסוק ד

כי יבער יבעיר בהמתו וכו' ויזיק לאחת משתי אלה ברגל או בשן קשה מנא לו דבשתי אלה משתעי קרא. י"ל לפי שכתוב כאן לשון בעור ולשון שלוח כדכתיב ושלח ובער ולשון בעור נופל על השן כד"א כאשר יבער הגלל עד תומו שפי' השן ולשון שלוח נופל על הרגל כד"א משלחין רגל השור והחמור הכי אתמר בגמ':

בשדה אחר שדה של איש אחר פי' לפי שנקוד בשדה בחירק שהוא סמוך למלת אחר ואינו ר"ל בשדה אחר אלא שדה של איש אחר:
מיטב שדהו שמין את הניזק וכו' עד והניזקים שמין להן בעדית כך אמרו חכמים הנזקים שמין להן בעדית בעל חוב בבינונית כתובת אשה בזיבורית וטעמא דמלתא הנזקים שמין להן בעדית לפי שרוצה אדם בקב שלו יותר מקבים של חבירו. ובעל חוב בבינונית לפי שדבר תורה בעל חוב בזיבורית שכן כתו' והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה וחזקה אין אדם מוציא מהמיטב אלא מן הזיבורית אבל אמרו חכמים בבינונית כדי שלא לנעול דלת לפני לווין וכתובת אשה בזיבורית לפי שיותר ממה שהאיש רוצה לישא אשה רוצה לינשא ושמא תתן עיניה באחר כדי שתצא ותטול כתובה לכך אמרו חכמים תטול מן הזיבורית:

פסוק ו
וגונב מבית האיש לפי דבריו לכך פי' רש"י לפי דבריו משום דכתי' אח"כ ואם לא ימצא הגנב ודרשינן ליה בגמ' ואם לא ימצא כמו שאמ' אלא שהוא בעצמו גנבו דהך פרשתא מיירי בזה שאומר שטוען טענת נגנב ממני לכך פי' לפי דבריו. מהר"ר:

פסוק ז
ונקרב בעל הבית לישבע שלא שלח ידו בשלו רש"י לקח השבועה הכוללת הכתובה בהדיא שהרי ג' שבועות משביעין אותו א' שאין הפקדון ברשותו ב' שלא נשתמש בו ג' שלא פשע בשמירתו מהר"ר:

פסוק ח
אשר יאמר כי הוא זה לפי פשוטו אשר יאמ' העד וכו' ואם ירשיעו העדים ונמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר קשה מאן דכר שמייהו העדים זוממין. י"ל לפי שכתו' אשר ירשיעון אלהים שנראה שיכולין להרשיע אחד משנים ואין אנו יכולין להרשיע את התובע דהיינו מפקיד לכך צריכים אנו לומר אם ירשיעו השומר או העדים:

פסוק ט
כי יתן פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם ופרשה זו נאמרה בשומר שכיר וכו' בפרק השואל פריך נימא איפכא דפרשה ראשונה בשומר שכר והא דפטר ליה מגנבה כדי לחייבו בכפל אם ישבע שנגנבה ומשני קרנא בלא שבועה עדיפא מכפילא בשבועה ואם כן הוי יותר חמור מה שכתוב בפרשה שניה דמחייב הקרן בגנבה ומכרה בלא שבועה מהכפל שמחייבין אותו בפר' ראשונה שאינו חייב בו רק בשבועה ולכך מוקמינן פרשה ראשונה בשומר חנם שהוא קל יותר. ועוד יש מפרשים דמוקמינן פרשה ראשונה בשומר חנם משום דכתי' ביה כסף או כלים שאין טורח בשמירתן ומנהג לשמרן שלא בשכר

ופרשה שניה בשומר שכר דכתי' בה חמור או שור וכל בהמה שיש טורח בשמירתן ואין דרך לשמרן בחנם אלא בשכר. מהר"ר:

או נשבה בחזקה ע"י לסטין פי' שיש חלוק בין גנבה לשביה דגנבה משמע דבר הנקח בסתר שלא בפני בעלים כד"א ויגנוב יעקב את לב לבן ומתרגמי' וכסי יעקב ושביה דמשמע דבר שנקח בכח וביד חזקה כד"א וילחם בישראל וישב ממנו שבי לכך פי' כן:

פסוק יג

וכי ישאל בגמ' דריש מוי"ו דוכי ישאל וי"ו מוסף על ענין ראשון לומ' שאף שאר שומרין פטורין כשבעליו עמו רק בפשיעה דשומר חנם נחלקו בו אם הוא פטור כשבעליו עמו אם לאו. מהר"ר:

בעליו אין עמו אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו כלומ' ראובן שאל שור משמעון ושמעון אין במלאכת ראובן לא בשאלה ולא בשכירות בשום מלאכה שבעולם ואם בעליו עמו בין שהוא עמו באותה מלאכה ר"ל במלאכה שהשור עושה או במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אין צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה בגמ' דריש ליה מדכתי' בעליו אין עמו שלם ישלם איני יודע שאם בעליו עמו לא ישלם מה ת"ל אם בעליו עמו לא ישלם לומ' שאם היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה. מהר"ר:

פסוק יט

יחרם יומת פי' דחרם לשון מיתה הוא כד"א והחרמתם את כל אשר לו שפי' אח"כ ואמר והמתה מאיש ועד אשה וכו' ומה שאמ' והלא כבר נאמ' והוצאת את האיש וכו' אלא שלא פי' באי זה עבירה חייב וכו' קשה שהרי כתי' שם וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם והרי פי' שם השתחויה שהיא באחת מעבודות שבפנים ומשם הייתי יכול לדרוש דרש זה. וי"ל שלא הייתי מתעורר לדקדק לשון וישתחו ולדרוש בו אחת מעבודות פנים וכו' שהייתי אומ' שדבר הכתוב בהווה אבל השתא דקא חזינן ייתור הכתוב דזובח לאלהים אנו דורשין אותו לדבר זה:

פסוק כח

בכור בניך תתן לי והלא צוה עליו במקום אחר אלא לסמוך לו וכו' מה בכור אדם פודהו לאחר ל' יום אף בכור בהמה מטפל בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן קשה דהא בכור בהמה גסה מטפל בו ג' יום. וי"ל דדרשינן מיניה בכור צאן ל' יום ומסברא אמרינן בכור שור טפול אחר יותר ממנו דהיינו ג' יום. מהר"ר:

פסוק כט

וביום השמיני תתנו לי יכול חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני וכו' צריך לישב היאך אנו יכולין לומ' חובה לבו ביום הא אמרינן לעיל מטפל בו ל' יום. וי"ל דהיינו אומ' דהא דמטפל ל' יום היינו בבעל מום שאינו קרב אבל הבכור תם הייתי אומ' שהוא חובה לבו ביום. מהר"ר:

פרק כג

פסוק ה

כי תראה וחדלת פעמים אתה חודל הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו או כהן והוא בבית הקברות קשה כהן והוא בבית הקברות ייתי עשה וידחה את לא תעשה וכן זקן ואינו לפי כבודו ימחול על כבודו ויעזור דאין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה' וכדאמר בגמ' בהיה לבוש כלאים פושטו ואפי' בשוק. וי"ל דעשה דממון שאני הואיל וממון נתן למחילה לכך לא דחי לא תעשה ולא כבודו של זקן זה:

פסוק ז

ונקי וצדיק אל תהרוג מנין ליוצא מב"ד חייב וכו' פי' שאין לפרשו אזהרה לעלמא שלא יהרוג את חברו שהרי כבר אמור וגם אין לפרשו אזהרה לב"ד שלא יהרגו מי שאינו חייב מיתה שהרי כבר נאמ' להם לא תטה משפט לכך פי' בו כל הדרשות הללו שפרש"י בכאן:

פסוק ח

ושחד לא תקח אפי' לשפוט אמת שאם להטות הדין הרי נאמ' לא תטה משפט צריך לישב נימא כי לעולם מיירי כדי להטות הדין וכדי לעבור עליו משעת לקיחת השוחד אעפ"י שלא חטא י"ל דא"כ הוה ליה לאקדומי הלאו דלא תקח שוחד ללאו דלא תטה משפט אבל צריך לישב היאך נוכל לומ' דמיירי כדי להטות משפט הלא כת' בסופו כי השוחד יעור וכו' ויסלף דברי צדיקים וי"ל דהיינו מפרשינן יעור ראות הלב שמתוך כך ישכח עונש המטה משפט שקרוי עול ומשוקץ חרם ותועבה. מהר"ר:

דברי צדיקים דברים המצודקים. קשה שהרי מלת דברי היא סמוכה למלת צדיקים ומשמעו לפי דקדוקו הדברים של אנשים צדיקים ולמה פירש שלא כמשמעו. י"ל דמאחר שלקח שוחד אין ראוי לקרותו צדיק:

פסוק ט

וגר לא תלחץ בהרבה מקומות וכו' מפני שסורו רע פי' לשון באושה וצחנה בתרגו' ויבאש וסרי כלומ' ריחו רע כלומר לא מבעייא מעשיו ומראהו אלא אפי' ריחו כלומר שכל הנטפלין עמו נענשין על ידו כדי שלא יקרא תגר:

פסוק יא

תשמטנה מלעבוד ונטשתה מאכילה לאחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה ונטשתה מלזבל ומלקשקש. קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון אין פסוק ונטשתה מוסב על הארץ הנזכר' בפסוק ושש שנים תזרע את ארצך אלא על התבואה וזה זר מעט שיהא כנוי תשמטנה מוסב אל הארץ וכנוי ונטשתה מוסב על התבואה ואינה נזכרת במקרא שמן הדין היה לו לפרש כינוי ונטשתה ולכתו' ונטשתה את התבואה לכך פי' ד"א ונטשתה מלזבל ולקשקש דהשתא אתי שפיר כמו שפי' ד"א:

פסוק יג

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו לעשות כל מצות עשה באזהרה וכו' זה שאמ' רב"י מצות עשה יותר ממצות לא תעשה דייק ליה מדכתיב ובכל ולא כתב ומכל. ומה שפי' אח"כ ד"א ובכל אשר אמרתי תשמרו ושם אלהים אחרים ללמדך ששקולה ע"ז ככל העברות וכו' קשה מאי ד"א י"ל שבא לישב למה לא כתב אזהרת ע"ז בתחלה קודם שיאמר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו שמן הדין כך היה לעשות כדי שאזהרת ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו תחול גם על אסור ע"ז לכך פי' ד"א ואמ' שכתב ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו וא"כ אמ' ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע"ז וייישוב הכתוב כך הוא אם אתם רוצים להשמר בכל אשר אמרתי אליכם שם אלהים אחרים לא תזכירו כלומ' הזהרו באזהרת ע"ז כי היא שקולה כנגד כל העברות ומה שאמ' רש"י העברות ולא אמר המצות לפי שכתו' תשמרו שהוא לשון לאו כדא':

פסוק טו

חדש האביב שהתבואה מתמלאת בו באביה. ד"א אביב לשון אב וכו' קשה מאי ד"א י"ל לפי שכתו' למועד חדש האביב ולפי הפי' ראשון היה יכול לומ' למועד האביב ולא היה צריך לכתוב חדש לכך פי' ד"א שעכשיו מתישב יפה שפי' חדש שהוא אב וראשון לבשול פירות:

פסוק כא

אל תמר בו לשון המראה וכו' נ"ל שבא רש"י לאפוקי מהמדרש שדרשו בו אל תמירני בו כלומ' לשון חלוף מן לא יחליפנו ולא ימיר אותו:

פרק כד

פסוק א

ואל משה אמ' פרשה זו בד' בסיון נאמרה קשה מנא לו י"ל מדלא כתי' ויאמר ה' אל משה כמנהג הכתוב בשאר מקומות אלא ואל משה אמר דמשמע אמר כבר קודם אלו

הפרשיות דלעיל וזהו בד' בסיון שהרי למחרתו שהוא ה' בסיון בנה מזבח תחת ההר כדכתי' וישכם בבקר:

פסוק ה

את נערי הבכורות קשה מאי משמע דלשון בכורות הוא. י"ל מדכתיב כי נער ישראל וכתיב במקום אחר בני בכורי ישראל ואין לפרש אותו כמשמעו נער ממש שזה גנאי למשה שישלח נערי' לזבוח:

פסוק ו

חצי הדם מי חלקו מלאך בא וחלקו פי' מדלא כתיב בתחלה ויחלק את הדם משמע שלא נחלק בידי אדם אלא בידי שמים והיינו מלאך:

פסוק יח

בתוך הענן ענן זה כמין עשן ועשה לו הקב"ה שביל למשה בתוכו קשה מנא לו שעשה לו שביל י"ל מג"ש דתוך תוך כתיב הכא בתוך הענן וכתיב התם ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה מה להלן שביל כדכתיב הנותן בים דרך ובמי' עזים נתיבה אף כאן שביל:

צור סעדתני לכתוב לקוטים
בפרשת ואלה המשפטים
כן תאמץ יד סעיפי ושכלי
בחוקקי סדר ויקחו לי

פרק כה

פסוק א

תרומה ויקחו לי לשמי פי' דהל"ל ויקחו תרומה ולמה היה צריך לכתוב לי להשמיענו שתהא התרומה לי כלומ' מקודשת לשמי.

ואחת נדבת המשכן שהתנדבו י"ג דברי' האמורין בענין צריך לישב הא ט"ו דברי' הן זהב כסף נחשת תכלת ארגמן תולעת שני שש עזים עורות אלים מאדמים עורות תחשים עצי שטים שמן למאור בשמים אבני שהם ואבני מלואים. ונ"ל דלא חשיב שמן למאור ובשמים לשמן המשחה שלא היו באין לנדבה רק היו נקחין מתרומת הלשכה כדרך שאר קרבנות צבור ועוד שלא היו צריכין למלאכת המשכן. ואם יקשה המקשה אם כן למה כתבן הכתוב באמצע הדברים הבאין בנדבה היה לו לכתו' אחר עצי שטים אבני שהם ואבני מלואים. נ"ל דלכך הפסיק הענין להורות לנו כי אבני שהם ואבני מלואים לא התנדבו אותן הצבור כשאר הדברים רק הנשיאים הביאום כדכתיב בפרש' ויקהל. מהר"ר:

פסוק ה
מאדמים צבועות אדום לאחר עבודן פי' מדלא כתי' אדומים אלא מאדמים משמע מאדמים מחמת דבר אחר ולא אדומים מעצמן. אמנם בירושלמי כתוב שהיו משרבטין האלים ומכין אותן בשרביטים בעודם קטנים והדם נצרר בהכאתן ואח"כ שוחטין אותם:

פסוק ח
ועשו לי מקדש ועשו לשמי בית קדושה הוצרך לפרש כן משום דמשכן אקרי מקדש כדמוכח בפ' פרה אדומה לכך פי' מקדש בית קדושם:

פסוק יא
מבית ומחוץ תצפנו ג' ארונות עשה בצלאל וכו' במסכת שבועות דריש ליה מדחזר וכתב תצפנו דלא הוה ליה למכתב אלא וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ ותו לא מהר"ר:

פסוק טו
לא יסורו ממנו לעולם קשה שהרי בפר' במדבר סיני כתו' ושמו בדיו שנראה משום שהיו מסירין אותן לפעמים י"ל שזה שנאמ' להלן ושמו בדיו ר"ל שיתקנום ויעמידום על עמדם לשאת הארון כי בעודו מונח בקדש הקדשים היו הבדים מדולדלים ולכך אמ' בשעת מסעות ושמו בדיו ואחרים תרצו כי ד' בדים היו ועל שניהם מהם אמ' ושמו בדיו ועל האחרים אמ' לא יסורו ממנו ואומרים כי משמעות המקרא מוכיח שהיו לארון ד' טבעות ואין זה כפי' רש"י:

פסוק יז
אמתים וחצי ארכה וכו' ואעפ"י שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רז"ל שהיה עביה טפח פי' דרשו זה מדכתיב אל פני הכפורת ואמרו ג"כ רז"ל שיערו חכמים שאין פנים פחותים מטפח בפ' קמא דסוכה:

פסוק יח
כרובים דמות פרצוף תינוק להם פי' מתרג' ילד רביא והכף הוא כ"ף הדמיון כמו רובים כלומ' כמו ילדים והיינו דמות תינוק:
צורי נתת לעבדך עצמה
בפרשת ויקחו לי תרומה
כן תרבה לי אונים ואל
בואתה תצוה את בני ישראל

פרק כז

פסוק כ

ואתה תצוה אזהרה למשה על שמן המאור פי' לפי שיש פרש' אחרת בפרש' אמור דכתיב לו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך וכו' ואותה הפרשה אזהרה לישראל לדורות ופרשה זו אזהרה למשה לפי שעה:

כתית הזיתים כותש במכתשת וכו' ושמן שני פסול למנורה וכשר למנחות שנא' כתית למאור ולא כתית למנחות. צריך לישב נימא דהא דכתיב למאור. אתא למעוטי דלא בעינן זך למנחות דהיינו מגרגרו בראש הזית. וי"ל דשמעינן ליה מדכתיב תרי זמני למאור חדא בהך פרש' וחדא בפרשת אמור חד למעוטי זך וחד למעוטי כתית והא דכתיב כתית במנחות בגמ' מוקי לה לאכשורי כתית למנחות ולא לעכב דלבעי כתית וצריך לישב מנא תיתי לן שיהא כתית פסול למנחות דאצטריך קרא לאכשורי וי"ל כדקאמ' במתניתי' שלא נימא מק"ו דמנורה דלבעי זך ומה מנורה דלאו לאכילה בעי זך מנחות דלאכילה לא כ"ש לכן אמ' דסגי בכתית ומלמאור שמעינן דאפי' כתית לא בעי. אבל קשה לא לכתוב כתית גביה והוה שמעינן דבמנחות לא בעי לא כתית ולא זך מדכתי' תרי זמני למאור. וי"ל דאי לא הוה כתיב קרא דכתית במנחות הייתי אומר דמעוטא דלמאור היינו דוקא למעט מנחה שאינה נאכלת אבל מנחה הנאכלת הוה אתייא מק"ו דמנורה דלבעי זך להכי כתב כתית לאשמועינן דאפי' במנחה הנאכלת לא בעי זך. וכי תימא הא קרא כתיב במנחה שאינה נאכלת אם אינו לענין מנחה שאינה נאכלת תנהו לעניין מנחה הנאכלת. ולהכי כתביה גבי מנחה שאינם נאכלת לדמויי מנחה הנאכלת למנחה שאינה נאכלת מה מנחה שאינה נאכלת לא בעיא זך וכתית אף מנחה הנאכלת כן. מהר"ר:

פרק כח

פסוק טו

חשן משפט שמכפר על קלקול הדין ד"א שמברר דבריו וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' הראשון הל"ל ועשית חשן על המשפט עכשיו שכתב חשן משפט משמע שהוא עצמו משפט לכך פי' ד"א:

כאשר לבבי היה מתאוה
כן סמכתני בואתה תצוה
ואת עניי ומרודי תדרש
ותשגבני בכי תשא את ראש

פרק ל

פסוק יב
כי תשא ולא יהיה בהם נגף שהמנין שולט בו עין הרע כמו שמצינו בימי דוד נראה דסבר רש"י שנגף שבא בימי דוד היה מפני שמנאן לגולגלת ולא נטל מהם כלום אמנם רבותינו אמרו במדרש כל מקום שנמנו ישראל לצורך הותירו שלא לצורך חסרו והביאו ראיה ממעשה דוד דנראה שלקח מהם כלום אלא שהיה הנגף לפי שמנאן שלא לצורך:

פסוק טו
לכפר על נפשותיכם שלא תנגפו ע"י המנין ד"א לפי שרמז כאן ג' תרומות וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' הראשון לא היה צריך לכתוב לכפר על נפשותיכם שהרי כבר נאמ' למעלה ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם:

פסוק לא
לדורותיכם מכאן למדו לומ' שכולו קיים לעתיד לבא שאין לפרש לדורותיכם כמשמעו דהא כתיב איש אשר ירקח כמוהו ונכרת לכך הוצרך לומ' זה לי לדורותיכם שכולו קיים לדורות העתידים:

פסוק לד
נטף הוא צרי והצרי קורין לו טריאקא וצריך לישב זה שדבריו סותרין זה את זה תחלה אמר שהוא שרף מעצי הקטף ולבסוף אומ' שהוא טוריאקא והטוריאקא ידועה כי היא מורכבת מענינים הרבה וי"ל שבטוריאקא משימים בתוכה מאותו שרף ועל שם כך קרוי צרי ולרש"י סבירא ליה שהטוריאקא הוא צרי שנא' הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם משמע שהוא דבר של רפואה. מהר"ר:
סמים אחרים ולבונה זכה מכאן למדו רז"ל י"א סממנים נאמרו למשה בסיני סמים ב' נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה' סמים לרבות עוד וכו' ולבונה זכה הרי י"א צריך לישב מנא ליה שמלת סמים הכתו' שנית בפסוק מרבה ה' נימא שאינה מרבה אלא ב' אחרים דמעוט סמים שנים וי"ל דדריש ליה מדכתיב ליה באמצע הסמים הנז' בפסוק שכתב נטף ושחלת וחלבנה ואח"כ סמים ואח"כ ולבונה ואלו לא היה מרבה רק ב' היה לו לכתוב נטף ושחלת וחלבנה ולבונה זכה סמים מצורף כי הד' הנז' כולן משקלן שוה כמו שפי' אח"כ אלא לכך כתבו אחר הג' הנז' שהוא מרבה ה' כנגד כל הנז' לעיל. מהר"ר:
בד בבד יהיה אלו הנז' צריך לישב מנא ליה שכל הסממנים לא היו שוים י"ל דנפקא לן דלא פרט האחרים כמו שפרט אלה הארבעה ולכך כתב בד בבד. מהר"ר:

פרק לא

פסוק יג

ואתה אעפ"י שהזהרתיך לצוותן על מלאכת המשכן וכו'. פי' דייק ליה מדשינה את הלשון ולא כתב דבר אל בני ישראל אלא הקדים מלת ואתה כלומ' אעפ"י שהזהרתיך וכו' וקשה פשיטא דמלאכת המשכן לא תדחה השבת שהרי אינה רק עשה ושבת עשה ולא תעשה ויש בה כרת וסקילה ולמה הוצרך למעט י"ל דבא להשמיענו דלא דחי שבת אפי' לחמר אחר בהמתו דליכא איסורא אלא לאו בעלמא:

פסוק יח

ככלותו ככלתה כתי' שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן פי' שנמסרה לו לדרשה כרצונו ככלה הנמסרת לחתן לעשות בה כרצונו לפי שלא היה יכול ללמוד כל התורה ופרשיותיה בזמן מועט כזה ודייק ליה מלישנא דויתן לשון מתנה ואח"כ פי' ד"א מה כלה מקושטת בכ"ד קשוטים וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון לא היה צריך לכתוב אלא ככלה ומהו ככלותו בוא"ו דמשמע הכלה המיוחדת לו והא אין התורה מיוחדת לשום אדם שכתר תורה מונח ועומד שכל מי שרוצה ליטול יטול לכך פי' ד"א שתלמיד חכם צריך להיות בקי בכ"ד ספרים והיינו הכלה המיוחדת לה' ית' דהיינו הכ"ד ספרים הכתו' ברוח הקדש שתלמיד חכם צריך להיות בקי בהם כדמפרש רש"י ואזיל:

פרק לב

פסוק ד

מסכה לשון מתכת ד"א קכ"ה קנטרין זהב היו בו כמנין מסכה קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון לא הוצרך ליכתב מסכה הואיל ופי' לך שהיה של זהב לכך פי' ד"א שבא להודיענו משקל זהב שבו:

הנה נא הואלתי לדבר בדבר העגל מדוע לא מתו רק ג' אלפי איש ואיך עשהו אהרן והלא אמרו בג' דברים יהרג ולא יעבור ע"ז גלוי עריות ושפיכת דמים. ונ"ל מה שכתבו רוב המפרשים שישראל לא נתכוונו לשם ע"ז ועונם היה חלול ה' שיאמרו באי העולם שהם עובדים אותו אף כי לא היה כוונתם רק להשתחות נכחו לאלהים ולזה נוכל לומ' שכוונו רז"ל באמרם בפרק קמא דע"ז לא ישראל ראויין לאותו מעשה ולא דוד ראוי לאותו מעשה. לא ישראל ראויין לאותו מעשה אלא שאם רבים יחטאו יאמרו להן הרי ישראל חטאו ועשו תשובה. ועתה קשה על זה המעשה איך יסכימו לעשות חטא גדול כזה כדי שיזכו אחרים. אבל אחר שלא היה העון רק בעבור הרואים אם כן התועלת הבא לאחרים על זה שקולה כנגד העון. אמנם לבסוף בא הדבר שהג' אלפי איש טעו אחריו ועבדוהו ולכך נהרגו ועל זה מדמה עון דוד בבת שבע כי גם שם לא היה עון כי אם מפני הרואים

שלא היתה אשת איש כמו שאמרו רז"ל כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו וכן נראה דצריך לומר דעל כרחך לא נכשל בה דוד בעון אשת איש שאם היתה אשת איש גמורה היתה אסורה עליו לעולם כדדרשינן מונטמאה ונטמאה ב' פעמים א' לבעל וא' לבועל ואיך יסכים הקב"ה שתשאר לו לאשה ויהיה הזרע הבא לו ממנה מלך על ישראל ויקרא שמו ידידיה אלא ודאי נתגרשה מאוריה אך לא היה ידוע ומפורסם ובזה היה חטא מפני הרואים ולכך אמרו רז"ל ג"כ לא דוד ראוי לאותו מעשה אלא יחיד יחטא יאמרו לו הרי דוד חטא ועשה תשובה אף אתה כן שמאחר שאין כאן עון אלא מפני שאם הרואין זה התועלת הבא לדורות שקול כנגד העון שהיה שם מהר"ר:

פסוק ה

וירא אהרן ראה שהיה בו רוח חיים וכו' ד"א ראה שכבר עברו על שני דברות ראשונות וכו' קשה מאי ד"א י"ל דלפי פי' ראשון הל"ל וירא אהרן תכף אחר ויעשהו עגל מסכה אבל עתה שכתבו אחר ויאמרו אלה אלהיך ישראל נוכל יותר לפרש כן הפי' האחרון שראה שכבר עברו על ב' דברות שעשאוהו וקבלוהו לאלוה:

פסוק ז

וידבר אין דבור אלא לשון קושי כד"א וידבר אתם קשות קשה א"כ בכל מקום שכתי' וידבר נדרוש אותו לשון קושי. י"ל שבכאן דרש כן לפי שלא נכתב אחריו לאמר כדרך שאר המקראות לכך פי' לשון קושי:

פסוק יג

זכור לאברהם ליצחק ולישראל וכו' אם כסא של ג' רגלים אינו יכול לעמוד כסא של רגל אחד היאך יכול לעמוד קשה שהרי עתה יהיה הכסא של ד' רגלים אברהם יצחק יעקב משה. י"ל שמאחר שהוא רוצה להרגם עתה נראה שזכות אבותם בטלה ולא תועיל יותר מכאן ולהבא אלא יתחיל מחדש מזכותו של משה בלבד והיינו רגל אחד. ומהר"ר כתב נראה דהכי קאמ' זכור לאברהם ליצחק ולישראל וכו' ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וכו' וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם ולזה אמ' הנה נשבעת לשלשתן לכשירבה זרעם תתן להם הארץ ועכשיו אם אתה הורגן איך אהיה בטוח ממה שאתה אומ' לי ואעשה אותך לגוי גדול שכשיחטאו בני לאחר שירבו שלא תהרגם ולא תתן להם הארץ:

פסוק טז

מעשה אלהים המה כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחברו וכו' כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון לא היה צריך לכתוב והמכתב מכתב אלהים הוא. שאל השואל מדוע שבר משה את הלוחות דאי משום שלא היו ישראל ראויין לקבלם יעכבם בידו ולא יתנם להן וי"ל משום דאמרי'

אלמלא לא נשתברו לוחות ראשונות אין אומה ולשון שולטת בישראל ולכך אמ' משה אם לא אשבר את הלוחות לא יהיו ישראל משועבדים בשעבוד מלכיות ולא יהיה להם במה להתכפר מעונותיהם בעולם הזה ויפסידו העולם הבא מוטב שאשברם וישתעבדו ישראל כשיחטאו ויתכפרו בעולם הזה וינחלו העולם הבא. מהר"ר:

פסוק כט

מלאו ידיכם שאתם ההורגים בדבר זה תתחנכו להיות כהנים פי' דמוכיח בפרש' והיה עקב שלאחר שספר מעשה העגל כתב בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי דמשמע שבשביל זה נתחנכו:

פסוק לא

אלהי זהב אתה הוא שגרמת שהשפעת להם זהב וכו' נראה דסבירא ליה לרש"י כר' עקיבא דאין צריך לפרט את החטא כדאמרינן ביומא דמאן דאמ' שצריך לפרט את החטא יליף ליה מהכא ומאן דאמ' אינו צריך דהיינו ר' עקיבא מפרש כמו שפרש"י בכאן:

פרק לג

פסוק א

לך עלה מזה ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות. ד"א כלפי שאמ' לו בשעת הכעס לך רד אמ' לו בשעת רצון לך עלה קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון הל"ל עלה מפה או מהנה שהיא הוראת מקום עכשיו שכתב עלה מזה משמע שזה הדבר שאמרתי לך בתחלה והיינו מה שאמ' לו למעלה בשעת הכעס לך רד:

פסוק ה

ועתה הורד עדייך מעליך וכו' צריך לישב שהרי כבר אמ' ולא שתו איש עדיו עליו ונראה לפי הפשט שמה שאמ' בתחלה ולא שתו איש עדיו עליו ר"ל תכשיטין ומלבושים נאים כמו שנאמ' ויתאבלו אבל היה להם עדיין העדיים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע ומאותן העדיים אמר להן הקב"ה הורד עדיך מעליך ולזה אמ' ויתנצלו בני ישראל את עדים ר"ל העדיים שנתנו להם בחורב. אמנם יש מפרשים כי מה שאמ' ולא שתו איש עדיו עליו ר"ל שפרקו מעליהם עול תורה ועול מלכות שמים בשומעם כי השכינה לא שרתה עמהם ולזה אמ' הקב"ה אתם עם קשה עורף. ועתה עדיין עשית רעה שנית שהורדת עדייך מעליך כי הורד הוא מקור ואינו צווי ע"כ אדעה מה אעשה לך וחזר ואמ' ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב לסמוך אליו הפסוק שאחריו ומשה יקח את האהל כי כשראה שפרקו ישראל מעליהם עול מלכות שמים ועול תורה כדפרישנא נטה אהלו מחוץ למחנה. מהר"ר:

פסוק ז

כל מבקש ה' מכאן למבקש פני זקן כמבקש פני שכינה ד"א כל מבקש ה' אפי' מלאכי השרת וכו' קשה מאי ד"א י"ל מדכתי' כל מבקש ולא כתיב המבקש משמע דרבוייא לרבות אפי' מלאכי השרת וזה שאמ' רש"י בכאן מנודה לרב מנודה לתלמיד קשה שהרי עצמו הוא פי' אח"כ בסמוך והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן והנה אחר יום הכפורים לא היו עוד מנודים שכבר נתרצה להם הקב"ה. וי"ל שכיון שנטה אהלו מחוץ למחנה כשהיו מנודים לא החזירו עד ששכנה שכינה בתוכם ועקר הדבר כן הוא משה סילק את אהלו ונטה לו מחוץ למחנה תכף אחר מעשה העגל ולא החזירו עד יום אחד בניסן שהוקם המשכן וזה שאמר רש"י ודבר זה נהג מיום הכפורים וכו' דמשמע דביום הכפורים החל היינו לפי שקודם יום הכפורים אין לומ' והיה כצאת משה האוהל וכו' שלא היה שם משה כלל כי עמד בהר פ' יום וכדפי' רש"י בפרש' יתרו בפסוק ויהי ממחרת:

פסוק טו

ויאמרו אליו אם אין פניך הולכים וכו' צריך לישב מה היה שואל משה הרי כבר אמר לו פני ילכו. י"ל שהפנים הראשונים ר"ל פנים של זעם ור"ל שיסתלקו ממנו ולא שיבטיחנו ללכת עמו ולי נראה שנוכל לפרש שמתחלה שאל לו מרע"ה הודיעני נא את דרכיך למען אדע באי זה דרך אתנהג עמהם ועל זה השיבו פני ילכו והניחותי לך משאלתך וכראות מרע"ה כי היה עת רצון אמר לפניו אם אין פניך הולכים כלום' שלא תרצה לבא עמנו אל תעלנו מזה. מהר"ר:

פסוק יט

וקראתי בשם ה' לפניך ללמדך סדר בקשת רחמים וכו' הכי איתא בגמ' דר"ה אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראהו למשה ואמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם ודרשו זה מלישנא דויעבור ה' על פניו:

פרק לד

פסוק ז

ופשע אלו מרדים פי' כדאית' בגמ' פשעים אלו מרדים וכן הוא אומ' מלך מואב פשע בי אז תפשע לבנה בעת ההיא:

אודה צורי חסד עשה
בחוקקי פרשת כי תשא
כן יתמוך ויסעד מורשי

לבבי בסדר ויקהל משה

פרק לה

פסוק א

ויקהל משה למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר. פי' שקודם לכן אי אפשר כדפרש"י לעיל בפרש' וישמע יתרו שקודם לכן היה עומד בהר לקבל לוחות אחרונות ואם תאמר לאחר כן ימים הרבה אינך יודע באי זה יום ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש עוד י"ל דנפקא לן מדסליק מיניה דכתיב ויהי ברדת משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו וכו'. כי קרן עור פניו וסמיך ליה ויקהל משה:

פסוק ג

לא תבערו אש יש מרז"ל חולקים הבערה ללאו יצאת ויש אומר' לחלק יצאת. פי' הבערה בכלל לא תעשה מלאכה היתה ולמה הוציאה מן הכלל וכתבה כאן בפני עצמה לומר לך שאינה במיתה כשאר המלאכות אלא בלאו בלבד ופי' לחלק יצאת שיצא מכלל לא תעשה כל מלאכה לחלק בין שאר כל האבות מלאכות שזו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה הבערה מיוחדת שהיא אחת מאבות מלאכות שבמשכן וחייב עליה הכתוב בפני עצמה אף כל שאר האבות מלאכות אם עשה הרבה מהם בהעלם אחד חייב על כל אחד ואחד ומיירי בזדון שבת ושגגת מלאכה אבל להפוך כגון שגגת שבת וזדון מלאכות אינו חייב אלא אחת על כולן וזהו שאמר חילוק מלאכות לשבת ואין חילוק מלאכות לי"ט פי' דגבי שבת כתוב בו מקרא זה שבא לחלק בין המלאכות אם עשה בו מלאכות הרבה בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת כמו שכתבנו אבל בי"ט שאין כתוב בו מקרא כיוצא בזה אין בו חלוק מלאכות ואם עשה אבות מלאכות הרבה בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת. ובגמרא פריך איך אפשר דמשכחת לה זדון שבת ושגגת מלאכות שיעשה כל הל"ט אבות מלאכות שאם הוא סבור שהל"ט אבות מלאכות יהיו מותרין איך הוא סובר שהוא שבת. ומשני דמשכחת לה בתינוק שנשבה לבין הגוים ששמע שיש שבת אבל לא שמע באסור מלאכות אי נמי משכחת לה שהוא סובר שאין שבת אלא לענין תחומין:

פסוק כו

טוו את העזים היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים היו טווין אותן. קשה מנא לו דאי משום דכתיב את העזים הא פירש לעיל בפ' תרומה דבר הבא מן העזים ולא עזים עצמן. י"ל שרואה דבר זה מיתור המקרא שאמר תחלה וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו המטוה את התכלת ואת הארגמן וכו' ואח"כ כתב וכל הנשים אשר נשא

לבן אותנה בחכמה טוו את העזים שמשמע שהיתה אומנות יתירה ואינה דומה לטווית התכלת והארגמן הכתובים בפסוק הראשון:

פרק לח

פסוק ח

במראות הצובאות וכו' עד ומשדלתו בדברים פי' מפתה אותו כי יפתה תרגומו ארי ישדל ומה שאמר ונזקקות להן ויולדות שנא' תחת התפוח עוררתיך. קשה איך מוכיח משם דבר זה י"ל שפי' ערירי בלא בנים כדפרשינן בפ' לך לך ואנכי הולך ערירי בלא בנים ופי' עוררתיך נתתי לך בנים כמו שרש ושרשך מארץ החיים סעיף מסעף פורה שיש בלשון עברי מלות רבות משמשות בניין וסתירה דבר והפכו כך עוררתיך הפך ערירי ופרושו הולדתיך בנים:

באור פניך הארת להל
בפירוש פרשת ויקהל
ושמך לעולם אודה
כי תסמכני באלה פקודי

פסוק כא

אלה פקודי בפ' זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן וכו'. קשה למה הוצרך להקדים זה הלא יודע אני מה שהכתוב מספר והולך. י"ל שלפי שהכתוב מתחיל לומר אלה פקודי דמשמע שרוצה למנות כלי המשכן ואח"כ מתחיל לומ' עד איתמר וכו' ובצלאל בן אורי עשה וכו' שהם דברים אחרים לכך פי' רש"י כן כלומר עיקר פ' זו להודיעך משקלי נדבת המשכן וכו' אלא שסדר הדברים הביא לספר עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן וכו' ובצלאל עשה וכו' ואתו אהליאב וכו':

פרק מ

פסוק כז

ויקטר עליו אהרן קטרת שחרית וערבית כמו שנא' בהטיבו את הנרות ובהעלות אהרן וגו' אף ביום שמיני למילואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה וכו' קשה מנא לו שבאהרן מדבר הכתוב תאמר שויקטר מוסב על משה דביה משתעי קרא ועוד קשה שדבריו סותרין זה את זה בתחלה אמר ויקטר עליו אהרן דמשמע שאהרן לבדו היה עובד ולבסוף אמר שבכל שמנת ימי המילואים שמש משה. י"ל שלפי שכתוב ויקטר עליו כאשר צוה ה' את משה ולא כתב כאשר צוה אותו יש לנו לומר דבאהרן משתעי קרא וכן בהדלקת הנרות כתיב כאשר צוה ה' את משה ולכך כתב רש"י כאן כמו שנא' בבקר

בהטיבו את הנרות ובהעלות אהרן והוצרך רש"י לכתוב זה בשתי אלה העבודות לפי שהם דבר ההווה תמיד לדורות והיה לו לכתוב כהן לשון הוה כמו שכתוב בורחצו ממנו משה ואהרן ובניו ולא כתב אלא לשון עבר ויעל ויקטר וכתב אחריהן כאשר צוה ה' את משה ולא אמר כאשר צוהו ה' משום הכי פירש כן ואח"כ כתב בכל שמנת ימי המילואים שמש משה כלו' אע"פ שבאהרן מדבר הכתוב זה לא תרחיק מפני זה שלא ישמש משה במשכן שכך מקובלים אנו שכל ימי המילואים לא נמנע מלשמש אבל הכתובים האלה מזכירין דבר התדיר:

ניב שפתותי בשמך נתכן
בסדר אלה פקודי המשכן
ואודה צורי גואלי ומגיני
כאשר נשלם ספר שני

תם ונשלם ספר ואלה שמות. בעזר האל אשר לו נגלו כל תעלומות. ואתחיל ספר ויקרא. בעזרו אשר לו העוז והמשרה.

ויקרא

פרק א

פסוק א

וגם עתה שומר לראשי קומה עזרתה בספר שלישי
ותופע עלי נהרה בחדושי ספר ויקרא

ויקרא לכל דברות ולכל אמירות ולכל צויים קדמה קריאה נ"ל דיליף לכל דברות מהכא דכתי' ויקרא ואח"כ וידבר וקרוי דברות הדברים שנאמרו לו למשה לאמרם לישראל כדכתי' הכא דבר אל בני ישראל ולכל אמירות יליף מדכתי' בפרשת ואלה שמות וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה וקרי אמירות דבר שאין בו צווי מצוה כי ההיא דהתם אי נמי יליף ליה מדכתיב בפרשת יתרו ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב והתם לא הוי אלא ספור דברים בעלמא. ולכל צווים יליף ליה מדכתי' בפ' יתרו ויקרא ה' אל משה אל ראש ההר וכתו' בתריה ויאמר ה' אל משה רד העם בעם פן יהרסו וזה קרוי צווי כי הוא לפי שעה ולפי זה קרי דברות המדות שהם. נוהגות לדורות וקרי אמירות הדברי' שאינן רק ספור שאינן אלא לו לבדו כמו אל תקרב הלום וקרי צווים האזהרות שהן לפי שעה ובתורת כהנים דריש ליה ר' שמעון מדכתיב וידבר דבר לכל אמירות וצווים מהר"ר:

ויקרא אל משה הקול הולך ומגיע לאזניו אבל ישראל לא היו שומעין משמע דדריש ליה מויקרא אל משה ולקמן דריש ליה שקול לו קול אליו מדקאמ' יכול ישמעו לקול הקריאה והמעוט דלעיל הוי לעניין הדבור דכתי' בתריה וידבר אליו ת"ל ר"ל לו קול אליו דמיניה ממעטינן הדבור א"כ הוא דאמרינן לעיל ויקרא אל משה הוא למעט שלא היו שומעין קול הקריאה ומה שאמר ת"ל (עיין בשו"ת הרב ר' משה אלאשקר סי' צ"ג שהביא דעות על נשתוונא דנא) קול לו קול אליו במסכת יומא (פ"ק) מפרש הכי קאמ' דכתיב וישמע את הקול מדבר אליו והיה יכול לכתוב את הקול מדבר לו והייתי ממעט מיניה אהרן בלבד ת"ל קול מדבר אליו למעוטי מיניה שכל ישראל לא היו שומעין מהר"ר:

מאהל מועד יכול מכל הבית וכו' ת"ל מבין שני הכרובים אין להקשות אם כן לשתוק מהני קראי דאהל מועד ומעל הכפורת שהרי כתב למעלה שהיה הקול נשמע בכל האהל ובפתח היה נפסק וקרא דעל הכפורת אצטריך ללמד על ודברתי אתך מעל הכפור' כדאיתא בגמ':

לאמור צא ואמור להן דברי כיבושין נראה דדייק ליה מדכתיב וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר ואח"כ דבר אל בני ישראל א"כ לא שייך לאמר להן לישראל ולכך פי' בו צא ואמור להן דברי כבושין ואח"כ פי' ד"א צא ואמור להן וכו' ולפי שבהרבה מקומות בתורה לא שייך לפרש כאן אמור להן דברי כבושין דדווקא הכא שייך למימר הכי משום דהוי דבר שיש בו חסרון כיס שהוא התחלת דברי הקרבנות אבל במקומות אחרים לא לכך פי' ד"א צא אמור להם וכו':

פסוק ב

אדם כי יקריב כשיקריב בקרבנות נדבה דברה ענין אדם למה נאמ' מה אדם הראשון וכו' נראה שלכך פי' כי יקריב קודם שפירש אדם משום שאם הייתי יכול לפרש דמיירי בקרבנות חובה הייתי אומ' דנקט אדם לשון פחיתות שהוא נגזר מן האדמה כי מצד חומרו הוא חוטא כמו ויראו בני האלהים את בנות האדם וכמו גם בני אדם גם בני איש אבל כשאנו מפרשים שבקרבנות נדבה דבר העניין אינו יכול לפרש כן לכך פי' מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל וכולי:

מכם להוציא את המשומדין ולא קאמר להוציא את הגוים משום דכתי' בפרשת אמור איש איש דדרשינן מיניה לרבות את הגוים שנודרים נדרים ונדבות כישראל לכך לא מיעט אלא מן המשומדין. מהר"ר:

הבהמה יכול אף חיה בכלל וכו' מן הבהמה ולא הבהמה וכו' נראה דלכך פי' הבהמה קודם שיפרש מן משום דאי לאו דממעטינן את החיה מקרא דבקר וצאן הייתי ממעטו

ממלת מן מהר"ר. וקשה על מה שאמר להוציא את הרובע והנרבע שהרי אף להדיוט אסור ומי איכא מידי להדיוט אסור ולגבוה שרי ואמאי אצטריך קרא למעוטי י"ל דמיירי קודם גמר דין דאז להדיוט שרי ולגבוה אסור:

מן הצאן להוציא את הנוגח שהמית ע"פ עד אחד וע"פ הבעלים וכו' לכך פי' רש"י ע"פ עד אחד שאם ע"פ שני עדים היה נסקל והיה אסור אפי' להדיוט כדדרשינן ממשמע שנאמרי סקול יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה מה ת"ל ולא יאכל אלא לומר שאם שחטו משנגמר דינו אסור באכילה. אמנם צריך לישב אמאי לא נקט ע"פ שרי עדים וקודם שנגמר דינו הקדישו דלהדיוט שרי דקמ"ל דלגבוה אסור ואע"ג דתנן עד שלא נגמר דינו הקדישו מוקדש הא על כרחך לאו למימרא שיהא מותר למזבח גרע מעל פי עד אחד רק ר"ל לבדק הבית. וי"ל דע"פ שני עדים הוה נפקא לן דפסול לגבוה מק"ו דבעל מום ומה בעל מום דלעולם אינו נאסר להדיוט פסול לגבוה נוגח ע"פ עדים דכשנגמר דינו אסור להדיוט אינו דין שיהא אסור לגבוה קודם שנגמר דינו. ואם תאמר מה לבעל מום שכן מומו נכר תאמר בנוגח שאין מומו נכר שלא יהיה פסול רובע ונרבע יוכיחו שאין מומן ניכר ואפי' הכי פסילי כדשמעינן לעיל ממן הבהמה למעוטי רובע ונרבע ועל כרחך מיירי בשלא נגמר דינו דאי לאחר כך אפילו להדיוט אסור וכדכתיבנא לעיל אף אני אביא נוגח עד שלא יגמר דינו שאעפ"י שמותר להדיוט אסור לגבוה. וכי תאמר מה לרובע ונרבע שכן נעבדה בהן עברה תאמר בנוגח שלא נעבדה בהן עברה בעל מום יוכיח וחזר הדין הצד השוה שבהן באעפ"י שמותרין להדיוט אסורין לגבוה אף אני אביא נוגח עד שלא נגמר דינו שאעפ"י שמותר להדיוט אסור לגבוה. וא"כ ייתיר ליה ומן הצאן להוציא את הנוגח ע"פ עד אחד או ע"פ הבעלים ולכך פי' רש"י דבר זה על המגח ולא על הרובע והנרבע משום דהתם אצטריך לעל פי עדים כדאמרינן והשתא קשה מנא תיתי לן לפסול רובע ונרבע ע"פ עד אחד וע"פ הבעלים. וי"ל דילפינן ליה מק"ו דנוגח שלא נעבדה בו עברה והשתא ילפי' מהדדי. ומה שאמ' כשהוא אומר למטה מן הבקר להוציא את הטרפה קשה אמאי אצטריך הא אפי' להדיוט אסור. י"ל כדאמרינן במסכת בכורות דמוקי לה היכא דהיה לה שעת הכושר להדיוט כגון שהית' כשרה ונטרפה דסלקא דעתך אמינא נשתרי לגבוה קמ"ל דאסור. מהר"ר:

קרבנכם מלמד שהיא באה בנדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבא' מן המותרות. פי' שהיא באה כשאין מה להקריב על המזבח מן המותרות פי' מי שהפריש מעות לעולתו או לחטאתו או לאשמו או לשאר קרבנותיו וקנה קרבנותיו והותירו אותן המעות משליך אותן בקופות שהיו בלשכה ומאותן המעות היו קונין עולת קיץ. וי"ג תיבות היו שם

כדאיתא במסכת שקלים כך פי' מהר"ר. ואחרים פרשו מן המותרות ממה שנשאר ממעות תרומת מחצית השקל של שנה שעברה שבכל ר"ח ניסן מתחילין להקריב קרבנות צבור מתרומה חדשה כדדרשינן מקרא דזאת עולת חודש בחדשו חדש והביא קרבן מתרומה חדשה ומה שנשאר אז מתרומה ישנה קונין מהן עולת לקיץ המזבח ופי' קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול לנערים שהוא לשון פרי כי כמו שהפרי נאכל בגמר הסעודה כך זה נעשה בגמר הקרבנות כלן:

פסוק ג

יקריב מהו יקריב אפי' נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון וכו' וכן עולה בחולין וכו'. יכול אפי' בפסולין או בשאינו מינו ת"ל יקריבנו. מקשים העולם אם לא היה כתוב לא הרבוי ולא המעוט מה היתה הסברא נוטה לומ' מכל התערובות אם יש לנו להקריבם אם לאו אם נאמ' שסברא היתה שיהיו כלם קרבים לא לכתוב הרבוי מן יקריב ומיקריבנו אלא למעט רק הפסולין או שאינו מינו דמסתברי יותר למעט וממילא אתרבו עולת ראובן וכו' ואם נאמר שהסברא נוטה לומ' שלא יקריבו כלל לא לכתוב המיעוט מיקריבנו ומן הרבוי דיקריב לא הייתי מרבה רק עולת ראובן וכו' שהוא מסתבר יותר לרבות וממילא יתמעטו האחרים. וי"ל דאי לא הוה כתיב לא הרבוי ולא המיעוט הייתי אומ' דסברא נוטה לומ' למעט כל התערובות שלא יקרבו אמנם צריך לכתוב המעוט דיקריבנו דאי לאו הייתי מרבה מיקריב רק עולת ראובן ועולת שמעון שהם כלם קדושים ועוד דחד בחד הוא אבל עולה בחולין דלא קדשי אימא לא אבל מדאצטריך יקריבנו למעוטי פסולין ש"מ הא בחולין יקריבו אי נמי להפך דאלו לא הוה כתיב לא הרבוי ולא המעוט הייתי אומ' מסברא שהכל יהי קרב אמנם צריך לכתוב הרבוי דיקריב דאי לאו הכי לא הייתי ממעט מיקריבנו רק פסולין אבל נתערב בשאינו מינו לא א"כ מדאצטריך יקריב לרבות עולת ראובן וכו' ש"מ דמין בשאינו מינו לא יקריב ומזה תוכל לדון בכל הדומה לזה הן בדברי רש"י ז"ל הן מדברי התלמוד מהר"ר:

פסוק ד

על ראש העולה להביא עולת חובה לסמיכה וכו' העולה פרט לעולת העוף קשה מה ראית לרבות עולת חובה ולמעט עולת העוף אימא איפכא י"ל דטפי יש לנו לרבות עולת חובה שהיא בשחיטה והפשט ונתוח מלרבות עולת העוף שאינה בכל אלה הדברים:

ונרצה לו על מה הוא מרצה וכו' על עשה ועל לאו הנתק לעשה פי' כגון לא תותירו ממנו עד בקר שהוא לאו ונתקו הכתוב לעשה שכתב אחריו והנותר ממנו באש תשרופו וכן לא תקח האם על הבנים שנתקו לעשה וכתב אחריו שלח תשלח את האם:

פסוק ה

והקריב זו קבלה ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן פירו' בקבלת הדם משתעי קרא שהיא הראשונה שבעבודות אחר השחיטה ומדלא כתי' וקבלו אלא והקריבו משמעה לשון הולכה שיוליכוהו ויקריבוהו אצל המזבח למדנו שתיהן שהקבלה וההולכה בכהנים:

בני אהרן יכול חללים ת"ל הכהנים קשה א"כ לכתוב קרא הכהנים ולשתוק מבני אהרן. י"ל דמבעי ליה למילף מיניה ג"ש דבעינן כלי שרת כדגמרינן ג"ש זו במסכת זבחים:

את הדם וזרקו את הדם מה ת"ל דם דם להביא את שנתערב בין במינו בין שלא במינו יכול אף בפסולין ת"ל במקום אחר דמו וקשה כדמקשינן לעיל ביקריבנו יקריב ומתרצינן כדלעיל מהר"ר:

פסוק ח

את הנתחים את הראש לפי שאין הראש בכלל הפשט ונתוח שכבר הותז בשחיטה קשה מהיכא שמעינן ליה שהותז בשחיטה. י"ל דכיון שנשחטו שני הסימנים חשוב כמי שהותז כולו אי נמי דיליף ליה מעולת העוף של נדבה דהתם שמעינן שהראש בעצמו והגוף בפני עצמו מדכתיב והקטירו ב' פעמים דכתיב ומלק את ראשו והקטיר ואח"כ כתיב ושסע והקטיר אלמא שהוא מבדיל. מהר"ר:

פסוק י

ואם מן הצאן וא"ו מוסף על ענין ראשון פי' ללמד הנאמ' למעלה שלא נאמ' כאן והנאמ' כאן שלא נאמ' למעלה שהן למדין זה מזה ולכך. מוסף על ענין ראשון:

פסוק טו

ומלק והקטיר ונמצה וכו' אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו אף מליקה פי' דשמעינן מהכא שמבדיל בעולת העוף והכי איתא בת"כ מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו פירו' מדכתיב תרי זמני והקטיר אף במליקה הראש בעצמו והגוף בעצמו:

פרק ב

פסוק א

ונתן עליה לבונה על מקצתה מה ראית לומ' כן שאין רבוי וכו'. ד"א שמן על כולה וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' ראשון קשה דלמה נדרוש אותו כרבוי אחד רבוי שהרי ב' דברים הם שלא נאמרו כל ב' רבויים בדבר אח' לכך פי' ד"א:

פסוק ב

וקמץ משם ממקום שרגלי הזר עומדות קשה מנא לו י"ל מדכתיב משם שהיא מלה מורה על מקום ולא כתו' ממנה כלומ' מהמנחה אלא משם דהיינו מהמקום הכתוב לעיל והביאה אל הכהנים והיינו זר שמביאה והכהן קומץ ממקום שרגלי הזר עומדות:

פסוק ה

ואם מנחה על המחבת שאמר הרי עלי וכולן טעונות שמן יציקה ובלילה מתן שמן בכלי קודם לעשייתן במסכת מנחות יליף מתן שמן בכלי קודם לעשייתה מדכתיב סולת בשמן תעשה במנחת מרחשת וילפינן כל המנחות העשויות בכלי מהדדי ליציקה ובלילה ומתן שמן בכלי מג"ש דקרבנך דכתיב גבי מנחת מחבת וקרבנך כדכתיב במנחת מרחשת ומנחת סלת יליף ליה מדכתיב ויצקת עליה שמן בפסוק של אחר זה וכמו שכתב רש"י בסמוך. מהר"ר:

פסוק ו

ויצקת עליה שמן לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה ת"ל עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקים ת"ל היא פי' מעוטא דעליה ממעטינן מנחת מאפה שאינה דומיא דמנחת מחבת ומרחשת שנעשית בלא כלי ובגמ' פריך אימא להוציא מנחת כהנים ומשני אמר רבא איזה דבר שצריך שתי מיעוטין הוי אומר זה מנחת מאפה תנור פי' לפי שבאה חלות ורקיקים שהם ב' מינים לכך צריכה ב' מעוטין וקשה אמאי תיסק אדעתיה למעט את החלות יותר מהרקיקין וי"ל משום דכתיב בהו בלולות ולא כתב בהו משוחות כדרך שכתוב ברקיקין ורקיקי מצות משוחים בשמן לכך היה נראה למעטן מיציקה ולא למעט את הרקיקים ת"ל היא שכל מנחת מאפה אינה טעונה יציקה והא דכתיב בהו ברקיקים משוחין בשמן היינו מושחן כמין כ"י אבל לא יציקה בכלי כשאר מנחות:

פסוק יג

מלח ברית שהברית כרותה למלח שהובטחו מים התחתונים פי' שכשאמר הקב"ה יהי רקיע ויהי מבדיל בין מים למים נתרעמו המים התחתונים ואמ' מה נשתנינו מחברינו להיות רחוקים מכסא הכבוד ואז הבטיחן הקב"ה לקרב במזבח במלח וניסוך בחג הכי איתא במדרש:

פרק ג

פסוק א

שלמים שמטילין שלום בעולם ד"א שיש בהם שלו' למזבח וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי הפי' הראשון היה לו לקרות שלמים כל מיני קרבנות שכלן מטילין שלו' בעולם לכך פי' ד"א שיש מהן חלק לכל:

פסוק יז

חקת עולם יפה נדרש בתורת כהנים וכל פסוק הכי איתמ' בתורת כהנים חקת עולם לבית העולמים לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות בכל מושבותיכם בארץ ובחוצה לארץ וקשה אמאי אצטריך למכתב לדורותיכם בלאו זה יותר משאר לאוין. וי"ל דסד"א מאחר שתלה הכתוב אסור הדם בפרשת אמור אל הכהנים בולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים דפרש' שחוטי חוץ הוה אמינא דמה מצות שחוטי חוץ דלא נהגה אלא במדבר שהרי כשנכנסו לארץ הותר להם בשר תאוה אף איסור דם לא ינהג אלא לאותו הדור ת"ל לדורותיכם וקשה עוד מושבותיכם אמאי אצטריך הא חובת הגוף הוא וחובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ וי"ל דהוה אמינא שלא ינהוג איסורם אלא בארץ ישראל מאחר שתלה אסורא בטעמא דכל חלב לה' להכי אצטריך בכל מושבותיכם:

פרק ד

פסוק י

כאשר יורם וכו' ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים פי' דהא מילתא הכי איתמר דאי לאו כאשר יורם משור זבח השלמים לא הוה מייתר מאי דכתיב ירים ממנו את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב ואת שתי הכליות ואת החלב אשר עליהן דהא אצטריך כולה לגופיה אבל השתא דכתיב כאשר יורם לא אצטריכא כולי פרשתא רק לרבות פר יום הכפורים. ושעירי ע"ז אם לא הוה כתוב רק ואת כל חלב פר החטאת ירים כאשר יורם מזבח השלמים וילמד פר יום הכפורים ושעירי ע"ז מפר כהן משיח לא הייתי יכול ללמוד משום דהוי למד מן הלמד. מהר"ר:

פסוק יב

אל מקום טהור לפי שיש מחוץ לעיר וכו' מחוץ למחנה חוץ לג' מחנות נראה דלהכי פי' אל מחוץ למחנה אחר שפירש אל מקום טהור שמעינן דמחוץ למחנה ר"ל חוץ לג' מחנות דמדכתב רחמנא אל מקום טור שמעינן מינה דהוא חוץ למחנה שכינה דאי במחנה שכינה פשיטא דהוה מקום טהור וא"כ אמאי אצטריך חוץ למחנה אלא ודאי ר"ל חוץ למחנה לויה הרי הוא חוץ לב' מחנות ואח"כ כתי' בפרשת העלם דבר של צבור והוציא

את הפר אל מחוץ למחנה שאין צריך לומ' שהרי כתי' ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון אלא ליתן לו מחנה שלישי. מהר"ר:

על שפך הדשן שאין ת"ל אלא ללמד אעפ"י שאין שם דשן נ"ל דדריש ליה ממיעוט אחר מיעוט לרבות אפי' אין שם דשן. מהר"ר:

פסוק יג

ונעלם דבר טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה קשה מנא ליה י"ל כדדרשינן ליה במסכת הוריות מג"ש דעליה עליה כתיב הכא ונודעה החטאת אשר חטאו עליה וכתי' התם ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה מה להלן דבר שזדונו כרת וכו':

פסוק כג

בה לרבות בולע נבלת עוף טהור נראה דדריש ליה משום דנבלת עוף טהור כתיב לא יאכל לטמאה בה דדרשינן אין לך אלא האמור בה דוקא אכילה ולא טומאה אחרת ואין לך נבלה אחרת שלא יהיה בה טומאת מגע ומשא אלא זאת בלבד לכך דריש ביה האמור כאן כן:

פרק ה

פסוק ח

ולא יבדיל אינו מולק אלא סימן אחד וכו' מול עורף מול הרואה את העורף נראה שלכך פי' ולא יבדיל קודם שיפרש מול עורף משום דמכח מה שפירש ולא יבדיל אינו מולק אלא סימן אחד. אנו צריכין לומ' דמול עורף אינו ר"ל נכח העורף ממש כלומ' את שכנגדו דהיינו מלפניו אלא ר"ל מול הרואה את העורף. מהר"ר:

פסוק י

כמשפט כדת האמורה בעולת עוף של נדבה תימא כי הוא דלא כתנאי ופרק קמא דחולין חד מפרש בחטאת העוף וחד מפרש בעולת בהמה:

פסוק יג

מאחת מאלה מג' כפרות הללו ומה ת"ל שיכול לומ' לחמורים שבהם יביא כשבה או שעירה והקלים יהיו בעוף וכו' ואע"ג דכתי' ואם לא תשיג וכל השנים האחרונים הייתי אומר דודאי בחמורים מביא חטאת ואם לא תשיג ידו מביא שתי תורים ואם לא תשיג ידו מביא עשירית האיפה אבל בקלים יביא לעולם שתי תורים ואם לא תשיג ידו מביא עשירית האיפה ובקלי קלים יביא לעולם עשירית האיפה בין עשיר בין עני לכך הוצרך לכתוב מאחת מאלה. מהר"ר:

פסוק יט

אשם הוא אשום אשם וכו' להביא אשם שפחה חרופה שצריך שיהיה איל בן שתי שנים. צריך לישב אמאי אצטריך לרבות אשם שפחה חרופה שהוא בין שתי שנים הא כבר פירש דאיל לשון חוז ובשפחה חרופה כתוב איל וכן אשם נזיר כתיב גבי' איל. וי"ל דגרסא משובשת היא זו שלא כך שנויה בתורת כהנים אלא כך היא שנויה. מנין לאשם שפחה חרופה שיביא בכסף שקלים ת"ל אשם אשם יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע אחר שרבה הכתוב ומעט מרבה אשם שפחה חרופה שהוא איל ומוציא אני אשם נזיר ואשם מצורע שאינו איל עכ"ל תורת כהנים וזה שאמ' אחר שרבה הכתוב ומיעט פי' דכתב הוא לשון מיעוט כדפי' רש"י ת"ל הוא. וזה שאמ' אשם מצורע שאינו איל פי' דלא אתקרו אלא כבש ואיל הכתוב בפרשת נזיר לשלמים הוא בא וקשה לפי שטת רש"י מה ראית לרבות אשם שפחה חרופה ולמעט אשם נזיר ומצורע אימא אפכא י"ל דאשם שפחה חרופה בא על חטא כמו אשם גזלות ואשם תלוי אבל אשם נזיר ואשם מצורע אינן באין על חטא לכך היה נראה למעט אותם:

משגב לעתות בצרה
עזרתני בסדר ויקרא
ותצילני מזעם וחרון
בחדושי צו את אהרן

פרק ו

פסוק ב

צו אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות וכו' פי' מיד מדכתיב וצו את יהושע וחזקהו וכו' שהוא לאלתר לדורות דכתיב מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם ימה שאמר ר' שמעון ביותר צריך כתוב לזרז דבר שיש בו חסרון כיס פי' כגון זה שיש כאן הוצאת העולה תמיד והיינו דקאמ' ביותר שאעפ"י שהזהיר את ישראל על כך בפרש' פנחס שאמ' צו את בני ישראל את קרבני לחמי וכו' הזהיר גם בכאן את אהרן במלת צו שהוא זרוז:

זאת תורת העולה וכו' וללמד על הפסולין איזה אם עלו ירדו ואי זה אם עלו לא ירדו שכל תורה לרבות הוא בא לומ' תורה אחת לכל העולין אפי' פסולין שאם עלו לא ירדו היא העולה מיעט את הרובע ואת הנרבע שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם בואם לעזרה. צריך לישב אם לא היה כתוב לו תורה שבא לרבות על הפסולן שאם עלו לא ירדו ולא היא שבא למעט הפסולים שאם עלו ירדו אם לאו אם תמצא לומ' שהסברא נותנת שאם עלו לא ירדו אם כן לשתוק מהרבוי וממילא לא נמעט מקרא דהיא רק אותם שלא נפסלו בקדש ולא אותם שנפסלו בקדש בעבור הסברא ואם תאמר להפך והסברא היתה נותנת

שאם עלו ירדו אם כן לשתוק מהמעוט דהיא וממילא לא הוינא מרבה מתורה רק אותם שהיה פסולם בקדש ולא אותם שלא נפסלו בקדש מפני הסברא. ונראה דצ"ל שאם לא היה כתוב לא הרבוי ולא המיעוט הוה אמינא שהסברא נותנת שכל הפסולין אם עלו לא ירדו ומיהו אי הוה כתיב היא ולא הוה כתיב תורה לרבוי הוה אמינא דלא ממעטינן מהיא רק רובע ונרבע וכיוצא בו דאיכא ביה תרתי לגריעותא שלא היה פסולו בקדש וגם נעבדה בו עברה אבל כלאים וטריפה ובעלי מומין הואיל ולא נעבדה בהן עברה אע"פ שלא היה פסולן בקדש לא הוה ממעטינן ליה קמ"ל תורה איצטריך לרבויי אותם שהיה פסולן בקדש ש"מ יוכל אותם שלא היה פסולן בקדש אפי' לא נעבדה בהן עברה אם עלו ירדו. אי נמי נימא איפכא דאי לא הוי כתיבי קראי לא רבוייא ולא מעוטא הוה אמינא שהסברא נותנת שכל הפסולין שעלו ירדו ואפי' הכי איצטריך למיכתב היא דאי לאו הכי לא הוה מרבית מרבוי דתורה רק כגון פסח וחטאת ששחטן שלא לשמן שכן מצינו באשם ששחטו שלא לשמו שהוא כשר אבל כל הנך פסולי אחריני דקא חשיב התם בתורת כהנים כגון הלן וכיוצא בו שפסולן בכל מקום הוה אמינא דאפי' כשהיה פסולן בקדש שאם עלו ירדו להכי כתב היא למעוטי הנך שלא היה פסולן בקדש ש"מ דכל אותן שהיה פסולן בקדש אם עלי לא ירדו. מהר"ר:

פסוק כא

ישבר לפי שהבליעה של חטאת נבלעת בו ונעשית נותר והוא הדין לכל קדשים. קשה שהיה לו לכתוב דין זה בשלמים שהם קדשים קלים והוה שמעינן מיניה ק"ו לכל הקדשים. וי"ל דבשלמים לא ספיקא לן למכתב ואם בכלי נחשת בושלה ומורק ושוטף במים שאם בשל בו היום שלמים שנעשו היום ולמחר מבשל בו שלמים של מחר וכן בכל יום ויום אין נאסרין לעולם שכל יום ויום נעשה גיעול לחבירו שהרי השלמים זמנם לשני ימים ולילה אחת אבל בחטאת לא שייך למימר הכי שהרי כשבשל בו חטאת היום למחר בבקר הוא בלוע מנותר שאין זמנו אלא ליום ולילה. ואי קשיא לך מנא תיתי לך לדמות שאר קדשים לחטאת י"ל מדכתיב תבושל בושלה לרבות דכתיב וכלי חרס אשר תבושל בו ישבר ואם בכלי נחשת בושלה וכו' מזה הרבוי אנו למדין אשם ושלמי צבור ומנחה ושלמי יחיד ושאר כל הקדשים כולן בין קדשי קדשים בין קלין:

פרק ז

פסוק א

זאת תורת האשם קדש קדשים הוא קרב ואין תמורתו קרב. צריך לישב אמאי לא פירש כן גבי קדש קדשים הוא דכתיב גבי חטאת. וי"ל דשני פעמים קדש קדשים דכתיב

גבי חטאת כולהו צריכי למעוטי דברים אחרים כדאיתא בתורת כהנים. הראשון אתא למעוטי תודה ואיל נזיר שאין טעונין צפון. וקדש קדשים אתא לרבות זבחי שלמי צבור שטעונין צפון והשני כל זכר בכהנים יאכל אותה קדש קדשים הוא קדש קדשים בא לרבות כל הקדשים למריקה ושטיפה. והוא בא למעט תודה ואיל נזיר שאין טעונין מריקה ושטיפה רק דינם כתרומה דממעטינן לה מאותה פרט לתרומה אבל קדש קדשים הוא ראשון דאשם לא הזכיר עדיין שום דין גבי אשם א"כ אמאי איצטריך לכך דרשינן ליה הוא קרב ואין תמורתו קרבה וכי תימא אמאי לא תימא דהוא דכתיב גבי חטאת אתא למימר הוא קרב ואין תמורתו קרבה י"ל דשמעינן ליה מק"ו דאשם ומה אשם שאם שחטו שלא לשמו כשר אין תמורתו קרבה. חטאת שאם שחטו שלא לשמו פסול לא כל שכן שאין תמורתו קרבה ומאי דכתיב קדש קדשים לרבות כל אשמות שיהיה דמן נתן למטה שלא תאמר כיון דכתיב כי כחטאת האשם הוא לכהן מה חטאת למעלה אף אשם דמו למעלה ת"ל קדש קדשים ואת דמו יזרוק לרבות כל אשמות ואשם מצורע וכו' כדאיתא בתורת כהנים. מהר"ר:

פסוק ה

אשם הוא עד שנתק שמו ממנו וכו' אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעיה פי' שאשם זה שמתו בעליו או שנתכפרו באחר הדין נותן שירעה עד שיסתאב פי' עד שיפול בו מום וימכר ויקנו בדמיו עולה לקוץ המזבח כדפרשינן לעיל בפר' ויקרא ואם שחטו סתם קודם שינתק שמו ממנו דהיינו קודם שירעה עד שיסתאב אינו כשר לעולה לקיץ המזבח דקרינן ביה אשם:

פסוק ו

קדש קדשים הוא בת"כ הוא נדרש. בת"כ דריש קדש קדשים לרבות זבחי שלמי צבור שלא יאכלו אלא לזכרי כהונה הוא למעט תודה ואיל נזיר ונראה דהא איצטריך למעוטי תודה ואיל נזיר היינו המורם מהם שהרי הקרבן עצמו נאכל לזרים מהר"ר:

פסוק כ

וטומאתו עליו בטומאת הגוף הכתוב מדבר וכו'. נראה דיליף ביה ג"ש מטומאתו טומאתו דכתיב בפרשת ויקרא או כי יגע בטומאת אדם לכל טומאתו ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בג"ש פירו' כר' יוחנן דאמר ר' יוחנן תני ברדלא אתיא טומאתו טומאתו ממטמא מקדש כתיב הכא והנפש אשר תאכל בשר וטומאתו עליו וכתיב התם במטמא מקדש בפ' זאת חקת טמא יהיה עוד טומאתו בו מה להלן הזהיר הכתוב בפ' נשא ולא יטמאו את מחניהם אף כאן הזהיר אמנם ריש לקיש דריש ליה מבכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא קדש לא תגע דהיינו

לאכילה דדומיא ואל המקדש לא תבא דהוי דבר שיש בו נטילת נשמה וכו' כדאיתא בפרק הערל והא דלא יליף אזהרת טמא שאכל את הטהור מהנהו קראי דכתיבי בפ' אמור משום דכולה ההיא פרש' מיירי בתרומה.. מהר"ר:

שלש כריתות באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רז"ל בשבועות אחת לכלל ואחת לפרט וכו'. פי' דכתיב בפ' אמור איש אשר יקרב אל הקדשים וטומאתו עליו דמשמע לכל הקדשים והיינו כלל ובפרשה זו כתיב ואכל זבח השלמים דמשמע שלמים דווקא ותו לא והיינו פרט מה שלמים קדשי מזבחי יצאו קדשי בדק הבית שאין חייבין כרת על טומאתן והכרת השלישי בא ללמד על טומאה הכתוב בסדר ויקרא גבי קרבן עולה ויורד שנא' שם או כי יגע בטומאת אדם או בכל שקץ טמא וכו' ולא פי' אחריה כלום שלא נאמר אלא בטומאת מקדש וקדשיו וכאלו כתב אח"כ ואכל מבשר הקדשים:

פסוק כד

לכל מלאכה בא ולמד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות פירוש מדכתיב לכל משמע אף למלאכה קדושה והכי איתמר בת"כ ר' עקיבא אומר יכול למלאכת חולין יהא טהור למלאכת הקדש לא יהא טהור ת"ל לכל מלאכה אף למלאכת הקדש:

פסוק כו

לעוף ולבהמה פרט לדם דגים וחגבים. צריך לישב אמאי נקט יותר פרט לדם דגים וחגבים מכל הנך דקתני בת"כ ומביאה פ' שחיטה וז"ל כל דם לא תאכלו יכול אף דם מהלכי שתים פי' דם האדם ודם שרצים ודם בצים ודם דגים וחגבים ת"ל לעוף ולבהמה מה עוף ובהמה מיוחדים שיש להם טומאה קלה פי' טומאת מגע ויש בהן טומאה חמורה פי' טומאת משא ויש בהן אסור פי' שלא נשחטו ויש בהן היתר פי' אם נשחטו והן מין בשר יצא דם מהלכי שתים שאין בהן טומאה קלה פי' לאחר מיתה שהנוגע במת הוא אב הטומאה וכזית מן המת שחפהו בצק טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת יצא דם שרצים שאין בהם טומאה חמורה פי' טומאת משא יצא דם בצים שאינן מין בשר יצא דם דגים וחגבים שכולם היתר פי' שאינן צריכין שחיטה ת"ל לעוף ולבהמה. אלו נאמר עוף הייתי אומר מה עוף שאין בצמרו משום כלאים תאמר בבהמה שיש בה בצמרה משום כלאים ת"ל לבהמה ואלו נאמר בבהמה הייתי אומר מה בהמה שאינה באם על הבנים תאמר בעוף שיש בה באם על הבנים ת"ל לעוף עכ"ל. ועתה קשה אמאי לא נקט רש"י דם מהלכי שתים ודם בצים ודם שרצים כדרך שנקט דגים וחגבים. ונראה די"ל דרש"י בא לפרש אפי' למאן דדרש בכל התורה רבויי ומעוטי וא"כ מרבינן כל מילי ולא ממעטינן רק מה שאינו דומה לשום ענין לפרט וא"כ לא נוכל למעט דם מהלכי שתים שהרי יש לו טומאה כמו עוף ובהמה אע"פ שטומאתו אינו דומה לטומאתם שהרי אף

טומאת עוף אינה דומה לטומאה בהמה שטומאת עוף בבית הבליעה וטומאת בהמה במגע ובמשא ועוד שבשר האדם אסור באכילה מואותה תאכלו דהוי לאו הבא מכלל עשה וכן השרצים יש בהן טומאת מגע וגם הם אסורין באכילה וגם דם בצים לא הייתי ממעט מפני שהוא יוצא מן העוף ויש לנו לומר שהוא כמותו דהא חזינן דביצת עוף טמא אסורה כמותו אבל דגים וחגבים אנו ממעטין שאינו דומה בשום ענין לפרט אמנם דעת תנא דת"כ כמאן דאמר דרשינן כללי ופרטי ולא מרבינן רק דברים הדומין לפרט בכל ענין ולכך לא מרבינן מכלל ופרט וכלל דם עוף טמא ודם בהמה טמאה ולכך ממעטינן כל אלה דממעטי ואם יקשה לך אליבא דדריש רבויי ומעוטי מנא תיתי לן למעוטי דם אדם דם שרצים דם בצים. וי"ל דלכך פי' רש"י אחרי כן בכל מושבותיכם למה הוצרך כלומ' דמיניה שמעינן למעוטי כל הנך דמדאצטריך קרא דבכל מושבותיכם לרבות דהדם אסור אף בזמן שאין בית המקדש קיים דסד"א כיון דבענין קרבנות כתיב לא ינהוג אסורו אלא בזמן שהקרבנות נוהגין קמ"ל אם כן שמעינן דכל הנך לא אסירי דהא לא שייכי בקרבן כלל דאי הוי אסירי לא היה צריך לרבויי דם בהמה ועוף בזמן שאין הקרבנות נוהגין ואמנם אי לאו דממעטינן מלעוף ולבהמה דם דגים וחגבים הוה אמינא דמרבינן מבכל מושבותיכם כל דם כיון דאינו תלוי בקרבן והואיל ובא לידינו הך ברייתא דת"כ נימא בה מילתא תחלה קשה על מה שאמר יצא דם מהלכי שתים שאין בהם טומאה קלה שהרי עוף טמא אין בו לא טומאת מגע ולא טומאה משא ולא שום טומאה ודמו אסור דהא לעוף סתם קאמר ואפי' מעוף טהור יקשה דהא מטמא בגדים בבית הבליעה ואין לו טומאת מגע. וי"ל דלא ממעטינהי כולהו משום קולא או חומרא אלא דכעין הפרט וכדפרי' וגבי אדם כלל בדבריו בין עוף טמא בין עוף טהור שמה שאמר יצא דם מהלכי שתים שאין בהם טומאה קלה ר"ל שאין בו טומאה שלא תטמא אדם לעשותו אב הטומאה וזהו מה שפי' הסמ"ג שהנוגע במת הוא אב הטומאה וכזית מן המת שחפהו בצק וכו' להשמיענו שגם במשא עושה אדם אב הטומאה ולא דמי לא לעוף טהור ולא לעוף טמא שהרי אין טומאתן עושה אדם אב הטומאה. וקשה על מה שאמר יצא דם שרצים שאין בהם טומאה חמורה פי' טומאת משא שהרי עוף טמא אין לו שום טומאה. וי"ל דחדא מנייהו נקט לדמותם לעוף טהור לומר יצא דם שרצים שאין להם טומאת משא ואי הוה ילפינן ליה מעוף טמא שאין לו טומאה כלל נוכל לומר יצא דם שרצים שיש להם טומאה. וקשה עוד על מה שאמר יצא דם בצים שאינו מין בשר אמאי לא קאמר שאין בהם טומאה או שאין בהן איסור או שאין בהן היתר. וי"ל דלא הוי מצי למימר שאין בהם טומאה דהא עוף טמא אין בו שום טומאה ואפי' הכי דמו אסור דלעוף סתם כתיב ולא היה יכול לומר

שאין להם איסור דהא לא פסיק דהא איכא ביצי עוף טמא שיש בהן איסור. וגם לא היה יכול לומר שאין בהם היתר שהרי ביצי עוף טהור יש להן היתר לכך נקט מילתא פיסקא שאינו מין בשר. וקשה עוד על מה שאמר יצא דם דגים וחגבים שכלם היתר אמאי לא אמר שאין בהם טומאה או שאינן מין בשר. י"ל דלא מצי למימר שאין בהם טומאה דהא איכא עוף טמא שאין בו טומאה כלל ואפי' הכי דמו אסור וכדכתיבנא וגם לא היה יכול לומר שאינן מין בשר דהא איכא מאן דאמר שהן מין בשר וכדאיתא במס' נדרים דלאו כולי עלמא מודו שאינן מין בשר לכך תני מילתא פסיקא שכולן היתר. וקשה עוד על מה שאמר אלו נאמר עוף הייתי אומר מה עוף שאין בצמרו משום כלאים תאמר בבהמה שיש בצמרה משום כלאים וכו' היה לו לומר בהפך מה עוף שכן ישנו באם על הבנים וכו' ומה לבהמה שכן יש בצמרה משום כלאים תאמר בעוף וכו' שכן ראוי לדון ולהקיש חומרא לחומרא ולא חומרא לקולא. וי"ל דלא הוה מצי למכתב הכי דכיון דכתיב לעוף סתם כל עוף משמע בין עוף טמא בין עוף טהור ועוף טמא אין בו משום אם על הבנים וכן בהמה כל בהמה במשמע. ויש בהמות הרבה כגון ארנבים ועזים שאין בצמרן משום כלאים ולהכי דריש כלהו כעין הפרט מה הפרט דעוף אין בו משום כלאים ת"ל בהמה. ואי כתב בהמה הוה אמינא מה בהמה שאינה באם על הבנים ת"ל לעוף דהשתא מילתא פסיקא תני בתרווייהו ומה שסירס רש"י המקרא שפי' לעוף ולבהמה קודם שיפרש בכל מושבותיכם כבר כתבנו שבא ללמוד למעט כל הנך דכתיבי בברייתא ואם היה מפרשו בסדר לא הייתי מתעורר לדבר זה:

ראיתי את ה' לימיני נצב
לעזרני בפרשת צו
יתמכני נורא ואיום
בסדר ויהי ביום

פרק ט

פסוק א

ויהי ביום השמיני שמיני למילואים וכו'. פי' דיליף ליה מדסליק מינה פירוש מילואים דכתיב בסיפא ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים וסמיך ליה ויהי ביום השמיני שמיני דלעיל משמע ונטל עשר עטרות וכו'. פי' אלו הן ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים ראשון לאיסור הבמות ראשון לשכון שכינה בישראל ראשון לכהונה ראשון לברכה ראשון לחדשים ראשון לשחיטת צפון ראשון לאכילת קדשים ראשון לירידת אש הללו עשר עטרות השנויות בס"ע:

פסוק ז

קרבן העם שעיר עיזים ועגל וכבש כל מקום שנא' עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד. קשה שהרי פי' בכאן ועגל וכבש שלא במקומו ומה ענין זה לכאן. וי"ל דבא לישב למה לא כתב את חטאת העם ואת עולתם בדרך שכתב את חטאתך ואת עולתך ולכך פי' קרבן העם שעיר עזים ועגל וכבש כלו' שלכך כלל אותם לומר לך שכל הקרבנות כדומה לזה שכל עגל בן שנה הוא:

פסוק כג

ויצא משה ואהרן וכו' ללמדו על מעשה הקטרת וכו' הריני דן וכו' ד"א כיון שראה אהרן וכו'. קשה מאי ד"א ולמה דוחק עצמו לחלוק על הגזרה דהריני דן ירידה וביאה וכו'. וי"ל דדחיק ליה הפי' ראשון לומר שיהיה על מעשה הקטרת שהיו מקטירין אותו פרס שחרית ופרס בין הערבים ומסתמא הקטירו באותו בקר מהר"ר:

פסוק כד

ותצא אש ר' אלעזר אומר לא מתו שני בני אהרן אלא על שהורו הלכה לפני משה רבן. רבי ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש וכו'. קשה למה לן לבקש עוד למה מתו בני אהרן הרי הכתוב מפרש סרחונן ועוד אליבא דכולי עלמא איך ניישב משמעות המקרא. וי"ל דהכי קאמר לר' אלעזר דסבר שהורו הלכה פי' שהורו שאע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט וזהו שנא' ויקריבו אש זרה שצוו להביא על המזבח מהאש הדיוט וכהוגן עשו שכן הדין נותן כדפרשינן לעיל בפ' ויקרא אך חטאו בדבר זה אשר לא צוה אותם כלו' שלא היה להם לעשות כן להורות הלכה לפני משה רבן ומיתורא דלא צוה אותם דריש הכי דהוה סגי למכתב אש זרה ותו לא ור' ישמעאל דאמר שתויי יין נכנסו למקדש פי' שהקריבו הקטורת זרה כלומ' שהורו הלכה להביא האש הדיוט לפני משה רבן מחמת שהיו שתויי יין בפני רבן ודריש ליה מדקחזינן שאחר מיתתן הזהיר הנותרים וכו' ור' אליעזר סבר דלכך כתב האזהרה הזו אחר מיתתן לומר הזהרו בעבודתכם ולא תכנסו שתויי יין פן תטעו ותורו הלכה לפני רבכם כאשר הורו אלו הלכה בפני רבן:

פרק י

פסוק ג

וידם אהרן וקבל שכר על שתיקתו וכו' ועל פני כל העם אכבד וכו'. צריך לישב למה פי' וידם אהרן קודם שיפרש ועל פני כל העם אכבד. וי"ל לאשמועינן דשתיקת אהרן היתה בעבור מה שאמר לו משה הוא אשר דבר ה' וכו' כלומר כשידע שבניו היו מיודעיו של מקום ולא היתה שתיקתו בעבור מה שאמר לו ועל פני כל העם אכבד כי לא היה חפץ

שיארע לו מקרה כזה כדי שיראו האחרים מהקב"ה והכי איתמר בת"כ כיון שהזכיר משה שהיו בניו מיודעיו של מקום מיד וידם אהרן מהר"ר:

פסוק ד

דוד אהרן עוזיאל אחי עמרם היה. צריך לישב מה בא ללמדינו. וי"ל דבא לפרש פן תטעה לומר שהיה עוזיאל אחר שהיה נשוי אחות עמרם וכמו שמתרגם אנקלוס איתת אח אבוהי לכך פי' אחי עמרם היה לישב מה טעם האריך הכתו' לומ' דוד אהרן להשמיענו שהיו לויים דכשאין הכהנים יכולין ליכנס כי הכא פן יטמאו באהל יכנסו לויים ואל יכנסו ישראלים ואלה היו את פני הקדש כדכתי' בהדיא מהר"ר:

שאו את אחיכם כאדם האומר העבר את המת מלפני הכלה וכו' נראה דדייק האי לישנא מדכתי' מאת פני הקדש כלומר הסירו אותם מלפני הקדש שלא לערבב שמחת חנוכת המשכן והיינו מלפני הכלה:

פסוק ה

בכתנותם של מתים בא ליישב אמאי אצטריך למכתב בכתנותם לכך אמ' של מתים להורות לך שלא נשרפו כתנותם ובגדיהם. מהר"ר:

פסוק ו

ולא תמותו ועל כל העדה יקצוף פירושו ולא על כל העדה יקצוף. וצריך לומר ג"כ הא אם תעשו תמותו וגם על כל העדה יקצוף. וקשה על זה למה יקצוף הקב"ה על כל העדה בעבור עון הכהנים. וי"ל שאם יפרעו או יפרומו יהיו טרודין באבלם ולא ידקדקו בעבודתם ויבאו הקרבנות שהם לכפרה על העדה לידי פסול ויגרמו קצף על העדה. עוד י"ל כי בראות ישראל את הכהנים עובדים באבלם פרועים ופרומים יזלזלו בדבר העבודה ויאמרו שלחן ה' מגואל הוא ויהיה עליהם קצף. מהר"ר:

פסוק ט

יין ושכר יין דרך שכרות פי' שיהא חי ויהא בו רביעית ולא יהא יין מגתו ומה שאמ' יין ושכר מפרש לה בת"כ להביא שאר המשכרים וחלק הכתוב ביניהן שעל היין במיתה ועל המשכרים באזהרה:

פסוק טז

שעיר החטאת שעירי מוספי ר"ח וכו' נחלקו בו חכמי ישראל יש אומ' מפני טומאה שנגעה בו נשרף צריך ליישב מה היא התשובה שהשיבו אהרן למשה ותקראנה אותי כאלה הואיל ומפני הטומאה נשרף וי"ל שכך השיבו מתוך שלא יכולתים לאכלו היום מפני האנינות באת לו הטומאה ולכך נשרף שאלמלא הטומאה היינו אוכלין אותו בלילה

שהרי זמנו ליום ולילה ומאן דאמ' מפני אנינות נשרף סבירא ליה דאנינות לילה נמי אסור ומשום הכי נשרף. מהר"ר:

פסוק יט

הן היום הקריבו אמ' לו שמא זרקתם וכו' מדרש חכמים הוא בפרק טבול יום אמנם לפי הפשט נראה דהכי קאמ' הן (הן) היום הקריבו ישראל את חטאתם כלום' שהוא קדשי דורות ותקראנה אותי כאלה וכו':

פרק יא

פסוק ח

מבשרם לא תאכלו אין לי אלא אלו שאר בהמות שאין להם שום סימן טהרה מניין וכו' ואעפ"י שאין מזהירין מן הדין גלוי מלתא בעלמא הוא דהא מי שאין לו שום סי' טהרה הוא בכלל מי שחסר לו אחת מהם ואמנם הוצרך להוכיח מק"ו משום דפרט לך הכתוב אלו הד' ארנבת שפן גמל חזיר. אי נמי מקרי גלוי מילתא משום שכבר נאסרו מעשה דואותה תאכלו דמשמע את שיש לה שני סימנין תאכלו הא את שאין לו שני סימנין לא תאכלו והוי ליה לאו הבא מכלל עשה. מהר"ר:

פסוק יט

הדוכיפת תרנגול הבר וכו' ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כדאיתא בגיטין פי' על שם שמבקע הרים בשמיר שהוא תולעת קטן שבו בנה שלמה את המקדש וכדאיתא התם שזה העוף יודע מקומו ואינו רוצה לגלותו:

פסוק כא

ממעל לרגליו וכו' עד וכל הסימנין הללו מצויין לאותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך וכו'. וצריך שיהא שמו חגב קשה הא כתי' בפרשה סלעם וארבה וחרגול וכל הדומין להם ואיך אמר שצריך שיהא שמו חגב וי"ל דהכי קאמ' רש"י כל הסימנין מצויין לאותן שבינותינו אבל יש מהן שראשן ארוך ואין להן זנב ואלה צריך שיהא שמם חגב כלום' אלה שמובדלין מהאחרים שראשן ארוך וכו' צריכין שיקרא שמן חגב:

פסוק כד

ולאלה תטמאו כל הנוגע בנבלתם וגו' לכל הבהמה וגו' כל הנוגע בם יטמא וגו' וכל הולך על כפיו וגו' כל הנוגע וגו' והנושא וגו'. לפי דעת תורת כהנים כמו שמביא הסמ"ג תרי קראי קמאי דמגע ומשא מיירי באבר מן החי של בהמה טמאה לומר שהיא מטמאה במגע ובמשא השלישי דמיירי במגע בא להורות שהבהמה טמאה לא תטהרנה שחיטתה וגלי רחמנא במגע והוא הדין במשא דכיון שאין שחיטה מטהרתה א"כ נקראת נבלה

וכבר כתיב והנושא את נבלתם ותרי קראי בתראי דאיירי במגע ובמשא איירי במיתה לגלות לנו קמאי איירי בהיותה בחייה מהר"ר:

פסוק כו

טמאים הם לכם כל הנוגע בהם יטמא וכל הולך על כפיו וכו' טמאים הם לכם וגו' והנושא את נבלתה טמאים הם לכם צריך לישב אמאי אצטריכו למכתב כל הני טמאים לכם טמאים לכם דבשלמא טמאים הם לכם דכתיבי לעיל מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם אתא לאסור את גידן ואת רוטבן והקיבה שלהם כדאיתא בת"כ ומייתי לה במסכת חולין אי נמי אתא לומר שמצטרפין זה עם זה כדאיתא בת"כ ג' טמאין דכתיבי גבי שרצים האחד לרבות עורותיהם והאחד לרבות ביצת השרץ וקולית השרץ והאחד לרבות שמצטרפין זה עם זה אבל כאן העור אינו מטמא כדאית' בפרק העור והרוטב וגם באבר מן החי לא שייך הצטרפות דהא בעינן שיהא אבר שלם וי"ל דמדאצטריך למכתב בהו לכם למעוטי אוכלין ומשקין כדאית' בת"כ וז"ל לכם הם מטמאין ואין מטמאין לא אוכלין ולא משקין כתב בהו נמי טמאים לא לרבות שום דבר בא אלא שלא רצה לשנות בדבריו ממה שכתב למעלה:

פסוק לד

מכל האוכל אשר יאכל וכו' ולמדנו שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם יש בו כביצה דכתי' מכל האוכל אשר יאכל וכו' קשה דהא מקרא זה לא מיירי לטמא אחרים וי"ל מדחזר הכתוב לכתוב יטמא דלא הוה צריך קרינא ביה יטמא כלומ' יטמא את אחרים אבל צריך עוד ליישב מנא לן דבעי כביצה לטמא אחרים יותר מלטמא עצמו וי"ל דרשינן דמקבל טומאה בפחות מכביצה מדכתי' התם כל אשר בתוכו התורה העידה על כלי חרס שאפי' מלא חרדל. מהר"ר:

פסוק לו

אך מעין ובור ומקוה מים וכו' אין מקבלין טומאה ועוד יש ללמוד יהיה טהור הטובל בהן מטומאתו. נראה דבא לישב למאן דאמ' אין למשקין טומאה מן התורה אמאי אצטריך לומ' אך מעין ובור מהר"ר. ובגמ' דרשו עוד ממקרא זה שמעיין מטהר בזוחלין ומקוה באשבורן דדרשו אך מעיין כלומר המעיין מטהר בזוחלין כמות שהוא ובור מקוה מים כלומר שמטהר בהיותו נקוה ועומד דהיינו באשבורן: וכי יותן מים על זרע וגו' הנהו תרי קראי דמיירי בהכשר מים מוקי להו בפרק שני דחולין חד בטומאת מת וחד בטומאת שרץ וצריכי דאי אשמעי' במת משום שאינו מטמא בכעדשה. ואי אשמועינן בשרץ משום שאינו מטמא טומאת שבעה צריכי. מהר"ר:

פסוק מג

לא תטמאו לעבור עליהן בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמר אכל פוטיתא לוקה ד' נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש פי' אכל פוטיתא הוא שרץ המים לוקה ד' משום ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו הכתו' כאן גבי וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת ב' אל תשקצו את נפשותיכם בכל שרץ השורץ ג' ולא תטמאו בהם שאלו השנים כוללים כל השרצים בין שרץ המים בין שרץ הארץ בין שרץ העוף ואע"ג דאמרינן לאו שבכללות אין לוקין עליו הני מילי (נ"ל דליכא) דאיכא לאו בלא הוא אבל איכא לאו בלא הוא כי הכא לוקין עליו דוכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לא תאכלו דמשנה תורה. נמלה הוא שרץ הארץ לוקה חמש א' וכל שרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל. ב' לכל השרץ השורץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם. ג' אל תשקצו את נפשותיכם בכל שרץ השורץ. ד' ולא תטמאו בהם ה' ולא תטמאו את נפשותיכם בכל שרץ הרומש על הארץ. צרעה הוא שרץ העוף לוקה שש ה' לאוין דשרץ הארץ ו' וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו דמשנה תורה אבל קרא דכתי' בפרש' קדושים ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף וגו' לא קחשיב להו משום דהאי קרא מיירי לעניין טומאה ולא לענין אכילה כך פי' הסמ"ג אמנם הרמב"ם ז"ל לקח לו שטה אחרת כסמ"ק שלו ושם תבינהו:

פסוק מז

ובין החיה הנאכלת צריך לומ' בין צבי לערוד הרי כבר מפורשין הן וכו' זהו לשון הרשב"א בתשובות שאלות שלו. שאלה לבאר מה שכתב רש"י בפירוש התורה בסוף סדר שמיני בין שנולד לה סימני טריפה וכשרה בין נולדה לה סימני טריפה ופסולה. תשובה מה שכתב רש"י ז"ל ברייתא היא שנויה בת"כ וכך היא שנויה להבדיל בין הטמא ובין הטהור בין פרה לחמור אין צריך לומ' כי הרי הן מפורשין ועומדים אלא להבדיל בין הטמא לך לטהור לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו וכמה בין חציו לרובו כחוט השערה כלומ' שלא אמרה תורה כאן להבדיל בין הבהמות הטהורות כפרה וכשב ועז לטמאה כחמור וסוס וכיוצא בו אלא במינין טהורים ממש דבר להבדיל ביניהן לפי המקרים שיארעו להם בין נשחט חציו של סימן לנשחט רובו שאם לא נשחט אלא חציו הרי היא טמאה לך ואם נשחט רובו הרי היא טהורה לך ורובו הוא כחוט השערה יותר מחציו ואח"כ חזר ופירש מה שכתו' ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל שגם זה לא במינין האסורין והמותרים קאמ' שאף הן מפורשין ועומדין אלא להבדיל ביניהן לפי המקרים שיארעו להם ומה הן המקרים מקרה טרפיות שיש מהן אסורים ויש מהן מותרין כיצד ניקב קרום של מוח העליון לבדו כשירה שעדיין היא חיה ואם ניקבו שניהם פסולה שאינה חיה כדקימא לן טרפה אינה חייה ויש טרפות שאנו רואים

שמתה מחמתם ואפי' הכי כשרה כמו שאמ' והא חזינן דמתי בכולייא וקטילי גמירי דאי מבדרו לה סמא חיי. ולפי' אמר לדקדק ולהבדיל בין הטרפות שיש להם תקנה בברור סמנין וכיוצא בזה זהו פירושו אין בו ספק. ולדעת תנא דבי ר' ישמעאל סבירא ליה דטריפה חייה אלא שי"ח תרפות נאמרו לו למשה בסיני כל שכן שפירושם שפיר והכי קאמ' בין החיה הנאכלת ובין מי שהיא חיה כמוה אשר לא תאכל. ואיני רואה ספק אתכם בזה מפני מה שאמ' בין שנולדו בה סימני טריפה וכשרה ואינו עניין שתהיו צריכין לעמוד עליהם אם תטרף בהם וגדולה מזו אמרו רבא שרא טריפה וזבין מינה ואם היתה טריפה היאך התירה אלא הכי קאמ' רבא שרא בהמה שהיתה ספק טרפה ובלשון אחר מפורש יותר והיא שנויה בתנא דבי ר' ישמעאל ומייתי לה בריש פרק אלו טרפות דאמ' התם למאן דאמ' טרפה חיה מנא לן כלומ' הטרפות האסורות מנא לן נפקא ליה מדר' ישמעאל דתנא דבי רבי ישמעאל בין חיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל אלו י"ח טרפות שנאמרו למשה בסיני כלו' אע"ג שבאלו ובאלו אפשר להיות הפרש ביניהן אלו לאסור ואלו להיתר כמו שנצטווה משה ונאמר לו בסיני וזה מפורש ודבר ברור הוא עכ"ל. מהר"ר:

אלהי צורי חזקת ימיני
בסדר ויהי ביום השמיני
ואת שם קדשך תודיע
בפרשת אשה כי תזריע

פרק יב

פסוק ב

אשה כי תזריע אמר ר' שמלאי כשם שיצירתו של אדם וכו' כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף. קשה שאם היה מהלך על סדר מעשה בראשית היה לו לפרש תורת טומאת אדם קודם טומאת האשה. וי"ל דעקר פרשה זו לא בא אלא בשביל פסוק וביום השמיני ימול שהוא דיני אדם ואח"כ פירש טומאת צרעת השוה בשניהם ואח"כ פירש טומאת נדה וזבה שאינה אלא באשה כמו שאשה נבראת באחרונה לכל שאר היצירות של מעשה בראשית ולכך פירש אחר זה כי תזריע לרבות שאפי' ילדתו מחוי וכו' כלו' שהיה לו לכתוב כי יולד זכר וטמאה אמו ז' ימים וביום השמיני וכו' אלא שתפש לשון כי תזריע לרבות שאפי' ילדתו מחוי וכו' ואין בפרש' זו פי' תחלת טומאת היולדת זכר קודם טומאת היולדת נקבה כדפרשינן:

כימי נדת דותה כסדר כל טומאה וכו' ואפילו נפתח הקבר בלא דם. דותה לשון דבר הזב מגופה. קשה א"כ מנא תיתי לן אפי' נפתח הקבר בלא דם. וי"ל מיתורא דנדת דהוה סגי למכתב כימי דוותה תטמא אלא שכתב כימי נדת דמשמע כימי נדתה ודוותה אפי' זה בלא זה תטמא. ואח"כ פי' ד"א דוותה לשון מדוה וחולי. וקשה מאי ד"א י"ל דלפי פי' הראשון קשה קצת אמאי איצטריך למכתביה לכך פי' לשון חולי לאשמעינן שלכך הכתם הנמצא טהור מן התורה אפי' מזמן ווסתה לפי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואבריה כבדים עליה ולכך יש לנו לומר שלא ראתה:

פסוק ג

וביום השמיני ימול בשר ערלתו. בפרק ארבע מיתות אמר דלהכי חזר וכתב פרשת מילה לאשמועינן דמילה דוחה שבת כדדרשינן ליה מהכא ביום השמיני ימול ואפי' בשבת וכדאיתא התם. מהר"ר:

פסוק ד

בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל וכו'. יליף ליה דומיא דואלה מקדש לא יבא מה התם דבר שיש בו חיוב מיתה שהנכנס במקדש בטומאה חייב כרת כדכתיב את מקדש ה' טמא ונכרתה אף בכל קדש לא תגע דבר שיש בו חיוב מיתה ובנגיעת הקדשים בטומאה ליכא חיוב מיתה דבכל מקום כתיב אכילה. ולכך פי' רש"י בכל קדש לרבות את התרומה אחר שפירש לא תגע המאוחר אחריו בפסוק משום שאם היינו אומ' לא תגע אזהרה לנוגע הייתי מפרש בכל קדש בקדשים אבל השתא דמפרשינן לא תגע אזהרה לאכילה איני יכול לפרש בקדשים משום דסבירא ליה לרש"י דאזהרת אכילת קדשים נפקא לן מגזרה שוה דטומאתו טומאתו ממטמא מקדש וכדיליף ליה ר' יוחנן בפרק הערל ולכך דריש ליה לאכילת תרומה ואין להקשות בתרומה נמי אמאי אצטריך הא שמעינן ליה מדכתי' בפרש' אמור בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר דמוקמינן לים בתרומה בפרק הערל משום דלא הוה שמעינן בטבולת יום ארוך שיהא בו אזהרה אבל בקדשים דנפקא לן מטומאתו טומאתו שמעינן כל טומאה. ועוד נראה לפרש דלכך פירש בתרומה משום דכתי' בכל קדש לא תגע עד מלאת ימי טהרה דמשמע הא במלאת ימי טהרה יכולה לאכול וזה אינו בקדשים שהרי היא מחוסרת כפורים ומחוסר כפורים אינו אוכל בקדשים כדכתי' וכפר עליה הכהן וטהרה מכלל דעד השתא היא טמאה ולפחות הוא לענין קדשים והכי תנן טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים:

פסוק ח

אחד לעולה ואחד לחטאת לא הקדימה הכתו' אלא למקראה פירו' שיש לה לקרות שם לאותו של עולה קודם של חטאת והטעם מפרש בת"כ מפני שבא תמורת העולה שלא

השיגה ידה לכבש של עולה אבל במקומות אחרים שבאים תמורת החטאת כדכתיב בפרש' קרבן עולה ויורד בפ' ויקרא אף למקראה חטאת קודמת לעולה. מהר"ר:

פרק יג

פסוק ב

שאת או ספחת שמות נגעים הם ולבנות זו מזו בגמ' מוכיח שלכך כתב ספחת באמצע בין שאת לבהרת להוכיח ממנו תולדות לשתי המראות נגעים כלומר שתהא מלת ספחת סמוכה לשאת ולבהרת שפי' ספחת דבוק ושפלה כמו ספחני נא אל אחת הכהונות וזהו שאמר מראות הנגעים שתים שהן ארבע שאת ותולדותה בהרת ותולדותה בהרת עזה כשלג שנייה לה כסיד ההיכל שאת כצמר לבן שנייה לה כקרום ביצה וכן פירש רש"י בסמוך וכו':

פסוק ג

הפך לבן מתחלה שחור והפך ללבן בתוך הנגע רש"י תפש שטתו כדעת ר' יהודה דהכי סבירא ליה אבל חכמים חולקים עליו דסבורים שאפי' היה לבן מתחלה שהוא סימן טומאה גם כן מהר"ר:

פסוק ד

ועמוק אין מראה מן העור לא ידעתי פירושו פי' לפי שפי' לעיל כל מראה חמה עמוקה מן הצל וכאן כתי' ואם בהרת לבנה היא ועמוק אין מראה מן העור וזה תימא איך איפשר שתהיה לבנה ולא תהיה עמוקה משאר העור לכך כתב לא ידעתי פירושו כלומ' לא ידעתי לפרש אותו באי זה אופן תהיה לבנה ואינה עמוקה:

פסוק ה

בעיניו במראהו ובשערו הראשון והסגיר שנית הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט צריך לישב מנא ליה לרש"י הא לעולם אימא לך דאפי' פשה בשבוע הראשון יסגיר והא דאשמועינן קרא בלא פשה חדושה קמ"ל דאפי' דלא פשה אפי' הכי צריך הסגר דהוה אמינא שהוא טהור. ונראה די"ל דשמעינן ליה מדכתי' לא פשה דלא אצטריך דהא כתב והנה הנגע עמד בעיניו במראהו ובשערו הראשון אלא להכי כתב לא פשה לאשמועינן הא פשה טמא והשתא שמעינן כולהו כהה ופשה בסוף שבוע ראשון טמא כדאמרינן לא כהה ולא פשה בסוף שבוע ראשון מסגיר ש"מ הא כהה ולא פשה טהור כהה ופשה בסוף שבוע שני טמא דמדכתי' וראה הכהן ביום השביעי בנית והנה כהה ולא פשה וטהרו ש"מ הא כהה ופשה טמא. ואין לומ' יסגיר דלא גרע בסוף שבוע ראשון כדאמרינן דטמא. ועוד דאין בנגע אדם יותר משני הסגרות כדבעינן למימר לקמן. וכן לא כהה ולא פשה בסוף שבוע שני אין לומ' יסגיר כדאמרי' אין בנגע אדם יותר מבתים א"כ צריך

לומ' שיהא טמא דהא חזינן דקרא קא קפיד משני סימנין לטהר שיהיה כהה ולא יפשה כהה ולא פשה טהור כדכתיב אמנם הא דאמרינן דאין יותר משתי שבועות בנגעי אדם מדכתיב והסגירו הכהן שבעת ימים שנית וכתי' אח"כ וראה אותו הכהן ביום השביעי שנית ומה ת"ל שנית ללמדך שנית מסגיר אותו ולא שלישית הכי איתמר בת"כ. מהר"ר:

פסוק י

שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן נראה דנפקא ליה דכמו ששער לבן הוא סי' טומאה לבד דהא כתביה גבי בהרת כך מחיה בלא שער לבן הוא סימן טומאה. ואעפ"י שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן סי' טומאה הוא נראה דשמעינן ליה דהוקשו כל המראות זו לזו מדכללן יחד בתחלת הפרשה אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת ואח"כ פי' דינם. מהר"ר:

פסוק יב

מראשו ועד רגליו של אדם בא לפרש שלא תטעה שירצה לומ' מראשו של נגע ועד רגליו של נגע כדמשמע פשטיה דקרא דכתי' וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו אבל זה אינו יכול להיות דהא כתי' אח"כ וראה והנה כסתה הצרעת את כל עור בשרו:

פסוק יד

וביום הראות בו בשר חי יטמא אם צמחה בו מחיה וכו' וביום מה ת"ל יש יום שאתה רואה וכו' קשה למה סרס המקרא שפירש כבר חי קודם שיפרש וביום הקודם לו בפסוק. י"ל משום שאם היינו מפרשי' שהפסוק בא לפרש דיני המחיה הייתי אומ' דהא דכתי' וביום בא להודיענו שאפי' במחיה שהוא סימן מובהק ונראה לעינים אפי' הכי אין רואין אותה אלא ביום אבל השתא דאתא לאשמועינן דין אחר אמאי אצטריך וביום לכך פי' אח"כ יש יום שאתה רואה. וכו':

פסוק לג

ואת הנתק לא יגלח מניח ב' שערות סמוך לו וכו' קשה מנא לו דבר זה י"ל מייתור מלת את שהיה לו לכתוב והנתק לא יגלח אלא שפירש ואת ועם כתרגום אנקלוס ודעם נתקא כלומ' השערות הסמוכות לו:

פסוק מו

מחוץ למחנה חוץ לג' מחנות במסכת פסחים דריש לוה מדכתי' בפר' נשא וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש מזכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה תשלחום הרי יש כאן ג' שלוחים הראשון חוץ למחנה שכינה וזהו טמא לנפש שאין טומאה יוצאה עליו מגופו השני חוץ למחנה לויה וזהו זב שהטומאה יוצאה עליו מגופו

אבל אינו מטמא בביאה השלישי חוץ למחנה ישראל וזהו מצורע שטומאה יוצאה מגופו ומטמא בביאה. מהר"ר:

פסוק נב

בצמר או בפשתים וכו' ומדרשו יכול להביא גזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת"ל היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה ומה ת"ל בצמר או בפשתים להביא את האמריות שבו וכו'. כך היא הגרסא בת"כ ואין להקשות מה ראית להוציא אניצי פשתן וגיזי צמר ולרבות האמריות שהאמריות מחוברין בו:

פסוק נה

לא הפך הנגע את עינו לא כהה מראיתו והנגע לא פשה שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר דברי ר' יהודה וחכמי' אומ' וכו' כדאית' בת"כ ורמזתיה כאן כדי לישב המקרא על אופניו עכ"ל רש"י ז"ל. צריך לישב מה הוא אומ' הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו הלא הוא כתב לא הפך ולא כהה ממראיתו וקרא כתי' ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הוכבס אותו וקרע אותו מן הבגד ואח"כ איך יאמ' איני יודע מה יעשה לו וגם לר' יהודה קשה איך יאמר שיסגיר אותו ונראה דמה שאמ' לא הפך לא כהה ממראיתו ר"ל להיות שפל משני המראות שהם ירקרק ואדמדם והיינו דקאמר הפך ולא פשה ר"ל שנהפך למראה שלישי שאינו לא ירקרק ולא אדמדם וזהו דקרי ליה בת"כ כהה לשלישי ובזה קאמ' לא ידעתי מה יעשה לו ובזה חולקי' ר' יהודה וחכמים. אמנם מה שאמ' הכתוב ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע וכו' קרא מיירי שכהה מירקרק לאדמדם או להפך וזהו שקורא בת"כ כהה לשני ולכך שינה הכתוב לשונו באחד אומ' ולא הפך ובשני אומ' והנה כהה ולא אמר ולא הפך וזה לשון ת"כ. וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא הוא הא אם לא הפך ולא פשה טמא הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר שנית דברי ר' יהודה וחכמים אומ' תטמאה משום עומד הא מה אני מקיים והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה בכל מין שהוא מטמא לו. ואם ראה הכהן והנה כהה כהה למראה שני או למראה שלישי. ת"ל והנגע. אי והנגע יכול במראיו ת"ל והנה כהה. הא כיצד כהה למראה שני ולא כהה למראה שלישי. עוד למדנו לכהה בסוף שבוע שני למראה שני שהוא קורעו ומנין לכהה בסוף שבוע שני למראה שלישי שהוא מעכבו ת"ל כאן נגע ולהלן הוא אומר נגע מה נגעהאמור כאן כהה למראה שני ולא כהה למראה שלישי אף נגע האמור להלן כהה למראה שני ולא כהה למראה שלישי עכ"ל ת"כ. וכן כתב הרמב"ם בהלכות נגעים וז"ל ובסוף שבוע שני שהוא יום י"ג רואה אם הוא כהה למראה שלישי הרי זה טעון כבוס וטהור. ואם

נשתנה הנגע ממה שהיה כגון שהיה ירקרק ונעשה אדמדם או אדמדם ונעשה ירקרק קורע מקום הנגע וכו' עכ"ל משמע דפירוש והנה כהה דקרא שנשתנה ממראה למראה. אמנם מה שכתב דבסוף שבוע שני שהוא יום י"ג אם כהה למראה שלישי הרי זה טעון כבוס וטהור צריך לישב כמאן דאמר לשמעתתיה. לא כר' יהודה ולא כרז"ל דלר' יהודה טעון הסגר ולרז"ל טמא. מהר"ר:

כאשר חלצתני מכל בושה
בחדושי פי' סדר אשה
כן סמכני באמתך ואחיה
בחוקקי פרשת זאת תהיה

פרק יד

פסוק ב

זאת תהיה וכו' חיות פרט לטרפות פי' שאין לפרש כמשמעו שתהיינה חיות ולא מתות דהא כתי' אח"כ ושחט וכו' לכך פי' חיות שלא תהיינה טרפות שחיותן עומד בהן ועתיד להתקיים ואפי' למאן דאמ' טרפה חיה אתי שפיר שיהא חיותן בריא ושלם:

פסוק ד

טהורות פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע וכו' קשה למה לא פי' דבר זה על מלת צפרים והמתין לפרשו על מלת טהורות חיות. י"ל שמפני ראותינו שהקפידה תורה על צפרים הללו שיהיו טהורות וחיות משמע שהם כעין קרבן טהרה על המצורע לכך כתב דבר זה גבי חיות טהורות וקשה עוד דבסמוך אמ' שהנגעים באים על גסות הרוח וכאן אמר שבאין על לשון הרע קשיא דידיה אדידיה וי"ל שזה וזה גורם גסות הרוח ולשון הרע גסות הרוח מעוזיהו והצרעת זרחה במצחו. לשון הרע ממרים והנה מרים מצורעת כשלג בעון ותדבר מרים:

פסוק ח

וישב מחוץ לאהלו שאסור בתשמיש המטה קשה מנא לו י"ל מגזרה שוה דכתיב במקום אחר לך אמור להם שובו לכם לאהליכם והכי איתמר בתורת כהנים אין אהלו אלא אשתו שנא' שובו לכם לאהליכם:

פסוק ט

את כל שערו כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה בת"כ מפרש למה הוצרכו ראשו וזקנו שהיה די לכתו' אחד מהן והכי איתמר התם ראשו מה ת"ל שנאמר תער לא יעבור על ראשו יכול אפי' מנוגע ת"ל ראשו. וזקנו מה ת"ל לפי שנאמר ופאת זקנם לא יגלחו יכול אף מנוגע ת"ל וזקנו וכו':

פסוק מד

ובא הכהן וראה והנה פשה יכול לא יהא החוזר טמא אלא א"כ פשה נאמר צרעת ממארת וכו' א"כ מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב וכו' נראה לישבו למה כתבו כאן שבא להשמיענו דזו היא שיבה זו היא ביאה לכך סמכו למקרא דואם ישוב. והואיל דזו היא שיבה זו היא ביאה ילפינן ליה מושב הכהן ביום השביעי דמה להלן חולץ וקוצה וטח אף כאן חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ומניין שאם עמד בזה ובזה פיר' בראשון ובשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ת"ל ובא. ואם בא יבא במה הוא מדבר אם בפושה בראשון הרי כבר אמור וכו' צריך לישב במה צריך לדבר בפושה בראשון הרי כתיב ואם בא יבא הכהן והנה לא פשה. ואם נפרש שר"ל בפישיון הראשון ועל זה אמ' הכתו' ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה וצוה הכהן וחלצו וכו' ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה זה אינו יכול להיות שהרי כתי' אחרי הטוח ובשבוע ראשון עדיין לא חלץ וקצה וטח. ונראה דצ"ל דהכי קאמ' ואם בא יבא בראשון וראה והנה לא פשה חולץ וקוצה וטח ואחרי הטוח אם לא חזר וטהר את הבית והא דכתי' חולץ וקוצה וטח בפושה בראשון לאו למידק מיניה הא לא פשה אינו חולץ וקוצה וטח אלא לאשמועינן דכי פשה לא בעי נתיצה דהוה ס"ד דפישיון הוי כחזרה. ועל זה קאמ' דאינו יכול להיות שהרי דינו של עומד בראשון כבר אמור שהרי כתיב ובא הכהן וראה והנה פשה ואוקימנא שבא ללמד בעומד בראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה משמע שכשעמד בראשון לא חלץ וקצה וטח שאם כן לא היה לו לכתוב והנה פשה רק והנה שב ואח"כ אמ' ואם בפושה בשני הרי כבר אמור הכי קאמ' ואם בא ללמד על הפושה בשני והכי קאמ' קרא ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה או אחרי הטוח בראשון ראה שלא חזר וטהר את הבית הא הפושה בשני אינו טהור. ועל זה אמר הרי כבר אמר דין הפשיון בשני כדאמרינן מדכתיב ובא הכהן וראה והנה פשה. ועל כן צריך לומ' שהוא בא ללמד על העומד בראשון ובשני לומ' שחולץ וקוצה וטח אמנם הרמב"ן פי' והנה לא פשה ר"ל לא צמח כלום' לא חזר ולפי פירושו נוכל לפרש דהכי קאמ' אם בפושה בראשון וחלץ וקצה וטח ובא וראה בסוף שבוע שני שלא פשה ר"ל שלא חזר אחרי הטוח וטהר את הבית וכו' הרי כבר אמור שהרי כתי' ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ וכו' נתץ את הבית וכו' משמע הא אם לא ישוב טהור ואם בפושה בשני כלומר אם פשה בשני וחלץ וקצה וטח ובא בסוף שלישי וראה והנה לא חזר וטהר את הבית הרי כבר דלא עדיף משבוע ראשון דאית מיניה דהא גמרינן ובא

הכהן וראה והנה פשה הנגע דהיינו בסוף שבוע שני מושב הכהן דהיינו בסוף שבוע ראשון וזו היא שיבה זו היא ביאה מהר"ר:

פסוק מז

והשוכב בבית והאוכל בבית וכו' נראה שלכך כתב והשוכב קודם לאוכל להשמיענו שהאוכל צריך שהיה שוכב כלום' מסב וכדאית' בת"כ כדי אכילת פת חטין ולא פת שעורין מסב ואוכלה בליפתן שמן הדין היה ראוי לכתוב הפסוקים על סדר הדרגה בתחלה הבא אל הבית שאינו אלא נכנס בעלמא ואחר כן האוכל ששוהה שם יותר מעט ואח"כ השוכב ששוהא שם יותר מזה אלא ששנה הסדר לסבה שכתבנו לום' שצריך שיהא מסב:

פרק טו

פסוק ג

או החתים וכו' ומדרשו מנה הכתוב ב' ראיות וקרא טמא וכו' עד שתים לטומאה והשלישית לקרבן פי' שתים לטומאה לטמא משכב ומושב שאף בראיה אחת טמא טומא' קלה בעלמא:

פסוק ח

וכי ירוק הזב בטהור ונגע בו ונשאו שהרוק מטמא במשא בגמ' דריש משא מדכתי' בטהור דמשמע במה שביד הטהור. מהר"ר:

פסוק יב

וכלי חרס אשר יגע בו הזב ישבר יכול נגע בו מאחריו וכו' כדאית' בת"כ הכי איתמ' התם יכול אפי' נגע בו מאחריו יהא טמא ודין הוא מה אם מת החמור לא טימא כלי חרס מאחריו זב הקל אינו דין שלא יטמא כלי חרס מאחריו לא אם אמרת במת שאינו עושה משכב ומושב תאמר בזב שעושה משכב ומושב שיטמא כלי חרס מאחריו ת"ל כאן אשר יגע בו ולהלן הוא אומר אשר תבושל בו מה בו האמור להלן מאוירו אף כאן מאוירו מאחר שלמדנו שאינו מטמא אותו אלא מאוירו מה תלמוד לומר אשר יגע הל"ל וכלי חרס אשר יגע בתוכו או ישים ידו בו למה תפש לשון יגע בו דמשמע לכאורה אפי' בנגיעה בעלמא מבחוץ הוי אומר היסטו כלומר אם הושיטנו ממקום שזהו מגעו שהוא בכולו ועדיף ממגע בעלמא:

פסוק לא

והזרתם אין נזירה אלא פרישה וכו' במסכת שבועות דרשינן שהוא אזהרה שיפרשו מנשותיהן סמוך לווסתן ואע"ג דאמרינן כל היוצא לדרך ואינו פוקד את אשתו ואפי'

סמוך לוסתה נקרא חוטא שנא' ופקדת נוך ולא תחטא הני מילי בדברי פיוסין אבל בתשמיש לא:

לפני צורי אקוד ואכרע
היה עזרי בפרשת מצורע
וגם עתה יוצר עולמות
אמצני בפרשת אחרי מות

פרק טז

פסוק א

וידבר מה ת"ל ויאמר ה' בדבור ראשון מה נאמר לו משל לחולה וכו' עד זה זרזו יותר מן הראשון צריך לישב אי זה דבור הוא שנאמ' לו שתי פעמים שאם נאמר שיהיה הדבור מואל יבא בכל עת הלא לא מת שום אדם בעבור ביאתו אל הקדש קודם לכן ואין הנמשל דומה למשל ואם הוא להמשיל מפני שמתו בני אהרן בעבור עון אחד א"כ לא היה צריך לומ' שני דבורים רק היה לו לכתוב ויהי אחרי מות שני בני אהרן ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא והוה שמעינן מיניה שרוצה להזהירו ולא ימות כדרך שמתו בניו מדכתי' אחרי מות וי"ל לפרש לפי פי' רש"י שהדבור ראשון מוידבר ה' אחרי מות הוא הדבור האמור בפרשת השמיני יין ושכר אל תשת והאזהרה הכתוב שם היא נמשלת לרופא הראשון והאזהרה הזאת נמשלת לרופא השני ולזה אמר בה אחרי מות כלומ' שלא ימות אם יכנס שתוי יין כמו שמתו בניו שנכנסו שתויי יין כדברי רבי ישמעאל דאמר שתויי יין נכנסו למקדש ולזה אמר בה אחרי מות ויזהירם אח"כ יין ושכר אל תשת כמו שפי' רש"י ואפי' למאן דאמ' שמתו מפני שהורו הלכה לפני רבן כדכתיב אשר לא צוה אותם נוכל לומ' שמה שהיו שתויי יין גרם להם להורות הלכה בפני רבן. אמנם מאמ' הכתוב אשר לא צוה אותם הכריחו לומ' שמתו בעבור ההוראה ועוד שנראה לו לומ' שלא מתו בעבור שנכנסו שתויי יין שלא מצינו שהוזהרו עדיין על זה. ואי קשיא לך אם היה הדבור הזה צווי מיין ושכר אל תשת למה הפסיק כל הפרשיות האלה באמצע הרי כבר פי' רש"י הטעם ברובן ונסדירם על הסדר לפי שטתו ראשונה התחיל בפרש' קחו את המנחה הנותרת וגו' שהיא היתה מצוה הצריכה לשעתה וכן כל אותה הפרשה ובת"כ פרשת מאכלות אסורות לפי שכל אותן הפרשיות נאמרו למשה ולאהרן לומ' לאלעזר ולאיתמר שיאמרו אותן אל בני ישראל בעבור שהושוו בדמימה כמו שפי' רש"י מדכתו' לאמר אליהם ולכך הוצרך לסמיכה נ"ל שכל הפרשיות עד סוף פרשת ביום השמיני כמו כן נאמרו לאמר אל אלעזר ואל איתמר מדלא כתו' בכלם וידבר ה' אל משה

לאמר אעפ"י שהם דינין חלוקין זה מזה ואח"כ התתיל בפרש' אשה כי תזריע כמו שפי' רש"י לדברי ר' שמלאי וכו' וכיון שהתחיל בדברי נגעים הוצרך לסיים דין נגע בתים ונגעי בגדים וסיים כל טומאת אדם וטהרתו כמו נדה וזב וזבה עד סוף פרש' מצורע ואח"כ חזר לענין ראשון למצות יין ושכר אל תשת וכתב וידבר ה' אל משה אחרי מות ואח"כ סמך אליו ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת לומ' שאעפ"י שהזהרתיך מלכנס למקדש שתויי יין עוד יש מקום במקדש שאעפ"י שאינך שתוי אינך יכול לבא שם בכל עת והוא לפני ולפנים. וסעד מצאתי לדברי שזה הדבור ראשון הוא מפרש' שתויי יין בפי' רלב"ג ז"ל ואפשר שרמז בזה המקום אל הדבור הנז' בפרשת שמיני שהיה אחרי מות שני בני אהרן והם האזהרות הנזכרות שם שנתחייבו כהנים עליהם מיתה עכ"ל וכן מצאתי גם בתורת כהנים וז"ל משום ר' ישמעאל אמרו הואיל ונאמרו שני דברות זה בצד זה אחד פתוח ואחד סתום ילמד הפתוח מהסתום מה הפתוח דבר ביד משה שיאמר לאהרן על ביאת מקדש אף סתום דבר ביד משה שיאמר לאהרן על ביאת מקדש ואיזה דכוס של יין ושכר אל תשת שנא' ואחיכם כל בית ישראל יבכו וכו' וידבר ה' אל אהרן יין ושכר. מהר"ר:

פסוק ד

יצנוף כתרגו' יחת ברישיה פי' רש"י לטעמיה שפי' בפרש' תצוה דהמצנפת היתה כמין כובע שהיא כמו מגבעת שלכהן הדיוט לא כדברי המפרשי' שפירשו שהיתה עשויה כמין סודר וצונפה צניפה על גבי צניפה:

פסוק כג

ובא אהרן רז"ל אמ' שאין זה מקומו של מקרא זה וכו' נראה לתת טעם למה הקדימו ולא כתבו על הסדר שבא להשמיענו שכשהיה פושט בגדי לבן ומניח בגדי זהב היה טובל שהרי לא מצינו שהיה טובל רק כשהיה רוצה ללבוש בגדי לבן כדכתו' כתנת בד קדש וכו' ורחץ במים את בשרו ולבשם והשתא אשמועינן בפשיטת בגדי לבן ולבישת בגדי זהב שהיה טובל לכך סמך אליו ורחץ את בשרו ולבש בגדיו:

פרק יז

פסוק י

אשר יאכל פרט לטמאים לכך פי' רש"י כן ולא אמר פרט לטריפה משום דלר' שמעון השוחט ונמצא טריפה חייב בכסוי דקסבר שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה ולהכי תני מילתא פסיקא:

פסוק טז

עונו ישא אם יאכל קדש או יכנס למקדש ובשרו לא ירחץ על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות נראה שלכך פי' רש"י הפי' ופי' ונשא עונו קודם ובשרו לא ירחץ להוכיח שדווקא על רחיצת גופו חייב כרת שאם היינו יכולין לפרש ונשא עונו משום הטומאה בלבד לא הייתי מחלק בין הבגדים לגופו אבל זה אינו יכול להיות שהרי אף טומאת מת שהיא חמורה לא הוזהרו רק הכהנים כדכתיב אמור אל הכהנים וכמו שפי' רש"י בפרש' שמיני ובנבלתם לא תגעו ואם כן איזה עון הוא נושא על כרחך הוא טומאת מקדש וקדשיו. וא"כ בהכרח הכרת אינו רק על טומאת גופו דהא גבי אכילת קדשים כתיב בפרש' צו בראשונה והנפש אשר תאכל וכו' וטומאתו עליו דמשמע דוקא עליו ולא על בגדיו ובפסוק שני כתו' ונפש כי תגע בכל טמא דמשמע דוקא כשנגע לא שנטמא הבגד ובפרשת אמור כתי' כל איש אשר יקרב וכו' וטומאתו עליו ונכרתה ובטומאת מקדש כתו' כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא את מקדש ה' טמא ונכרתה ואפי' לפי המסקנא דפרק בתרא דערובין שהמכניס שרץ למקדש חייב כרת דהתם דריש ליה מאת מקדש ה' טמא משום שהשרץ הוא אב הטומאה אבל אלה הבגדים אינם אב הטומאה שהרי נבלת עוף טהור הוא אב והבגדים הוא ראשונים ועו' דאפי' בגדים שהן אב הטומאה כגון שנגעו במת אם הכניסן במקדש אינו חייב כרת עליהן כדאית' כפרק בתרא דערובין. ואין להקשות מאי שנא הא מהוא עצמו שאפי' אינו אב הטומאה כשנכנס למקדש חייב כרת מהבגדים שאינו חייב עליהם משום דיכול להיות דילפינן טומאת מקדש מאכילת קדש שהרי השוה אותן הכתוב בקרבן עולה ויורד בפרש' ויקרא ובאכילת קדש כתו' וטומאתו עליו דמשמע איזו טומאה שיהיה טמא בה. וכן גבי קרבן עולה ויורד כתו' אשר יגע בכל טמא בנבלת בהמה וגו' או בנבלת שרץ וכו' אבל גבי בגדים דלא אשכחן לא ילפינן להו לענין כרת אבל לענין לאו צריכין אנו לומ' דאית' בגמ' בהו לאו מדכתו' ונשא עונו דקאי אתרוייהו:

פרק יח

פסוק ב

ד"א ליתן שמירה ועשייה לחוקים שמירה ועשיים למשפטים אע"ג דלא כתו' רק שמירה לחוקים בכל השני כתובים מ"מ יליף להו מהדדי דמכתיב בקרא קמא עשייה למשפטים והכא שמירה ה"נ מוקמינן עשייה דכתיבא בקרא קמא לחוקים. ודרשינן הכי את משפטי תעשו ואת חוקותי לכך הפכן הכתו' דבקרא קמא הקדים חוקים למשפטים להשוותם זה לזה ולכך לא הספיק לו לרש"י הפי' הראשון דא"כ למה הפכן ולכך פי' ד"א:

פסוק ז

ערות אביך זו אשת אביך היינו כר' יהודה דאית ליה הכי בפ' ד' מיתות אבל רבנן חולקין עליו וסברי דערות אביך ר"ל ערות אביו ממש ולחייב עליו שתי חטאות בשוגג אחד משום ערות אביך ואחד משום ואת זכר לא תשכב ואזהרת אשת אביו נפק להו לרבנן מן ערות אשת אביך ור' יהודה מוקי לה לאחר מיתה ורבנן ילפי לאחר מיתה מערות אביך היא. ור' יהודה מוקי לים למימר משום אשת אב אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת איש ובזה פליגי רבנן עליה וסברי דחייב גם משום אשת איש. אמנם לפי דעת רש"י משמע דר' יהודה נמי פליג אדרבנן דקסברי דבערות אביו ממש אינו חייב אלא אחת דהא למאן דאית ליה דר' יהודה מחייב שתים בערות אביו נפקא לן מק"ו דאחי אביו דמוקי קרא דערות אחי אביך לא תגלה כערות אחי אביו ממש ולעבור עליו בשתים והנה רש"י עצמו פי' גבי ערות אחי אביך ומהו ערותו אל אשתו לא תקרב ורבנן סברי שפירושו ערות אחי אביך ממש ולעבור עליו בשתים:

פסוק י

ערות בת בנך ק"ו לבתך אלא שאין מזהירין מן הדין למדוה רבותינו בג"ש פירושו הג"ש פירושו בגמ' אתיא הנה הנה אתיא זמה זמה פי' אתיא הנה הנה לאזהרה כתי' הכא ערותך הנה וכתו' התם גבי אשה ובתה שארה הנה מה להלן עשה בתה כבת בתה ובת בנה והזהיר עליה אף כאן עשה בתו כבת בתו ובת בנו להזהיר עליה. אתיא זמה זמה לעונש כתיב התם גבי אשה ובתה ולא תהיה זמה בתוככם וכתי' התם שארה הנה זמה היא מה להלן עונש שרפה כדכתו' באש ישרפו אף כאן ענוש שרפה על בתו כבת בתו:

פסוק כא

להעביר למולך וכו' לא תתן זו היא מסירתו לכומרים לכך פרש"י לא תתן אחר שפי' להעביר למולוך משום דשמעינן מלהעביר שהוא ע"י אחרים דלא תתן זו היא מסירתו לכומרים ולא נתינתו ממש לאש בעצמו:

פסוק כג

תבל הוא לשון קדש ערוה וניאוף ד"א לשון בלבול וכו' קשה מאי ד"א י"ל דקשה לפי פי' הראשון למה לא כתב לשון זה בכל שאר עריות לכך פי' ד"א לשון בלבול וכו' דלא שייך לשון זה כי אם

פועל הכל יוצר ובורא
עזרתני בפירוש סדר אחרי
וכן תחזקני בעדת אנשים
בחוקקי חדושי פיי קדושים

פרק יט

פסוק ב

דבר אל כל עדת מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל לפי שרוב גופי תורה וכו' פי' שנאמרה פרשה זו לכל ישראל בהקהל קודם שיאמר אותה לאהרן ולבניו ולזקנים ולעם כמו שכתב לעיל בפר' כי תשא כיצד סדר משנת משה וכו' ואחר שנאמ' בהקהל שנאה להן על הסדר כמנהגו בשאר הפרשיות וזה היה מפני שרוב גופי תורה תלויין בה:

פסוק ג

ואת שבתותי תשמורו סמך שמירת שבת למורא אב ואם וכו' עד כלכם חייבים בכבודי וכן בשאר מצות צריך לישב למה לא אמר כלכם חייבים במוראי דהא אמורא סמיך. וקשה עוד אהאי דקאמ' אח"כ אני ה' אלהיכם ופי' שם אתה ואביך חייבין בכבודי לכך אל תשמע לו לבטל את דברי צריך לישב אמאי אצטריך הא כבר שמעינן ליה מדסמך שמירת שבת למורא אב ואם וקשה עוד היכי יליף בשאר המצות נימא דדוקא גבי שבת אמרינן דלא דחי ליה כבוד אב ואם משום דשקולה שבת כנגד כל התורה כדאיתא בפרק קמא דחולין גבי חוץ ממשומד לחלל שבתות. ונ"ל דלכך נקט כלכם חייבים בכבודי ולא נקט במוראי משום דאתא לאשמועינן שאפי' אם יש לפניו מצוה לעשות ואביו אומר לו שלא לעשותה יש לו להניח מצות אביו ולעשות המצוה כדאית' בפ"ק דקדושין אלעזר בן מתיא אומר אבא אומר השקני מים ומצוה עלי לעשות מניח כבוד אבא ועוסק בכבוד שמים. וכ"ש אם אביו אומר להניח המצוה שלא להנאתו ואלו היה מפרש כלכם חייבים במוראי לא הוה שמעינן רק שאין לו לעבור על מצות לא תעשה בעבור כבוד אביו כי במצות לא תעשה שייכא היראה כמו שפירש רבינו משה בפרקי אבות על ויהי מורא שמים עליכם כי ליראה מבוא גדול למצות לא תעשה ואין להקשות מנא ליה הא דנ"ל דסמוך אקרא דאני ה' אלהיכם ולכך חזר ופי' אני ה' אלהיכם אתה ואביך חייבין בכבודי דלהכי אצטריך למכתב אני ה' אלהיכם ומזה נמי שמעינן בכל המצות. ואין להקשות אמאי אצטריך הסמיכות משבתותי הא שמעינן ליה מאני ה' אלהיכם משום דהוה אמינא דאדרבא אני ה' אלהיכם אתא למימר אני ה' המזהירכם על מורא אב ואם והוקשו למוראי והייתי יכול לעבור על דברי תורה בעבור מורא אב ואם לכך כתב ואת שבתותי תשמרו להורות שלא הוקש כבודם לכבוד המקום לעניין שיוכל לעבור על דברי תורה ואפי' בלאו דמחמר דאם לא כן אמאי אצטריך פשיטא דלא ידחה לאו שיש בו סקילה וכרת לאשמעינן שיהא שבת שקול כנגד כל המצות דהא לא שמעינן ליה אלא מדסמך פרש' מקושש לפרש' ע"ז כמו שפי' רש"י בפר' שלח לך והתם יש בו סקילה וא"כ מדרשא דקרא אתא לאשמועינן דלא הוקשו לעבוד על דברי תורה סיפא דקרא נמי להכי אתא

ולהכי פי' אח"כ איזהו מורא ואיזהו כבוד לאורויי לך דאני ה' אלהיכם בא לאורויי בדבר דשייך ביה כבוד ולא מורא כגון ההיא דהשקני מים. והא דמייתי לה בפרק אלו מציאות גבי אמר לו אביו לא תחזיר או אמר לו הטמא והתם הוה שייך למימר כלכם חייבין במוראי כדפרשינן דהא איכא לא תעשה דלא יטמא למתים ולאו דלא תוכל להתעלם היינו משום דעיקרו אאני ה' אלהיכם סמיך דאי לאו הכי מנא לי' למילף משבת דלמא שאני שבת דהוי לאו השוה בכל ולהכי לא דחי ליה אבל לאו דלא יטמא למתים אינו שוה בכל אימא דלידחי ולגבי אבדה נימא ממונא מאסורא לא ילפינן כדאמרי' בברכות פרק מי שמתו אבל מאני ה' אלהיכם אתי למדרש כלכם חייבי' בכבודי שמעינן ליה כולהו. וכן נ"ל דעת התוספות בפי' בפ"ק דיבמות כלכם חייבין בכבודי אאני ה' אלהיכם דסיפא דקרא נדרש שהם באו לישב אמאי נקט כלכם חייבים בכבודי. ואע"ג דהתם לא הוה שייך למימר ליה נוכל לומר דאגב גררא דאלו מציאות נקטיה התם כן כתב מהר"ר. ואחרים כתבו שמה שפרש"י בכאן איזהו מורא ואיזהו כבוד היה להשמיענו הטעם למה לא חשש הכתו' לסמוך שמירת שבת לכבוד אב ואם כדרך שסמכו למורא ולכך כתב איזהו מורא לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו ולהכי כתביה סמוך לשמירת שבת כלו' אע"פ שהזהרתיך על מוראו דהיינו שלא תסתור את דבריו אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו אבל גבי כבוד לא הוצרך הכתוב לסמוך שמירת שבת ללמדנו דבר זה שכבוד ר"ל מאכיל ומשקה ומלביש וכו' ואין לחוש שם לעבור על המצוות:

פסוק ד

לא תעשו לכם לא לאחרים ולא אחרים לכם וא"ת לא תעשו לכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך וכו' אין להקשות לעולם נימא שר"ל לא תעשו לעצמכם ובא לחייובי משעת עשייה שהרי כבר נאמר לא תעשה לך פסל. אבל קשה לשתוק מלכם והוה שמעינן לא אחרים לכם מלא יהיה לך וי"ל דאתא לאורויי דמשעת צווי שמצוה לאחרים לעשו' עובר בלאו זה. מהר"ר:

פסוק ח

ואוכליו עונו ישא בנותר גמור הכתו' מדבר ובמסכת כריתות למדוה בג"ש פי' מדכתי' בפרשת תצוה ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא והכא כתי' כי את קדש ה' חלל מה להלן נותר וכו':

פסוק יא

לא תגנובו אזהרה לגונב ממון וכו' כבר כתבנו לעיל בפ' וישמע יתרו הנראה לנו ובן בג בג דריש מינה לא תגנוב את שלך מבית חברך אלא שבור את שיניו ואמור לו את שלי אני נוטל:

לא תכחשו לא תשקרו מפרש בת"כ לפי שנאמר עונש בענין כפירת הפקדון ומשוה לגזל ועושק או מצא אבדה. וכחש בה עונש שמענו אזהרה מניין ת"ל לא תכחשו הרי זה אזהרה לכפירת ממון ולפי שנאמר בענין הכפירה או מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל לא תשקרו עכ"ל הסמ"ג בלאוין בסימן ר"מ ורמ"א. ועל זה קשה מאד דמשמע מדבריו שיהא חייב על הכפירה לבד וזה אינו שאינו חייב חומש ואשם עד שישבע וי"ל כדמפרש רש"י בפרק הגוזל שהעונש שהוא בלא שבועה היינו דמחייב באונסין מקרא דוהשיב את הגזלה. עוד יש לומ' שעובר בלאו זה משעת הכפירה אעפ"י שאינו בחומש ואשם עד שישבע:

פסוק טו

בצדק תשפט עמיתך כמשמעו. ד"א הוי דן את כל האדם לכף זכות קשה מאי ד"א י"ל שלפי משמעו הפי' הראשון לא הל"ל עמיתך דהא כל אדם צריך לדון בצדק אפי' אדם רשע לכך פי' ד"א הוי דן את כל האדם לכף זכות שאין לך לדון לכף זכות אלא מי שמעשיו סתומין או שגלויין לטובה דהיינו עמיתך. אבל מי שמעשיו גלוין לרעה ועשה מעשה שיש בו פנים לטובה ולרעה אין לך לדון אותו לכף זכות אלא לכף חובה כדכתי' כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו וכמו שכת' הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה במסכת אבות. (פרק א' וכן כתב הרב הזה ברטנורה שם):

פסוק יט

ובגד כלאים לפי שנא' לא תלבש שעטנז וכו' קשה לכתוב קרא זה ולא לכתוב לא תלבש שעטנז. וי"ל כדאי' בספרי לא ילבש שעטנז אין לי אלא שלא ילבש שלא יתכסה מנין ת"ל לא יעלה עליך. יכול לא יפשילנו כקופה לאחריו ת"ל לא תלבש לבישה בכלל העלאה היתה ולמה יצתה להקיש אליה ולומ' מה לבישה מיוחדת שהיא הנאת הגוף אף כל שהוא הנאת הגוף וכו' ואין להקשות א"כ מה קשה לו לרש"י הלא הוצרכו שניהן. וי"ל דקשה לו למה לא כתב וכלאים שעטנז לא יעלה עליך ולא לכתוב מלת בגד. מהר"ר:

פסוק כ

או חופשה בשטר קשה מנא לו י"ל כדאי' בגמ' בקידושין דיליף ליה בג"ש לה לה מאשה דכתי' בה וכתב לה ספר כריתות:

פסוק ל

את שבתותי תשמורו אין בנין בית המקדש דוחה שבת אין להקשות אמאי אצטריך הא כבר שמעינן בפר' ויקהל גבי משכן כמו שפרש"י שם די"ל שאני משכן שאינו קדוש קדושת עולם אבל מקדש דקדוש קדושת עולם אימא לדחי שבת קמ"ל. גם אין להקשות נילף דלא דחי ק"ו מכבוד אב ואם שאעפ"י שהוקש כבודם לכבו' המקום

אפי' הכי לא דחי שבת דשאני התם דלא הוה רק הכשר מצוה שהמצוה בעצמה הוא להאכילו ולהשקותו וכו' וחלול השבת הוא כשמבשל או שוחט בעדו להאכילו וכמו שפי' התוספות פ"ק דיבמות. גם אין להקשות נילף דלא דחי מההבערה משרפת בת כהן דלא דחייא שבת משום די"ל דשאני התם דאיכא כרת וסקילה אבל הא אצטריך אפי' למחמר אחר בהמתו דליכא רק לאו גרידא דאפי' הכי לא דחי וקשה למה סרס רש"י את המקרא שפי' את מקדשי תיראו קודם שיפרש את שבתותי תשמורו הקודם לו בפסוק. וי"ל שמתירא פן תפרש ומקדשי תיראו כנסת ישראל המקודשת לי תיראו מלטמא אותה בזנות כמו שפי' לקמן בפסוק למען טמא את מקדשי בפרשת הנותן מזרעו למולך וזה אינו לפי שאין שייך לומ' מורא במקדש וכדאיתא פ"ק דיבמות יכול יתירא מן המקדש וכו' ואז הוה קשה לן מה שייך לומ' את שבתותי תשמורו ולכך פי' את מקדשי תיראו דשייך על המקדש ממש בתחלה ואח"כ אצטריך ואת שבתותי תשמורו. ונראה די"ל דלכך הפכן הכתוב וכת' את שבתותי תשמורו ואת מקדשי תיראו ולא כתב את מקדשי תיראו ואת שבתותי תשמורו כמו שכת' לעול איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו כדי שלא נטעה מיהא קאי פסוק את מקדשי תיראו אהך פסוקא דלעיל ומלאה הארץ זמה ויהיה פירוש כנסת ישראל המקודשת לי:

פסוק לב

מפני שיבה תקום יכול זקן אשמאי ת"ל והדרת פני זקן אין זקן אלא מי שקנה חכמה. פי' רש"י תפש שטתו כתנא קמא בפ"ק דקדושין דמצריך שיבה וחכמה אבל איסי בן יהודה חולק עליו ואומר כל שיבה במשמע וגם ר' יוסי הגלילי חולק ואומר יניק וחכים או שיבה וחכים:

פסוק לו

אשר הוצאתי אתכם על מנת כן וכו' ד"א אני הוא שהבחנתי במצרים וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' ראשון קשה לו למה תלה יציאת מצרים במצות מדות ומשקולות יותר מכל שאר המצות מהר"ר:

פרק כ

פסוק ב

עם הארץ עם שבגינם נבראת הארץ פירש שעם הארץ הוא לשון גרעון כדברי רז"ל ולא עם הארץ חסיד ורחוק הוא כשהן מקיימין המצות לבער הרע מקרבכם יקראם בלשון גרעון לכך פי' כן:

פסוק י

ואיש פרט לקטן קשה למה הוצרך פסוק לפרוט את הקטן מניאוף הלא אין קטן בר עונשין לשום אסור שבתורה וי"ל דמאחר שמצינו שחייב הכתו' מיתה על ההראה אפי' בלא גמר ביאה הייתי סובר שכן הקטן הבא על הערוה אעפ"י שאינו בר ביאה יהא חייב דהוי דומייא דהראה לכך כתיב איש אשר ינאף פרט לקטן:

פסוק כה

והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה אין צריך לומ' בין פרה לחמור וכו' קשה אמאי אצטריך לחזור ולכתבו הנה שהרי כבר כתבו בסוף פרשת השמיני ובפסוק להבדיל בין הטמא ובין הטהור וכו' וי"ל דהאחד לענין טומאת נבלות והאחר לעניין אסור אכילה.

מהר"ר:

בחסדך רעיוני חיו

בפי' סדר קדושים תהיו

כן תסייעני להחל ולגמור

לקוטים בסדר אמור:

פרק כא

פסוק א

אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים פירש להזהיר גדולים שלא יטמאו בידים כדדרשינן מלא תאכלום קרינא ביה תאכילום ואין לפרש להזהיר גדולים שימנעו קטנים מלטמא דהא קי"ל קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו:

פסוק ב

לאביו ולאמו וכו' נ"ל דיכול להיות דצריכי שניהם לאמו צריך לכתוב להשמיענו שאפי' היתה אמו נשואה לזה אפי' הכי יטמא לה ולאביו צריך לכתוב שאפי' היו לאביו בנים חללים אפי' הכי יכול ליטמא לו דאין לומ' דצריכי למילף מה אביו ואמו בני קיימא אף בנו ובתו בני קיימא דא"כ לא לכתוב רק חד מנייהו והא דדריש בת"כ מה אביו ואמו שהם בני קיימא אף אם לשארו דקרא קא סמך דלא הוה צריך למכתב רק כי אם לאביו ולאמו ולבנו ולבתו אבל כלל אותם כולם בכי אם לשארו הקרוב לדמותם להדדי ולומ' מה אביו ואמו בני קיימא אף בנו ובתו בני קיימא ולמעוטי נפלים. ומה בנו ובתו שהם יורשין אותו אף אחיו ואחותו שיורשין אותו למעוטי אח ואחות מן האם. והשתא דאמרינן דאביו ואמו כל חד וחד למילתיה אצטריך לא חש אם הקדים אמו לאביו. ועו' בלא זו אף זו כתי' שיותר ראוי להטמא לאמו שלא חטאת מלאביו שחטא אבל גבי כהן גדול הקדים אביו לאמו דלא מבעיא לאביו שאינו אביו ודחי שאינו מטמא לו אלא אף

לאמו שהיא ודאית אינו מטמא לה וכן הכא נמי נוכל לומ' דהכי קאמר לא מבעיא לאמו שהיא ודאיא שהוא מטמא לה אלא אפי' לאביו שאינו ודאי אלא מחמת חזקה מטמא לו ואף כי דרשו רז"ל לשארו זו אשתו מכל מקום מדלא כתיב בהדיא לאשתו הקרובם אליו ש"מ דבעי למכלל כל הקרובים ביחד ומלשון שארו דרשו אשתו אי נמי מדכתי' הקרוב דאתא למעוטי ארוסה ובנו אתא לאשמועינן אפי' שאינו ברשותו דאי מבתו הוה אמינא דוקא בתו כל זמן שהיא ברשותו שהוא עד זמן שתהא בוגרת אבל בן שאינו ברשותו אימא לא לכך כתי' בנו ובתו אתא לאשמועינן אעפ"י שהיא נשואה ואחיו אתא לריבויי אפי' חלל כיון שראוי ליורשו ואחותו בא למעט. הנשואה ולרבות הארוסה. מהר"ר:

פסוק ג

אליו ולא גרושה ואליו דכתי' גבי אחותו י"ל שבא למעט בוגרת שכלו בתוליה ולר' אלעזר ור' שמעון דקרו לה בתולה כדתנן ר' אלעזר ור' שמעון מכשירין בבוגרת י"ל דבא לריבויי מוכח עץ מהר"ר:

אשר לא היתה לאיש למשכב קשה מנא ליה האי לישנא י"ל מדכתי' בפרשת מטות וכל אשה יודעת איש למשכב זכר אף כאן כן:

לה יטמא בעל כרחו. פי' שמקרא זה יתר הוא שהרי די לו לכתוב לנפש לא יטמא כי אם לאביו ולאמו וכו'. וכתי' אח"כ לה יטמא כלומ' מצוה לו שיטמא ד"א לה יטמא ולא לאחר עמה. קשה מאי ד"א י"ל דבא לישב לפי דעת ר' ישמעאל דסבירא ליה שאינו חייב ליטמא דפליגי בזה ר' ישמעאל ור' עקיבא בפרק טבול יום ופי' ולא לאחר עמה שלא יאמר הואיל ונטמאתי לקרובי זה אלך ואטמא לאחר ומכאן יש לקבור מיתי כהנים בסוף בית הקברות כדי שלא יטמאו הקרובים בקבורת מתים אחרים. מהר"ר:

פסוק ז

ואשה גרושה מאישה וכו' להכי כתב מאישה לאשמועינן שאפי' אינה גרושה אלא מאישה כגון שאמ' לה הרי את מגורשת ממני על מנת שלא תנשאי לאיש אחר אפילו הכי פסולה לכהונה הכי איתמר בגמ':

פסוק י

לא יפרע לא יגדל פרע ואיזהו גדול פרע יותר מל' יום קשה מנא ליה י"ל כדאיתא בגמ' בסנהדרין מדכתיב גבי נזיר קדוש יהיה גדל פרע ויהיה בגימ' ל' ואתיא בג"ש פרע פרע דהתם:

פסוק יא

כל נפשות מת לא יבא באהל המת נפשות להביא רביעית דם שמטמא באהל כך היא הגרסא ופי' ביאה זו בא להזהיר שלא יכנס באהל המת דלישנא דנפשות דהוה סגי ליה

למכתב ועל כל מת לא יבא וכתב נפשות לאשמועינן בדבר שהנפש תלויה בו מן המת והיינו רביעית דם שיצא מן המת שגם עליו לא יבא ששיערו חכמים רביעית דם הנשמה תלויה בו כלומ' שאם יצא כל דמו של אדם ולא ישאר בו אלא רביעית יכול הוא לחיות ובהובאה זו איכא פלוגתא דיש אם למקרא יש אם למסורת דמאן דסבר יש אם למקרא קרינן נפשות בלשון רבים יליף ליה מדכתי' כל נפשות דמשמע כל אחד מהנפשות ומאן דסבר יש אם למסורת יליף ליה מדכתיב נפשות לשון יחידה דהיינו רביעית אתת:

פסוק יד

חללה שנולדה מפסולי כהונה קשה דלעיל פירש וכן שנתחללה מן הכהונה פי' ביאת אחת מהפסולין והכא לא פירש כולה וי"ל דהכא לא חזר ופירש חללה שנולדה מפסולי כהונה אלא כדי לישב מה טעם כתב לעיל זונה קודם חללה והכא כתבה אחר חללה ולכך אמר חללה שנולדה מפסולי כהונה שלא נעשה פסול בגופה דומייא דאלמנה וגרושה אבל לעיל סמכי גבי זונה שנעשה פסול בגופה וגרושה וזונה אמאי אצטריכו למיכתב גבי כהן גדול ומה טעם חלק בגרושה מזונה וחללה גבי כהן הדיוט וכתב וגרושה מאישה כולהו דריש להו במסכת קדושין והכי איתא התם פרק עשרה יוחסין אמ' רבא מינא הא מלתא דאמור רבנן אין חללה אלא מאיסורי כהונה דתניא לא יאמר גרושה בכהן גדול ותיתי לי' בק"ו מכהן הדיוט דאמינא השתא לכהן הדיוט אסירא לכהן גדול מבעייא ולמה נאמר לומ' לך כשם שחלוקה גרושה מזונה וחללה בכהן הדיוט כך חלוקה בכהן גדול כלומ' שאם בא על אשה שהיא גרושה וזונה וחללה שחייב עליה משום ג' שמות גרושה וזונה וחללה שהרי חלק הכתו' גרושה וכתב ואשה גרושה מאישה לבד והוא הדין לאחרות הכי נמי בכהן גדול וקא פריך פשיטא מגרע גרע ומשני אלא כשם שחלוקה גרושה מחללה זונה בכהן הדיוט כך אלמנה חלוקה מגרושה וחללה זונה מכהן גדול חללה אין חללה אלא מפסולי הכהונה זונה נאמ' כאן זונה ונאמ' להלן זונה מה להלן זרעו חולין אף כאן זרעו חולין הכי איתי' התם בגמרא. מהר"ר:

פסוק כג

אך אל הפרוכת וכו' ואל המזבח וכו' ושניהם הוצרכו ליכתב וכו' פי' כך היא צריכותא זו אם נאמ' מזבח ולא נאמ' פרוכת הייתי אומ' מה למזבח שכן ראוי לעבודה אבל פרוכת שאינו ראוי לעבודה אימא לא קמ"ל ואם נאמ' פרוכת הייתי אומ' מה לפרוכת שכן היא לפנים אבל מזבח שאינו לפנים אימא לא קמ"ל לכך הוצרכו שניהם הכי איתמר שם בברייתא בתורת כהנים:

פרק כב

פסוק ג

כל איש אשר יקרב וכו' ואם תאמר ג' כריתות בטומאת קדשים למה כבר דרשו רז"ל במסכ' שבועות אחד לכלל ואחד לפרט וכו' פי' רבינו את אהרן כתי' והנפש אשר תאכל מזבח השלמים ונכרתה הרי פרט וכאן כתיב כל קדשים שכלל את כלם לומ' לך מה פרט מפורש קדשי מזבח אף כל קדשי מזבח לאפוקי קדשי בדק הבית דלא ואין להקשות הרי הפרט הוא קודם לכלל והיה לנו לומ' נעשה הכלל מוסף על הפרט ורבי כל מילי די"ל דהואיל ומרוחקים זה מזה לא מרבינן אלא כעין הפרט והכרת השלישי בא ללמדנו על הטומאה הסתומה הכתובה בפ' ויקרא גבי קרבן עולה ויורד דלא אירי אלא בטומאת מקדש וקדשיו או לרבות דברים שאינם נאכלים אליבא דר' אבהו או לרבות חטאות הפנימיות אליבא דר' שמעון דהוה אמינא הואיל ואין בהם משום פגול אין בהם משום טומאה. מהר"ר:

פסוק ז

ואחר יאכל מן הקדשים בתרומה הכתו' מדבר שמותר לאכלה בהערב שמש קשה מנא לו י"ל מדכתי' בתריה כי לחמו הוא והיינו תרומה שהיא לחם ומה שאמ' מותר לאכלה בהערב שמש. קשה מנא לו י"ל כדאמרינן בכמה מקומות העריב שמשו אוכל בתרומה דנפקא לן הנך אילי מדכתיב תלת קראי חד לא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים הוי מעשר כשטבל ועלה אוכל במעשר וכתו' אחד אומ' ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים דהיינו תרומה וכתו' אחר אומר וכפר עליה הכהן וטהרה דהוי כפרתו אוכל בקדשים הא כיצד כאן למעשר כאן לתרומה כאן לקדשים דתרומה עדיפא ממעשר שחייב עליה משום מתה וחומש ואין לה פדיון ואסורה לזרים וקדשים עדיפי מן התרומה שכן חייבין עליה משום פגול נותר וקרבן ומעילה ואסורין לאונן הכי איתמ' שם במסכת יבמות:

פסוק י

תושב כהן ושכיר איזהו תושב זה נרצע ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים אין להקשות לא לכתוב רק תושב והוה שמעינן קנוי קנין שנים מק"ו דהוה אמינא מה תושב זה קנוי קנין שנים אבל נרצע אוכל קמ"ל. מהר"ר:

פסוק יד

ואיש כי יאכל קדש תרומה נראה דפרישנא כן כי היכי דלא תיסק אדעתין דדווקא בקדשים חייב עליהם חומש דאית בהו כרת אבל תרומה דלית בה כרת אימא לא קמ"ל. וקרא זה מדבר בקדשים ואע"ג דכתי' קרא אחרינא בפרש' ויקרא ואת אשר חטא מן

הקדש ישלם הוה אמינא התם מיירי בהנאה והכא מיירי באכילה ואי קשיא לך אם על ההנאה חייב על האכילה לא כל שכן י"ל דאי לא הוה כתי' רק קרא דויקרא דמשתעי סתמא את אשר חטא מן הקדש ישלם הוה אמינא זו היא אכילה אבל על ההנאה לא לחייב וכדדרשינן לעיל גבי תושב כהן ושכיר לכך כתב הוה אמינא דצריכי תרי קראי חד לחייב לחומש על האכילה בפירוש וחד על ההנאה ותרוייהו בקדשים משום שחייבים עליהם כרת אבל על התרומה שאינה בכרת אלא במיתה בלבד אימא לא לחייב עליה חומש לכך פירשינן כי יאכל קדש תרומה שהרי כל הענין דבר בה:

פסוק כה

ומיד בן נכר גוי שהביא קרבן עד אבל תמימים תקבלו מהם לכך נאמ' למעלה איש איש לרבות הגוים שנודרים נדרים ונדבות כישראל צריך לישב דהא בלאו הכי שמעינן שמקבלין מהן כדכתי' ומיד בן נכר לא תקריבו מכל אלה משמע הא תמימים תקבלו מהם וי"ל דהוה אמינא דוקא מישראל תקבלם אבל מגוים לא והוי לאו הבא מכלל עשה ואתא לא תקריבו אלא ליתן לאו על בעל מומים להכי כתב איש איש וגו'. מהר"ר:

פסוק כח

אותו ואת בנו נוהג בנקיבה קשה מנא ליה י"ל מדכתי' בנו ולא כתי' הבן דמשמע מי שבנו כרוך אחריו דהיינו האם. מהר"ר:

פסוק כט

לרצונכם תזבחו תחלת זביחתכם וכו' ד"א לדעתכם מכאן למתעסק וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' ראשון קשה מעט שכתב תחלה וכי תזבחו דמשמע אחר שתתחילו לשחוט לרצונכם תזבחו וזה אינו במתכוין לשחוט בשחיטה לאכלן לאחר זמן לכך פי' מכאן למתעסק דמיירי שפיר במתחיל לשחוט וכך משמעו כאשר תתחילו לשחוט הוו זריזים לזבוח לרצונכם כלומ' לדעתכם:

פסוק לא

ושמרתם זו משנה קשה מנא ליה י"ל מדכתי' כי נעים כי תשמרם בבטנך איזהו דבר השמור בבטנו של אדם הוי אומ' זה לימוד:

פסוק לב

ונקדשתי בתוך בני ישראל יכול ביחיד ת"ל בתוך בני ישראל פירו' דאתיא תוך תוך מעדה כתי' התם הבדלו מתוך העדה הזאת ועדה היינו עשרה כדכתי' עד מתי לעדה הרעה הזאת דהיינו מרגלים והם היו י"ב צא מהם יהושע וכלב בשארו י' וקרי ליה עדה וכתי' הכא תוך מה תוך האמור להלן עדה אף תוך האמור כאן עדה ולא חשש רש"י להביא החולקים הכתובי' על דין זה לפי שדין זה שוה בכל המצות כולן שביחיד יעבור

ואל יהרג אבל ברבים יהרג ואל יעבור משום האי קרא דונקדשתי אבל בג' מצות דהיינו ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים לא שנא ביחיד ולא שנא בצבור שיהרג ואל יעבור.

מצאתי עזר ורוב אונים
בפי' אמור אל הכהנים
ובשם צורי יזהר
ולא אשעה בסדר בהר

פרק כה

פסוק א

בהר סיני מה ענין שמיטה להר סיני וכו' אלא מה שמטה נאמרו וכו' עד וחזרו ונשנו בערבות מואב נ"ל שלמדנו ששאר הדברות נאמרו בסיני באם אינו ענין ודרשינן הכי דאם אינו עניין לשמיטה לומר שנאמרו כללותיה ודקדוקיה בסיני שהרי מדחזינן דלא נשנית בערבות מואב ש"מ שנאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני שהרי כל המצות נאמרו או בהר סיני או בערבות מואב. תנהו ענין לשאר המצות שאעפ"י שמצינו שנשנו בערבות מואב בסיני נאמר כללותיהו ודקדוקיהן. ואי קשיא לך א"כ למה נשנו בשביל דברים שנתחדשו בהם. עוד נוכל לומר שכל המצות נאמרו כללותיהן ודקדוקיהו מסיני מדינא שכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד יצא ולא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא והכי קאמר שמטת קרקעות בכלל היתה כשכלל בסוף הספר אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני. ולמה יצא מן הכלל ופרט לה עליה בפני עצמה וכתב בה בהר סיני ללמד שנאמרו כללותיה ופרטותיה בסיני ולא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל שכל שאר המצות נאמרו כללותיהן ופרטותיהן מסיני ואין להקשות שהרי נשנית דכתיב בפרשת ראה מקץ שבע שנים תעשה שמיטה משום דסבירא לן כרבנן שחולקים על ר' בפרק השולח דסבירא דבשמטות כספים בלבד דבר הכתוב ולא כר' דסבר דבשתי שמיטות הכתוב מדבר חדא שמיטת קרקע וחדא שמיטת כספים:

פסוק ב

שבת לה' לשם ה' שנא' בשבת בראשית וכו'. קשה מאי קאמר הא קא חזינן ששניהם שוין בלשון. י"ל דסבירא ליה לרש"י שהשמיטה זכר למעשה בראשית כמו השבת והיינו דקאמר כשם שנא' בשבת בראשית כלו' מדחזינן שהשוה הכתוב שניהם בלשון אחד ש"מ חד טעמא הוא:

פסוק ז

ולבהמתך ולחיה אם חיה אוכלת בהמה לא כ"ש וכו' ד"א בהמה אוכלת בלא מעשר וכו'. קשה דמעיקרא קשה ליה מבהמה וקא מתרץ בחיה. וי"ל דהכי קאמר דאצטריך לבהמתך לייתורי חיה למילף מינה הקישא דאי לא הוה כתיב בהמה הייתי אומר דאצטריך חיה דלא תימא דוקא בני אדם אוכלין אבל לא בהמות וחיות אבל השתא דכתיב בהמה אייתר ליה חיה לאשמועינן היקשא דכל זמן שחיה אוכלת האכל גם לבהמה אבל אם כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית. וקשה מאי ד"א. וי"ל דלפי פי' הראשון דאתא להקיש בהמה לחיה קשה דהוה ליה לאקדומי חיה שהרי בהמה אוכלת דומייא דחיה. וקשה עוד הא כבר שמעינן דאוכל בלא מעשר מקרא דיתרם תאכל חית השדה בפ' המשפטים. וי"ל דאי מהתם הוה אמינא דוקא אביונים בלא מעשר אבל לא הבעלים ובהמתם קמ"ל. מהר"ר:

פסוק ח

שבתות שנים שמיטות שנים יכול יעשה ז' שנים רצופים וכו' ת"ל שבע שנים שבע פעמים. וקשה לפי שיטה זו לכתוב שבע שנים שבע פעמים ולשתוק משבתות שנים. וי"ל דבא להשמיענו שמצוה למנות השמיטות ג"כ וכדאמר אביי בספירת העומר מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי להכי כת' שבתות שנים:

פסוק ט

ביום הכפורים ממשמע שנא' ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור וכו'. שאל השואל דהוה ליה לרש"י לשאול בהפך ממשמע שנא' בעשור לחדש איני יודע שהוא יום הכפורים שהרי כתוב בעשור לחדש תחלה וכן דרכו בשאר מקומות. י"ל דקרא דיום הכפורים איצטריך דאי לא כתב אלא בחדש השביעי בעשור לחדש הוה אמינא דבניסן משתעי קרא שהוא שביעי לתשרי שהוא ר"ה לשמטין וליובלות הואיל וביובל מדבר להכי איצטריך קרא דביום הכפורים ואייתר ליה קרא דבעשור לחדש לומר לך דתקיעה בעשור דוחה שבת. מהר"ר:

פסוק יא

יובל היא שנת החמשים לפי שנא' וקדשתם וכו'. פי' במסכת ר"ה דריש ליה לפי שנאמר וקדשתם את שנת החמשים וקראתם דרור יכול לא היו עבדים לא יהיה יובל ת"ל יובל היא מכל מקום ובת"כ דריש לפי שנא' וקדשתם את שנת החמשים שיכול בכניסתה תהא מתקדשת מר"ה וביצאתה תהא מושכת והולכת עד יום הכפורים שכן מוסיפין מחול על קדש ת"ל יובל היא שנת החמשים אין קדושתה מושכת אלא עד ר"ה הכי איתמר התם:

פסוק יב

יובל היא קדש תופסת דמיה כהקדש וכו'. פי' שדמי הפירות נתפשין והפירות עצמן קדש ואינן יוצאין לחולין כדאיתא בת"כ בלשון זה מה קדש תופש את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה אי מה קדש יוצא לחולין ודמיו נתפשין יכול אף שביעית כן ת"ל היא הרי היא בקדושתה נמצאת אומר אחרון אחרון נתפס בשביעית ופרי עצמו אסור כיצד לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו כשביעית לקח בבשר דגים יצא בשר ונכנסו הדגים לקח בדגים שמן יצאו דגים ונתפס השמן אחרון אחרון נתפס ופרי עצמו אסיר:

פסוק יד

אל תונו אונאת ממון במספר שנים לפי פשוטו בא להזהיר על האונאה כשתמכור או תקנה קרקע וכו'. קשה דהא תנן אלו דברים שאין להם אונאה הקרקעות וכו' ואיך אמר שבא להזהיר על אונאת קרקע. י"ל דלפי פשט הכתוב זאת האונאה ר"ל בטול מקח וסבר ליה כדעת ר"ת דביותר מהחצי יש להו בטול מקח ועוד נ"ל בדוחק שאע"פ שאינם בתורת אונאה שיהא צריך להחזירם דמי האונאה בשתות או שיהיה בהם בטול המקח ביותר משתות מ"מ המאנה מדעתו בקרקעות עובר בלאו דאל תונו איש את אחיו. מהר"ר:

פסוק יט

וישבתם לבטח עליה שלא תיראו משנת בצורת ואכלתם לשובע וכו'. יקשה למה סרס המקרא שפי' וישבתם לבטח קודם שיפרש ואכלתם לשובע הקודם לו בפסוק. וי"ל דעשה זה כדי לסמוך וישבתם לבטח עליה לאידך וישבתם על הארץ לבטח דכתיב בפסוק דלעיל משום דקשה לו תרי וישבתם לבטח למה לי לכך פי' את שניהם סמוכין זה לזה דחד שלא תגלו וחד שלא תדאגו משנת בצורת:

פסוק כ

ולא נאסוף את תבואתינו כגון יין ופירות וספיחין וכו' פי' דנקיט הני שהן דברים גדלים מאליהן בלי זריעה דמאחר שאמר לא נזרע פשיטא שלא נאסוף לכך אמר אפי' דברים שדרכן להאסף בלא זריעה אין אנו רשאין לאוספן לעצמנו. וקשה אלישנא קמא דכתיב מה נאכל בשנה השביעית דהל"ל בשנה השמינית שהרי בשביעית יאכלו מה שאספו בששית כדרך שאר שנים. וי"ל דהכי פי' מה נאכל אחרי שבשנה השביעית לא נזרע ולא נאסף ואין פירושו מה נאכל בשנה השביעית אלא בשנה השביעית הן לא נזרע וכו':

פסוק לג

ואשר יגאל מן הלוים אם יקנה איש בית וכו' ד"א לפי שנאמר גאולת עולם וכו' עד אף לוי גואל גאולת עולם. קשה מאי ד"א י"ל שפי' הראשון מוציא מלת יגאל ממשמעה ומפרש אותה לשון מכירה אבל הפי' השני מפרשה כמשמעה לשון גאולה עוד י"ל דלפי' הראשון

מקרא יתר הוא דהא כתיב גאולת עולם תהיה ללוים לכך פי' ד"א דבא לאשמועינן שאף לוי שקנה מלוי גואל לעולם:

פסוק לו

ויראת מאלהיך לפי שדעתו של אדם וכו' או התולה מעותיו בגוי להלוותם לישראל ברבית וכו'. פי' ראובן אמר לו לשמעון קח משכון זה לוה לי עליו מעות מגוי פלוני הרגיל אצלך והלך שמעון ולקחם משלו והטעה את ראובן לומר מהגוי לקחתים כך פירש סמ"ג:

פסוק לח

אשר הוצאתיך והבחנתי וכו' אף אני אפרע מהמלוה מעות לישראל ברבית ואומר של גוי הם. קשה אמאי איצטריך מקרא זה להוכיח אסיר דבר זה הא קי"ל דכל היכא שהרבית בא מישראל לישראל אסור אע"פ שהמעות של גוי. וי"ל דהכי פירושו ראובן לוה מעות מן הגוי ברבית וביקש להחזירם לו מצאו שמעון ואמר לו תנם לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לגוי דבכי האי גוונא אם נטל הגוי מעותיו מיד זה ונתנן ליד האחר מותר ואם לא נטלן אלא שאמר להן רוצה אני והלך ראובן ופייס הגוי בדברים ולוקח הרבית מיד שמעון כסבור שיתננו לגוי והוא לוקח לעצמו אע"פ שברור הוא שהמעות של גוי הואיל והרבית נכנס בכיסו של ישראל נאמר בו אני עתיד ליפרע וכו'. ד"א על מנת שתקבלו עליכם מצותי. קשה מאי ד"א י"ל דלפי פי' הראשון קשה מעט שהפסיק באמצע פסוק ובמרבית לא תתן אכלך דנראה דלא קאי הוצאת מצרים אדלעיל וחי אחיך עמך דרשינן ביה אהדר ליה רבית כי היכי דוחי עמך לכך פי' ד"א דקאי אשאר המצוות ולא ארבית בלחודיה:

פסוק מד

מהם תקנו אותם תקנו פי' דלא תטעה לפרש מהם תקנו כפשוטו דהואיל שהם בני כנענית כדפי' רש"י לעיל יקשה לך לומר שיוכלו לקנות מהם ממש לכך פירש"י אותם תקנו שהבן הולך אחר האב ואינם בכלל לא תחיה כדפי' לעיל:

פסוק מז

או לעקר זו ע"ז עצמה. קשה מנא לו י"ל דמפרש עקר דבר שאתה צריך לעקור אותה מן העולם והיינו ע"ז דכתיב בה אבד תאבדון וכו' ופירושו עד שישמע עד שישתקע ויאבד שתרגום ירושלמי בפסוק ובא השמש תרגומו ושמעת שמשא:

פרק כו

פסוק א

ואבן משכית וכו' ואסרה תורה לעשות כן חוץ מהמקדש. פי' ומהאי טעמא נהגו לפרוש בגד על הרצפה בבתי כנסיות בנפילת אפים:

אודך בעמים ה'
ככלותי סדר בהר סיני
גם תאיר עשתונותי
בבאורי אם בחקותי:

פסוק ג
אם בחקותי תלכו יכול זה קיום מצות וכו'. קשה מאי קא מהדר לפרושי קרא בקיום מצות. י"ל דלישנא דתלכו הכי משמע דלקיים המצות צריך אדם להיות יוצא אנה ואנה אבל לעמילת התורה לא שייך הליכה לכך היה נראה יותר לפרש דמיירי בקיום המצות לולא שכתוב אחר כן ועשיתם אותם והרי קיום מצות אמור:

פסוק ד
בעתם בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון לילי שבתות. פי' מפני שאגרת בת מחלת שהיא מלכת המזיקין מהלכת בעולם בלילי רבעיות ובלילי שבתות ובני אדם נזהרין מלצאת ולא קא חשיב אלא לילי שבתות מפני שלמחרתו שבת ואין בטול מלאכה בכך כשהקרקע רטוב אין דרך לעשות בו מלאכה:

פסוק ו
ונתתי שלום שמא תאמרו וכו' עד וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל. אע"ג דאין זה פסוק במקרא הואיל וקבעוהו רבנן בתפלת יוצר חשיב ליה כמקרא מלא. וכן יש בדומה לזה בגמרא במקומות הרבה שמביא האמרים מספר בן סירא ומקומות אחרים:

פסוק ח
חמשה מאה ומאה רבבה וכו'. קשה דהא כתי' בפרשת האזינו איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה והאי קרא בפורענות הוא וקיימא לן מדה טובה מרובה על מדת פורענות ואיך אמר בכאן בטובה חמשה מאה ומאה רבבה ותו לא. וי"ל דהתם לא כתיב אלא ירדוף ולא כתב בהו מיתה אבל כאן כתיב ונפלו לפניכם לחרב. עוד י"ל דהכא כתיב מכם שפירושו מן החלשים שבכם והתם לא כתיב הכי:

פסוק יא
ולא תגעל נפשי אין רוחי קצה בכם וכו'. פי' דקשה לו מה זה שהבטיחם בעשותם רצונו שלא יגעל נפשו אותם הא אף בשעת הכעס כתב להם לא מאסתים געלתים. לכך פי' אין רוחי קצה בכם כלו' שדברי תורה כלשון בני אדם שדרך אדם האוהב את חבירו לפעמים אחר זמן קץ בו מפני הרגילות כדכתיב פן ישבעך ושנאך לכך אמר לא תגעל נפשי אתכם:

פסוק יד
לא תשמעו לי להיות עמלין בתורה כו' אם בחקותי תמאסו מואס באחרים העושין וכו' עד הרי ז' עברות לא למד ולא עשה וכו' קשה מה זה שדוחק רש"י את עצמו למצא

שבע עברות דרך רמז שאינו במפורש. וי"ל משום דכתי' אחר כך והכתי אתכם שבע על חטאתיכם וכן ויספתי ליסרה אתכם שבע וכו' ואין לפרש והכתי אתכם שבע פעמים יותר מעונותיכם שאין זה מן הדין וחלילה כי לא על איש ישים עוד לכך כתב רש"י בכל אחד מהפרשיות האלה ודחק בהן עצמו למצוא שבע פורעניות בעבור חטאתיכם שהן שבע עברות ולכך הקדים בכאן לפרש ולמצוא בפסוק זה ז' עברות:

פסוק כה

נוקמת נקם ברית יש נקם שאינו בברית וזהו סמוי עינים של צדקיהו ד"א נוקמת בריתי שעברתם קשה מאי ד"א י"ל דלפי' ראשון קשה מה ענין חרב לסמוי עינים והיינו דפירש אחר כך כל הבאת חרב שבמקרא וכו' לכך פי' ד"א נוקמת בריתי וכו':

פרק כז

פסוק ז

ואם מבן ששים וכו' עד סבתא בביתא סימא בביתא פירוש אוצר טמון שתרגום מטמון באמתחותיכם סימא בטעוניכון:

פסוק ט

כל אשר יתן ממנו אמר רגליו של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין פי' רש"י תפש שטתו כדברי ר' מאיר אבל ר' יהודה ור' שמעון חולקים ואומרי' שאפי' אמר רגלו של זה עולה תהא כולה עולה שנא' יהיה קדש כלה בת"כ:

פסוק יא

כל בהמה טמאה בבעלת מום הכתו' מדבר שטמאה להקרבה וכו' קשה מנא לו תאמר שבטמאה ממש דבר הכתו' וי"ל מדכתי' אח"כ ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך הרי טמאה אמור וזה אינו מדבר אלא בבעלת מום שטמאה להקרבה:

פסוק כד

לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה וכן תאמר לאשר קנהו לוקח זה האחרון מאתו וזהו גזבר לכך הוצרך לומ' לאשר לו אחזת הארץ קשה א"כ לכתוב לאשר לו אחוזת הארץ ולשתוק מלאשר קנהו מאתו וי"ל דבא ללמד על השדה שיצאה לכהנים ביובל ומכרה הכהן והקדישה לוקח והגיע היובל השני יכול תחזור לבעלים הראשונים שהקדישוה ביובל ראשון דקרינא בהו לאשר לו אחוזת הארץ ת"ל לאשר קנהו מאתו בת"כ:

אודה צורי בנגינותי
בהשלימי סדר בחקותי
ובצדקתו אשר ראשי
ככלותי ספר שלישי

תם ונשלם ספר ויקרא. שבח לאל גדול ונורא. ואתחיל ספר במדבר. בעזרת האל נקי כפים ובר.

במדבר

פרק א

פסוק א

ואקרא לאורי וישעי
יהיה עזרי בספר רביעי
ויתן אלי חדושים לחבר
בפירוש סדר וידבר

במדבר סיני באחד לחודש השני מתוך חבתן לפניו מונה אותן וכו'. נראה דרש"י בא לאשמועינן דפרשה זו שבחן של ישראל ולכך פתח בה תחלת הספר שמן הדין היה לו לפתוח בפ' פסח שני אלא דהיא גנותן של ישראל כמו שפירש רש"י בפרשת בהעלותך ופרשה זו חבתן כדמפרש ואזיל:

פסוק ב

לגולגלותם ע"י שקלים למשפחותם וכו'. קשה למה סרס המקרא שפי' לגולגלותם קודם שיפרש למשפחותם הקודם לו בפסוק. וי"ל דמשום שפי' לעיל שמנין זה היה באחד באייר אחרי הקמת המשכן הייתי יכול לטעות ולומר שלא לקח מהם שקלים שכבר נעשו האדנים והוקרבו התמידין ואין מקום לשקלים הללו לכך סמך אחריו לגולגלותם ע"י שקלים כד"א בקע לגלגלת:

פסוק יז

האנשים האלה י"ב נשיאים הללו אשר נקבו לו כאן בשמות. קשה מה קשה לו שהוצרך לפרש כן פשיטא דבנשיאים הללו מדבר הכתוב. וי"ל דמתירא פן תפרש את האנשים אשר נקבו בשמות אחר כן דהיינו בני ראובן בני שמעון וכל השבטים:

פסוק מט

אך את מטה לוי לא תפקוד כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו ד"א צפה הקב"ה וכו'. קשה מאי ד"א. י"ל דלפי פי' הראשון לא שייך מלת אך שהוא לשון מעוט לכך פי' ד"א שממעט אות למות במדבר עם שאר ישראל הנמנים מבן כ':

פסוק נא
יומת בידי שמים. פי' מדלא כתיב מות יומת כדכתי' במומתי ב"ד לכך פי' יומת בידי שמים והיינו אליבא דרבנן אבל רבי עקיבא אומר זר שמשמש במקדש בחנק במסכת סנהדרין:

פרק ב

פסוק ב
באותות כל דגל יהיה לו אות וכו' ד"א באות שמסר להן אביהן וכו' קשה מאי ד"א י"ל דלפי' ראשון לא שייך לבית אבותם:
מנגד מרחוק מיל וכו' משה אהרן ובניו והלויים חונין סמוך לו וכו' קשה מאי קאמ' בכאן משה אהרן ובניו וכו' ומה ענין זה לכאן י"ל דבא לתת טעם למה הקפיד גם בכאן שיוכלו לבא בשבת אל אהל מועד דהיינו טעם שמשה אהרן ובניו והלוים חונין סמוך לו והיו ישראל צריכין לבא שם ללמוד תורה ולכך הקפיד:

פרק ג

פסוק טו
מבן חדש ומעלה משיצא מכלל נפלים וכו' אמ' ר' יהודה ב"ר שלום למוד אותו השבט להיות נמנה מן הבטן וכו' קשה דאי הכי שלמוד הוא להמנות מן הבטן למה (לא) מנאו מבן חדש. לפי שרצה להמתין שיצא מכלל ספק נפלים שיהא ראוי לקרות שומר משמרת הקדש שהרי בדין היה למנותו משיצא מהבטן שלמוד הוא אותו השבט וכו' אלא שהמתין עד בן חדש שיצא מכלל נפלים:

פסוק לט
אשר פקד משה ואהרן נקוד על ואהרן לומ' שלא היה נמנה במניין הלויים פי' שלא היה נמנה מלשון מנוי ופקידות ושררה ואינו לשון מספר ומניין והכי קאמ' שלא נתמנה אהרן על פי ה' למנות הלויים כדרך שנתמנה במניין ישראל אלא שראה משה מעצמו לקרותו עמו וזה טעם הנקודה שהוא כמי שאינו דאילו לשון מניין הכי תיפוק לי מהכא שלא היה הוא מהפקודים וכן כתב הרמב"ן ז"ל:

פסוק מז
חמשת שקלים לגולגלת כך היה מכירתו של יוסף עשרים כסף שהוא בכור של רחל קשה דהא עשרים כסף אינן אלא שקל אחד כדכתי' עשרים גרה יהיה השקל ולמה גבה מהן ה' שקלים. וי"ל דהואיל ויוסף נקרא שור כדכתי' בכור שורו הדר לו וכתו' כי יגנוב איש שור חמשה בקר ישלם תחת השור והם מכרוהו בעשרים כסף דהיינו שקל אחד לכך ולקחת חמשת שקלים לגלגלת דהיינו חמשה תחת השור.

פרק ד

פסוק י

אל מכסה עור תחש כמין מרצוף קשה מנא לו י"ל מדכתי' אל מכסה ולא כתי' וכסו במכסה דהוה משמע שיתנו עליו בגד שלו אלא כתב אל מכסה כלומ' את תוך מכסה דהיינו מרצוף שעשוי כמין שק של עור:

פסוק טז

ופקודת אלעזר שהוא ממונה עליהם לשאת אותם שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת חנייתן קשה דמעיקרא אמ' שממונה לשאת אותם ובסוף אמ' שממונה לצוות ולזרז ולהקריב והנה דבריו סותרין זה את זה וי"ל דהכי קאמ' ודאי עקרו של מקרא בא ללמד על נשיאתן לא על הקרבתן דבעבודת משא משתעי קרא ומדחזינן שהזכיר כאן דברים הקרבין תדיר ודברים שאין קרבין כגון שמן המשחה משמע שגם בהקרבה דבר הכתו' והיינו דאמ' רש"י שממונה לשאת דברים שאינן קרבין כגון שמן וקטרת ושמן המשחה אבל דבר הקרב תמיד כגון מנחת התמיד עליו מוטל לצות ולזרז ולהקריב וכו' ולכך סרס רש"י את לשון המקרא שכתב בפירושו שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד ואילו בקרא כתיב מנחת התמיד ברישא לאשמועינן מפני שערבהכתו' הדברים הקרבים עם שאינן קרבין תדיר לומ' חלוק זה מלשאת ולהקריב:

עליון חזקני לדבר דבר
בחדושי פ' במדבר
ולעזרתי ירום ניסו
בפרושי סדר נשא

פסוק כב

נשא גם הם כמו שצויתיך על משא בני קהת לראות וכו' פי' דקשה לך גם זה איך בא להוסיף על בני קהת שהרי אין על בני גרשון משא בכתף כמו שיש על בני קהת שיצטרך למנותן מבן ל' כשנתמלא כחן לכך אמ' שאעפ"כ גם זה מוסף על בני קהת ואינו אלא לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה אעפ"י שאין צריכין לכך:

פסוק כו

את כל אשר יעשה להם דיתמסר להון לבני גרשון קשה מאי קשייא ליה שהוצרך לומר כן י"ל משום דלא שייך לשון עשייה לבני גרשון והייתי סבור לפרש כל אשר יעשה בכלים הנז' לכך פי' דיתמסר להון לבני גרשון דאלו בכלים היה לו לכתו' אשר יעשה בהם:

פרק ה

פסוק ב

צו את בני ישראל ח' פרשיות נאמרו בו ביום וכו' ואילו הן פרשת כהנים פרשת לויים פרשת טמאים פרשת שלוח טמאים פרשת אחרי מות פרשת שתויי יין ופרשת נזירות ופרשת פרה אדומה:

וישלחו מן המחנה ג' מחנות היו שם וכו' הצרוע משתלח חוץ מכלם הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מהשתים וטמא נפש מותר אף בשל לויה ומשולח משל שכינה וכו' במסכת פסחים דרשו דבר זה מדכתי' בפרשת זו ג' טמאים צרוע וזב וטמא לנפש וג' שלוחין וישלחו מן המחנה מזכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה תשלחום ג' שלוחים הללו כנגד ג' מחנות הצרוע משולח חוץ מכולן שכן טומאה יוצאה עליו מגופו ומטמא בביאה הזב משולח מהשתים שכן טומאה יוצאה עליו מגופו ואינו מטמא בביאה טמא מת שאין טומאה יוצאה עליו מגופו אינו משולח אלא משל שכינה:

פסוק ט

וכל תרומה אמ' ר' ישמעאל וכי תרומה וכו' עד אלו הבכורים שנאמ' בהם תביא בית ה' ואיני יודע מה יעשה בהן הא כתיב קרא בהדיא בפר' קודם בכורי כל אשר בארצם וכו' לך יהיה. וי"ל דהכי קאמ' אעפ"י שכתו' שם שיהו לכהן איני יודע אם הן שלו חולין גמורין שיוכל לקדש בהן את האשה דסד"א יהא בהן צד קדושה הואיל וכתי' התם ואשר יביאו לה' לכך כתב מקרא זה אשר יקריבו לכהן שיהו נותנין לו ויוכל לקדש בהן את האשה:

פסוק יב

איש איש לפי שמטלת קנאה להקב"ה ולבעלה פי' הקב"ה נקרא איש כד"א ה' איש מלחמה וכתב אח"כ מה כתוב למעלה מן הענין דקשה לו סמיכות הפרשיות משום דפרשה דלעיל מיירי כמתנות כהונה והשבת גזל הגר שיש בהן צד קדושה וטהרה ופרשה זו מיירי בדין סוטה שהיא דבר טומאה וחלול ה' לכך פירש דקאי אדלעיל ואיש את קדשיו וכו':

פסוק יג

ונסתרה כדי שעור שתראה לטומאת ביאה פי' שערו חכמים שהוא כדי צליית ביצה וגמיעה: ועד אין בה בטומאה. קשה מנא לו י"ל מדכתי' אחר והיא נטמאה ולא כתי' אחר ונסתרה. ואע"ג דאמרינן בעלמא כל מקום שנאמ' עד בתורה סתם בשנים הכתו' מדבר הכא צריכין אנו לומ' שעד אחד קאמ' דאי ס"ד בשנים היאך אמר ועד אין בה שותה דמשמע הא יש לה בה שני עדים אינה שותה פשיטא בת חנק היא אלא ודאי האי

עד דכתי' הכא אפי' עד אחד אין בטומאתה דהשתא שמעינן מינה הא יש בה עד אחד אינה שותה וכן האמת:

פסוק טו

לא יצוק עליו שמן וכו' עד שהשמן קרוי אור קשה מנא אמינא ליה וי"ל מדכתי' שמן למאור אי נמי שלפי שגורם לאור שיבא קרוי אור בלשון בני אדם:

פסוק יח

ופרע סתר את קליעת שערה וכו' לפני ה' בשער ניקנור הוא שער מזרחי דרך כל הנכנסין קשה למה סרס המקרא שפי' ופרע קודם שיפרש לפני ה' הקודם לו בפסוק. וי"ל משום דאזדא לטעמיה שכת' לעיל שכל העניינים הללו כדי ליגעה ולביישה אולי תטרף דעתה ותודה ומשום הכי פי' לפני ה' ר"ל בשער ניקנור דרך כל הנכנסין שיראו אותה כל הנכנסין בניוולה דאי לאו משום האי טעמא הוה אמינא דפי' לפני ה' בעזרה עצמה מקום שאין שם איש אחר:

המרים על שם סופן שהם מרים לה אמנם הרמב"ם כת' דנקראו המרים לפי שהיה נותן בהן דבר מר כגון לענה וכיוצא בו:

פסוק כב

אמן אמן לשון קבלת שבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן על האלה אמן על השבועה אמן שלא סטיתי ארוסה אמן שלא סטיתי נשואה בגמ' יליף מכאן לגלגול שבועה מן התורה. ואי קשיא לך כל העניינים הללו מנא לן דבשלמא הרי היינו משום דכתי' תרי אמן אלא האחרים מנא תיתי לן י"ל דבכל כי האי גוונא אמרינן שקולין הם ויביאו שניהם את ארבעתן וכאן אין לחלוק בהן:

פסוק כז

והשקה את המים לרבות שאם אמרה איני שותה וכו' קשה מנא ליה תאמר דאצטריך לגופיה וי"ל לפי שיש ג' פסוקים בענין זה והשקה את האשה את מי המרים. ואחר ישקה את האשה. והשקה את המים. וכבר פי' לעיל בפסוק ראשון שאין הוא סדר המעשה אלא שבא לבשרך וכו' והשני ואחר ישקה את האשה זהו סדר מעשה ממש. וזה הפסוק השלישי יתר הוא לכך כתב רש"י שבא לרבות שאם אמרה איני שותה וכו' כך משמעו והשקה את המים עכ"פ אפי' על כרחה שמערערין אותה ומשקין אותה:

פסוק לא

ונקה האיש מעון אם בדקוה המים וכו' ד"א משישקנה תהא אצלו בהיתר קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' הראשון קשה דלמה הוצרך פסוק להבטיחו שינקה מעונש הא מצוה קא עביד ופשיטא לכך פי' ד"א:

פרק ו

פסוק ב

כי יפלא למה נסמכה פרשת נזיר קשה מה זה שאל למה נסמכה אטו בכל התורה כלה יש לשאול זה. וי"ל כדאמרינן לעיל משום דפרשת סוטה לקלקול וערוה הוא ופרשת נזיר קדושה וטהרה ומה ענין זה לזה:

פסוק ט

פתע זה אונס פתאום זה שוגג קשה מנא ליה י"ל דפתע הוא כמו בתע בחלוף אותיות בומ"ף דהוא כמו הפוך מלשון בעתה והיינו דבר המבעית אותו ומכריחו לעשות כן וזהו אונס. פתאום זה שוגג מלשון פתיות שאינו יודע בדבר כד"א מאיש שוגה ומפתי:

פסוק כז

ואני אברכם לישראל ד"א ואני אברכם לכהנים קשה מאי ד"א י"ל דלפי פי' ראשון לא אצטריך קרא זה דדוחק הוא מעט לומ' שאין הקב"ה מברך את ישראל עד שיברכום הכהנים לכך תי' ד"א:

פרק ז

פסוק יב

למטה יהודה יחסו הכתוב על שבטו וכו' או אינו אלא שגבה משבטו וי"ל משום דלא כתי' נחשון בן עמינדב נשיא מטה יהודה אלא הקריב למטה יהודה דמשמע שהקריב כנגד השבט וממעות השבט לכך היינו מפרשין שגבה משבטו והביא אלא שכתוב זה קרבן נחשון:

שעיפי עבדך דרשת דרוש
וסייעתני בנשא את ראש
כן תעזרני יוצר מאורות
בפי' בהעלותך את הנרות

פרק ח

פסוק ב

בהעלותך על שם שהלהב עולה וכו' ועוד דרשו רז"ל שמעלה היתה לפני המנורה שעליה כהן עומד ומטיב קשה מה ענין הטבה לכאן המקרא מדבר בהדלקה ורש"י מפרש בהטבה וי"ל דהואיל וכתב בסוף המקרא יאירו שבעת הנרות הרי ההדלקה אמורה ואם כן זה שכתוב כאן בהעלותך לא הוצרך ליכתב כי היה די לומ' ואמרת אליו אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות ואם אינו עניין [להדלקה] תנהו עניין להטבה ולכך תפס רש"י לשון זה דעומד ומטיב:

יאירו שבעת הנרות ג' מזרחיים פונים וכו' וכן ג' מערביים קשה שהרי ששת הנרות היה לו לומ' וי"ל שאף האמצעי היה מוסב כלפי הקנה שלו ממש כלומ' שלא היה פונה אילך ואילך או שהיה מביט לארץ ולכך כתב שבעת הנרות כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך פי' שאם היו פונים כלם לצד מזרח או לצד מערב יאמרו כדי להאיר לשכינה שהיא באה מהצד ההוא. עכשיו שכולם פונים אל מול האמצעי דג' פונים למזרח וג' למערב דלאו להאיר לו פונים כן כי מה תועלת בכך ולא יאמרו לאורה הוא צריך:

פסוק ג

כן עשה מי שעשאה ומדרש אגדה ע"י הקב"ה נעשית מאליה פי' לפי המדרש עשה מוסב על ה' הנז' בסוף כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה ה' את המנורה וכן כתיב לעיל תעשה המנורה:

פסוק ז

והעבירו תער לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"ז והיא קרויה זבחי מתים אין לפרש שהע"ז עצמה קרויה זבחי מתים שהרי קרויה מת וזבחיה וקרבנותיה הם הנקראים זבחי מתים כדכתי' ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים. אלא כנוי מלת היא מוסב לעבודת ע"ז והקרבתה ולפי שאין לו הוכחה מבוררת שהע"ז תקרא מת בהדיא מוכיח שקרבנותיה ועבודתה קרוין זבחי מתים ואם כן היא ראויה ליקרא מת וכן המצורע קרוי מת וכו':

פסוק ח

ולקחו פר בן בקר והוא עולה וכו' קשה מאי קאמ' והוא עולה פשיטא בהדיא כתי' ועשה את האחד חטאת ואת הא' עולה. וי"ל דהכי קאמ' זה הפר הוא עולה שכן כתוב בהדיא כי הוא קרבן צבור כשגנת ע"ז כדכתי' בפרשת שלח והעד האחד הוא חטאת ואם כן אינן שוין ולמה אמר פר שני אלא מה עולה אינה נאכלת אף חטאת וכו' ולא הקדים רש"י זה אלא לחזק התימה למה שכתב הכתו' פר שני וכו':

פרק ט

פסוק א

בחדש הראשון וכו' ולמה לא פתח בזו מפני שהוא גנותן של ישראל שכל מ' שנה לא הקריבו אלא פתח זה בלבד קשה מאי גנות איכא הכא הא כתי' והיה כי תבואו אל הארץ ושמרתם את העבודה הזאת ושם פי' רש"י תלה הכתוב עבודה זו לביאתן לארץ שלא נתחייבו במדבר וכו' ואם לא נתחייבו לעשותו מה זה שאמ' גנותן של ישראל. וי"ל משום דהיינו טעמא שלא נתחייבו מפני שלא מלו במדבר כדכתי' בספר יהושע כי לא מלו אותם בדרך וכתי' כל ערל לא יאכל בו והטעם שלא מלו היה מפני שלא נשבה רוח

צפונית לפי שהיו נזופין ומנודין מפני עונותיהם וסכנה היה להם אם ימולו והיינו גנותן של ישראל הכי איתמ' בגמרא:

פסוק ב

במועדו אף בשבת אף בטומאה קשה מנא ליה. י"ל דגמרינן בג"ש מתמיד דדחי שבת כתי' הכא במועדו וכתי' התם תשמרו להקריב לי במועדו מה תמיד דוחה השבת כדכתי' על עולת התמיד במוספי שבת אף במועדו האמור כאן בפסח דוחה שבת. והטומאה דדחי ילפינן לה מדכתי' איש איש כי יהיה טמא וכו' ועשה פסח בחדש השני וכו' ודרשינן מיניה יחיד נדחה ואין צבור נדחין אלא עושין בטומאה:

פסוק ז

למה נגרע אמ' להן וכו' פי' דבר זה כך הוא כמו שהעלו בגמ' שאלה הטמאין מישאל ואלצפן היו שהיו טמאין לנפשות נדב ואביהוא וחל יום שביעי שלהן בערב פסח דילפינן ליה מדכתי' ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא וכו' דמשמע ביום ההוא הוא דלא יכלו לעשות הא למחר מותרין לעשות וזהו שאמרו למה נגרע וכו' והוא אמר להן אין קדשים קרבין בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו כלומ' בעדינו ובשמנו ע"י כהנים טהורים ויאכל הבשר לערב לטהורים שנהיה טהורים בערב הבא ונאכל בבשר דלא שמיעא להו הא דאמרינן יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר ולכך שאלו יזרוק הדם עלינו בכהנים טהורים וכו' ואמ' להם עמדו ואשמעה מה יצוה:

פסוק י

או בדרך רחוקה וכו' פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם י"ט וכו' קשה מנא לו חלוקים הללו וי"ל משום שפי' לעיל חוקותיו אלו מצות שבגופו ומשפטיו מצות שממקום אחר וכאן בפסח שני לא כתו' אלא ככל חוקת הפסח ואלו משפטים לא כתיב ביה לכך פי' שפסח שני מצה וחמץ עמו וכו' שדברים הללו בכלל משפטים הם:

פסוק יד

כי יגור ועשה פסח יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד וכו' קשה שהרי כבר כתב דבר זה בפרש' בא אל פרעה ולמה חזר ושנאו י"ל דבא ללמד על גר שנתגייר בין פסח ראשון לפסח שני שחייב לעשות פסח שני דהוה ליה כמו שהיה בדרך רחוקה ולכך שנאו הכתו':

פרק י

פסוק ד

ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים וכו' ואף הן יעידתן אל אהל מועד פי' דאתייא אליך אליך ממקרא העדה דכתי' ביה בהדייא אל פתח אהל מועד הכי יליף בספר מג"ש זו:

פסוק ה

ותקעתם תרועה סימן למסע המחנות תקיעה תרועה תקיעה כו'. קשה מנא ליה י"ל מדכתי' ותקעתם תרועה וכתי' תרועה יתקעו הרי פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה וא"ת אין לפרש ותקעתם תרועה תתקעו תרועה ואין כאן אלא תרועה בלבד שהרי כתי' ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו ואי ס"ד במסעות תקיעה היה די לו לכתוב לא תריעו וממילא שמעינן לא תעשו תרועה הא תקיעה תעשו אלא ודאי לשון תתקעו ותקעתם משמ' הכרת התקיעה. ואי קשיא לך אם כתיב לא תריעו בלבד ולא כתב תתקעו הייתי אומ' שלא יעשו שום דבר לא תקיעה ולא תרועה י"ל דזה אינו יכול לכתוב דא"כ למה הוצרך לכתבו כלל לשתוק מכל המקרא ההוא אלא וודאי כדאמרינן:

פסוק יב

במדבר פארן קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה קשה מי הכריחו לומר כן ומנא לו. י"ל משום דכתיב בפרשת מסעות ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברות התאוה וכאן הוא אומ' שממדבר סיני חנו במדבר פארן וקשו קראי אהדדי לכך כתב שהכל אחד:

פסוק כט

חובב הוא יתרו כו' עד ושני שמות היו לו יתרו חובב וכו' קשה שהרי למעלה בפרשת יתרו כתב שבעה שמות נקראו לו עיין שם לעיל:

פסוק לא

והיית לנו לעינים לשון עבר כתרגו'. ד"א לשון עתיד וכו' קשה מאי ד"א י"ל דלפי פירוש התרגום מקרא זר ואינו מיושב שהיה לו לומ' וראית בעיניך או והיה לנו כלומ' מה שהיה לו ראית בעינים לכך פירש ד"א אתה תהיה לנו לעינים שתאיר עינינו וכו' ופירש עוד ד"א שתהא חביב לנו כגלגל עינינו לפי' פי' ראשון קשה מעט שהיה משה מבקש להטריחו אם ילך עמהם ונראה שהיה מתכוין להנאתן של ישראל לא לטובתו של יתרו לכך פי' ד"א תהא חביב עלינו כגלגל עינינו. עוד י"ל שלפי פי' ראשון היה לו לומ' והיית לנו לאור אחרי שהרצון בו תהא מאיר עינינו לכך פי' תהא חביב עלינו כאישון שעכשיו מתישב לשון עינים שתפש הכתו':

פסוק לה

ויהי בנסע הארץ עשה לו סמניות וכו' כדי להפסיק בין פורענות לפורענות פי' פורענות ראשון הוא מה שכתו' ויסעו מהר ה' בפסוק דלעיל ודרשינן בגמ' אל תקרי מהר ה' אלא מאחר ה' שאותו היום סרו מאחרי ה' והפורענות שני ויהי העם כמתאוננים:

פרק יא

פסוק א

ויהי העם אין העם אלא הרשעים וכו' וכשהם כשרים קרוים עמי וכו' עמי מה עשיתי לך קשה שהרי פסוק זה בפרשת תוכחה כתי' שפי' שם כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתוכח וי"ל דהכי קאמ' נביא לישראל התם כשהייתם עמי כלומ' כשאתם צדיקים ועושי רצוני וראויין להקרא עמי מה עשיתי לך ולכך הביא רש"י ראיה ממקרא זה:

פסוק ח

וטחנו ברחים לא ירד ברחים ולא לקדרה וכו' אלא משתנה היה טעמו וכו' קשה מה שאמ' רש"י כן הא כתיבי קראי בהדייא וי"ל לפי שהכתו' אינו הולך על סדר המעשה שהרי אין דרך לדוך ולבשל תחלה ואח"כ לעשות עוגות אלא אדרבא עושין עוגות תחלה ואופין בתנור ואח"כ מפרירין או דכין וטוחנין ומבשלים בפרור ומדקא חזינן דשני סדרא ש"מ דלאו דוקא קאמ' אלא משתנה היה טעמו והרי הוא כאלו כתב נראה כאלו נדוך או נטחן:

לשד השמן לחלוח של שמן ורז"ל אמרו נוטריקון ליש שמן דבש וכו' נראה דכתב רש"י כן כי היכי דלא תקשי קראי אהדדי דכתי' לעיל בפרשת בשלח וטעמו כצפיחית בדבש והכא כתי' כטעם לשד השמן לכך דחה פי' לשון שדים ומהדר לפרושי לשון לחלוח של שמן או לשון נוטריקון דהיינו צפיחית היינו לשד השמן:

פסוק טו

את עושה לי תשש כחו של משה כנקבה וכו' קשה איך רואה מכאן דבר זה דאי מלשון את הל"ל תשש כחו של מעלה כנקבה שהרי משה הוא דקאמ' לשכינה את עושה לי ולא השכינה למשה. וי"ל דהכי קאמ' ואם ככה כלומר ואם כן כלומר נקבה אתה עושה לי כלומר תתיש את כתחי בדרך שיאמרו אלי בני העול' את כדרך שאומ' לנקבה:

פסוק יז

וירדתי זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה פי' במסכת סוכה ילפי מינייהו שלא ירדה שכינה למטה מעשרה כנגד אותן עשר ירידות ואע"ג דכתיבי קראי דמשמע הכי כגון וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ועמדו רגליו על הר הזתים כולהו מפרש להו למעלה מעשרה:

פסוק כח
כלאם הטל עליהם צרכי צבור והן כלין. ד"א תנם אל בית הכלא קשה מאי ד"א וי"ל שלפי הפי' הראשון הל"ל כלם דמשמע יותר לשון כליה עכשיו שכתו' כלאם משמע טפי בית הכלא לכך פירש ד"א:

פרק יב

פסוק ה
ויצאו שניהם מפני מה משכן והפרישן ממשה לפי שאומ' קצת שבחו וכו' ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן קשה מאי ד"א י"ל דלפי פי' הראשון קשה מעט דלא הל"ל ויקרא לשלשתם. ואח"כ כתב בעמוד ענן שהוא לשון צרה וערבובייא כד"א בענני ענן על הארץ דמשמע דבשביל שבא בעמוד הענן כלומ' לגער בהן לכך קרא אהרן ומרים והפרישן ממשה לכך פי' ד"א שלא ישמע וכו':

פסוק יב
אשר בצאתו מרחם אמו אין ראוי לאמר וכו' ד"א אם אינך מרפאה מי מסגירה פי מטהרה וכו' קשה מאי ד"א י"ל דלפי פי' ראשון אייתר ליה קרא דאשר בצאתו מרחם אמו שהיה די לו לכתוב אל נא תהי כמת ויאכל חצי בשרו לכך פי' ד"א שמלת אשר היא נתינת טעם לשלמעלה הימנו כלומ' אם לא תתפלל עליה תהי כמת לפי שיצאת מרחם אמנו ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם לכך תתרחק מהכל כמת:

פסוק יג
לאמר מה ת"ל אמר לו השיבני וכו' קשה למה דרש בכאן מלת לאמר יותר משאר מקומות דאי משום שהיא תפלה הא ברפידים כתי' ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה וגו'. וי"ל דהתם שייך לשון לאמר לפי ששאל ממנו מה אעשה לעם הזה אבל כאן וכן בפר' ואתחנן וכן כי פקד ה' שאינו אלא תפלה ובקשת רחמים לא שייך לשון זה לכך דרש אותם כך:

פסוק יד
ואביה ירוק ירק אם אביה הראה לה פנים זועפות תכלם שבעת ימים ק"ו לשכינה י"ד יום. קשה שהיה לו לומר ק"ו לשכינה אלף אלפי אלפים דאטו לא תהא שכינה חשובה אלא כפלים כבשר ודם וי"ל משום דגבי יצירת הולד לא קא חשיבא שכינה אלא כפלים משום דהא אמרינן במסכת נדה שלשה שותפין יש בו באדם אביו ואמו והקב"ה אביו מזריע לובן שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראש ולובן שבעין אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר ודם ושער ושחור שבעין. והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים ודעת ובינה והשכל וראית עינים ושמיעת אזנים ודבור שפתים והלוך הרגלים וכו' הא

למדנו שהקב"ה מתן באדם עשרה דברים ואלו אביו נותן בו ה' וכן אמו לכך אמר רש"י בכאן ק"ו לשכינה י"ד יום ותו לא משום דשכינה חשיבא לענין יצירת הולד כפלים מאביו ואמו של אדם כדפרישנא:

צורי קויתי לישועתך
ושגבתני בסדר בהעלותך
וגם מעשה ידי הצלח
בחוקקי פרשח שלח

פרק יג

פסוק ב

שלח לך למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים וכו' קשה מה זה שאל למה נסמכה אטו בכל התורה כולה יש לדרוש סמוכין וי"ל משום דפירש לעיל גבי בנסע הארן שכתבו שם כדי להפסיק בין פורענות לפורענות לכך קשה לו בכאן למה נסמכו שתי פורעניות זה לזה ולא חש להפסיק ביניהם ולפי זה גרסינן למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים. עוד י"ל דקשה לו הסמיכות הכתו' בפסוק של מעלה ואחר נסעו העם מחצרות וכו' שכל מקום שנא' אחר סמוך והכי קשה ליה למה דחק הכתו' להשמיענו סמיכות זה במלת אחר לסמוך הפרשיות זו לזו ולפי זה גרסינן למה נסמכה פרשת מרים לפרשת מרגלים שהסמיכות בפרשת מרים הוא:

פסוק ג

על פי ה' ברשותו נראה שלכך פי' כן כי היכי דלא תסק אדעתין שיהא נקשר לפניו ויאמר על פי ה' פלוני ופלוני כלומ' שפי' הקב"ה שמותן למשה כדרך שפי' שמות הנשיאים מחלקי הארץ בפרשת אלה מסעי לכך פי' על פי ה' ברשותו דהואיל והוציאו דבה רעה וגרמו פורענות אין לסבור כן שאין דבר רע יורד מלמעלה:

פסוק יט

הטובה היא במעינות ותהומות בריאין הן קשה מנא לו תאמר שפירושו כמשמעו וי"ל מייתור הכתוב שהרי נאמר אח"כ השמנה היא אם רזה ולא הוצרך לכתוב הטובה היא אם רעה אלא לענין המעינות והמים שכן מצינו במקום אחר שנכתב לשון טובה אצל המים כדכתי' כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהומות וכו' לכך דרש רש"י כן:

פסוק כ

היש בה עץ אם יש אדם כשר וכו' פי' דקרי ביה עוץ והיינו איוב שהיה מארץ עוץ ולכך פי' רש"י בפסוק סר צלם איוב שהיה מגין עליהם מת דדריש ליה מהאי קרא:

פסוק כב

שבע שנים נבנתה אפשר שבנה חם חברון לכנען בנו קטן קודם שיבנה צוען ופו'. קשה שנראה מכאן שארץ ישראל נפלה בחלקו של כנען ורש"י פי' בסדר לך לך בפסוק והכנעני אז כארץ שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח הארץ לבניו. י"ל כמו שכתבנו לעיל בפסוק והכנעני אז בארץ שם תמצא תשובת הקשיא הזאת:

פסוק כו

וילכו ויבאו להקיש הליכתן וכו' מה הליכתן בעצה רעה וכו' קשה שהרי למעלה אמר כלם אנשים לשון חשיבות מגיד שאותה שעה כשרין היו אם כן לא הלכו בעצה רעה י"ל שלא נכתב כולם אנשים אלא בשעת השליחות ולא בשעת ההליכה בדרך ומשהפכו עורף למשה כלומ' משהחזיקו בדרך נעשו רשעים:

פסוק לג

וכן היינו בעיניהם שמענום אומ' נמלים יש בכרם כאנשים. קשה דהא כתי' כחגבים ולמה אמ' רש"י נמלים שקטנים יותר מחגבים ונ"ל שכן דרך בני אדם המהלכים במקום נמוך שהם בעצמם נראים קטנים לגבי הגבוהין עליהם והגבוהין רואין אותם יותר קטנים ממה שהנמוכים נראים בעיניהם ולכך אמר ונהי בעינינו כחגבים שאנחנו הנמוכים היינו בעינינו כחגבים אבל בעיניהם שהיו גבוהים היינו כנמלים שהם יותר קטנים מחגבים ומה שכתו' וכן ר"ל בערך הזה היינו בעיניהם והיינו נמלים ואם הנמוך נראה כחגבים הגבוה רואה אותו כנמלים וכמו שפירשנו לעיל:

פרק יד

פסוק יח

ה' ארך אפים ורב חסד וכו' נראה לישב ולפרש למה לא הזכיר בתפלתו כל הי"ג מדות אלא מקצתן ונראה שלא הזכיר ה' אלא פעם אחת לפי שפרושו ה' רחום קודם שיחטא ה' רחום לאחר שחטא ואלו כבר חטאו ולא הזכיר אל שפירושו חזק כמו ואת אילי הארץ ואלו התישו את כחו כביכול שאמרו כי חזק הוא ממנו כדפי' רש"י לעיל ולא הזכיר רחום וחנון לפי שלא הבינו בנסים הנעשים להם ושיש יכולת ביד הקב"ה וכתי' כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו ויוצרו לא יחננו ולא הזכיר ואמת שפירושו מאמת ומקיים הבטחתו שהקב"ה היה חפץ לתת להם את הארץ כמו שהבטיח לאבות ואלו לא רצו בקיום הבטחה זו ומאסו בה ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים שאלו לא היו חפצים בזכות אבות כמו שפרשנו ולא הזכיר וחטאה שפירושו שוגג כד"א נפש כי תחטא בשגגה ואלו חטאו במזיד ועל כן הזכיר נושא עון ופשע כלומ' זדונות ומרדים שכן היה חטאם בזדון ומרד ומתכוונין להכעיס:

פסוק כב

זה עשר פעמים ב' בים ב' במן וכו' פי' ב' בים דכתי' וימרו על ים בים סוף א' היה על ים קודם שנכנסו לתוכו כמו שכתו' ויאמרו אל משה המבלי אין קברים וכו' והשני היה אחר שנכנסו בים שהיו אומ' כשם שאנו עולין מצד זה כך המצריים עולים מצד אחר וירדפו אחרינו עד שאמ' הקב"ה לים ופלטן לחוץ כדכתי' וירא ישראל את מצרים מת. ב' במן האחד שהותירו ממנו עד בקר והשני שיצאו בשבת ללקוט. ב' במים האחד במרה והשני ברפידים שנים בשליו א' במדבר סין א' בקברות התאוה א' במתאוננים וא' במרגלים:

פסוק לג

ארבעים שנה לא מת אחד מהן פחות מבן ס' וכו' פי' כדי שירגישו בעצמן שמיתתן מפני גזרה זו ולא מיתת כרת:

פרק טו

פסוק יא

או לשה כבש ושה קרוין בתוך שנתן איל בן י"ג חדש ויום אחד קשה שהרי בפרשת ויצא כתיב בפסוק ואילי צאנך לא אכלתי איל בן יומו קרוי איל וקשייא דידיה אדידיה. י"ל שבמקום שכתוב איל אצל שה או כבש כמו בפרשה זו איל בן י"ג חדש ויום אחד אבל כשנכתב איל בפני עצמו כמו שם בפרשת ויצא איל בין יומו קרוי איל לכך פי' רש"י כן אחר שפירש או לשה ולא פירש כן למעלה במקומו בפסוק או לאיל שאין לפרש איל בן י"ג חדש ויום אחד אלא כשנכתב אצל שה או כבש כדפי':

פסוק יח

בבואכם אל הארץ משונה ביאה זו מכל ביאות וכו' וכיון שפרט לך באחד מהם וכו'. פי' כל הביאות כולם נאמ' בהן כי תבוא כי תבואו וכולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך באחת מהן דהיינו בפרשת בכורים שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה שכתו' בה וירשתה וישבת בה אף כולם כן אבל זו שנא' בה בבואכם אינה למדה מהאחרות שיצטרך להמתין בה אחר ירושה וישיבה אלא תכף כשנכנסו לארץ ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה:

פסוק כב

וכי תשגו ע"ז בכלל כל המצוות היתה וכו' והרי הכתו' מוציאה לדון בפר לעולה ושעיר לחטאת קשה דהא אמרינן כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא ומה זה למדה ע"ז על הכלל כולו. י"ל שלמדה על הכלל כולו שמה ע"ז מיוחדת שהיא דבר שחייבין על זדונה כרת אף כל הכלל כולו כן מכאן למדנו שאין חיוב חטאת אלא על דבר שזדונו כרת כמו ע"ז בגמרא:

אשר דבר אל משה אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום וכו'. קשה שהרי זה ממש סותר דברי הכתו' שאם אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום והכתוב מדבר בע"ז איך כתב אשר דבר ה' אל משה הל"ל אשר דבר ה' אליכם. וי"ל דדבר זה מתפרש למה שכתב רש"י לפניו והכי קאמר בע"ז הכתו' מדבר שנא' את כל המצות מצוה אחת שהיא ככל המצות וכו' וכתב אשר דבר ה' אל משה ואע"פ שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום וגם כתב זה את כל אשר צוה ה' וכו' ואע"פ שאינו מדבר אלא במצוה אחת אלא מגיד שהמודה בע"ז כופר בכל התורה כולה דהיינו אשר דבר ה' אל משה ובכל מה שהתנבאו הנביאים דהיינו את כל אשר צוה ה' והלאה וכו':

פסוק לב

ויהיו בני ישראל במדבר גנותן של ישראל וכו'. קשה מנא לו. י"ל מייתור הכתוב שכתב ויהיו בני ישראל במדבר דמשמע תכף כשנכנסו במדבר אירע דבר זה ואי איפשר לומר שבת ראשונה שהרי נאמר בו וישבתו העם ביום השביעי וא"כ אית לן למימר שבשבת שנייה היה שבא זה וחללה:

פסוק לד

כי לא פורש באיזה מיתה ימות וכו'. קשה שהיה להם לדונו בחנק מדין מיתה האמורה סתם שאינה אלא חנק. י"ל שהיה מסתפק להן אם בחנק מדין מיתה האמורה סתם או בשריפה מג"ש דחילול חלול מבת כהן שזנתה דכתיב הכא גבי שבת מחלליה מות יומת וכתיב התם בבת כהן את אביה היא מחללת באש תשרף לכך לא היו יודעין באיזו מיתה:

פסוק לח

ציצית על שם פתילין וכו' ד"א ציצית על שם מציץ מן החרכים. קשה מאי ד"א י"ל דלפי פי' ראשון הל"ל ציצת בפתח כמו שאמר בציצת ראשי. ועוד שהרי רבים הם והיה לו לומר צציות לכך פי' ד"א על שם וראיתם אותו והרי הוא שם לנקבה יחידה כמו גיגית עדית:

ומדרש אגדה מיסודו של ר' משה הדרשן וכו' עד ח' חוטין כנגד ח' ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים אין להקשות ממה שכתב בפרשת ויהי בשלח ליל ז' ירדו לים די"ל דמדרש זה קחשיב מערב י"ט של פסח שהחלו להתעסק במצות שה הפסח שבזכותה יצאו ממצרים:

אל חי ברב גדלך
עזרתני בפרשת שלח לך
ובשמך אורי יונהר
בויקח קרח בן יצהר

פרק טז

פסוק א

ויקח קרח פרשה זו יפה נדרשת במדרש תנחומא פי' דקשה לו לשון ויקח לכך כתב שלשון זה נדרש במדרש תנחומא ונ"ל דדרשו בו מחלוקת לקח לעצמו והחכם א"ע פי' ויקח קרח אנשים:

בן יצהר בן קהת יעקב בקש רחמים וכו' והיכן נזכר שמו של יעקב בהתיחסם על הדוכן. קשה מה לו לרש"י לחפש ולבקש היכן נזכר שמו של יעקב י"ל משום דפירש לעיל בפרשת ויחי בפסוק בקהלם אל תחד כבודי כשנקהלו שבטו של לוי וכו' הייתי יכול לומר שבכל מקום שנזכר שמו של קרח לא נזכר יעקב עמו לכך נאמר בכאן והיכן נזכר שמו של יעקב וכו' להודיענו שלא התפלל על זה אלא כשנקהלו לרעה והוקשה לו בכאן למה לא נזכר שמו של יעקב דהואיל ויחסו עד לוי היה לו ליחסו עד יעקב ג"כ. אמנם בגמרא דרשו שמות הללו לגנאי ואמר בן יצהר בן שהרתיח את העולם כולו כצהרים בן קהת בן שהקהה שיני מולידיו בן לוי בן שנעשה לוייה לגהינם:

ודתן ואבירם בשביל שהיה שבט ראובן וכו' עד מה ראה קרח לחלוק נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל וכו'. קשה שהרי לא מצינו במקרא שנתרעם קרח על הנשיאות הזה כלל ועיקר ולא היה מערער אלא על הכהונה וכן אמר לי משה ובקשתם גם כהונה. וי"ל דודאי על הכהונה היה מערער כפשטי המקראות אבל רש"י הכי קאמר מה ראה קרח לחלוק כלומר מה פתח היה לו לומר שזה שעשה משה לתת כהונה לאהרן היה מדעתו ולא מפי הגבורה נתקנא על נשיאותו של אליצפן ואמר מסתמא שמן השמים לא יסכימו לתת הגדולה זו לבן אחיו הקטן אחרי שאני ראוי ליטול אותה שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם ואם יראו ישראל ויכירו חמס זה העשוי לי ודאי יתפתו אחרי ויאמרו כשם שאין נשיאותו של זה מפי הגבורה כך אין כהונתו של אהרן מפי הגבורה והיינו דאמר רש"י נתקנא על נשיאותו ולא אמר היה מבקש נשיאותו שלא היה קרח מבקש הנשיאות אבל היה מבקש הכהונה ומצא פתח לחלוק מפני הנשיאות ומה שכתב רש"י כנס ר"נ וכו' והלבישן טליתות שכולן תכלת ראה דבר זה מסמיכת פרשה זו לפרשת ציצית דלעיל:

פסוק ג

עוד יש לדקדק לשון המקרא שכתב כל העדה כלם קדושים שנראה שקרח היה מגלגל על משה שאמר לעיל בפרשת ציצית והייתם קדושים דנראה שבשביל חוט אחד של תכלת היו קדושים ועכשיו שהלבישן טליתות שכולן תכלת אמר לו כולן קדושים כלומ' כולם לבושי תכלת דהל"ל כל העדה קדושים ומייתורא דכולם דרש רש"י הכי:

פסוק ד

ויפול על פניו מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי. קשה למה תפש רש"י בזה ב' טעמים האחד מפני המחלוקת והשני שכבר זה בידם סרחון רביעי היה די לו באחד מהם. ועוד קשה איך אמר שכבר זה בידם סרחון רביעי הא בפ' לעיל כתיב וינסו אותי זה עשר פעמים והרי זה סרחון י"א. וי"ל דהכי קאמר רש"י מפני שבמחלוקת זה בידם סרחון רביעי כלומ' בעסקי המחלוקת זה היה הרביעי שאלו היה מחטא המחלוקת ולא הי' רביעי. או שהיה רביעי ולא היה בו מחלוקת לא היה נופל על פניו אבל הכא שניהן בו וזהו שאמר אח"כ חטאו בעגל שהיה בו מחלוקת שנהרג בו חור. ויחל משה מפני שלא היה אלא חטא ראשון של מחלוקת חטאו במתאוננים שהיה שם מחלוקת על השכינה ויתפלל משה שלא היה רק חטא שני של מחלוקת חטאו במרגלים שהיה שם מחלוקת שבקש לרגום יהושע וכלב ויאמר משה ושמעו מצרים שלא היה אלא חטא שלישי של מחלוקת אבל מחלוקתו של קרח שהיה חטא רביעי של מחלוקת נתרשלו ידיו וכו'. משום דכתיב בהו בלבור על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו לכך נתרשלו ידיו בסרחון רביעי וגם שהיה של מחלוקת שהוא דבר גדול כדפי' רש"י בסמוך נוטריקון מכה חרון לקוי קללה וכו' ולא אמר שזה בידם סרחון רביעי אלא לענין המחלוקת בלבד וכדפרישנא אמנם לפי מה שאמר רש"י ד"א בסדר אלה הדברים וחצרות מחלוקתו אין לפרש כן שהרי כתיב ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן שמשם נשתלחו מרגלים ואם כן מחלוקתו של קרח קודם למרגלים:

פסוק ה

בקר ויודע עתה עת שכרות וכו' ומדרשו בקר אמר להן יכולים אתם להפוך בקר לערב וכו' פי' דהל"ל בבקר ויודע ה' ועכשיו שכתב בקר משמעו הדבר הזה הוא כמו הבקר וכו':

פסוק ו

זאת עשו וכו' עד הא לכם תשמיש חביב מכל והוא הקטרת וסם המות נתון בהם וכו' פי' חלילה שמשה זייף הקטרת לשים בתוכו סם המות להמיתם כמו שחשבו רבים אלא הכי פי' כשנתן להם עבודה זו של קטרת הרי היא כאילו נתן להם סם המות שכך מדתו של קטרת להמית את מי שאינו ראוי לו שהרי מצינו שבו נשרף נדב ואביהוא לפיכך התרה בהן:

מחתות כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד. רב לכם דבר גדול נטלתם לחלוק על המקום קשה למה פי' בכאן מלת מחתות שהרי פי' בפר' תרומה וכבר ידענו פירושה וקשה עוד למה סרס המקרא שפי' כל הפסוקים ואח"כ חזר לפרש מחתות ואח"כ חזר לפרש פעם אחרת רב לכם. וי"ל שזה שפי' כאן מחתות הוא מוסב לשל מעלה הימנו

שקרח טעה ותלה בעצמו להיות נצול ולא פחד מהקטרת אעפ"י שסם המות הוא כדפי' לעיל שבו נשרף נדב ואביהוא כי בטח על המחתות שהם כלים שיש להן בית יד ולא ידלג הקטרת על פניו לשרוף אותו כי היו פניו רחוקים מן האש ולא יכוה ואעפ"י שנדב ואביהוא גם הם לקחו מחתות אולי חשב קרח שנשרפו בעונם שהורו הלכה בפני רבן או שנכנסו שתויי יין ולא מחמת הקטרת אבל הוא חשב להיות ראוי לעבודה זו של קטרת וכהונה מפני השלשלת הגדולה העתידה לצאת ממנו כדפי' לעיל ולכך פי' רש"י בכאן מחתות וכו' ואח"כ חזר לפרש רב לכם דבר גדול נטלתם לחלוק על המקום כלומ' לא היה לו לבטוח על המחתות שיש להן בית יד שהרי דבר גדול נטל לעצמו לחלוק על המקום והיה ראוי לדאג שמא יענש:

פסוק ז

רב לכם הרבה אמרתי לכם דברים המתקבלים על הלב ד"א דבר גדול אמרתי לכם וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' ראשון הל"ל הרבה אמרתי לכם לכך פי' ד"א שמתישב יותר:

פסוק טו

ויחר למשה נצטער הרבה משל לאדם שדן עם חברו וכו' פי' דקשה לו לרש"י למה לא חרה למשה עד עכשיו שמן הדין היה לו לכעוס עליהם בתחלה כשאמ' לו ומדוע תתנשאו על קהל ה' לכך פי' שחרה לו מפני שלא השיבוהו דבר. ואעפ"י שדתן ואבירם השיבוהו לא נעלה המעט כי העליתנו אין אלו אלא דברי קנטורין ואינן תוכחת כדרך אדם המתוכח עם חברו:

פסוק לב

ותבלע אותם לקו בגופם לקו בממונם וכו' קשה מאי קאמ' רש"י הרי רואין אנו פשט הכתוב שלקי בגופן ובממונן. וי"ל דהכי קאמ' לקו בגופן ובממונן והרי אינו מן הדין שאין אדם נדון בשתי דינין אלא מפני המחלוקת שהוא דבר גדול שמחלקת נוטריקון מכה וחרון כדמפרש ואזיל:

פסוק לג

וכל כו' נסו לקולם בשביל קול בליעתן והיו צווחין משה רבינו הצילנו ולמה נסו שהיו אומ' משה אמת ותורתו אמת ואנחנו בדאים פי' ישראל היו צווחין למשה משה רבינו הצילנו שאין לפרש כן על עדת קרח שהרי פי' אח"כ שהיו אומ' משה אמת וכו' והכי איתמ' בגמ'. אבל קשה מאד מנא לו שישראל היו צווחין ומה זה שכתב בשביל קול היוצא על בליעתן כי לשון רש"י מבולבל מאד כאשר יראה המבין וצריך עיון:

פרק יז

פסוק יא

וכפר עליהם רז זה מסר לו מלאך המות וכו' ד"א למה בקטרת לפי שהיו מרננים וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' ראשון אין נופל לשון וכפר עליהם דהל"ל וירפאם או ותעצר המגפה הואיל והוא סגולה של קטרת לכך פי' ד"א לפי שהיו מרננים שעכשיו נופל לשון וכפר שבדבר שנתקלקלו בו נתקנו דהואיל והוציאו לעז על הקטרת צריכין להיות מתכפרין בו:

פסוק כא

בתוך מטותם הניחו באמצע וכו' קשה מנא לו י"ל מדכתי' קרא ומטה אהרן בתוך מטותם דלא אצטריך דפשיטא שהיה גם הוא עמהם אלא שבא להשמיענו שהיה בתוך כולם בתוך באמצע מלשון והעיר בתוך ללמדנו שהיה באמצע:

פסוק כה

ותכל תלונותם שם מפעל יחיד לנקבה וכו' למשמרת לאות ולזכרון שבחרתי באהרן וכו' קשה למה סרס המקרא שפי' ותכל תלונותם קודם שיפרש למשמרת הקודם לו בפסוק ועוד קשה שנראה שרש"י היה קורא תלונתם לשון נקבה יחידה מרמוררי"ש בלע"ז ואנחנו מצאנו בכל הספרים נקוד תלונותם הנון בחולם לשון נקבות רבות וצ"ע.

פרק יח

פסוק א

ויאמר ה' אל אהרן למשה אמר שיאמר לאהרן וכו' קשה מי דוחקו לומר כן תאמר כי לאהרן נאמ' כפשוטו של מקרא. וי"ל לפי שיש בפרשה זו דברים השייכים גם לכל ישראל כמו וזר לא יקרב אליכם ואני הנה לקחתי את הלויים ולא מצינו בשום מקום שנתיחד הדבור לאהרו לבדו אלא בפרשיות המתיחסות לכהנים לבדם ולא לישראל כמו פרש' שתויי יין והדומין להם אבל במצות שישנן גם לישראל מנהג לשתף גם משה עמו בדבור כמו פרש' החדש הזה לכם ופרשת מאכלות אסורות ופרשת צרעת ודומיהן ולכך פי' רש"י בפרשה זו הנופלת גם לישראל שלא לאהרן נאמרה כפשט הכתו' אלא למשה שיאמר לאהרן. וזהו שכתב רש"י להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו במקדש כלומ' לפי שיש בפרש' זאת תקנת ישראל אית לן למימר שלמשה אמ':

ובית אביך הם בני קהח אבי עמרם פי' לפי שכתוב אח"כ וגם את אחיך מטה לוי ואי ס"ד שפסוק זה בכל שבט לוי מדבר על מה ולמה הוצרך לכתוב אחריו וגם את אחיך מטה לוי:

פסוק ט

אשר ישיבו לי זה גזל הגר וכו' קשה מנא לו י"ל מדכתי' ביה האשם המושב לה' ואין לפרש אשר ישיבו מוסב למעלה על מנחתם חטאתם אשמם שאין נופל בהם לשון השבה והל"ל אשר יתנו או אשר יקריבו לכך פי' אשר ישיבו זה גזל הגר שנופל בו לשון השבה כד"א והשיב את הגזלה אשר גזל:

פסוק כ

וחלק לא יהיה אף לך בביזה פי' דריש כן מייתור הכתו' שאחר שאמר בארצם לא תנחל למה הוצרך עוד לומ' וחלק לא יהיה וגם מצינו לשון חלק בבזה כד"א כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים וכו':

פסוק כט

מכל מתנותיכם תרימו בתרומה גדולה הבתו' מדבר וכו' קשה מנא ליה תאמר שבתרומת מעשר הכתו' מדבר וי"ל שמאחר שכתב למעלה והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר כבר שמענו שצריכין להפריש תרומת מעשר. ולא הוצרך עוד לכתוב פסוק זה אלא שבתרומה גדולה הוא מדבר כפי' רש"י וגם אין לפרש שידבר לישראל שיתנו תרומה גדולה לכהנים שהרי בלויים משתעי קרא כדמוכיח בראש הפרשה ובסופה:

כאשר לא היו עלי לטורח
חדושי סדר ויקח קרח
כן תאמצני ותמלא תשוקת
עבדך בפרשת זאת חקת

פרק יט

פסוק ב

זאת חקת לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל וכו'. פי' מונין מלשון ולא תונו אונאת דברים כלומ' מקנטרין אותן והאונאה הזאת היא לפי שיש במצוה הזאת דבר והפכו שהיא מטהרת את הטמאים ומטמאה את הטהורים כדכתיב:

ויקחו אליך לעולם היא נקראת על שמך וכו' פי' לפי שלא היה לו למשה שום עבודה בפר' זו שהרי נתנה לאלעזר וא"כ מהו ויקחו אליך אלא לעולם היא נקראת על שמך כפי' רש"י:

אדומה תמימה שתהא תמימה באדמות שאם היו בה ב' שערות שחורות פסולה. קשה מאי איריא שחורות יותר משאר גווניו הלא אף אם היו לבנות או ירקות כמו כן היא פסולה וי"ל דלרבותא נקט רש"י שערות שחורות משום דאמרינן (במס' נדה וגם הובא בגמ' במס' חולין פרק אלו טריפות) האי שחור אדום הוא אלא שלקה ואם כן הייתי סבור

שאם היו שחורות תהיה כשרה שהרי עקרן ותחלתן היו אדומות לכך אמר שחורות ומה שאמ' שתי דוקא הוא דבפחות מכאן לא מפסלא לפי שאין שער אחד נכר וכן אמ' גבי מצורע מעוט שער שנים:

פסוק ג

אל מחוץ למחנה חוץ לג' מחנות בספרי דרשו זה מדכתי' תלת מלי אל מחוץ למחנה שהיה יכול לכתוב חוץ למחנה:

פסוק ט

והניח מחוץ למחנה לג' חלקים מחלקה וכו' עד כהנים גדולים העוסקים לפרות אחרות מקדשין הימנו פי' כי כשהיו רוצין לעשות הפרה אדומה היו נוהגין בה מעלות רבות בטהרתה כדאי' במסכת פרה ואחד מהן הוא שהיו הכהנים העוסקים בה מתקדשים באפר הפרה הישנה אעפ"י שלא היו צריכין לכך כדאית' התם. ואעפ"י שכתב רש"י לעיל מצוותה בסגן וכאן כתב כהנים גדולים העוסקים בפרות אחרות שנראה שהכהנים גדולים היו עוסקים בה. וי"ל שפרה זו של משה בלבד היא. שמצותה בסגן דלא נתנה עבודתה לאהרן הכהן הגדול מפני חטא העגל כמו שפי' רש"י בסמוך אבל הפרות האחרות הכהנים גדולים היו עוסקים בהם. ויש נוסחאות שאין כתו' בהן גדולים אלא כהנים העוסקים בפרות אחרות דסבירא להו שגם כל הפרות מצותן בסגן כמו זו של משה במדבר:

פסוק יג

במת בנפש באיזה מת בנפש האדם וכו' ד"א בנפש זו רביעית דם קשה מאי ד"א י"ל דלפי פי' ראשון אייתר ליה מלת כמת שהיה די לו לכתוב כל הנוגע בנפש האדם אשר ימות לכך פי' ד"א בנפש זו רביעית דם דהשתא אתי שפיר הנוגע במת כפשוטו וגם הנוגע בנפש האדם אשר ימות דהיינו בדם שהנפש תלויה בו וזהו רביעית דם שכך שערו חכמים:

פסוק טו

וכל כלי פתוח בכלי חרס הכתו' מדבר וכו' פי' שכבר למדנו שאין כלי חרס מקבל טומאה אלא מתוכו ממה שכתו' בפרש' השמיני וכלי חרס אשר יפול מהם אל תוכו וכולי ושמעינן משם ששאר הכלים מקבלין טומאה אף מגבן ואם כן אין לפרש חלוק זה של צמיד פתיל אלא בכלי חרס ששאר כלים אין מועיל להם צמיד הפתיל שהרי מקבלין טומאה אף מגבן כמו מאוירן:

פסוק טז

על פני השדה דרשו רז"ל לרבות גולל ודופק פי' גולל כסוי הארון של מת מלשון וגללו את האבן מעל פי הבאר דהיינו כסוי. ודופק פי' צדי הארון או הקבר מלשון קול דודי דופק ודרשו כן מלשון על פני השדה שהוא מיותר שפירושו שאפי' הנוגע על פני השדה כלומ' בעפר הארץ אעפ"י שלא נגע במת והיינו גולל ודופק:

פסוק כ

ואיש אשר יטמא וכו' אם נאמ' מקדש למה נאמר משכן פירוש וצריכות זו כך היא אם באמ' מקדש ולא נאמ' משכן הייתי אומר מה למקדש שכן קדוש קדושת עולם לכך חייב עליו הכתוב כרת אבל משכן שאין קדושתו קדושת עולם אימא לא לכך נאמר משכן ואם נאמר משכן ולא נאמ' מקדש הייתי אומ' מה למשכן שכן נמשח בשמן המשחה אבל מקדש שלא נמשח בשמן המשחה אימא לא קמ"ל ולכך הוצרכו שניהם:

פרק כ

פסוק א

ותמת שם מרים למה נסמכה פרש' וכו' קשה מה קשה לו על הסמיכות הזה אטו בכל התורה כולה יש לשאול כן. וי"ל משום דק"ל שבאחד בניסן הוקם המשכן ושני לו נשרפה הפרה דהיינו בשנה השנית לצאתם ממצרים ואלו מרים מתה בשנת הארבעים ומה ענין זה לזה לכך הוקשה לו הסמיכות. ומה שכתב רש"י אף היא בנשיקה מתה קשה מנא ליה מאחר שלא נכתב בה על פי ה'. וי"ל דנפקא לן בג"ש שם שם דכתיב הכא ותמת שם וכתי' התם וימת שם משה על פי ה' מה להלן בנשיקה אף כאן בנשיקה הכי איתמ' בגמ' (בפרקא קמא דבבא בתרא):

פסוק י

המורים סרבנים לשון יוני שוטים מורין את מוריהן וכו' אין להקשות היאך מפרש מלה זו בפתרונות הרבה די"ל שהיא סובלת כל הפירושים הללו לשון סרבנות כמו בן סורר ומורה ואם לא היה פירושו אלא זה הל"ל ממרים לכך פירש שוטים בלשון יוני ולפי שקשה מעט לפרשו מלשון יוני הואיל דיכולין אנחנו לדמות אותה ללשון עברי פירשה בלשון אחר מורין את מוריהם מלשון והיו עיניך רואות את מוריך וא"כ היא סובלת כל הפירושים:

פסוק יב

יען לא האמנתם גלה הכתוב שאלולי חטא זה היו נכנסין לארץ קשה שהרי בסוף פרשת ואלה שמות פרש"י עתה תראה אשר אעשה לפרעה העשוי לפרעה תראה העשוי למלחמות ל"א מלכים לא תראה הרי אם כן היה כאן חטא אחר. וי"ל דודאי חטא למה

הרעות גרם לו למשה שלא יראה בנקמתן של מלכי כנען כשיכנסו ישראל לארץ. ואולי הוא היה נכנס לקצת מן הארץ אבל עון זה של מי מריבה גרם להיות נגזר עליו שלא יכנס לארץ כלל אפי' בלא ראות נקמתן של מלכי כנען:

פסוק טז

וישלח מלאך מכאן שהנביאים קרוין מלאכים וכו' פי' שאין לפרש מלאך כמשמעו שהרי כתיב ועברתי בארץ מצרים וכו' אני ה' ודרשינן אני ולא מלאך אני ולא שרף לכך אנו צריכין לפרשו על מרע"ה. וא"ת הא כתי' וה' הכה ופי' רש"י שם הוא ובית דינו י"ל דהואיל ובהריגת הבכורות היו שותפין הקב"ה ובית דינו אין לפרש שם לשון שליחות שאין לשון זה נופל אלא כשהשליח הולך לבדו ולמעלה בפרשת בא כתבנו הצורך בפי' המקראות ובתרוצי הקשיות אשר שם:

פסוק כב

כל העדה כולן שלמין ועומדים ליכנס לארץ שלא היו מאותן שנגזרה גזרה שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתו' בהן חיים כלכם היום ולמעלה בפסוק ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר ציז לא האריך רש"י את לשונו כל כך לפי ששם מתה מרים ונגזרה גזרה על משה ואהרן ואין לומ' שם חיים כלכם היום אבל בכאן לא היה בהן מאותן שנגזרה וכו'. על גבול ארץ אדום וכו' עד וכן הנביא אמ' לו ליהושפט בהתחברך לרשע פרץ ה' וכו' אין להקשות שלא אמר לו אלא בהתחברך עם אחזיהו ואיך כתב רש"י לרשע. די"ל הואיל ואחזיהו היה רשע ועליו אמ' לו כן הרי הוא כאלו אמ' בהתחברך לרשע לכך כתב כן:

פרק כא

פסוק א

וישמע הכנעני שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכו' ועמלק לעולם רצועה מרדות לישראל וכו' קשה מנא לו ששמע מיתת אהרן ועוד שהרי הכתו' מפרש ששמע כי בא ישראל דרך האתרים וי"ל משום שכתו' בפרשת מסעי ואהרן בן קכ"ג שנה במותו וכו' וסמיך ליה וישמע הכנעני מלך ערד בבוא בני ישראל ולא פי' מה שמע וגם בכאן נסמכה שמיעתו של כנעני לפרשת דלעיל שהיא מיתת אהרן על כן נראה לרש"י לפרש כי בא ישראל כמו כאשר ופי' וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כאשר בא ישראל דרך האתרים ואם כן גם בכאן לא פי' מה שמע לכך נראה לפרש ששמע מיתת אהרן דסליק מינה בשתי מקומות בפרש' זו ובפרשת מסעי ומה שכתב רש"י ועמלק מעולם רצועת מרדות וכו' כלומ' ויש לנו לפרש שהכנעני הכתו' כאן הוא עמלק שהרי עמלק מעולם רצועת מרדות לישראל ואין לך אומה ולשון שמתחלת בעצמה לקפוץ ולהלחם בישראל

אלא עמלק ועוד ראיה אחרת שכתב יושב הנגב וזהו עמלק שנא' עמלק יושב בארץ הנגב ומכל מקום קשה מעט מה הוא זה שאמ' רש"י ומזומן בכל עת לפרענות שנראה שלקו ישראל מפני חטאם עכשיו ולא מצינו עתה שחטאו כלל ואדרבה פי' רש"י לעיל העדה השלמה וכו' וצ"ע:

דרך האתרים דרך שהלכו המרגלים וכו' ד"א דרך התייר הגדול וכו' פי' הוא הארון וקשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' ראשון האלף נוספת שהיה לו לכתוב דרך התרים לכך פי' דרך האתרים ד"א דרך התייר הגדול שהרי הוא כאלו אמ' א' תר כלומ' תייר אחד:

וישב ממנו שבי אינה אלא שפחה אחת קשה מנא לו וי"ל מדכתי' הכא שבי וכתי' התם וארם יצאו גדודים וישבו נערה קטנה מה להלן שפחה אחת אף כאן שפחה אחת וג"ש זו מופנה מצד אחד שבכאן היה די לו לכתוב וישב ממנו ויודע אני שהוא שבי אלא ש"מ לאפנויי. ועוד י"ל דיליף ליה מדכתי' שבי כלומ' דבר שהיה שבוי אצלם והיינו שפחה כי פי' שבי באדם. ועוד יש בכאן ריבוי אחר רבוי וישב ושבי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט עוד שמעתי אומרים שרואה דבר זה ממלת שבי שעולה בראשי תיבות שפחה בת י' כלומ' שפחה בת עשר שנים נוטריקון:

פסוק ט

נחש נחשת לא נאמר לו לעשותו וכו' אלא אמר הקב"ה קורהו נחש ואני אעשנו של נחשת וכו' קשה שלא מצינו שאמר לו הקב"ה אלא עשה לך שרף ולא הזכיר לו נחש כלל וי"ל לפי שישראל חטאו להקב"ה ולמשה כדכתיב וידבר העם באלהים ובמשה לפי' שלח להם שני פורעניות נחשים ושרפים הנחשים בעבור עון הקב"ה והשרפים בעבור עון משה ואמ' לו הקב"ה למשה עשה לך שרף בשבילך כי שלי מחול אבל בעבור מה שחטאו כנגדך עשה לך שרף. ומשה תבע כבוד הקב"ה ולא תבע כבודו והלך ועשה נחש לכפר מה שחטאו כלפי המקום ולא עשה שרף בעבור מה שחטאו כנגדו ולכך אמ' רש"י הקב"ה קורהו נחש ולא אמר הקב"ה אמר לי נחש שלא הזכיר לו נחש כלל אלא אמר קורהו כלומ' שכתוב במקרא נחש:

פסוק יג

היוצא מגבול האמרי רצועה יוצאה וכו' עד וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה מה אלו לא נתנום לעבור אף מואב כן קשה שהרי נכנסו ישראל בארץ מואב כדכתי' ויחנו בערבות מואב וכתי' אלה דברי הברית אשר צוה ה' לכרות את בני ישראל בארץ מואב וי"ל דודאי צריכין אנו לומ' שנכנסו לגבול ארץ מואב כמו שמוכיחין המקראות וזה שאמ' הכתו' ולא באו לגבול מואב וכן זה שאמר רש"י בכאן ר"ל שלא באו בעיר מוקפת חומה של מואב שלא חנו אלא בערבות מואב כלומ' על פני השדה באהלים:

פסוק כ

ונשקפה אותה פסגה וכו' ד"א ונשקפה הבאר על פני וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' הראשון הל"ל ומשקפת ולא נשקפה שהיא מנפעל שנראה שהפסגה היא הנראת לכך פי' רש"י ונשקפה הבאר שעכשיו מתישב לשון נפעלה שהבאר היא הנראית מעל פני הישימון שנראה כמין כברה כפי' רש"י:

פסוק כג

ויצא לקראת ישראל אילו היה חשבון מלאה יתושין וכו' פי' מאחר שחשבון היתה מדינה קשה וגם סיחון היה מלך קשה כדילפינן בפר' אלה הדברים מפסוק בעשתרות למה לא נתחזק סיחון בתוך מדינתו ולא היה לו לצאת לקראת ישראל אלא שהקב"ה נתן בלבו כן שלא להטריח את ישראל כפי' רש"י:

סמכתני עוטה אורה
בסדר חקת התורה
ותחנתי מלפניך לא תסולק
בחדושי וירא בלק

פרק כב

פסוק ב

וירא בלק אמר אלו ב' מלכים וכו' לפיכך ויגר לשון מורא וכו' קשה מה זה שהוצרך רש"י לפרש ממה פחד בלק הרי הכתו' מפרש יראתו ועוד קשה למה הוצרך לפרש ויגר לשון מורא פשיטא וי"ל ולישב דברים הללו בדרך זו הואיל ולא כתב הכתו' וירא בלק מלך מואב הרי שמענו שלא היה בלק עקר בדבר זה ועוד שהרי כתי' אח"כ ויגר מואב ולא כתי' ויגר בלק הרי תלה הראייה בבלק והיראה במואב לכך נראה לפרש שבלק בעצמו לא לקח בחירה לדבר זה אלא מואב הם שעשו התחבולות אבל תלה הראיה בבלק לומ' לך שאפי' בלק בן צפור שהיה גבור חיל ונודע בגבורתו כמו שכתוב (שופטים י"א ועיין בבעל צרור המור פרשת בלק ברישא דאיהו מפרש ואזיל הפסוקים ע"ד שכתב הברנוטרה כאן שא עיניך בו אז יאמר כן דבר וכזאת דבר). הטוב טוב אתה מבלק בן צפור וכמו שפי' הרמב"ן גם הוא שם לבו לראות את כל אשר עשה ישראל לאמרי אבל לא פחד כמו שפחדו מואב מפני שלא היה מלך עליהם עדיו כמו שפי' רש"י בסמוך וכיון שראו מואב שגם בלק ראה ושם בלבו להתבונן בדבר פחדו ויראו מאד וזהו שפי' רש"י לפיכך ויגר מואב כלומ' מפני ראיית בלק פחדו הם כדפרישנא והוצרך רש"י לפרש ויגר לשון מורא לפי שהייתי יכול לפרשו לשון אסיפה כמו אוגר בקיץ וכמו לא תגורו מפני איש שדרשו בו לא תכניס דבריך וכו' והייתי מפרש שבלק צוה לאסוף את מואב

ולהכניסם לערי מבצר מפני פחד ישראל לכך פי' ויגר לשון מורא שאי אפשר לפרשו לשון אסיפה שאין נופל בזה מלת מאד שכתו' אחריו ויגר מואב מפני העם מאד אבל בלשון מורא נופל לשון מאד כלומ' פחדו הרבה:

פסוק ד

בעת ההיא לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכו' קשה מנא לו וי"ל מדלא כתיב בתחלת הפרשה וירא בלק מלך מואב משמע שלא היה אז מלך בתחלת העניין אלא שאחר שספר מוראן של מואב ועצתן שנתיעצו עם זקני מדין כתב שהיה מלך בעת ההיא כלומר שמנוהו לצורך שעה. וכיון שלא פי' לנו הכתוב את יחוסו והזכירו אחר עצת מואב עם מדין יש לנו לומר שמנסיכי מדין היה וראיתי במדרש שרקם הכתוב בנסיכי מדין זהו בלק כך מצאתי כתוב:

פסוק ה

ארץ בני עמו של בלק משם היה וכו' קשה מנא לו תאמ' שלעולם לבלעם מוסב כפשט הכתוב. וי"ל שמאחר שהכתו' האריך כל כך בסימני שמות המקום הזה שכת' פתורה אשר על הנהר אין לומ' שכנוי ארץ בני עמו יהא מוסב על בלעם דפשיטא לכך פירשו רש"י מוסב אל בלק וקשה מה זה שאל רש"י בכאן מפני מה השרה שכינתו על גוי רשע וכו' היה לו להמתין לשאול דבר זה בפסוק ויבא אלהים אל בלעם. וי"ל שזה מוסב למה שאמ' רש"י למעלה שבלעם היה מתנבא לבלק עתיד אתה למלוך דאלמא היה מתנבא אפי' שלא לכבוד ישראל לכך הוקשה לו עתה מפני מה השרה שכינתו על גוי רשע אבל בנבואות שבאו אליו בפרשה זו לא קשיא מדי שבאו אליו לכבוד ישראל:

פסוק ו

נכה בו אני ועמי נכה בהם ד"א לשון מנכה לו וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' ראשון קשה מעט למה שכתב אוכל לשון יחיד ואח"כ כתב נכה לשון רבים לכך פי' ד"א שנו"ן שורש בתיבה ואי"ה סימן לרבים והוא מקור על משקל פעל מפועל הדגוש:

פסוק ז

וקסמים בידם כל מיני קסמים. ד"א קסם זה נטלו בידם וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' ראשון הל"ל ויקחו בידם קסמים או ויביאו לו קסמים לכך פי' ד"א קסם זה. עוד י"ל שלפי פי' ראשון היה לו לסמוך נטילת הקסמים לזקני מואב שהם היו צריכין לו יותר מזקני מדין לכך פי' ד"א שזקני מדין הם שנטלו הקסם בידם ולא זקני מואב כדמוכיחי קראי וכדמפרש רש"י ואזיל:

פסוק ח

לינו פה הלילה אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכו' אין להקשות שהרי שרתה עליו שכינה ביום כדכתיב ויקר ה' וכו' ר"ל שלכבוד ישראל נגלה עליו ביום אבל רגילותו מקודם לכן היה להיות נגלה עליו בלילה. וגם י"ל שביום היה נגלה עליו בלשון קרי וטומאה כדילפינן מלשון ויקר והיא היה חפץ שתשרה עליו שכינה בלא דרך עראי וטומאה לכך אמ' להם שימתינו עד הלילה:

פסוק כב

לשטן לו מלאך של רחמים היה וכו' קשה מנא לו י"ל מדכתי' מלאך ה' שהיא מדת רחמים וזה דבר זר שמלאך ה' יתיצב לשטן לכך פי' כן: ושני נעריו עמו מכאן לאדם חשוב שיוצא לדרך שמוליך עמו ב' אנשים לשמשו וחוזרין ומשמשין זה את זה קשה למה שנה את טעמו ממה שכתב גבי אברהם בפרשת וירא אליו שהוא כתב שם וז"ל שאם יצטרך א' מהם לנקביו יהיה השני עמו ומה נשתנה זה מזה וי"ל דהתם גבי אברהם לא שייך טעמא דחוזרין ומשמשים זה את זה לפי שהיו ישמעאל ואליעזר ואין דרך כבוד שישמעאל בנו של אברהם ישמש את אליעזר העבד לכך פי' שם שאם יצטרך א' לנקביו יהיה השני עמו שהרי לא היה יחידי שהיו שרי מואב עמו לכך פי' בכאן טעם אחר שחוזרין ומשמשין זה את זה ולכך חלק רש"י טעמיהן:

פסוק כד

גדר מזה סתם גדר של אבנים הוא קשה מנא לו י"ל מדכתיב במקום אחר וגדר אבניו נהרסה ויש במדרש שהגדר הזה הוא הגל של אבנים שעשו יעקב ולבן כשכרתו ברית יחדיו ואמ' שבלעם הוא לבן הארמי כמו שאמ' הוא לבן הארמי הוא בלעם הוא כושן רשעתים וזמן הקב"ה לדוחקו בגל הזה להזכיר בו הברית אשר כרת עם יעקב אם אני לא אעביר את הגל הזה לרעה והוא עתה היה עובר על שבועתו שהיה עובר הגל לקלל ישראל:

פסוק כו

ויוסף מלאך ה' וכו' סימני אבות הראהו פי' שבראשונה עמד לו במקו' שהיה יכול להנצל בשתי מקומות כלומ' שאם יחפוץ לקלל בני אברהם יקלל בני ישמעאל ובני קטורה אבל לא בני יצחק ובשניה עמד לו במקום שהיה יכול להנצל במקום אחד כלומ' שאם יחפוץ לקלל בני יצחק יקלל בני עשו אבל לא בני יעקב ובשלישי תעמד לו במקום שלא היה יכול לנטות אנה ואנה וגם לא ללכת לפניו כלומ' שמבני יעקב לא יוכל לקלל כלל שכלם כשרים וטובים הכי איתמר במדרשים ומה שאמ' רש"י רמזה לו שמבקש לעקור

אומה החוגגת שלש רגלים דקדק זה מדשני קרא בדבוריה ולא כתב שלש פעמים כמנהגו כשאר מקומות:

פסוק ל

ההסכן הסכנתי וכו' ודרשו רז"ל מקרא זה בתלמוד וכו' הכי איתמ' התם בגמ' אמ' ליה מאי טעמא לא רכיבת אסוסיא אמר להו ברטיבא שדאי להו אמרה ליה האתון הלא אנכי אתונך אמר לה למשוי בעלמא אמרה ליה אשר רכבת עלי אמר לה אקראי בעלמא אמרה ליה מעודך עד היום הזה ולא עוד אלא שאתה עושה עמי מעשה אישות כתי' הכא ההסכן הסכנתי וכתיב התם ותהי לו סוכנת מכאן אמרו בלעם בועל אתונו הוה בלילה הכי איתמר במסכ' ע"ז ובמסכת סנהדרין בפרק חלק: בקר וצאן דבר מועט קשה מנא לו וי"ל שדרך המקרא להקדים צאן לבקר בכל שאר המקומו' מפני שהמנהג הצאן יתירות על הבקר והכתו' מקדים המרובה וכאן שהקדים בקר לצאן משמע שהבקר שזבח היו מרובין על הצאן והמנהג לזבוח מעט מהבקר. וגם הבקר שזבח בלק היו יותר על הצאן הנה הזבח שלו היה דבר מועט לכך פי' רש"י כן בכאן:

פרק כג

פסוק ט

ובגוים לא יתחשב לא יהיו נעשין כלה וכו'. ד"א כשהאומות שמחין וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' ראשון הל"ל וכגוים לא יתחשב בכ"ף שהרי ר"ל לא יכלו כמו האומות לכך פי' ד"א עוד י"ל דלפירו' ראשון לא שייך לשון חשיבות לומר לא תחשב:

פסוק כב

ותועפות ראם עפיפות גובה ד"א ראמים וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' הראשון הל"ל ותועפות רום לכך פי' ד"א ראמים ממש שמתישב יותר על הלשון וקשה על מה שאמ' רש"י ואמ' רבותינו אלו השדים מנא לן דבר זה כי אף אם נאמ' דילפינן ליה מלשון עפיפות מפני שהשדים עופפים באויר כד"א ובני רשף יגביהו עוף מ"מ צריך לישב מה ענין ראם בכאן. וצ"ע:

פסוק כג

כעת יאמר ליעקב עתיד להיות עת וכו' ד"א אינו לשון עתיד אלא לשון הוה וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שהפי' השני נראה יותר שמדבר להווה כמו הפסוק שלמעלה אל מוציאם ממצרים. ועו' שפי' הראשון נכר שהוא דרש ואינו פשט הפרשה וכן נמי פי' ד"א בפסוק הן עם כלביא יקום שהפי' הראשון שפי' שם הן עם כלביא יקום לחטוף המצות גם הוא דרש:

פרק כד

פסוק ה

מה טובו אהליך אהל שילה ובית עולמים וכו' ד"א על שראה פתחיהן מכוונים וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' הראשון קשה מעט שיאמר אהל על בית עולמים דאקרי בית ולא אהל אך קשה למה לא השלים הפי' ראשון קודם שיפרש הפי' השני שהרי פי' ומשכנותיך ישראל אף כשהן חריבין וכו' אחר שפי' הפי' שני והיה לו לכתוב קודם לזה וצ"ע:

פסוק כא

איתן מושבך תמיה אני מה זכות יש לך הלא נמי היית בעצת הבה נתחכמה לו וכו' פי' שכך אמרו רז"ל ג' היו באותה עצה בלעם איוב ויתרו בלעם שיעץ לרעה נהרג איוב ששתק נדון ביסורין יתרו שמיחה זכה וישבו בניו בלשכת הגזית כדכתי' תרעתים שמעתים שוכתים כדאית' בגמ':

עצמו חסדיך מלספור
בוירא בלק בן צפור
ועל עבדך חמול וחס
בחדושי פרשת פנחס

פרק כה

פסוק יא

פנחס בן אלעזר לפי שהיו השבטים מבזין אותו וכו' קשה מאי קשיא ליה שהוצרך לפרש כן וי"ל לפי שלא הוצרך לכתוב לנו כאו יחוסו של פנחס שכבר שמענו בפרשה של מעלה כדכתיב וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן לכך פי' רש"י שלפי שהשבטים מבזין אותו וכו':

פסוק יד

ושם איש ישראל במקום שיחס את הצדיק וכו' ד"א להודיע שבחו של פנחס וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' ראשון קשה מעט שמאחר שבא ליחס את הרשע לגנאי למה אמר נשיא בית אב שהוא לשון חשיבות לכך פי' ד"א להודיע שבחו של פנחס וכו' ולכך פי' רש"י נשיא בית אב קודם שיפרש הד"א על ושם איש ישראל המוכה להודיענו שמפני זה פי' הפי' השני:

פרק כו

פסוק א

ויהי אחרי המגפה משל לרועה וכו' ד"א כשנמסרו למשה וכו' קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' ראשון קשה מעט פתיחת הפרשה שבאמצע פסוק זה שנראה שמפרדת ענין שאו את ראש מויהי אחרי המגפה לכך פי' ד"א שאינו מוסב לשלמעלה הימנו לענין המגפה אלא למיתת משה הכתו' למטה מן העניין:

פסוק יא

ובני קרח לא מתו הם היו בעצה וכו' עד נתבצר להם מקום וכו' פי' נתבצר מלשון עיר בצורה כלומ' נתחזק להם מקום גבוה. ואחרים פרשו לשון מניעה כמו לא יבצר מהם כלומ' נמנע מאחרין בשבילן ואומ' כי זה ענשן לישב בדד בגיהנם מדה כנגד מדה מפני המחלוקת שהיו גורמין להבדיל איש מחברו:

פסוק יג

לזרח הוא צחר וכו' עד ומבני לוי נפלו ד' משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא. קשה שאם כן הרי אתה מוצא כל הד' משפחות חסרין שמבני יצהר לא נמנו אלא משפחת הקרחי וכתי' ובני יצהר קרח ונפג וזכרי וא"כ חסר כאן משפחת נפג ומשפחת זכרי שהם ב' משפחות ושמעי. ועוזיאלי ב' הרי ד' ואיך אמ' רש"י והרביעית לא ידעתי מה היא. וי"ל דרש"י לא חשיב נפג וזכרי אלא למשפחה אחת דהיינו משפחת היצהרי דסבירא ליה שבני יצהר שהם קרח ונפג וזכרי נחלקו לב' משפחות א' נקראת על שם קרח דהיינו בניו של קרח נקראו משפחת הקרחי לפי שיצאת ממנו משפחה רבה ונקראת על שמו והשני בנים האחרים של יצהר דהיינו נפג וזכרי נקראו על שם אביה משפחת היצהרי ולא נקראת משפחתם על שמם. וכמו שפי' רש"י בסמוך גבי שותלח וערן ששאר בני שותלח נקראו תולדותיהן על שם שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו וכן מארד ונעמן בני בלע בן בנימין אף כאן בני נפג וזכרי נקראו משפחת היצהרי ומקרח אחיהם יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו משפחת הקרחי וא"כ אתה מוצא ג' משפחת שמעי ועוזיאלי ויצהרי שהרי מבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי שהיה ראוי למנות גם משפחת היצהרי והרביעית לא ידעתי מה היא ואעפ"י שכתב רש"י אחר זה גבי אלה משפחות הלוי חסר כאן משפחת שמעי ועזיאלי ונפג וזכרי וקצת מן יצהר טעות סופר הוא לכאוב וקצת מן יצהר בוי"ו אלא כך היא הגרסא ונפג וזכרי קצת מבני יצהר בלא וי"ו שנפג וזכרי הם קצת מבניו של צהר והן שחסרין ואינן ראוין להקרא אלא משפחה אחת

דהיינו משפחת היצהרי על שם אביהם וכדפרישנא לעיל ושפיר קאמ' רש"י והרביעית לא ידעתי מה היא וכמו שכתבנו:

פסוק טז

לאזני אומ' אני שזו משפחת אצבון וכו' אין להקשות ממה שאמר רש"י לעיל שאצבון לא חסרה די"ל שזה שכתב למעלה הוא לשון הירושלמי ולא אדעתיה דרש"י אבל אלו דבריו ממש כמו שכתב אומר אני וכן מה שכתב בסמוך גבי ישוב הוא יוב שכל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדים משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ מאפרים ומנשה אין להקשות על זה ממשפחות שבט לוי די"ל דשני שבט שנחלקו משפחותיו במדבר לג' חלקים גרשון וקהת ומררי והרי הוא כאלו נעשו ג' שבטים וצריך לחלק כל אחד מהן למשפחות ואעפ"י שלא היו מיורדי מצרים עוד י"ל דלגיון של מלך הוא ואינו נמנה כדרך שאר השבטים:

פסוק נה

לשמות מטות אבותם אלו יוצאי מצרים וכו' עד חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה קשה שהיה די שתחזור נחלתן אצל אבותיהן ויחלקו בשוה שהרי אחים הם ומגיע החצי לאחד. וי"ל שאם לא תחזור אלא לאבותיהם לא ירצו לחלק ביניהם שכל אחד מהן ירצה להנחיל לבניו את חלקו ולכך הוצרך לומר חזרה נחלתן אצל אבי אביהן שעכשיו הב' אחים מוכרחים לחלק ביניהן שהרי ירושת אביהן היא ולא יוכל כל אחד מהם להוריש את חלקו לבניו אם לא יחלק תחלה עם אחיו. ונראה דרש"י מפרש המקרא כך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות כלומר לשמות השבטים ואבותם ינחלו כלומ' אבות נוחל הארץ ינחלו ירושת בני בניהן שהמתים יורשין את החיים כדפי' רש"י:

מטות אבותם יצאו גרים ועבדים קשה למה סרס המקרא שהרי פי' על פי הגורל קודם שיפרש מטות אבותם הקודם לו בפסוק. וי"ל שעשה זה לסמוך על פי הגורל למה שאמר למעלה משונה נחלה זו מכל נחלות שבתורה שהמתים יורשין את החיים והרי הוא כאלו כתב אח"כ ואל תתמה על זה שהרי כתי' על פי הגורל שנתחלקה כרוח הקדש שהגורל היה מדבר והקב"ה גזר להעשות כן אעפ"י שאין כך המנהג בשאר הירושות ואח"כ חזר לסדר הפסוק ופי' מטות אבותם ודקדק מזה יצאו גרים ועבדים משום דהוה סגי למכתב לשמות מטותם ינחלו. וא"ת היכי הוה שמעינן מיניה חזרה נחלתם אצל אבי אביהם שהרי דין זה יוצא לנו ממלת אבותם. וי"ל שהייתי שומע ירושה זו ממלת מטותם שהשבטים הם אבי אביהן של באי הארץ ולא היה צריך לכתוב אבותם אלא לאפוקי גרים ועבדים. עוד י"ל שממלת אבותם שמעת מיניה תרתי דין שמתים יורשין את החיים ודין להוציא גרים ועבדים דכל כי האי גונא אמרינן שקולין הן ויבואו שניהן:

פסוק סד

ובאלה לא היה איש אבל על הנשים לא נגזרה גזרה וכו' עד לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן. נ"ל שהוקשה לו לרש"י זה הסמיכות לפי מה שפירש לעיל בפסוק ויהי אחרי המגפה לפי אחד מהפרושי' שמנין ישראל היה מפני מיתת משה שלפי זה היה לו לכתו' פרש' עלה אל הר העברים בכאן תכף אחר השלמת הענין ולא הל"ל להפסיק באמצע בפרשת בנות צלפחד. אמנם לפי' האחר שפי' לעיל שהמנין היה מפני המגפה משל לרועה שנכנסו זאבים וכו' לא קשיא ולא מידי ולכך לא שאל בתחלת הענין למה נסמכה פרשת בנות צלפחד וכו' כמנהגו לשאול בשאר המקומות:

פרק כז

פסוק ד

למה יגרע שם אבינו אנו במקום בן עומדות וכו' ואח"כ פי' ויקרב משה וכו' ואח"כ חזר לפרש אבינו מת במדבר והוא לא היה קשה למה סרס המקרא ב' פעמים וי"ל שמאחר שכתב מחלוקת ר' יאשיהו ואבא חנן על לפני משה ולפני אלעזר הוצרך לפרש למה יגרע שהיא שאלתן של בנות צלפחד שחכמות שחכמות היו ולא היו שואלות לאלעזר אחרי ששאלו את משה שאם משה לא ידע אלעזר מניין לו ולכך אנו צריכין לפרש המקרא דלפני משה ולפני אלעזר או כדברי ר' יאשיה או כדברי אבא חנן דבין למר ובין למר כהוגן שאלו. ואחר שכתב לך שחכמות היו פי' פסוק ויקרב משה כלומ' הואיל שחכמות היו דבר תימה הוא למה ויקרב משה שהיה לו להשיבן מעצמו שהתלמידים ההגונים מוסיפין בחכמת הרב כדאמרינן ומתלמידי יותר מכולם ואוקימנא בתלמיד וותיק ולכך פי' שנתעלמה ממנו הלכה בעונש שנטל עטרה לעצמו וכו' ואח"כ חזר לסדר המקרא ופירש והוא לא היה בתוך העדה וכו' וקשה מאי ד"א דקאמ' ד"א ראויה היתה פרשה זו וכו' אלא שזכו בנות צלפחד. וי"ל דלפי' הראשון דתלי טעמא מפני ענשו שאמ' הדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו קשה שהרי לא אמ' ואשמיעכם אלא ושמעתיו כלומ' אשמיענו מפי הגבורה יחיננו ראו לעונש מחמת זה לכך פי' ד"א שזכות בנות צלפחד גרמה ולא חטאו של משה. וגם זה הפי' השני אזדא לטעמיה שפי' רש"י נעיל שחכמות היו שמחמת חכמתן וגדולתן זכו ונאמ' פרשה זו על ידיהן וכו':

פסוק ז

והעברת לשון העברה הוא וכו' ד"א על שם שהבת מעברת וכו' אין להקשות מאי ד"א די"ל מפני שבכולן כתב ונתתם באח ובאחי אביו וביתר היורשין והנה גם שם אינו מניח בן ליורשו וראוי היה לומ' בהן לשון עברה ולא נאמ' אלא בבת וכן כתב רש"י:

פסוק יב

עלה אל הר העברים למה נסמכה לכאן וכו' עד ד"א כיון שנכנס משה לתחלת בני גד ובני ראובן וכו' קשה מה זה שאל למה נסמכה דאטו בכל התורה כולה דרשינן סמוכין ועוד קשה מאי ד"א וי"ל לפי שפירש לעיל בפסוק ויהי אחרי המגפה ב' פרושים שהמנין היה מפני המגפה משל לרועה וכו' והב' שהיה מפני מיתתו של משה ולשניהן קשה הסמיכות הזה דלפי' הראשון יקשה למה נסמכה פ' זו למניין שהיה מחמת המגפה שנראה קצת שגם מיתת משה היה מפני החטא של פעור בעון שאר המתים במגפה כי אעפ"י שפרט לך הכתו' חטאו בפרשה זו ויש לאומר שיאמר שנזכר חטאו הראשון מחמת כעסו של מקום על ישראל וכדמשמע קצת במזמור בפסוק וירע למשה בעבורם וכדאמרי אינשי אבב חוטרא מילי אבב דרי חושבנא לכך קשה לו הסמיכות וגם לפירוש השני שפי' לעיל שהמנין היה מפני מיתתו של משה קשה שאין זה מקומה של פרשה זו שהרי לאחר ציווי זה הוריש את הארץ לבני גד ולבני ראובן ולא היה לו לכתוב בכאן אלא שא את ראש בני ישראל כי לא תעבור את הירדן או כיוצא בלשון זה ולא היה לו להאריך בכאן כאלו מת עכשיו ולכך פי' רש"י ב' פירושים שלפי. פי' ראשון שהמנין היה מחמת המגפה ונסמכה פרשה זו לפרשת בנות צלפחד שכיון שאמ' לו הקב"ה נתון תתן וכו' כלומ' הואיל והוצרך לסמוך פרש' בנות צלפחד לכאן מפני חבובן הארץ כדפי' לעיל סמך אח"כ פרש' מיתת משה מפני שכיון שאמ' לו הקב"ה נתון תתן וכו' ולפי הפי' השני שהמנין היה מפני תתו של משה שאם כן אין קשה הסמיכות אלא האריכות שהאריך בכאן שנראה כאלו הוא מנין אחר כתב העניין הזה בכאן באורך לפי שכיון שנכנס לנחלת בני ראובן וגד וכו' עוד י"ל שעשה ד"א מפני שלפי פי' ראשון קשה מעט שלא היה לו למשה לחשוב בשביל זה שיכנס לארץ שפרש' זו נאמרה לו כשאר כל מצות שבתורה שהרי מצוות נחלות היא אחת מתרי"ג מצות של תורה לכך פי' ד"א דקאי אנחלת בני ראובן וגד שבכאן היה לו מקום לטעות:

פסוק יג

כאשר נאסף אהרן מכאן שנתאוה למיתתו של אהרן ד"א אין אתה טוב ממנו. קשה מאי ד"א י"ל שלפי פי' ראשון קשה מעט שהרי אמר לו כן פעם אחרת בסוף פרשת האזינו כדכתיב כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו ושם פי' רש"י כפי' זה הראשון לכך פי' ד"א שזה בא ללמד אין אתה טוב ממנו אבל שם אין שייך לומ' אין אתה טוב ממנו שהרי כתי' מת ויאסף דאיתר ליה מלת ויאסף לחבוב כמו מלת גוויעה שלא נאמרה אלא בצדיקים וקשה מאד מה זה שכתב רש"י בכאן ועל אשר לא קדשתם וכו' שהרי

אינו כתוב בפרשה זו וכן קשה מה שכתב על פסוק הם מי מריבת קדש והד"א שעשה שם מאי ד"א ומאי קאמ' התם בו הלשון מבולבל מאד. וצ"ע:

פסוק יז

ואשר יביאם בזכיותיו ד"א ואשר יביאם שלא תעשה כדרך שאתה עושה לי וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' הראשון אייתר ליה קרא דואשר יביאם שהרי די לכתוב אשר יוציאם בלבד כדפי' רש"י:

פסוק כ

מהודך ולא כל הודך למדנו שפני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה פירושו כמו שהלבנה מקבלת אורה מהחמה כך קרון עור של יהושע היה מחמת קרון פניו של משה. ונ"ל שאין צורך לפי' זה שהרי רש"י כתב מהודך ולא כל הודך ולא בא לומ' אלא שלא היו פניו של יהושע. מאירין כפני משה אלא כלבנה לגבי חמה.

פסוק כב

כל העדה סנהדרין קשה מנא לו י"ל שכן נקראו עדה במקום אחר דכתיב ושפטו העדה והצילו העדה ודרשו משם עדה שופטת ועדה מצלת וכו' כדאיתא התם בפרק קמא דסנהדרין:

פרק כח

פסוק ב

צו את בני ישראל מה אמור למעלה מן העניין וכו' פי' דקשה לו סמיכות זה כדפרישנא לעיל שמאחר שלא מת משה עדיין לא היה לו לכתוב הפרשה ההיא בכאן לסמכה לפרשה זו של תמידין:

תשמרו שיהיו כהנים לוים וישראלים עומדים על גביו וכו' קשה מנא לו. וי"ל דהואיל ופרשה זו מדברת על ישראל כדכתי' צו את בני ישראל ואמ' להן תשמרו משמע שיעמדו על גביו ישראלים וכהנים פשיטא שאין העבודה נעשית אלא על ידי כהנים ולויים נפקא לן מדכתי' בפרש' שופטים ככל אחיו הלויים העומדים לשרת שם לפני ה' ואע"ג שפי' רש"י שם שבכהנים מדבר העניין מכל מקום מדשני קרא בלישניה ולא כתב הכהני' בהדייא לפי דרכינו למדנו שהלויים עומדים שם לפני ה' ומכאן למדו ותקנו מעמדות פי' אנשים מובדלים לכך והן נקראין אנשי מעמד והן מתענין ד' ימים בשבוע וקורין בתורה בכל יום במעשה בראשית ומתפללין תפלת נעילה וכו' כדאיתא התם במסכת תענית:

פסוק ו

העשויה בהר סיני כאותן הנעשים בימי המילואים ד"א מקיש וכו' אין להקשות מאי ד"א שהרי לפי פי' הראשון אין אנו למדין שום דבר מהיקש הזה ומה צורך לכתבו לכך פי' ד"א ללמד שטעונה כלי:

פרק כט

פסוק לה

עצרת תהיה לכם עצורים מעשיית מלאכה ד"א עצרו מלצאת וכו' קשה מאיד"א וי"ל לפי שלא נכתב לשון זה של עצרת אלא ביום טובה אחרון של חג ושל פסח אבל לא בשאר ימים טובים לכך לא שייך פירוש דעצורין ממלאכה כמו שנראה פירוש שטעונין לינה שהרי קדמו י"ט לפניו ולעיל בפרש' אמור בפסוק והקרבתם אשה לה' עצרת היא לא פירש שם פירוש דעצורין מעשיית מלאכה לפי שלא נכתב שם אלא סמוך אל והקרבתם אשה אבל בכאן שנכתב סמוך לכל מלאכת עבודה לא תעשו נראה לפר' פי' דעצורים בעשיית מלאכה. ואעפ"י שגם שם כתו' אח"כ כל מלאכת עבודה לא תעשו י"ל. כענין הפרש' הוא שהפרשה ההיא בא לאסור המועדות בעשיית מלאכה ופרשה זו באה לצוות על המוספין ואין עיקרה על איסור המלאכה כמפורש:

עבדך אלי עוז התאזר
בפרשת פינחס בן אלעזר
ויהמו חסדיך עלי להטות
עזרה בחדושי מטות

פרק ל

פסוק ב

וידבר משה אל ראשי המטות חלק כבוד לנשיאים וכו' עד או יכול שלא נאמר פרשה זו אלא לנשיאים בלבד פי' דאע"ג דכתב לבני ישראל הייתי מפרש ראשי המטות של בני ישראל שכן מצינו במקומות הרבה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום על והואיל והפרת נדרים ביחיד מומחה כלומ' שמצוה מן המובחר כך היא הייתי חושב שלא נאמרה אלא לראשי המטות בלבד:

זה הדבר משה נתנבא בכה אמ' וכו' עד מוסף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר קשה שגם ישעיה נתנבא בזה הדבר כדכתי' זה הדבר אשר דבר ה' אל מואב זה הדבר אשר דבר עליו ה' דסנחריב מלך אשור. וי"ל דהכי קאמר התם זה הדבר אשר דבר ה' אל מואב מקודם על ידי משה שנתנבא עליו פורענות כדכתיב בתורה אוי לך מואב וגם על אשור נתנבא פורענות כדכתיב בפרש' בלעם וענו אשור ואעפ"י שכתו' בפר' שחוטי חוץ זה

הדבר נראה לו לרש"י לדקדק מכאן מעלת נבואת משה יותר משם משום דהתם אייתר ליה לג"ש ללמד על פרשה זו שנאמר לכל ישראל וכדפרש"י לעיל. אך קשה למה לא ראה דבר זה מפסוק וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם הכתוב בפר' תצוה. וי"ל לפי שאותה פרשה אינה נבואה שיצטרך לומר כן לאחרים אלא צווי למשה עצמו שיעשה כן כדמוכיחי קראי. וקשה מאי ד"א דקאמר מועט הוא. וי"ל משום דקשה לו לפי הפי' ראשון למה נתיחדה מצוה זו לכתוב בו לשון זה יותר משאר מצות של תורה לכך פי' ד"א שכא ללמדנו דין מיוחד במצוה זו:

פסוק ד

בנעוריה ולא קטנה וכו' עד ואי זו היא קטנה אמ' רבותינו וכו' קשה מה זה שאל ואי זו היא קטנה ולא פירשו לאח"כ אלא דקאמר נדריה נבדקין והרי עדין לא שמענו מלשונו איזו היא קטנה וי"ל דהכי קאמ' בנעוריה ולא אמ' נערה כדרך הכתוב לכתוב בשאר מקומות ולכך כתב אח"כ בת י"א שנה נדריה נבדקין וכו' כלומ' שאין נעורים הכתובים כאן לעניין נדרים כשאר נעורים של שאר מצות שמתתיל בת י"ב שנה ויום אחד כמו שכתב הרמב"ם בפרק ב' מהלכות אישות שהרי לא נכתב כאן נערה סתם אלא נעוריה כלומ' נעורים המיוחדין לה לפי מה שהיא פקחת ובת דעת ולכך תלי טעמא בבדיקה כדפי' רש"י:

פסוק ו

וה' יסלח לה במה הכתו' מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה וכו' קשה מה ענין בעלה לכאן הרי המקרא מדבר באב וי"ל לפי שלשון זה מזה' יסלח לה כתוב גבי אב וגבי בעל לכך נראה לרש"י לפרש גבי ארוסה שייך אביה ובעלה מפירים נדריה שאין לומר שהאב מפר והיא [אינה] יודעת שהרי בביתו היא יושבת אם בנערה הכתו' מדבר וכן אם בנשואה מדבר אין לומ' שהבעל הפר לה והיא אינה יודעת שהרי בביתו היא יושבת לכך נראה לפרש שבארוסה מדבר ששוכנת בבית אביה ונדרה בנזיר ושמע בעלה שגם היא זקוק להפרת נדריה והפר לה והיא לא ידעה שהרי אינה יושבה בביתו והיא יודעת הדין שאביה ובעלה זקוקין לה ויודעת בהפרת האב ואינה יודעת בהפרת הבעל (והיא עוברת הבעל) והיא עוברת על נדריה וכו' ולכך נכתב הלשון זה בכל ההפרות בין באב בין בבעל וכדפרישנא:

פרק לא

פסוק ב

מאת המדינים ולא מאת המואבים וכו' ד"א מפני שתי פרידות טובות וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' ראשון קשה שאעפ"י שהמואבים נכנסו לדבר קללת בלעם מפני

היראה ובשביל כך ויתר להם מכל מקום לא היה לו לותר להם על דבר פעור שהחטיאום בהפקיר בנותיהן לזנות שהמחטיא את האדם קשה לו מי ההורגו וכדפי' רש"י בפר' תצא לכך פי' ד"א מפני שתי פרידות טובות וכו' כלומ' ראויין היו לעונש גם הם אלא מפני שתי פרידות פי' גוזלות כלומ' שתי נשים צדקניות והם רות המואביה ונעמה העמונית ואעפ"י שנעמה עמונית היתה תלי טעמא במואב מפני שרות המואביה יצא ממנה דוד זכתה היא להנשא לשלמה. אבל לעיל בפרשת פנחס בפסוק צרור את המדינים לא כתב רש"י אלא פי' אחר לפי שאין כתו' שם לשון נקמה כדכתי' הכא ואין טפל שם פי' הראשון:

פסוק ד

לכל מטות ישראל לרבות שבט לוי קשה שאם כן היו י"ג אלפים והכתוב אומ' י"ב אלף וי"ל דלא אתי' י"ב אלף אלא גבי וימסרו שנמסרו בעל כרחן כדפי' רש"י אבל מאלף של שבט לוי לא נמסרו בעל כרחן אלא הלכו לרצונם. ואעפ"י שמחמת מיתת משה נמנעו מכל מקום שבט לוי היה חרד יותר למצות הקב"ה:

פסוק ו

אותם ואת פנחס מפני מה הלך פנחס וכו' עד ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף וכו' ד"א שהיה משוח מלחמה קשה מאי ד"א תרי זמני וי"ל שהפי' השני נראה יותר מהראשון לפי שהחזיר הכתו' מלת אותם סמוך לואת פנחס דמשמע שהלך לנקום נקמתו גם הוא במותם דכתי' בהו נקום נקמת בני ישראל. ואח"כ פירש ד"א פעם שנית משום שהחזיר הכתו' אח"כ מלת לצבא כלומ' ואת פנחס הכהן לצבא הממונה על הצבא והיינו שהיה משוח מלחמה:

בידו ברשותו וכו' נ"ל שלכך פירש ברשותו שאעפ"י שהייתי יכול לומר שלקח החצוצרות בידו ממש אין לפרש כך שהרי כתיב ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות ועל כרחך לפחות ב' כהני זקוקין להן:

פסוק י

טירותם מושב נוטרין שלהן וכו' ד"א לשון מושב שרים וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' ראשון הל"ל נוטירותם בתוספת נו"ן בתחלת התיבה כמו נוטרין לכך פי' ד"א מושב שרים שלהם שדומה לתרגום סרני המתורגם טורני פלשתאי ואינו חסר נו"ן:

פסוק טז

בדבר בלעם אמר להן וכו' קשה למה סרס המקרא שפי' בדבר בלעם קודם שיפרש הן הנה היו הקודם לו בפסוק. וי"ל דרש"י אזדא לטעמיה ממה שפי' לעיל בסמוך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים ולכך פי' בדבר בלעם סמוך לו כלומ' והרי אתה רואה שחטא

פעור תלוי בבלעם מפני שהיה גדול בדורו כדפי' רש"י לעיל בפסוק פתורה שכל המלכים מריצין לו אגרותיהם ולכך סרס המקרא:

פסוק יז

הרוגו למה חזר ואמ' להפסיק הענין שאם אני קורא הרגו כל זכר וכו' איני יודע אם להרגן עם הזכרים או להחיות עם הטף וכו' קשה היאך אני יכול לטעות להחיות עם הטף שהרי מתחלה לכך קצף עליהן ואמר להן החייתם כל נקבה ולמה הוצרכה מלת הרוגו לאפוקי מדבר זה. וי"ל לפי שמשה לא אמר להם החייתם את הנקבות אלא כל נקבה דמשמע שכעס לפי שלא הבחינו ביניהן להרוג אותם שהכשילום בדבר בלעם ולהחיותם השאר כמו שאמר להן הן הנה היו וכו' שמכירין היו אותן ולכך הייתי יכול לומ' וכל אשה יודעת איש למשכב זכר וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם כלומ' בין יודעת ביך אינה יודעת החיו לכם והיינו מאותן שלא הכשילו אתכם בדבר בלעם ולכך הוצרך לכתו' הרוגו פעם שנית להפסיק הענין כפרש"י

פסוק יט

אתם ושביכם לא שהגוים וכו' עד כשיבואו בברית ויטמאו צריכין הזאה קשה מאי אצטריך קרא להוכיח דבר זה דהא כתיבי קראי בהדייא ככם כגר כאזרח מכם יהיה. וצ"ע:

פרק לב

פסוק ג

עטרות ודיבון מארץ סיחון ועוג היו נראה דרש"י סבר שארץ מדיין לא נתחלקה לשבטים ולכך כתב מארץ סיחון ועוג היו וכן בספר יהושע לא תמצא שנתחלקה ארץ מדיין כלל ואולי היה זה מפני שאינה מארץ ישראל כלומר מארץ ז' עממין: ואת נבו ואת בעל מעון שמות ע"ז היו וכו' קשה מנא לו. וי"ל מדכתי' במקום אחר כרע בל קורס נבו ובעל ודאי שם ע"ז כד"א לבעלים ולעשתרות ומדקאמ' את נבו ואת בעל מעון מוסבות שם משמע שלהן לבדם הסבו שמם ולא לאחרות ואח"כ כתב ואת שבמה משמע שלא הסבו שמם כדלעיל אלא בנו כשמה:

פסוק מב

ויקרא לה נובח לא מפיק ה"א וכו' עד ותמיה אני מה ידרוש בשתי תיבות לה בועז לבנות לה בית נראה שלא הרגיש רש"י במה שנמצא כתוב במדרש בשתי תיבות הללו לה בועז דרשו בו שלא אמר לה ממש אלא ע"י שליח לבנות לה בית דרשו בו שאין לה בית כלומר אין לו קיום שהשקר והחנופה אין לו רגלים והתם בזכריה בחנופה משתעי קרא: אודה צורי ולא אחשה

עזרני בוידבר משה
ולסמכני יחפוץ ויואל
בסדר מסעי בני ישראל

פרק לג

פסוק א

אלה מסעי לכך נכתבו וכו' עד אעפ"י שגזר לטלטלם ולהניעם במדבר וכו' קשה היכן מצינו שגזר עליהם כן וי"ל מדכתיב ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה ולשון רועים משמע גלות וטלטול כד"א ונגלה מני באהל רועי והיינו דכתיב בפרש' דלעיל ויניעם במדבר כלומ' גזר עליהם להניעם ולטלטלם. ומה שאמ' רש"י אח"כ משל למלך שהוליך את בנו לרפאתו וכו' פירושא דהא מילתא הכי איתא שישראל היו חולים במצרים ושטופים בע"ז ועבירות רבות והוליכן הקב"ה להר סיני ולמדבר לרפאתן מהעבירות הללו וללמדן תורה. כיון שהיו חוזרין כלומר כיון שהיו קרובים ליכנס לארץ ולשוב למעלת אבותם אברהם יצקח ויעקב שהיתה השכינה נגלית עליהם תדיר התחיל הכתוב' מונה כל המסעות כלומר כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך כך בפרשה זו מזכיר ראשי פרקים במקומות ידועים מעבירות שעשו שם ונסים שנעשו להם כגון ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם ובהר ההר וימת אהרן שם שהם כעין רמזים: וי"ל שגם לשוגגין מדבר מקרא זה כדכתי' בסופו עקובה מדם שפירושו מוטעת ומרומה מדם כלומר שהורגין שוגג מצויין שם וראש המקרא מדבר במזידין כמפורש:

פרק לה

פסוק כה

עד מות הכהן הגדול שהוא בא להשרות שכינה וכו' ד"א שהיה לו להתפלל וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שטעם הפי' השני מיושב יותר דאי מטעם ראשון לא היה לו מותר לעמוד לעולם לפני כהן גדול ואפי' כ"ג אחר שזה משרה שכינה וזה מסלקה וכמו שכתב בפסוק כי חרבך הנפת עליה שאינו בדין שיונף המקצר על המאריך לכך פי' ד"א דמשום גריעותו של כהן גדול הוא שלא התפלל שלא יארע תקלה זו ולכך חוזר במיתתו ובא בימי השני:

פרק לו

פסוק יא

ותהיינה מחלה תרצה חגלה מלכה ונועה כאן מנאן לפי גדולתן בשנים וכו' ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו. וי"ל שרש"י תפש שטתו בכאן כשתי דעות החולקים על זה בבבא בתרא שיש אומרים שהמקרא מונה אותן במקומות אחרים לפי

חכמתן ויש אומ' שמונה אותן לפי גדלן אבל בחכמה שקולות זו כזו וכתב רש"י בכאן שתי הדעות בלשונו זה והמשכיל יבין

אלהי לתהלתי שעה
בהשלימי אלה מסעי
אתה זרית ארחי ורבעי
בחדושי ספר רביעי

תם ונשלם ספר במדבר. שבח לאל אשר לא נעלם ממנו דבר. ואתחיל ספר דברים. בעזרו אשר הוא משבר סלעים ומפרק הרים. ר"ע מברטגורא

דברים

פרק א

פסוק א

כבודי ומרים ראשי
היה עמי בספר חמישי
והלבש את עבדך עזרה
בחדושי משנה תורה

אלה הדברים לפי שהן דברי תוכחות וכו' סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודי של ישראל שהרי במקומות הרבה קנטרם בדברים מפורסמים כמו ממרים הייתם ובחורב הקצפתם וכו' ולא חשש לכבודן של ישראל ומאי שנא הכא יותר משאר מקומות וי"ל שבשביל שהוא ראש הספר לא פרסם הדברים שלא לפתוח הספר בגנותן של ישראל וכמו שכתב רש"יבפרש' פסח שני בפרש' בהעלותך ולמה לא פתח בזו מפני שהוא גנותן של ישראל אף כאן מפני פתיחת הספר כן.

וחצרות מחלוקתו של קרח ד"א היה לכם ללמוד וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שהפי' הראשון אינו נראה מפני מחלוקתו של קרח לא חטאו בו כל ישראל כמו בשאר עונות שמזכיר בכאן לכך פי' ד"א היה לכם ללמוד וכו' ולכך פירש לעיל תופל ולבן קודם שיפרש פארן הקודם לו בפסוק כדי לסמוך מעשה פארן למעשה חצרות ואליבא דפירוי' השני דקאמ' היה לכם ללמוד וכו' וכדכתב רש"י בראש פרשת שלח לך בטעם סמיכת הפרשיות ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר. וקשה דהא פי' לעיל בפרשת קרח שכבר זה בידם סרחון רביעי ואם איתמר דבחצרות מחלוקתו של קרח הנה היה קודם מעשה המרגלים וי"ל שמי ששנה את זו לא שנה את זו וכדכתיבנא לעיל בפר' קרח:

פסוק ד

סיחון אשר יושב בחשבון אלו לא היה סיחון וכו' עד על אחת כמה וכמה שהמדינה קשה והמלך קשה פי' לאו למימרא שלכד העיר בעוד המלך שרוי בתוכה שהרי פי' לעיל בסדר חקת שהקב"ה נתן בלבו לצאת לחוץ אלא הכי קאמ' שלכדו המלך והמדינה דהא זה בלא זה היו חזקים וכדקאמ' הכא והתם אילו היה חשבון מלאה יתושין וכו':

פסוק ה

באר את התורה בשבעים לשון פירשה להם קשה מנא לו וי"ל מדכתיב הכא באר וכתיב התם באר הטיב מה להלן בשבעים לשון אף כאן בשבעים לשון והתם נפקא לן מנוטריקון דהיטב ה' ה"י הי"ט היט"ב שעולה בגימ' שבעים הכי איתמ' בגמ' דסוטה:

פסוק טז

ואצוה את שפטיכם אמרתי להם הוו מתונים בדין וכו' קשה שהרי פי' אין לי אלא לשון זרוז ולמה פי' בכאן לשון המתנה שהוא ממש בהפך וי"ל שאף כאן נופל לשון זרוז שמתוך ההמתנה יזדרזו להיות נושאין ונותנין בו כדכתב רש"י בכאן אלא הוו נושאין ונותנין בו:

ובין גרו זה בעל דינו וכו' ד"א אפי' על עסקי דירה וכו' קשה מאי ד"א. וי"ל דלפי פי' ראשון הל"ל אוגרו באלף מלשון אוגר בקיץ לכך תי' ד"א לשון דירה כמו גור בארץ שאינו נופל בו אלף:

פסוק יז

לא תכירו פנים במשפט זה הממונה להושיב הדיינין וכו' פי' דאין לפרשו אזהרה לדיין שלא יכיר פנים לבעלי הדינין שהרי כתי' בפר' שופטים לא תטה משפט ולא תכיר פנים לכך פירש רש"י כן בכאן:

בקטן כגדול תשמעון שיהא חביב עליך דין של פרוטה וכו' ד"א שלא תאמר עני הוא זה וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שלפי שכתוב כקטן כגדול דמשמע הקטן כגדול והגדול כקטן שכפל הכפי"ן מורה כן להקיש זה לזה וזה לזה ולפי פי' ראשון הקטן כגדול משכחת לה אבל הגדול כקטן לא משכחת ליה. לכך פי' ד"א שלא תאמר עני הוא וגם לא תאמ' היאך אני פוגם כבודו של עשיר וכו' דהיינו הגדול כקטן והקטן כגדול. ויש נוסחאות שכתוב בהן ד"א ב' פעמים וכו' שמחלקין שלא תאמר עני הוא ושלא תאמר עשיר הוא לשני פירושין וטעות הוא בידן:

לא תכירו לא תיראו ד"א לא תכניס דבריך וכו' קשה מאי ד"א וי"ל משום דלא כתב לא תיראו בהדייא נראה שסובל פי' שני:

פסוק יח
את כל הדברים אלו י' דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות פי' דאין לפרש שצווים אז בכל המצות דלא משתעי בנתינת התורה עכשיו לכך נראה דקאי אדלעיל בענין דינין והיינו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות ואלו הן. (א) דיני ממונות בשלשה דיני נפשות בעשרים ושלשה. (ב) דיני ממונות מתחילין מהגדול דיני נפשות מן הצד: (ג) דיני ממונות מטין ע"פ דיין אחד בין לזכות בין לחובה דיני נפשות ע"פ אחד לזכות וע"פ שנים לחובה. (ד) דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה דיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה. (ה) דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום של אחריו לחובה. (ו) דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה כלומר בין הדיינין בין התלמידים שלפניהם דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה אלא הדיינין בלבד. (ז) דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה חוץ מן המסית. (ח) דיני ממונות דנין ביום וגומרים בין ביום בין בלילה דיני נפשות דנין ביום וגומרים ביום. (ט) דיני ממונות הדיין מלמד זכות חוזר ומלמד חובה והמלמד חובה חוזר ומלמד זכות דיני נפשות המלמד חובה חוזר ומלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה. (י) דיני ממונות הכל כשרים לדון בהם דיני נפשות אין דנין בהן אלא כהנים לווים וישראלים המיוחסין המשיאין לכהונה ורובן מפיק להו מקראי בגמ' דסנהדרין:

פסוק כד
וירגלו אותה מלמד שהלכו ד' אומנין שתי וערב קשה שהרי למעלה בפרשת שלח לך כתב שהלכו בגבוליה בארך וברוחב כמין ג"ם (צורת גימל יונית) ותו לא והנה דבריו סותרין זה את זה וצ"ע:

פסוק מה
ולא שמע בקולכם כביכול עשיתם מדת רחמיו כאלו הוא אכזרי פי' לפי שכתוב ה' שהוא מדת רחמים לכך דייק הכי רש"י:

פרק ב

פסוק כה
תחת כל השמים לפי שעמדה לו חמה וכו' בגמ' דתעניות נחלקו מהיכן למדנו דבר זה דאיכא דאמר דיליף ליה מלשון תחת כל השמים שנודע הדבר תחת כל השמים כדפי' רש"י. ואית דיליף ליה מג"ש דאחל אחל דכתי' הכא היום הזה אחל תת פחדך וכתיב התם גבי יהושע היום הזה אחל גדלך ואית דיליף מג"ש דתת תת כתי' הכא אחל תת וכתיב התם ביום תת ה' את האמורי:

פסוק כו

ממדבר קדמות מן התורה לעולם ד"א ממך למדתי וכו' פי' לפי שלא מצינו מקום ששמו מדבר קדמות לכך נראה דלדרשה הוא דאתא וקשה מאי ד"א וי"ל שלפי פירוש הראשון אין טעם למלת ממדבר לכך פי' ד"א ששלחתני לפרעה מן המדבר:

פסוק כט

כאשר עשו לי בני עשו לא לענין לעבור בארצם אלא לענין מכר אוכל ומים קשה שהרי כתי' אחריו והמואבים היושבים בער שנראה שקדמו אותם בלחם ובמים וזה אינו שהרי כתי' בהדיא בפרשת תצא על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ובעמון ומואב מדבר הכתו'. וי"ל דהתם לא קאמ' אלא אשר לא קדמו כלומ' שלא באו לקראת ישראל להוליך להם לחם ומים טרם ישאלו מהם דהואיל ובני אברהם היו ואחים להם היה לעשות כן מבלי שיצטרכו לקנות מהם בכסף מלא ומפני שלא עשו כן נתעבו אבל לענין המכירה מכרו להם כמו שמוכיח מקרא זה וכמו שפי' רש"י. עוד י"ל דלעולם אימא לך דקדמו ומכרו להם לחם ומים דקדימה ומכירה חדא מלתא היא ושם בפרש' תצא שאומר אשר לא קדמו אתכם וכו' אבני עמון קאי ולא קאמר והכי קאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. והדר מפרש עמוני על אשר לא קדמו וכו' ומואבי על אשר שכר את בלעם וכו':

פסוק לא

ראה החילותי כפה שר של אמוריים וכו' קשה מנא ליה. וי"ל מלשון החילותי שהוא לשון מדוה וחולי שאין נראה לפרשו לשון התחלה מדלא כתב עתה אחל כדכתי' לעיל ועוד כי מה צורך יש לומ' היום הזה אתחיל לתת לפניך סיחון הרי התחיל וגמר לתתו לפניו שהרי הרג אותו וירש את ארצו לפיכך פירש החילותי לשון חולי וחלשות וזהו שכתו' החילותי לשון עבר כלומ' ראה החלשתיהו וכפיתי אותו לפניך:

בעזרתך יוצר הרים
חקקתי חדושי הדברים
ולעתיד אפיל תחנוני
בפרשת ואתחנן אל ה'

פרק ג

פסוק כג

ואתחנן אין חנון אלא מתנת חנם. (הטה אזנך ושמע מה שכת' הרב חזקוני שאמר שבמקום הנון הוא כמו שיהיה המם שאז יש מלת חנם) ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה קשה מאי ד"א וי"ל לפי פי' ראשון הל"ל ואשאל או ואבקש תתנון ולא ואתחנן שנראה שהוא מתפעל ומקבל התחנון לכך פי' ד"א שהוא אחד מלשונות התפלה

והרי הוא כמו ואתפלל והעשרה לשונות שנקראת תפלה הן תפלה. (עי' באלה הדברים רבה פ' ואתחנן ששינה עשר לשונות אלו בדרך אחרת וגם הרב מזרחי שינה אותם. תחנה. שועה. צעקה. זעקה נאקה. שיחה פגיעה. רנה. קריאה וכלהו דריש להו מקראי כדאית' התם בספרי:

פסוק כד

אתה החלות פתחת לי פתח וכו' פי' שנראה דבר זר לומ' אתה התחלת עכשיו להראות גבורותיך כפשע הכתו' דאטו עד השתא לא ידע את גדולתה' לכך פי' רש"י כל הענינים הללו בכאן:

פסוק כה

והלבנון זה בית המקדש פי' שנקרא כן לפי שמלבין עונותיהן של ישראל:

פסוק כו

רב לך שלא יאמרו הרב כמה קשה וכו' ד"א הרבה מזה שמור לך וכו' פ' בעבור הרב ובעבורך אל תוסף דבר אלי והיינו כדי שלא יאמרו וכו' כדפי' רש"י וקשה מאי ד"א וי"ל שהפי' ראשון אינו נראה שהיה לו לומר רב בעדך דהיינו בעבור כבודך ולא הל"ל לך לכך פי' ד"א רב לך דהשתא אתי שפיר.

פרק ד

פסוק ב

לא תוסיפו כגון ה' פרשיות בתפלין ה' מינין בלולב ה' ציציות וכו' פי' הוצרך רש"י לכתוב כן משום דליכא משום בל תוסיף בעשיית המצוה שתי פעמים ואפי' בזה אחר זה כדאמרינן בירושלמי דראש השנה לא שמע אינישׁ ית חבריה מקל תקועייא כלומר שהיו תוקעין הרבה אחר יציאתם מידי חובה וכן לדידן דקא מרבינן בתקיעות יותר מתשע שהן חובה ואפי' הכי לא עברינן משום בל תוסיף. וכן נמי ליכא משום בל תוסיף כשהמצוה נעשית ע"י מי שאינו מחוייב בה דהא אמרינן אשתו של יונה היתה עולם לרגל ומיכל בת שאול היתה מנחת תפילין ואיכא דאמרי נשים סומכות רשות. לכך פי' רש"י דלא שייך בל תוסיף אלא בהוסיף דבר אחד יותר על מה שכתוב בתורה אבל לא בכפילתה וגם לא לעשותה ע"י מי שאינו חייב בה וכדכתיבנא לעיל ולכך כת' כן ה' פרשיות וכו':

אשר חלק להאיר להם ד"א לאלוהות וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' ראשון היה לו לכתוב בהדייא להאיר הואיל ובענין אלהות הכתו' מדבר לכך פי' ד"א לאלהות ממש כדמוכיח פשט הכתוב:

פסוק מא

אז יבדיל נתן לבל היות חרד בדבר וכו' פי' דאזדא רש"י לטעמיה שהיא על שם המחשבה נאמר כמו שפי' רש"י בפסוק אז ישיר:

פרק ה

פסוק ז

על פני בכל אשר אני שם וכו' ד"א כל זמן שאני קיים קשה מאי ד"א וי"ל דלפי פי' ראשון הל"ל לפני שהיה מוכיח יותר בכל מקום שאני לכך פי' ד"א כל זמן שאני קיים. אך קשה למה לא פי' שני פירושים הללו בפר' וישמע יתרו שלא פי' שם אלא הפי' השני כל זמן שאני קיים. וצ"ע:

פסוק יט

ולא יסף מתורגם לא פסק וט' ד"א לא הוסיף וט' קשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' ראשון קשה מעט למה לא אמר לא פסק ומדשני קרא בדבוריה נראה יותר הפי' השני לא הוסיף ולכך פי' ד"א:

באותו פומבי פירוש לעין כל:

פרק ו

פסוק ה

ובכל מאדך ובכל ממוניך וכו' ד"א בכל מדה ומדה וכו' קשה מאיד"א וי"ל שקשה מעט לפי פי' ראשון מאחר שכתב בכל נפשך למה הוצרך לומר בכל ממונך דאע"ג דאמר טעמא לפי שיש אדם שממונו חביב עליו מגופו וכו' אפילו הכי היה די שידבר הכתוב בהוה ורגילות רוב בני אדם להיות גופם חביב עליהם יותר מממונם לכך פי' ד"א בכל מדה שהוא מודד לך:

פרק ז

פסוק ב

לא תחנם לא תתן להם חן. ד"א לא תתן להם מתנת חנם. ד"א לא תתן להם חניה בקרקע אין להקשות מאי ד"א תרי זמני שהרי המשכיל על דבר ימצא טוב שלפי הפי' ראשון הל"ל לא תחון עליהם וגם לפי הפי' השני אין המלה מיושבת על העניין שאין מעניין של מעלה לכך פי' ד"א לא תתן להם חניה בקרקע שהוא מעניין של מעלה לא תכרות להם ברית ולא תתן להם חניה. ולפי שלכאורה תסבול המלה הזאת כל השלשה פתרונות הללו כתבם רש"י שלשתם לשון חן ולשון מתנת חנם ולשון חניה וכתב הנראה יותר באחרונה:

בצל שדי חסיתי להתלונן

בחדושי סדר ואתחנן
ולמדני דעת ותושיה
בפי' פרשת והיה

פסוק יב

והיה עקב את המצות הקלות שאדם דש בעקביו וכו' קשה מנא לו דבר זה ולמה לא פירשו כפשוטו לשון בשביל כמו עקב אשר שמע אברהם בקולי וי"ל משום שנאמר למעלה ושמרת את המצוה ואת החוקים ואת המשפטים וכו' ומן הדין הל"ל בכאן והיה עקב תשמעון אותם כי היכי דלהוי קאי אכולהו כלומר המצוה וחקים ומשפטים ואז הייתי מפרש מלת עקב כמו בשביל ועכשיו שהחזיר המשפטים בלבד משמע שאינו מוסב אלא המשפטים ולא המצוה וחקים הכתוב למעלה ולכך פי' רש"י המצות הקלות שאדם דש בעקביו דהיינו משפטים שכולן מצות קלות ואין בהם חמורות כמו בחקים ומצות עוד י"ל שלכך פי' רש"י כך לפי שנאמר אח"כ ושמר לך את הברית וכו' שפירושו ישמור לך הבטחתו שהבטיח לאבות וזה דבר זר שאם ישמעו מצותיו מה צורך להזכיר להן ברית אבות והבטחה שהבטיח אותם הרי בלא זה הם ראויין לקבל שכר טוב לכך פי' עקב המצות קלות שאדם דש בעקביו שאין זכות קיומם כדי לקבל עליהם שכר גדול ישמור להם הבטחת האבות. עוד י"ל דמשום דכתיב אח"כ ואהבך שהוא שכר גדול שאין למעלה ממנו לכך פי' רש"י עקב המצוות הקלות וכו' כלומ' כשתדקדקו במצות דקדוק גדול ולא תניחו אחד מהן עד שאפי' הקלות שאדם דש בעקביו ואינו מקפיד עליהם תשמעון אז תזכו לשכר גדול של ואהבך הכתוב אח"כ:

פסוק יט

היד החזקה זו הדבר וכו' פי' דאתיא בג"ש דיד יד כתי' הכא היד החזקה וכתיב התם הנה יד ה' הויה במקנך וכו' דבר כבד מאד הכי ילפינן ליה באגדה דהא לחמא והזרוע הנטויה זו החרב של מכת בכורות פי' דאתייא בג"ש דנטויה נטויה כתי' הכא זרוע נטויה וכתיב התם וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם הכי איתמר התם. וקשה מה חרב היה במכת בכורות הלא מיתתן היתה בידי שמים. וי"ל שכשאמר ומת כל בכור אמרו הבכורות מה אנו מתים בעבור אלו באו ואמ' לפרעה שישלח את ישראל ולא שמע אליהם וכן המצריים קמו ועשו עמהם מלחמה והרגו מהם הרבה הכי איתמ' במדרש ויליף ליה מלמכה מצרים בבכוריהם:

פרק ח

פסוק א

כל המצוה וכו' ומדרשו אם התחלת במצוה וכו' פי' משום דלא כתיב כל המצות אלא לשון יחידה לכך כתב מדרש זה המתישב עליו:

פסוק ד

שמלתך לא בלתה ענני כבוד היו שפין וכו' כעין כלים מגוהצין פי' לבנים הרבה כמו כלים מגוהצין דתעניות קוראט"ו בלעז:

לא בצקה לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחפים דרגליהן נופחות קשה שנראה מדבריו שהלכו יחפין והא כתיב קרא בהדיא בפרשת תבא ונעלך לא בלתה מעל רגליך אלמא לא הלכו יחפין. וי"ל דהכי קאמר רגלך לא בצקה כדרך הולכי יחף לפי שלא הלכתם יחפין מעולם כי נעלך לא בלתה ולא חסרו לכם מנעלים כלל ועקר:

פסוק ח

זית שמן זתים העושים שמן קשה למה לא פי' בכאן זית אגורי ששמנו אגור בתוכו כדרך שפי' בראש פרש' כי תבא. וי"ל לפי שבכאן לא הוזקק לפרש אלא פתרון המלה כי היכי דלא תשמע מינה ב' דברים זית ושמן כל אחד דבר בפני עצמו אבל התם שהוזקק לפרש מקרא זה מפני מה שכתב שם מה להלן שבח הארץ אף כאן שבח הארץ הוצרך לפרש מה שבח הארץ יש במקרא זה והיינו שנא' זית שמן שפי' זית אגורי ששמנו אגור בתוכו ואם היה מפרש שם זתים העושים שמן כמו שפי' כאן לא הייתי שומע שבחה דאטו מאי רבותיהו כל הזתים עושין שמן:

פסוק ט

לא תאמר בלבבך צדקתי ורשעת הגוים גרמו לא בצדקתך וכו' כי ברשעת הגוים וכו' קשה שהרי כתו' אח"כ לעיל כי מאהבת ה' אתכם ואם הם אהובים למעלה הנה הם צדיקים כי ה' לא יאהב הרשעים ואיך אמ' כאן לא בצדקתך. וי"ל דהתם מיירי לכל ישראל בכלל שהקב"ה אוהב אותם כד"א ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך אבל כאן מדבר עם הדור ההוא שהיו ממרים ומכעיסים לפניו במדבר:

פרק ט

פסוק כה

ואתנפל אלו הן עצמן האמורין למעלה וכו' קשה מנא לו וי"ל משום דכתיב את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה בה"א הידיעה משמע שהם אלו הנז' לעיל אלא שכתבן כאן להזכיר סדר תפלתו. וקשה למה לא הזכיר תפלתו למעלה אחרי שכתב ואתנפל דלעיל ולא היה צריך לכפול עוד בכאן. וי"ל לפי שהוצרך להפסיק הענין שם ולכתוב שם בסמוך

כי יגורתי מפני האף והחמה וכו' להשמיענו שלא הועילה תפלתו בימים ההם להרצות השכינה בלב שלם אלא להגן מן הפורענות ולתלות עד שתבא הכפרה שלמה. וכן הוצרך להזכיר שם הדין שעשה בחוטאים שהשקה אותן לבודקן כסוטות וגם שבר הע"ז שלהם להשמיענו גם מזה הענין שלא נתרצה עדיין הקב"ה בלב שלם שכל זמן שע"ז בעולם חרון אף בעולם. ומה שכתב רש"י אחר זה בעת ההיא לסוף מ' נתרצה לו ואמר פסל לך וכו' לא על סוף מ' שהתפלל בהן תפלה זו אמר שהרי לא נתרצה לו בסופן שהרי הם האמצעיים והיו בכעס. ועוד כי הרצוי היה ביום הכפורים ואלו המ' אמצעיים כלין בר"ח אלול אלא לסוף מ' האחרונים קאמ'. וזהו שדקדק רש"י את לשונו וכתב לסוף מ' ולא כתב לסוף מ' הללו כי היה משמע לסוף מ' שהתפלל בהן תפלה זו האמורה למעלה ואין הדבר כן אלא כמו שכתבנו ואחר שהזכיר שריפת העגל והשקאתו אותם חזר להזכיר פעם שנית ואתנפל לבעבור הזכיר לשון סדר תפלתו היאך היתה וכו':

פרק י

פסוק י

ואנכי עמדתי בהר לקבל לוחות האחרונות וכו' קשה למה סרס המקרא שפי' ואנכי עמדתי קודם שיפרש לשאת את ארון וכו' הקודם לו בפסוק וכן קשה למה לא השלים פי' פסוק ואנכי עמדתי אחר שהתחיל בו אלא פירש אותו סירוגין. וי"ל שלא בא רש"י בכאן לפרש הפסוק הזה שאין זה אלא שהביאו במקום זה לחזק פירושו שפירש לעיל שזה שכתוב בעת ההיא מוסב על עניין השנה ראשונה שתעיתם בעגל וכו' וראיה על זה שהרי כתוב אחריו ואנכי עמדתי בהר דעל כרחך בשנה ראשונה היה ולא בשנת מ'. ואחר שפי' ואנכי עמדתי בהר והביא בו ראיה לדבריו שפירש על בעת ההיא חזר לסדר המקראות ופירש לשאת את ארון ע"כ לא היה ללוי וכו' עד שהגיע לפסוק כימים הראשונים ופירש אותו:

פסוק יח

עושה משפט גר יתום הרי גבורה ואצל גבורתו ענוותנותו. אמר בגמ' דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים בתורה הוא דאמרן בנביאים רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון וסמיך ליה ואת דכא ושפל רוח בכתובים סולו לרוכב בערבות ביה שמו וסמיך ליה אבי יתומים ודיין אלמנות:

פרק יא

פסוק י

לא כארץ מצרים היא אלא טובה הימנה וכו' יכול בגנותה הכתוב מדבר וכו' קשה היאך הייתי יכול לטעות שבגנותה מדבר הא כתיב ארץ זבת חלב ודבש. וכל המקראות מלאין משבחה של ארץ ישראל. וי"ל שהייתי יכול לפרש שבגנותה מדבר כלומר אינה כארץ מצרים שתוכלו לחיות בה מרוב דגן ותירוש בטבע הארץ השמנה אם אני לא אשים השגחתי להטיב אותה כי טבעה רע מאד והיא רזה ולא שמנה. ואע"פי שכתוב הרבה פעמים זבת חלב ודבש הייתי אומר שר"ל שה"י יעשה כן על דרך פלא ויפה הייתי יכול לטעות בה:

פסוק יד

בעתו בלילות. ד"א בלילי שבתות וכו' קשה מאי ד"א וי"ל שהפירוש שני נראה יותר שהוא זמן שאינו תדיר כל כך כמו כל הלילות וכן מה שפי' ד"א על מלת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין פי' כן מפני המ"ם הנוספת בראש מלת מלקוש שלפי הפירוש הראשון הל"ל לקיש כמו תרגום והעטופים לקישייא לכך פי' ד"א וכן מה שפי' ד"א על ונתתי עשב בשדך שתהא גוזז תבואתך וכו' פי' כן לפי שכתוב מקרא זה באמצע מאכל אדם וכתיב בפוסק שלמעלה ואספת דגנך ותירושך ויצהריך והדר כתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואח"כ חזר וכתבו אכלת ושבעת דקאי לאדם ולפי פי' ראשון לא נתישב טעם דבר זה כלל לכך פי' ד"א שממקום מאכל אדם ומאותו דבר ממש תהא מאכל בהמתך ולכך כתבו באמצע:

פסוק יח

ושמתם את דברי אף לאחר שתגלו וכו' פי' מדלא כתיב שימו אלא ושמתם נראה שהוא מוסב לענין שלמעלה הדבק בו:

פסוק כה

לא יתיצב איש אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה מניין ת"ל לא יתיצב מכל מקום קשה היאך למדנו דבר זה מלא יתיצב הא אצטריך לגופוה ולעולם אימא לך איש הוא דלא יתיצב הא אומה או משפחה וכו' יתיצב וי"ל שהיה יכול לכתוב איש לא יתיצב ואז הייתי מפרש שלא יתיצב אינו מוסב אלא על מלת איש ועכשיו שכתוב לא יתיצב קודם מלת איש משמע לא יתיצב מכל מקום ולא הוצרך לכתוב אחריו איש אלא להשמיענו אפי' עוג מלך הבשן שנא' בו באמת איש ומכאן תלמוד לשאר מקומות שדרשו במקרא באופן זה בכל התלמוד ובמדרשים ואגדות:

רעיוני לבבי פירוש ידעון

בפרשת עקב תשמעון
ושכלי גם הוא לא ילאה
ויסמכני צור בסדר ראה

פסוק כו

ראה אנכי ברכה וקללה האמורה בהר גריזים ובהר עיבל קשה מנא לו תאמר דבשבועות התורה מדבר הכתו'. וי"ל מדכתי' נותן ולא כתי' ונתתי משמע שהוא דבר חדש שלא הזכירו עד עכשיו ואלו ברכות וקללות דשבועת התורה כבר הוזכרו בפרש' בחוקותי וגם למעלה בפרש' והיה אם שמוע לכך פירוש דבברכות קללות של הר גריזים והר עיבל מדבר הכתו'. ואי קשיא לך הא כתי' בתריה ללכת אחרי אלהים אחרים שנראה שלא נאמר ברכה וקללה זו אלא על ע"ז בלבד. י"ל דתפש העקר מפני ששקולה ככל התורה. עוד י"ל דרש"י יליף דבברכות וקללות דהר גריזים והר עיבל דבר הכתו' מדכתי' אח"כ בסמוך ונתתי את הברכה ואת הקללה בה"א הידיעה דהיינו הברכה והקללה הנזכ' לעיל ואעפ"י שפי' רש"י את הברכה את המברכים מכל מקום מדשני קרא ולא כתב את המברכים לפי דרכנו למדנו שהה"א יתירה דקאי אדלעיל:

פסוק כח

אחרי אחר עברת הירדן וכו' דרך מבא השמש וכו' פי' לפי שהרים הללו אינם אחרי דרך מערב כפשט הכתוב לכך פי' שהם שני דברים וכו' ומה שפי' מול הגלגל רחוק מן הגלגל ירצה לפרש מלת מול מלשון כי אמילם כלומ' מוכרת מן הגלגל ורחוק ממנו כמו אמולה לבתך ואין פירושו נגד הגלגל ונכחו:

פסוק לב

את כל המקומות ומה תאבדון מהם את אלהיהם וכו' נראה שלכך פי' רש"י כך משום דקימא לן דקרקע אינה נאסרת ולכך אין לומר שיאבדו המקומות אלא פירושו לפניו את אלהיהם וכו'.

פרק יב

פסוק ב

ואבדתם את שמם וכו' עד בית גליא קורין לה בית כלייא. פי' אם היתה נקראת בית גלייא כלומ' בית גלויה ומפורסמת קורין לה בית כליא שתכלה ותאבד. ויש נוסחאות שכתוב בהן בית כריא ופי' בית עמוקה ושפלה מלשון כרו לפני שוחה. וכן אם היתה נקראת עין כל שהכל צופין לראותה קורין לה עין קוץ לגנאי:

פסוק ד

לא תעשון כן להקטיר לשמים בכל מקום וכו' ד"א אזהרה למוחק את ה' וכו'. קשה מאי ד"א וי"ל שלפי הפי' ראשון אינו נקשר עם מה שלפניו אלא עם מה שלפני פניו דהיינו את כל המקומות אשר עבדו שם ולכך פי' ד"א. אך הפי' הראשון דבק עם מה שכתוב אחריו כי אם אל המקום אשר יבחר. וקשה מאד לדברי הפי' ראשון ולדברי ר' ישמעאל מהיכן ילמדו אסור ואזהרה למוחק את ה'. וכן לדברי הפי' השני מהיכן ילמוד איסור ואזהרה למעלה ומקריב בחוץ. וי"ל דמאן דיליף מהכא אזהרה למוחק את ה' ילמוד אזהרה למקריב בחוץ מדכתי' אחר זה לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו שיפרש המקרא ההוא בדרך זה לא תעשון כמו שאנחנו עושים פה היום שמקריבין איש בכל מקום שישר בעיניו ואז אתם לא תעשו כן להקריב לשמים בכל מקום אף מאן דיליף מהכא אזהרה למקטיר בחוץ לא ידעתי מהיכן ילמוד אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח. וצ"ע:

פסוק יא

שמה תביאו למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלם פי' מדכפל הכתו' וחזר לכתוב פעם שנית ש"מ שבשתים הכתו' מדבר וכאן כתב השמר לך פן תעלה עולותיך וכו' שזו היא ירושלים שהיא קדושה שאין אחריה היתר במות. וקשה למאן דפי' לעיל לא תעשון כן להקטיר לשמים בכל מקום מה ידרוש במקרא זה דהשמר לך פן תעלה עולותיך וכו' וצ"ע:

פסוק טז

תשפכנו כמים שאין צריך כסוי. ד"א הרי הוא כמים להכשיר הזרעים קשה מאי ד"א וי"ל שלפי הפי' ראשון אייתר ליה מלת כמים דהוה סגי למכתב על הארץ תשפכנו לכך פירש ד"א:

פסוק כד

לא תאכלנו אזהרה לדם התמצית פי' הדם היוצא בשעת שחיטה בסוף הקלוח שמתמצה ויורד שעל דם הקלוח עצמו הוא ענוש כרת ועל דם התמצית הוא באזהרה וכן דם האברים גם כן באזהרה כלומ' הדם הכנוס בבשר ובין אבר לאבר חוץ מדם הכנוס בתוך הלב דאיכא מאן דאמ' שהוא בכרת ולפי שיש ג' אזהרות דרשו בהן כן:

פסוק כה

לא תאכלנו הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם קשה דהא כתי' בתריה בעיני ה' אלהיך ואיך יכול לפרש הישר בעיני אדם. וי"ל הא דאמרינן כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח

המקום נוחה הימנו לכך תלה הכתו' הישר בעיני שמים וכתב עליו בעיני ה' אלהינו אעפ"י שפירושו הישר בעיני אדם כמו שפיר' רש"י בכאן:

פרק יג

פסוק ב

אות בשמים וכו' או מופת בארץ וכו' קשה מנא לו או מופת בארץ וי"ל מדכתי' ונתתי מופתי' בשמים ובארץ ומאחר שלמדנו שאות ר"ל בשמים מקרא דגדעון שמע מינה שמופת ר"ל בארץ:

פסוק יג

לשבת שם פרט לירושלים וכו' כי תשמע וכו' קשה למה סרס המקרא שפי' לשבת שם קודם שיפרש כי תשמע הקודם לו בפסוק וי"ל שעשה כן כדי להדביק לאמר לכי תשמע שאליו הוא מוסב ואינו מוסב על לשבת שם הסמוך לו. ולכך פי' לשבת שם קודם שיפרש כי תשמע כי אין עקר פירושו על כי תשמע אלא על מלת לאמר:

פסוק טו

ודרשת וחקרת ושאלת היטב מכאן למדו ז' חקירות וכו' פי' שבע חקירות הם באיזה יום באיזה חדש באיזה שנה בכמה בחדש באיזה שבוע כלומר באיזה שמטה באיזה שעה באיזה מקום ובדיקות הם שאר שאלות כגון בסייף הרגו או באירין הרגו כיצד חלל את השבת ואיזו מלאכה עשה והדומין להן. ויש הפרש בין חקירות לבדיקות שאם כוון אחד מהן את דבריו בחקירות והשני אומ' איני יודע עדותן בטלה. אבל בבדיקות אם אמ' השני איני יודע ואפי' שניהן אומ' אין אנו יודעין עדותן קיימת. אבל אם הכחישו זה את זה אפי' בבדיקות עדותן בטלה שנאמ' נכון הדבר ודרשינן מינה מכוון העדות ואין כאן דבר מכוון:

פרק יד

פסוק ג

לא תאכל כל תועבה כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל כל מום לא יהיה בו וכו' בשל בשר בחלב הרי דבר שתיעבתי לך הזהיר כאן על אכילתו. קשה א"כ למה הוצרך לכתוב עוד לא תבשל גדי בחלב אמו דדרשינן חד מיניהו לאסור אכילה הרי כבר מוזהרין אנו על אכילתו ממקרא זה. וי"ל שבעבור אזהרה זו לא היה לוקה על אכילת בשר בחלב משום דהוה ליה לאו שבכללות כלומ' לאו שכולל דברים ולאו שבכללות אין לוקין עליו כגון לאו דלא תאכלו על הדם שהוא אזהרה לדברים הרבה ולכך הוצרך להזהיר על אכילתו בפני עצמו בלאו דלא תבשל לחייב מלקות על אכילתו וקשה עוד שלפי שטתו של רש"י יהיו הסריסים אסורים באכילה שהרי מוזהרין אנו על הסירוס מלאו דבארצכם

לא תעשו דדרשינן מיניה כל שבארצכם לא תעשו שאסור לסרס שום בהמה וחיה ועוף כמו שפי' רש"י שם בפרשת אמור והרי מעשים בכל יום שאנו אוכלין בהמות ועופות המסורסין והוא דבר שתעבתי לו דומיא דמטיל מום בקדשים ומבשל בשר בחלב. וי"ל דאין הכי נמי לפי שורת הדין שהן אסורין באכילה אבל מדחזינן שאסר הכתוב להקריבן לגבוה כדכתי' ומעוך וכתות וכו' לא תקריבו אלה לה' שמעינן שמותרין באכילה דאם איתא דאסורין לא הוצרך הכתו' לאוסרן בהקרבה לגבוה דמי איכא מידי דלהדיוט אסיר ולגבוה שרי. ולא קשייא מחלב ודם דאדרבה משום חשיבותא הוא:

פסוק יא

כל צפור טהורה להתיר משולחת של מצורע וזה אשר לא תאכלו לאסור את השחוטה פי' משום דכתיב מהם דקאי אטהורים משמע שיש מן העופות טהורים שהם בבל תאכל והיינו שחוטה של מצורע והוא דחקו של מקרא שכתב וזה כלום' מזה ממש שהתרתי לך דהיינו צפור של מצורע יש ממנו שהוא בבל תאכל והיינו שחוטה שמן הדין היה לו לומ' ואלה אשר לא תאכלו הואיל ומרובין הן העופות:

פסוק כא

לא תבשל גדי וסמוך ליה עשר תעשר מה ענין זה לכאן. קשה למה הקשה לו הסמיכות וי"ל משום דכתיב אח"כ פרש' זכור ובדין היה לסומכה לפרשת אסור מאכלות שגם הוא אסור באכילה וגם כי כתוב בה רק את דמו לא תאכל לכך שאל מה ענין מעשרות לכאן:

פרק טו

פסוק יט

תקדיש לה' אלהיך ובמקום אחר אומר לא יקדיש איש אותו וכו'. עד מצוה לומר הרי אתה קדוש לבכורה: ד"א אי איפשר וכו' עד מקדישו אתה הקדש עולוי נותן להקדש כפי טובת הנאה שבו קשה מאי ד"א וי"ל שלפי הפי' ראשון קשה מעט שהרי נאמר מקרא אחר קדש לי כל בכור וכו' באדם ובבהמה לכך פי' ד"א שבא לומ' שיכול אדם להקדישו הקדש עילוי וכו' ופי' הדבר כך הוא לפי שהאדם יכול לתת מתנותיו ומעשרותיו לאיזה כהן שייטב בעיניו כדילפינן מקרא ואיש את קדשיו לו יהיו וכמו שכתב רש"י שם שטובת הנאה לבעלים לפיכך כשיקדיש אדם הבכור אי איפשר לומ' שיתחייב לתת להקדש כדי דמי שווי שהרי נאמר לא יקדיש איש אותו. אלא חייב לתת להקדש כדי טובת הנאה שבו כלומ' שאומ' כמה אדם רוצה ליטול ולא יהיה הרשות בידו לתת הבכור הזה לכהן אחר אוהבו ושיווי האמירה הזו שחייב לתת להקדש וזה פי' הקדש עילוי כלומר הקדש השבח והטובה שיש לו בו מלשון מעולה ממנו שפיר' משתבח. ואחרים

פירשו עילוי כמו ערך ואמרו שתרגו' ירושלמי של פסוק והיה ערכך ויהא עילוייך והכל משמעות אחד:

פרק טז

פסוק ד

ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב וכו' אזהרה למותיר בפסח דורות וכו'. ד"א בחגיגת י"ד הכתו' מדבר שאין קבוע לה זמן שחיטה בין הערבים כמו בפסח. עוד י"ל שלכך פי' ד"א שלפי פי' ראשון הל"ל בערב של יום ראשון דהיינו בין הערבים של יום י"ד לכך כתב הפי' שני. המתישב יותר:

פסוק ז

ובשלת צלי אף הוא קרוי בישול קשה מנא לו י"ל דיליף ליה כאן מדכתי' בפסח יאשיהו ויבשלו את הפסח צלי אש וכו':

פסוק יג

באספך מגרנך וכו' בזמן האסיף וכו' ד"א למד שמסככין את הסוכה בפסולת גורן ויקב. פי' מכאן למדו שסכך הסוכה צריך שיהיה מגדולי קרקע ומדבר שאינו מקבל טומאה דומיא דפסולת גורן ויקב וקשה מאי ד"א וי"ל דלפי פי' ראשון הל"ל בעת האסיף ומה לו לפרש גורן ויקב לכך פי' ד"א דלהכי הזכירן ללמד שהסוכה נעשית מפסולת גורן ויקב ודומיהן כדפרשינן:

קומי נפשי אלי ברכי
עזרני בפירוש ראה אנכי
ורחמיו יהיו מקשטים
דברי בספר שופטים

פסוק יח

שופטים דיינין הפוסקין את הדין ושוטרין ממונין אחר מצותן וכולי קשה למה הוצרך לפרש כן אטו איני יודע פתרון מלות הנ"ל וי"ל משום דכתי' לעיל בפר' הדברים ואתן אותם ראשים עליכם וכו' ושוטרים לשבטיכם הייתי אומ' שאם לא ימצאו שופטים שישים השוטרים לפחות כדכתיב התם ושוטרים לשבטיכם ולא הזכיר שופטים כלל לכך כתב בכאן פי' שניהם לומ' שמעכבין השוטרים כי השוטרים אינם אלא ממונין אחר מצוותן של דיינים ואם לא ימצאו השופטים שפוסקים את הדין מה צורך למנות השוטרים ומה שסרס המקרא שפירש לשבטיך קודם שיפרש שאר הפסוק הקודם עשה זה כדי להדביק המשכות המקרא ודבוקו כמו שיובן מדבריו:

ושפטו משפט צדק מנה דיינין מומחין לשפוט צדק פי' שאין לפרשו כמשמעו אזהרה לדיינים שהרי כבר נאמר בצדק השפוט עמיתך וכן מה שכתוב אח"כ צדק צדק תרדוף אין לפרשו כמשמעו מהאי טעמא דאמרינן לכך פירש בו הלך אחר ב"ד יפה. ואע"ג דפי' רש"י פי' שני על בצדק תשפט עמיתך הוי דן את כל האדם לכף זכות מכל מקום הא כתי' קרא אחרינא ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו וכו':

פסוק כא

לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח וכו' קשה מנא ליה דבשתים הכתוב מדבר. וי"ל דאי באשרה לבדה היה מדבר לא היה לו לכתוב אצל מזבח שהרי האשרה אסורה בכל מקום לכך אנו צריכין לפרש לא תטע אשרה כמשמעו ולא תטע כל עץ אצל מזבח וקשה מה זה שאמ' רש"י לנוטע אילן ולבונה בהר הבית דבשלמא נוטע אילן כתיב קרא בהדייא אלא בונה מנא לן ועוד הא כתי' אצל מזבח דרש"י כתב בהר הבית:

פרק יז

פסוק ו

שנים או שלשה אם מתקיימת בשנים וכו' מה שנים עדות אחד אף שלשה עדות אחד וכו' פי' דשנים ודאי עדות אחד שאם הוכחש האחד אין העדות יכולה להתקיים באחד לפי שאין כאן אלא עדות אחד בלבד כך שלשה עדות אחד שאם הוכחש אחד מהם אין העדות מתקיימת בשנים הנותרים אעפ"י ששנים הן ודבריהן מכוונין ומן הדין היתה מתקיימת אפי' הכי גזרת הכתוב הוא דלא:

פסוק יג

וכל העם ישמעו מכאן שממתינין עד הרגל וממיתין אותו פי' עד ערב הרגל או סמוך לו שאין לומר ברגל עצמו שהרי אין עונשין בי"ט כדנפקא לן בגמ' מלא תבערו אש וכו' וקשה למה לא פי' כאן מלמד שצריך הכרזה כמו שפי' בפרש' מסית ובפרשת בן סורר ומורה וי"ל משום שהמסית ובן סורר ומורה נדונין בעירם בבית דין של כ"ג אבל זקן ממרא אינו נדון אלא בב"ד של ע"א בירושלם לכך פי' בו ממתינין עד הרגל שהוא דבר מפורסם מהכרזה ובשנים האחרים אין בהם פרסום אחר אלא ההכרזה בלבד:

פרק יח

פסוק כ

ומת בחנק ג' מיתתן בחנק בידי אדם וכו' עד והכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא הן בידי שמים וכו' פי' הכובש את נבואתו לא נתפרש בתורה אלא דגמרינן ליה מן מעשה יונה בן אמיתי:

פרק יט

פסוק טו

לכל עון ולכל חטאת להיות חבירו נענש וכו' לא עונש גוף ולא עונש ממון פיר' מדכתיב עון ילפינן ממון כד"א בעון בצעו ומדכתיב חטאת ילפינן גוף כד"א וחטאתי לאלהים או להפך דמדכתיב עון ילפינן גוף כד"א עותה ושתי המלכה ומדכתי' חטאת ילפינן ממון כד"א כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא:

פסוק יח

הנה עד שקר העד כל מקום שנאמ' עד בשנים הכתוב מדבר ודרשו היטב ע"פ המזימין וכו' קשה למה סרס המקרא שפירש והנה עד שקר קודם שיפרש ודרשו הקודם לו בפסוק ועוד קשה למה הוצרך רש"י לכתוב פעם שנית כל מקום שנאמ' בו וכו' הלא כבר כתב דבר זה למעלה. וי"ל שפי' למעלה שצריכין להעיד מעומד מטעמא דלפני ה' שיהא בעיניהם כאלו עומדין לפני ה'. ואעפ"י שהשופטים בימים ההם שאינם הגונים צריכין לנהוג בהן כבוד ויפתח בדורו כשמואל בדורו. ופי' לך שהעניין מדבר בעדים כי המקרא שאמ' אשר להם הריב בבעלי הדין גלי אהאי קרא דועמדו שני האנשים שבעדים הכתוב מדבר ויקשה לך א"כ דבעדים הכתו' מדבר איך אמרו הנה עד שקר העד דמשמע לשון יחיד לכך אמר רש"י כמתנצל כל מקום שנאמ' עד בשנים הכתו' מדבר כלומר אל יקשה לך אם לא כתב עדים שהרי כבר אמרתי לך כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר ואח"כ חזר לפרש שאר מקראות על הסדר ופי' ודרשו השופטים היטב וכו':

פסוק יט

כאשר זמם ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין. מצאתי כתוב מה טעם הרגו אין נהרגין כדי שלא להוציא לעז על הדיינין כי יאמרו עליהם שלא דנו דין אמת לאמתו. עוד טעם אחר שאם היו נהרגין נמצא שאין לדבר סוף שיהיו קרובי הנהרג מביאין עדים אחרים להרוג המזימין וכן קרובי הנהרגין וכן עד סוף העולם. עוד טעה אחר משום דכתי' כי לא אצדיק רשע ואם לא היה הנדון חייב אותה מיתה לא היו מסכימין מן השמים בהריגתן כי אלהים נצב בעדת אל וכדאמרי' בעלמא כי יפול הנופל ראוי ליפול היה וכו' וכן העדים שגרמו הריגתו לא ינקו גם הם מדיו שמים: כי תצא למלחמה סמך פרשה זו לכאן וכו' ד"א שאם עשית משפט וכו' קשה למה הוקשה לו הסמיכות הזה וי"ל משום דכתיבי בפר' כי תצא הרבה דברים השייכים לעניין כגון פרשת בן סורר ומורה ופרשת נערה מאורשה ודומיהן והיה ראוי לסומכן לפרש' של מעלה לכך הוקשה לו למה הפסיק ביניהן לכתוב פרשה זו שאין בה עסק לדיינין דבשלמא פרשת עגלה ערופה כתי' בה ויצאו זקניך ושופטיך ולכך סמכה. ומה שאמר שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה היינו

דוקא במלחמת הרשות שבה מדברת פרשה זו אבל במלחמת מצוה גמירי דהכל יוצאין אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה. וקשה מאי ד"א וי"ל דלפי פי' ראשון לא נתישב סמיכות אלא לפסוק שלמעלה בלבד אבל לא לעניין הפרשה לכך פי' ד"א שהסמיכות דבק לכל עניין הפרשיות שלמעלה לענוי הדין שאם עשית משפט וצדק וכו':

פרק כ

פסוק ב

ודבר אל העם בלשון הקדש קשה מנא לו י"ל דאליבא דמאן דאמ' קרית שמע בלשון הקדש דמפיק ליה מוהיו הדברים כהוייתן יהו יליף דהכא נמי בלשון הקדש דאתיא ג"ש שמע שמע מדכתיב הכא נמי שמע ישראל אתם קרבים וכו' כדכתיב התם שמע ישראל ולמאן דאמר ק"ש בכל לשון דמפיק ליה משמע דדריש ביה בכל לשון שאתה שומע יליף דהכא בלשון הקדש בג"ש דודבר ודבר כתיב הכא ודבר אל העם וכתיב התם ודבר ה' אל משה פנים מה ודבר האמור להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש. עוד י"ל דיליף ליה מג"ש ואמר ואמר כתי' הכא ואמר אליהם וכתי' התם גבי יבם ועמד ואמר לא חפצתי לקתתה והוא בלשון הקדש וזה שכתב אח"כ שמע ישראל אפי' אין בכם אלא זכות זה של ק"ש וכו'. פירש כן משום דהוה ליה למכתב שמעו ישראל שכן כל המקרא מדבר בלשון רבים אתם קרבים היום על אויביכם וכו':

סמכתני ראשי להרים
בפי' שופטים ושוטרים
כן לא תבואני מהומה
בסדר תצא למלחמה

פרק כא

פסוק י

כי תצא ושבית שביו לרבות כנענים שבתוכה וכו' קשה מנא לו וי"ל מדכתיב ושבית שביו ושבי באדם כדפי' רש"י לעיל בסדר מטות ושביו משמע דכר השבוי אצלו והיינו כנעניים שבתוכה וקשה לפי זה שא"כ אף במלחמת ארץ ישראל יכולין אנו לומר ושבית שביו דהיינו דבר השבוי אצלו וא"כ למה ברח רש"י מלפרש פרשה זו במלחמת מצוה. וי"ל דכיון דכתי' ושבית שביו משמע שתי שביות אחת שביית עם הארץ ההיא והשנית שביית דבר השבוי אצלו והיינו כנענים שבתוכה. ואם תפרש הפרשה במלחמת מצוה אין אתה מוצא אלא שבית דברה שבוי אצלו אבל שביית עם הארץ ממש אינך מוצא שהרי נאמר בהן לא תחיה כל נשמה ואינך יכול לשבות מהן להחיות אותן:

פסוק יא

ולקחת לך לאשה קשה למה סרס המקרא שפי' ולקחת קודם שיפרש אשת הקודם לו בפסוק וי"ל שעשה כן כדי לחזק פירושו שפי' אח"כ אשת אפי' אשת איש כלומר לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע והראיה שכתב אשת ולא כתב אשה דמשמע אפי' אשת איש ולא הקפיד הכתוב על כך וזהו שפי' רש"י דבר זה על ולקחת לך לאשה ולא פי' על וחשקת בה משום דמכאן אנו למדין שמותר לו לבא עליה ביאה אחת בגיותה דלשון ולקחת לך לאשה מוכיח והיינו כדי להשביע יצר הרע וכן אתה מוצא שהתירה אפי' אשת איש אף בשביל כן וקשה דהא אמרינן אין אישות לגוי ואם כן מאי רבותא לומר אפי' אשת איש וצ"ע:

פסוק יב

ועשתה את צפרניה תגדלם וכו' אין להקשות דהא כתי' בפרשת בראשית גבי ויעש אלהים את הרקיע תקנו כמו ועשתה את צפרניה וי"ל דמשום שהוא סובל שני הפירושי' כתבן שניהן שלפי הלשון אנו יכולין לפרש ותתקן או ותגדל והתם בפרש' בראשית שהוצרך לפרש ויעש ויתקן הביא לו דומה מועשתה את צפרניה לפי אחד מהפירושים והכא שהאמת מביאו לפרשו לשון גדול פירושו כן והביא לו דומה מן ועשת את התבואה וכן עשה רש"י גם במלת אריק חרבי שפירשה לשני פנים בפרשת בשלח ובפרשת לך לך:

פסוק יח

ויסרו אותו מתרין בו בפני שנים ומלקין אותו קשה מנא לו וי"ל מג"ש דבן ובן דכתי' הכא בן וכתיב התם והיה אם בן הכות מה להלן מלקות אף כאן מלקות ויש נוסחאות שכתוב בהן מתרין בו בפני שלשה וכו' וגם זה יכול להיות ואליבא דמאן דאמר מכות כ"ג:

פסוק כב

ותלית אותו רז"ל אמרו כל הנסקלין נתלין פי' תפש שטתו כרבנן דאמרי הכי בפרק נגמר הדין דמפיק ליה מקרא דחטא משפט מות וכדאיתא התם אבל רבי אליעזר אומר אין תולין אלא מגדף ומפיק ליה מקרא דכי קללת אלהים תלוי והאי חטא משפט מות לדרשות אחרות הוא דאתא אליבא דידיה וכדאיתמ' התם בגמ':

פרק כב

פסוק א

לא תראה והתעלמת וכו' עד פעמים שאתה מתעלם וכו' פי' כגון זקן ואינו לפי כבודו או כהן והוא בבית הקברות וקשה על זה מהא דאמרי' אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' ובפר' משפטים כתבנו קושיא זו ותשובתה בפירוקה:

פסוק ה

לא יהיה כלי גבר על אשה וכו' עד ד"א שלא ישיר שער השחי וכו' יקשה מאי ד"א וי"ל משום דקשה לו לפי פי' ראשון למה שנה את הלשון ולא כתב ולא יהיה כלי אשה על גבר כמו שכתב בנשים ולא יהיה כלי גבר על אשה לכך פי' ד"א שלא ישיר שער וכו' והיינו דבר השייך באיש ולא באשה. עוד יש לומ' משום שנאמר אח"כ כי תועבת שפירושו לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה. ולפי פי' ראשון דבמלבושים מדבר כפשט הכתו' לפעמים יהיה מותר כגון שילבש כמתעסק ואם כן נתת דבריך לשעורין לכך פי' ד"א שלא ישיר שער הערוה ושער השחי דלעולם הוא אסור ואין לחלק בו כמו במלבושים:

פסוק יב

גדלים תעשה לך אף מן הכלאים קשה דהואיל ואין אסור אלא שוע טווי ונוז כמו שפי' רש"י לעיל מהכלאים יש בציצית שהוצרך לסומכן ללמוד גדילים תעשה לך אף מן הכלאים. דבשלמא אי אמרת או שוע או טווי או נוז צריכין אנו לדרשה זו אלא אי אמרת עד שיהיו שלשתן ואין אתה מוצא שלשתן בציצית. וצ"ע:

פסוק יח

ויסרו אותו מלקות קשה מנא לו וי"ל דילפינן ויסרו מויסרו ויסרו מבן ובן מבן כלומ' ויסרו הכתוב כאן אנו למדין אותו מויסרו הכתוב בפר' בן סורר ומורה ועוד אנו למדין ויסרו דהתם מבן ובן מבן כלומר מבן הכות הרשע דכתיב בפרשת מלקות וכדכתיב לעיל:

פסוק כא

לזנות בית אביה בבית אביה כל אנשי עירה במעמד אנשי עירה ומצאה איש בעיר לכך שכב עמה וכו'. ומתו גם שניהם וכו' קשה למה סרס המקרא שפי' לזנות בית אביה קודם שיפרש אנשי עירה הקודם לו בפסוק ועוד פירש ומצאה איש בעיר קודם שיפרש ומתו גם שניהם הקודם לו בפסוק. וי"ל שפי' כן כדי לסמוך כל העניינים הללו זה לזה משום דאזדא לטעמיה ממה שכתב לעיל ראו גדולין שגדלתם והכי קאמר אחר שיש בזה בזיון לאביה יש גם בזה בזיון לאנשי עיר שהרי נסקלת במעמד אנשי עירה כלם וא"ת בשלמא אביה דין הוא שותבזה משום שגדל גדולים רעים אבל אנשי העיר אמאי לכך פי' בסמוך ומצאה איש בעיר לפיכך שכב עמה שהפרצה קוראה לגנב כלומ' משום דמנהג העיר להיות לנשותיהן פרוצות ולכך דין הוא שיתבזו גם הם עליה. והנך רואה שרש"י פירש המקראות על סדר הקרובים המתבזים עליה. בתחלה פי' על פתח בית אביה ולזנות ביח אביה דשניהם מדברים בבזיון האב ואח"כ פי' כל אנשי עירה ומצאה איש בעיר דמיירי בבזיון אנשי העור וכדפרישנא ואחר כן חזר לפרש ומתו גם שניהם על סדר המקרא:

פסוק כב

ומתו גם שניהם להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהן. גם לרבות הבאים מאחריהן ד"א לרבות את הוולד וכו' פי' מעשה חדודין שאינו מכניס ראש האבר דהיינו הראה אלא נוגע ואינו נוגע ומזריע בלא הראה כלל והיינו שאין האשה נהנית מהן ורואה דבר זה מדכתיב גם שניהם שמשוה זה לזה כלומר האשה לאיש שיהיו שניהם נהנין. ופי' אח"כ ריבוי מלת גם לרבות הבאין מאחריהן כלומר שמשמשין אחור כלפי אחור וכמעט אין ראש האבר מגיע לשם והוה אמינא שאין דרך ביאה בכך להכי אצטריך קרא לרבות וקשה מאי ד"א וי"ל דלפי הפי' ראשון הל"ל האי קרא דריבוייא בענין המעשה לא בעניין העונש לכך פי' ד"א לרבות הוולד שעכשיו מתישב מה שכתבו לענין העונש שגם הולד בכלל. וי"מ לרבות הבאים מאחריהן שאם בא עליה אחד ואח"כ חזר ובא עליה איש אחר אצטריך קרא לרבות שגם זה האחרון חייב כראשון דסלקא דעתך אמינא שהראשון עשאה זונה ונפקא ליה מתורת אשת איש קמ"ל:

פסוק כו

כי כאשר יקום וכו' עד ורבותינו דרשו הרי זה בא ללמד ונמצא למד פי' מקרא זה לא הוצרך ליכתב שאם לפטור את האנוס הרי כבר אמור ולנערה לא תעשה דבר אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד כלומ' הרי רוצח נכתב כאן ללמד על נערה מאורשה ולומר מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה מאורשה תהרג ואל תעבור ונמצא למד כלומר נמצא שרוצח למד דין אחד מנערה מאורשה דמה נערה מאורשה נתן להצילה בנפשה כלומר שיש לה רשות להנצל בנפשו של רודף ולהרגו דכתיב ואין מושיע לה דשמעינן מיניה הא ישלה מושיע יושיענה בכל דרך שאתה יכול ואפי' בנפשו של רודף אף רוצח נתן להצילו בנפשו ואוקימנא כשלא יכול להנצל האחד מן אבריו של רודף כלומר להכותו באחד מאבריו אבל יכול להנצל אינו נתן להצילו בנפשו. והא דאמרינן רוצח יהרג ואל יעבור סברא הוא דאטו מאי חזית דדמך סומק דלמא דמא דחברך סומק טפי פי' שלא התירה תורה לעבור על מצוות אלא במקום שיש אבדן נפש אחת מישראל וכאן אם הוא הורג את חברו נמצא הנפש אבודה והעבירה עשויה מוטב שיהרג על ידי גוים או לסטים והעברה לא תעשה הואיל ובלא אבדת נפש אחת א"א. וא"ת דמך סומק כלומר נפשך חביב מאד לפני המקום מי יוכיח דבר זה דלמא דמא דחברך סומק טפי כלומר שמא נפש חברך חביבה לפניו יותר משלך:

פרק כג

פסוק א

לא יגלה כנף וכו' והלא כבר הוזהר וכו' אלא כדי לסמוך לה לא יבא ממזר וכו' קשה שהרי כתו' ביניהם לא יבא פצוע דכא ואין סמוך לו לא יבא ממזר וי"ל משום דטעמא דאסור פצוע דכא היינו משום אסורא דממזר כלומר לפי שפצוע דכא אינו מוליד כמו שפי' רש"י בסמוך ובניו כולם ממזרים לכך לא חשיב הפסק שהרי הוא כאלו כתב לא יבא פצוע דכא וכו' כדי שלא יבא ממזר:

פסוק ד

לא יבא עמוני לא ישא ישראלית קשה הא כבר פירש לעיל דלישנא דלא יבא בקהל ר"ל לא ישא ישראלית ולמה הוצרך לשנותו בכאן וי"ל דהייתי יכול לטעות בזה הכתוב בעמון ומואב ולפרשו כמשמעו שלא יבואו במקדש ובעדת ישראל משום דכתיב בקינות כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צוית לא יבואו בקהל לך שבעמון ומואב מדבר כדאית' התם במדרש לכך הייתי מפרש מקרא כמשמעו משום הכי חזר רש"י וכתב לא יבא עמוני לא ישא ישראלית:

פסוק טז

לא תסגיר עבד כתרגו' ד"א אפי' עבד כנעני של ישראל וכו' נראה שלכך פי' ד"א דפירש התרגום שאמר עבד עממין לוות רבוניה פשיטא שהואיל ובא להמלט אלינו מעם אדוניו הנכרי שלא נוכל להסגירו ביד עובד ע"ז אשר נס ממנו לכך נראה יותר הפי' השני:

פסוק כב

לא תאחר לשלמו שלש רגלים דרשו רז"ל מן המקרא פי' דרשו כן מדהחזיר הכתוב ג' רגלים בסוף פרשת ראה וכתב בחג המצות ובחג הסוכות שלא הוצרכו ליכתב בגמ' דר"ה:

פרק כד

פסוק ג

ושנאה האיש האחרון הכתו' מבשרו שסופו לשנאותה קשה מנא לו וי"ל מדלא כתיב ואם ישנאנה דהוה משמע שהדבר תלוי ומסופק אלא כתב ושנאה דמשמע שבודאי ישנאנה בלא ספק:

פסוק יד

בשעריך זה גר תושב אוכל נבלות בארצך לרבות שכר בהמה וכלים פי' דיליף ג"ש דבשעריך בשעריך הכתוב להלן לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה וזהו שכתב רש"י בכאן אוכל נבלות לאשמועינן שמעניין אוכל נבלות אנו למדין שבגר תושב הכתוב מדבר וכדכתיבנא וקשה למה סרס המקרא שפי' בשעריך קודם שיפרש בארצך הקודם

לו בפסוק. וי"ל שעשה כן כדי לסמוך בשעריך לגרך הכתוב לעיל ולפרש שבשני גרים הכתו' מדבר בגרך דהיינו גר הדומה לך וזהו גר צדק ובשעריך וזהו גר תושב שנ' בו בשעריך ואין לפרש בארצך כמשמעו שהרי חובת הגוף היא וחובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ:

פרק כה

פסוק ה

כי ישבו אחים וכו' עד פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו פי' שמת הבעל קודם לידת היבם. ומה שפי' אח"כ ובן אין לו עיין עליו קשה מאי קאמ' ומנא לו וי"ל דדרשינן אין כמו עין בחילוף אלף בע' שאותיות אחה"ע מתחלפות והרי הוא כאלו כתב עיין לו כלומר הסתכל ודקדק בו היטב אם יש לו בן הבן או בת הבת או בת הבן וכו' הכי איתמר בפי' רש"י בגמרא דיבמות:

פסוק יח

אשר קרך לשון מקרה ד"א לשון קרי וכו' ד"א לשון קור וכו' קשה מאי ד"א ד"א תרי זמני וי"ל דלפי פי' ראשון קשה שהרי כתי' ויבא עמלק דמשמע שבא עליהם לכתחלה וא"כ אינו נופל כאן לשון מקרה. וגם הפי' השני הוא זר לפי שאין לו דמיון במקרא לכך פי' ד"א לשון קור וחום. אמנם לפי שהמלה סובלת כל ג' פתרונות הללו כתבן כולם וכתב הנראה יותר באחרונה ועל הא דקשה על הפי' ראשון נוכל לומ' שגם בדבר הבא לכתחלה נופל בו לשון מקרה כד"א אלהי העברים נקרא עלינו:

בחסדך הייתי בא ומצא
בפי' סדר כי תצא
ופי תלמד להטיב ניבו
בחדושי והיה כי תבא

פרק כו

פסוק א

והיה כי תבא וכו' זית שמן זית אגורי וכו' פי' זית ששמנו מאוסף לתוכו כולו כאחד כמו היין בתוך הענבים ואינו מפוזר בכל הגרגיר כמו זתים שלנו כך מפרשין העולם. ויש בירושלמי כל הזתים גשמים יורדין עליהם ופולטין שמנן אבל זה אינו פולט וקשה מה זה שפי' רש"י מקראי זה בכאן שהרי אינו כתו' בפרשה זו. וי"ל משום דאמר לעיל שהבכורים באין מז' המינין לא יותר ושמא יקשה לך מה שכתו' זית שמן ותסבור שהן ב' דברים ותחשוב שיצטרך להביא הבכורים מן הזתים ומן השמן. וגם יקשה לך פי' דבש

האמור להלן ותחשוב שהוא דבש צרעין ותתמה מזה שהרי אינו מגדולי קרקע לכך פי' זית שמן זית אגורי וכו' ודבש הוא דבש תמרים כי היכי דלא יקשה לך מידי. ולמעלה בפרשת עקב כתבנו הטעם למה שינה רש"י פירושו (נ"ל שפי') שלא פי' זית שמן בכאן שלא פירשו להלן ועיין שם. ואחר שפי' דיוק המ"ם דמראשית פעם אחרת להודיע היאך יכול להבחין הראשית הזה:

פסוק ה

ארמי אובד אבי וכו' שהאומות חושב להן הקב"ה מחשבה למעשה וכו' אבל לישראל אין הקב"ה מצרפה למעשה כדכתי' און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' אלא א"כ הוא מחשבת ע"ז שאז מצטרפה למעשה כדכתי' בספר יחזקאל למען תפוש את בית ישראל בלבם:

פסוק י

והנחתו מגיד שנוטלו אחר הנחת כהן וכו' קשה מנא לו וי"ל משום שנ' למעלה ולקח הכהן הטנא מידך ועכשיו חזר וכתב והנחתו ועל כרחך צריך אתה לומר שהבעל נוטל ואחר הנחה ראשונה:

פסוק יא

והגר אשר בקרבך מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו אמנם הרמב"ם כתב בהלכות בכורים שמביא וקורא דהואיל ונתנה הארץ לאברהם ונקרא אב המון גוים שפיר קאמר ולאבותינו:

פרק כז

פסוק יב

לברך את העם כדאיתא בסוטה ו' שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל הפכו לויים פניהם וכו' קשה שהרי הלויים עומדין על הר גריזים כדכתי' אלה יעמדו לברך את העם שמעון ולוי וגומר. ואיך אמר בכאן הפכו לויים פניהם וכו' דמשמע שעומדין למטה באמצע ההרים. וי"ל דזקני לוים וחשובין שבהן עומדין למטה באמצע כדברי רש"י ושאר השבט בהר גריזים כדברי הכתוב:

פסוק כד

מכה רעהו בסתר וכו' י"א ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים קשה שהרי י"ב הם וי"ל דלא קא חשיב אשר לא יקים לפי שהוא שבועת התורה כמו שכתב רש"י בסמוך כאן כלל כל התורה וכו' ואינו דבר פרטי על עבירה מיוחדת ולכך אינו מונה אותו:

פרק כח

פסוק ה

ברוך טנאך פרותיך ד"א טנא דבר לח וכו' קשה מאי ד"א וי"ל לפי שהפירות כבר נאמרו ברוך פרי אדמתך לכך פי' ד"א דבר לח שמסננין בסלים דהיינו משקין שלא נתברכו עדיין:

פסוק סא

יעלם לשון עלייה קשה למה הוצרך לפרש כן ואלא מאי וי"ל משום דהייתי יכול לפרשו לשון העלם דבר כלומר שיכסה המכות והחלאים ויעלימם מהבריות ולא יראו חוצה אלא יהיו מכלין והולכין בלי תרופה ואין רואה לכך כתב דזה אינו שהרי כבר כתב והיית למשל ולשנינה כלומר שהכל ידברו בך אלמא יהיו המכו' מפורסמות ואם כן אין לפרש יעלם לשון העלמה אלא לשון עלייה:

פרק כט

פסוק ג

ולא נתן לכם לב לדעת להכיר חסדי המקום וכו' ד"א שאין אדם עומד לסוף דעת רבו וחכמת משנתו עד מ' שנה וכו'. קשה מאי ד"א וי"ל משום דכתיב אחרי כן ואולך אתכם ארבעים שנה וכו' ולפי' ראשון אין טעם לסמיכות הזה לכך פי' ד"א שהרי הוא כאלו אומר ולא נתן ה' לכם לב לדעת וכו' עד היום הזה שהולכתי אתכם ארבעים שנה וכו' שכן דרך אדם לעמוד לסוף דעת רבו וחכמת משנת לסוף מ' שנה והא דלא פי' רש"י הפי' השני אלא לאחר שפירש ותבאו אל המקום הזה להשמיענו שגם על זה מתישב יותר הפי' האחרון מן הראשון שהרי הוא כאלו אמר עכשיו עמדתם על סוף החכמה והמשנה כי שלמו לכם ע' שנה וגם אתם רואים אתכם בגדולה וכבוד וכו' דלפי' הראשון אין ההמשכות נראה כל כך יפה כי מה טעם לומ' היום הזה הבנתי שאתם חפצים ודבקים במקום ותבואו אל המקום הזה וכו':

בעזרת צורי רוחי חיה השלמתי פי' והיה ורעיוני לא יהיו שובבים בכתבי חדושי נצבים

פסוק ט

אתם נצבים מלמד שכנסן לפני הקב"ה ביום מותו וכו' קשה שהרי כתיב בפרש' שלמעלה מזו ויקרא משה אל כל ישראל וכו'. ולמה הוצרך רש"י לכתוב כאן שכנסן כולן. וי"ל מפני הפסק הפרשה נ"ל שהוא ענין בפני עצמו ואינו דבק לעניין של מעלה ומזה שכתוב כאן נצבים כלכם שמעינן שכנסן כולם. עוד י"ל שבפרשה של מעלה לא נכתב שכנסן פתח אהל מועד וכאן כתב לפני ה' לכך כתב רש"י שכנסן לפני המקום. ומה שכתב ביום מותו נראה דסבירא ליה שכל המעשים שמכאן ועד סוף התורה כולם היו ביום אחד

דהיינו ביום מיתת משה ורואה דבר זה מדכתיב היום וכתיב בן מאה ועשרים אנכי היום דדרשינן מיניה היום מלאו ימי ושנותי וכו' וגם כתיב ביום מיתת משה בעצם היום הזה: **ראשיכם לשבטיכם זקניכם ושוטריכם** חשוב חשוב קודם וכו' פי' בשביל כך פי' ראשיכם של שבטיכם משום דכתי' אחריו זקניכם ושוטריכם ואח"כ כתיב כל איש ישראל ומקרא זה מזכיר החשוב קודם והולך בהדרגה בתחלה הראשים ואחר כך הזקנים ואחר כך שוטרים ואחר כך כל איש ישראל ואם תפרש ראשיכם ושבטיכם ב' דברים הנה לא ילך המקרא על סדר החשוב לכך פירש שהכל אחד:

ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת נצבים וכו' קשה למה הוקשה לו לבעל הדרש הסמיכות הזה וי"ל משום דגם בפרשה זו יש קללות כדכתיב יעשן אף ה' ורבצה בו כל האלה וכו' לכך קשה לו למה הפסיק ביניהם בפרשה זו שהיה ראויה לכתבן כולן כאחד ולפי שיש גם לעיל פרש' ויקרא משה לכך ישב אח"כ שהכל אחד שאף הפרשה של מעלה מזו פיוסין הן ופי' אח"כ ד"א לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס וכו' כלומר דפרשה זו אינה דבוקה לשלמעלה אלא עניין בפני עצמו הוא וקאי אלמטה ממנו לעניין מיתת משה והיינו דפירש ד"א משום שגם אחר זה כתובין תוכחות ודברי קנטורין ומן הדין היה לו לפייסן אחר השלימו כל הקללות והעונשין ואין הפירוש שני טעם לסמיכות הפרשיות כלל אלא דבר בפני עצמו הוא ללשון אתם נצבים:

פסוק יח

למען ספות הרוה שאוסיף לו פורענות מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם גורם עתה שאצרפם עם המזיד וכו' פי' שכך היא מדתו של הקב"ה כדאמר בגמרא דר"ה ואמר רבא ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עונות מחשב בהדיהו אף כאן השגגות היו נמחלין לו בתחילה ועכשיו שהרבה לחטוא במזיד גורם שאצרף השגגות עם הזדונות ואפרע ממנו מן הכל:

פרק ל

פסוק יט

העדותי בכם את השמים וכו' שהן קיימין לעולם וכו' ד"א אמר להם הסתכלו בשמים הסתכלו בארץ וכו' קשה מאי ד"א וי"ל משום דלא כתי' הנני מעיד בכם שמים וארץ או שמעו שמים דהוה משמע שקורא אותם עכשיו להיות עדים אלא העידותי דמשמע זה זמן רב שדמיתי לכם השמים והארץ כלשון מה אעידך מה אדמה לך כלומ' יש לכם להדמות להן שלא שינו את מדתן וכו' ולכך לא פירש הפירוש השני הזה בפסוק האזינו השמים דלא שייך:

עזרתני נורא ואיום
באתם נצבים היום
כן תחנני אל מלך
בפי' פרשת וילך

פרק לא

פסוק א
וילך משה אין מוקדם ומאוחר בתורה פי' דהל"ל אקרא זה בתחלת הפרשה שכן דרך המקרא בשאר מקומות לכתיב כן בראש העניין:

פסוק ב
לא אוכל עוד לצאת ולבא וכו' וה' אמר אלי וכו' אנכי היום היום מלאו ימי וכו' קשה למה סרס המקרא שפי' לא אוכל עוד וה' אמר אלי קודם שיפרש אנכי היום הקודם לו בפסוק וי"ל שעשה כן כדי לחזק טעמו שפירש גבי לא אוכל עוד איני רשאי ולא מחמת תשות כח והכי קאמ' לא אוכל מפני שאיני רשאי שה' אמר אלי לא תעבור וכו'. והראיה שזה פירושו של לא אוכל עוד שהרי כתיב קודם לכן אנכי היום דמשמע היום מלאו ימי ושנותי ואי מחמת תשות כח אין דרך אדם להיות מוכיח לרבים ומרבה בדברים ביום מיתתו אלא על כרחך צריך אתה לומ' שלא תשש כחו כלל ולכך פי' אנכי היום קודם שיפרש הד"א על לא אוכל לצאת ולבא משום שלא היה צריך לפרש אנכי היום אלא לחזק פי' הראשון שלא אוכל לצאת ולבא ר"ל במילי דעלמא. וקשה מאי דלא וי"ל דלפי פי' ראשון הל"ל שה' או כי ה' אמר אלי וכו' דהינו נתינת טעם ללא אוכל לצאת ולבא ע"ש כתב וה' משמע שהוא מדבר בפני עצמו. והנה לא אוכל עוד לצאת ולבא ד"א כלומר בדברי תורה וה' אמר אלי לא תעבור הוא דבר אחר כלומר ועוד כי ה' אמר אלי לא תעבור את הירדן:

פסוק כז
אחרי מותי השחת והלא כל ימי יהושע וכולי עד כל זמן שיהושע חי וכולי קשה דהא כתיב ויעבדו את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע והזקנים אינם נכללין בפסוק זה וי"ל דזקנים אלו הם תלמידיו של משה וחבריו של יהושע ולא תלמידיו והיינו דכתי' אשר האריכו ימים ולא כתיב אשר קמו אחרי יהושע ושפיר קרינא בהו אחרי מותי שכל זמן שהן קיימין כאילו משה היה חי: כשעלה לריח ניחוח אשה לעזרני בוילך משה כן תחייני מיומים בפי' האזינו השמים

פרק לב

פסוק א

האזינו השמים שאני מתרה בהם וכו' וכן ותשמע הארץ פי' דסבירא ליה שה"א על הארץ לשון קריאה כמו הדור אתם ראו דבר ה' הקהל חוקה אחת שהם לשון קריאה ולמה העיד וכו' עד ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם וכו' קשה למה הוצרך רש"י לתת בכאן שני טעמים. וי"ל דלפי הטעם הראשון היה יכול ג"כ להעיד בהן חיות ועופות ודגים שהרי אף אם הפרטים אובדים הכללים קיימין לעולם לכך נתן טעם אחר שאם יזכו וכו'. עוד י"ל שלכך נתן טעם שני משום דכתי' שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה דנראה שאינן קיימין לעולם. ואי לא כתב אלא הטעם השני הוה קשה לי הא דכתיב בתחלת העונש וחרה אף ה' ועצר את השמים דמשמע שאין השמים נעצרין מאליהן לכך הוצרכו שניהם:

פסוק ג

כי שם ה' אקרא כששם ה' אקרא וכו' מכאן שעונין בשכמל"ו אחר ברכה שבמקדש קשה מנא לו מכאן דבר זה ושבמקדש הכתוב מדבר. וי"ל משום דכתיב שם ה' ולא כתיב כי לה' אקרא אלא שם ה' דמשמע שמו המיוחד והיינו שם בן ארבע אותיות שאינו נקרא ככתבו אלא במקדש בלבד וממה שאמ' גודל אנו למדין שעונין בשכמל"ו דהיינו גדולה ומעלה יותר מן הברכה שאמר המברך דאילו אמן לאו גודל הוא ולא מעלה מוספת על דברי הברכה אלא קיום ואיסור כד"א יאמן נא דבריך אבל בשכמל"ו גודל הוא שאו' שם כבוד מלכותו לעולם ועד דלא הוזכר כן בנוסח הברכה:

פסוק ו

עם נבל ששכחו את העשוי ולא חכם להבין העתידות פי' דלישנא דנבל משמע לשעבר כדמוכח במעשה נבל הכרמלי שלא זכר החסד שעשה דוד עם נעריו וכתי' ביה ונבלה עמו ולשון חכם משמע להבא כדאמרינן איזהו חכם הרואה את הנולד:

פסוק ז

בינו שנות דור ודור דור אנוש ודור המבול וכו' ד"א בינו שנות דור ודור להבא קשה מאי ד"א וי"ל דלשון בינו משמע יותר להבא כד"א בין תבין את אשר לפניך וכן ואבינה מה יאמר לי וכן אבינה לאחריתם לכך פי' ד"א בינו שנות כלו' להבא דלישנא הכי משמע:

פסוק י

יסובבנהו סבבן בעננים סבבן בדגלים סבבן בתחתית ההר כפהו עליהם כגיגית פי' מדלא כתיב יסובהו אלא יסבבנהו בשני ביתי"ן משמע סביבות הרבה לכך כתב רש"י את כולן:

פסוק כ

לא אמון בם אין גדולי נכרין בהם ד"א לשון אמונה וכו' קשה מאי ד"א וי"ל דלפי פירוש ראשון הל"ל לא אמוני בם ולא הל"ל אמון סתם ולא פי' אמון שלמי לכך פי' דבר אחר לשון אמונה דהשתא אתי שפיר:

פסוק כג

אספה עלימו רעות אחביר רעה על רעה וכו' ד"א לשון פן תספה קשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' ראשון קשה מעט משום דכתי' ואם תלכו עמי קרי ויספתי ליסרה וכולי דמשמע שאינו מביא פורענות שני עד שיגמור הראשון לכך פי' ד"א עוד י"ל דלפי פירוש ראשון הל"ל בהדיא אספה רעה על רעה ולא הל"ל אספה עלימו לכך פי' ד"א:

פסוק כה

ומחדרים אימה חדרי לבו נוקיפין וכו' ד"א בבית תהא אימת דבר וכו' ד"א על מה שעשו בחוצות וכו' על מה שעשו בחדרי חדרים. קשה מאי ד"א ד"א תרי זמני וי"ל דלפי פי' ראשון אין ומחדרים דוגמת מחוץ לכך פי' ד"א בבית אימת דבר ולפי אלה ב' פירושי' הל"ל בחוץ תשכל חרב ובחדרים אימה לכך פי' ד"א על מה שעשו בחוצות ומה שעשו בחדרי חדרים כו':

פסוק מז

כי לא דבר רק הוא ולא לחנם אתם יגעים וכו' ד"א אין לך דבר שאין בו מתן שכר וכולי קשה מאי ד"א וי"ל שלפי פי' ראשון אייתי ליה מלת מכם אמנם לפי פי' השני אצטריכא למדרש ואם רק הוא מכם הוא כמו שדרשו בגמרא ולפי פירוש ראשון הל"ל לכם:

בעזרת הצור חכמים יבינו
משפט פ' האזינו
ובחסדך אדון המלוכה
אחתום וזאת הברכה

פרק לג

פסוק א

וזאת הברכה לפני מותו סמוך למיתתו וכו' פי' דבא לאפוקי ממה שאמ' במדרש שבא מלאך המות ליטול נשמתו ועכב משה על ידו ועמד וברכן לפניו לכך כתב לפני מותו סמוך למיתתו דאי כפי' המדרש הל"ל לפני ממיתו ומייתור הכתוב דלפני מותו דריש סמוך למיתתו דפשיטא דלפני שימות ברך אותם. ועוד דלעיל מיניה כתו' עלה ומות בהר והפסיק בוזאת הברכה בין הפרשה שלמעלה ובין ויעל משה וימת שם הכתוב אח"כ משמע שזה סדר המעשה:

פסוק ב

אש דת שהיתה כתובה לפניו כו' ד"א כתרגו' שנתנה מתוך האש קשה מאי ד"א וי"ל לפי פי' ראשון הל"ל דת אש דהיינו דת הכתו' באש ועכשיו שכתב אש דת משמע שהם ב' דברים והכי פירושן מימינו אש כלומר מצד ימינו היה האש והדת למו:

פסוק ג

אף חבב עמים גם חבה יתורה חבב את השבטים וכו' עד ד"א שאף בשעת חבתן של אומות העולם שהראית להם פנים שוחקות וכו' קשה מאי ד"א וי"ל דלפי פי' ראשון לא נתישבה מלת אף שהוא כמו אעפ"י לכך פי' ד"א והכי פירושן אעפ"י שחבב העמים כל קדושיו בידך כדמפרש ואזיל והא דלא פי' הפירוש השני עד שהשלים כל הפסוק משום שהסמיכות נמשך יפה מראש המקרא עד סופו כמו שיובן מדבריו כשתדקדק בהם:

פסוק ז

וזאת ליהודה סמך יהודה לראובן וכו' פי' דקשה לו הסמיכות הזה משום דלוי גדול ממנו והיה לי לברכו אחר ראובן וקשה מאי ד"א דקאמר בכאן רמז ברכה לשמעון וכו' וי"ל משום דכתי' וזאת ליהודה דמשמע וזאת הכתב לעיל דהדר כתב שאמר שמע ה' קול יהודה דבשלמא בשבטים אחרים שהוכפלו שמותיהם לא כתב הלשון הזה אלא ולדן דן גור ולגד אמר גד ודומיהן אבל זה לשון חדש שלא מצינו דוגמתו בפרשה זו ומכל מקום קשה איך נרמזה ברכת שמעון מתוך הלשון זה וכן קשה למה לא כתבה דבר אחר בתחילת הפסוק ולמה המתין לפרשו עד לבסוף. וצ"ע.

פסוק יא

מחץ מתנים קמיו מחץ קמיו מכח מתנים פי' דלשון מתנים הוא מוכרח ואינו סמוך למלת קמיו כמו מתני לכך פי' כן ופי' אח"כ ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו וכו' משום שלא נתיישב עדייו ברך ה' חילו דמשמע חיל היוצא למלחמה מבני לוי:

פסוק יב

לבנימן אמר לפי שברכת לוי וכו' עד סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו וכו' פי' שמן הדין היה לו לברך בנימין אחרון אחרון שהרי הוא הקטון שבכולם לכך הוקשה לו הסמיכות הזה ולפי שיוסף גדול מבנימין ראוי היה להקדימו אלא לפי שבית עולמים חביב משילה וכו':

ובין כתפיו שכן בגובה ארצו וכו' עד נחתי ביה פורתא וכו' פי' נחתי ננמיך ונשפיל אותו מעט מלשון תתאה גבר:

פסוק טו

ומראש הררי קדם וכו' שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיהן ד"א מגיד שקדמה ברייתן לשאר הרים. קשה מאי דבר אחר וי"ל דלפי פי' ראשון הל"ל הרים מקדימין לכך פי' ד"א שקדמה ברייתן לשאר הרים דהשתא אתי שפיר לשון הררי קדם שנבראו מקדם:

לשוני ופי נערכה
בפ' וזאת הברכה
אודה לאל בורא שמשי
אשר עזרני בספר חמישי
ויתן לעבדו עזרה
בפי' חמשה חומשי תורה
כן להבא יאיר עיני אורה
לעסוק ולהגות בכל התורה